

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

М. І. Зверяков, В. В. Коваленко, О. С. Сергєєва

УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВОЮ СТІЙКІСТЮ БАНКІВ

ПІДРУЧНИК

Видавництво
«Центр учбової літератури»
Київ – 2016

УДК 336.71:336.717.18 (075.8)
ББК 65.262.12я73
3-43

*Рекомендовано Вченою радою
Одеського національного економічного університету
Міністерства освіти і науки України
(протокол №1 від 29.08.2016 року)*

Рецензенти:

Колодізев О. М. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедрою банківської справи Харківського національного економічного університету ім. Семена Кузнеця;

Міщенко В. І. – доктор економічних наук, професор, професор кафедри економіки та управління ДВНЗ «Університет банківської справи», м. Київ;

Шевцова О. Й. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедрою банківської справи Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара.

Авторський колектив:

Звєряков М. І. – член-кореспондент НАН України, професор, ректор Одеського національного економічного університету;

Коваленко В. В. – доктор економічних наук, професор кафедри банківської справи Одеського національного економічного університету;

Сергєєва О. С. – кандидат економічних наук, старший викладач кафедри банківської справи Одеського національного економічного університету.

Звєряков М. І. *Управління фінансовою стійкістю банків [текст] підручник.*
3-43 / М. І. Звєряков, В. В. Коваленко, О. С. Сергєєва. – К. : «Центр учбової літератури», 2016. – 520 с.

ISBN 978-617-673-511-3

Підручник присвячений питанням управління фінансовою стійкістю банків. Курс займає місце одного з основних у системі спеціальних дисциплін, які формують необхідний рівень магістрів зі спеціальності 072 «Фінанси, банківська справа та страхування» та повинен забезпечити придбання студентами знань та навиків щодо фундаментальних та практичних питань теорії та практики управління фінансовою стійкістю.

Метою викладання дисципліни «Управління фінансовою стійкістю банків» є формування компетенцій у сфері банківської діяльності, системи знань з теорії та практики управління фінансовою стійкістю у банках; набуття вмінь розробки обґрунтованих висновків за результатами дослідження та знаходження напрямків поліпшення фінансової стійкості банків. Саме ці розділи розглядаються в підручнику, що обумовлює його актуальність.

Практична направленість підручника робить його корисним для магістрантів вищих навчальних закладів, слухачів центрів і курсів підвищення кваліфікації, підприємців, керівників банків.

УДК 336.71:336.717.18 (075.8)
ББК 65.262.12я73

ISBN 978-617-673-511-3

© М.І. Звєряков, В.В. Коваленко, О.С. Сергєєва., 2016.
© «Видавництво «Центр учбової літератури», 2016.

З М І С Т

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВОЮ СТІЙКІСТЮ БАНКІВ.....	10
1.1. Економічна сутність та класифікація фінансової стійкості банків	10
1.2. Основні підходи до формування стратегії управління фінансовою стійкістю банків.....	21
1.3. Функції та ієрархія суб'єктів управління фінансовою стійкістю банків	30
1.4. Формування стратегічного набору управління фінансовою стійкістю банків та визначення основних стратегічних цілей.....	43
РОЗДІЛ 2. МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНКИ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ БАНКІВ.....	72
2.1. Механізм управління фінансовою стійкістю банків	72
2.2. Характеристика методик оцінки фінансової стійкості банків, що використовуються у світовій та вітчизняній практиці.....	79
2.3. Методи оцінювання фінансової стійкості банків	103
2.3.1. Індикатори фінансової стійкості банків.....	103
2.3.2. Методики оцінювання фінансової стійкості банків	106
РОЗДІЛ 3. АНТИКРИЗОВЕ УПРАВЛІННЯ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ БАНКІВ.....	140
3.1. Банківські кризи в умовах фінансової глобалізації	140
3.2. Економічна сутність, мета та завдання антикризового управління фінансовою стійкістю банків	155
3.3. Характеристика антикризової системи управління фінансовою стійкістю банків.....	161
3.4. Характеристика державних інструментів антикризового управління фінансовою стійкістю банків	179
3.5. Характеристика внутрішньобанківських антикризових інструментів управління фінансовою стійкістю банків.....	187
3.6. Діагностика і моніторинг в антикризовому управлінні фінансовою стійкістю банків.....	206

РОЗДІЛ 4. ФІНАНСОВА БЕЗПЕКА БАНКІВ В УПРАВЛІННІ ЇХ ФІНАНСОВОЮ СТІЙКІСТЮ	235
4.1. Характеристика структурних елементів фінансової безпеки банків	235
4.2. Врахування критеріїв фінансової безпеки у методах оцінки фінансової стійкості банків	258
4.3. Механізм запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, в системі фінансової безпеки банків	273
РОЗДІЛ 5. БАНКІВСЬКІ РИЗИКИ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВОЮ СТІЙКІСТЮ БАНКІВ	305
5.1. Класифікація ризиків банківської діяльності	305
5.2. Підходи до управління банківськими ризиками	321
5.3. Організація системи ризик-менеджменту у банках	334
5.4. Методи управління ризиками в банках	345
5.5. Організація внутрішнього контролю за банківськими ризиками	357
РОЗДІЛ 6. БАНКІВСЬКИЙ НАГЛЯД ТА МАКРОПРУДЕНЦІЙНЕ РЕГУЛЮВАННЯ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ БАНКІВ	377
6.1. Економічна сутність, функції та завдання банківського нагляду	377
6.2. Характеристика базельських принципів організації банківського нагляду і регулювання	389
6.3. Ризик-орієнтований нагляд у забезпеченні фінансової стійкості банків	404
6.4. Економічна сутність, мета, завдання та інструменти макропруденційного регулювання та нагляду за банками	414
СИТУАЦІЙНІ ЗАВДАННЯ	429
КЕЙСОВІ ЗАВДАННЯ	438
ГЛОСАРІЙ	448
СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:	473
ДОДАТКИ	481

ВСТУП

Однією з основних проблем, яка стоїть перед вітчизняною банківською системою, є підтримка на належному рівні її фінансової стійкості, що дає змогу банкам виконувати функції із забезпечення економіки достатньою кількістю фінансових ресурсів.

Різка зміна ринкової кон'юнктури ставить під загрозу не лише прибутковість діяльності банків, але й взагалі їх функціонування. Основними причинами припинення діяльності банків є їх неспроможність нейтралізувати ризики в банківській системі, а також відповідати за своїми зобов'язаннями, що обумовлено недостатністю ресурсної бази у фінансово-кредитних установах.

У банківському бізнесі суттєву роль відіграє процес управління фінансовою стійкістю, який базується на науково обґрунтованій, предметно адаптованій до реалій банківської діяльності методології, передових банківських технологіях та світовому досвіді оцінювання ендогенних та екзогенних чинників, що впливають на зазначений процес. Перед банківською системою в умовах глобалізації та інтенсифікації банківського бізнесу, посилення конкурентної боротьби та збільшення можливих загроз кредитної безпеки постають завдання підвищення власної фінансової стійкості завдяки визначенню і реалізації складових, які формують систему управління фінансовою стійкістю.

Для забезпечення стійкого розвитку окремого банку та банківської системи в цілому управління має важливе значення, оскільки посилення конкурентної боротьби та використання агресивної політики банків потребують нових підходів до розробки і впровадження банківських продуктів, фінансових інструментів та залучення додаткового капіталу. Саме тому формування чіткої стратегії управління фінансовою стійкістю банків є одним із актуальних питань сьогодення. Актуальність дослідження зумовила логіку представленого підручника та його складові.

Пропонований підручник написаний відповідно до навчальної програми з дисципліни «Управління фінансовою стійкістю банків» та включено до навчального плану і викладається на студентам на здобуття освітньо-кваліфікаційного рівня магістра зі спеціальності 072 «Фінанси, банківська справа та страхування» (спеціалізація «Банківська справа»).

Місце дисципліни у навчальному плані підготовки магістрів та її логічні зв'язки з іншими курсами (фінанси банку, фінансовий менеджмент в банку, гроші та кредит, банківські операції, аналіз банківської діяльності) обумовили особливості структури та змісту підручника.

Підручник складено відповідно до програми курсу та складається із вступу, шести розділів, які супроводжуються питаннями для самоконтролю, тестовими завданнями; ситуаційними завданнями, кейсовими завданнями та глосарію; списку рекомендованої літератури, додатків. Належний науковий рівень викладу теоретичного матеріалу вдало поєднується з його доступністю.

Перший розділ підручника присвячено теоретичним основам управління фінансовою стійкістю банків. У цьому розділі розкрито сутність таких деменцій як «фінансова стійкість», «об'єкт, суб'єкт фінансової стійкості банків». Визначені принципи управління фінансовою стійкістю, охарактеризовані цілі управління фінансовою стійкістю банків, а також класифікація чинників, що впливають на фінансову стійкість банків: зовнішні, загальнодержавні, внутрішньо системні. Розглянуті функції та ієрархія суб'єктів управління фінансовою стійкістю банків та представлена характеристика суб'єктів зовнішніх (наддержавних), загальнодержавних та внутрішньо системних суб'єктів управління фінансовою стійкістю банків. Визначенні основні функції та завдання в системі управління фінансовою стійкістю банків.

Другий розділ підручника містить методичне обґрунтування підходів до визначення фінансової стійкості у системі управління банківською діяльністю. Розглянуті підходи до організації системи оцінки ризику і раннього попередження виникнення кризових ситуацій з точки зору фінансової стійкості

банків. Проаналізовані методики оцінки фінансової стійкості банків. Визначені методичні підходи до розрахунку інтегрального показника фінансової стійкості банків та використання кластерного аналізу для визначення рівня фінансової стійкості банків. Управління проблемними банками за рівнем їх фінансової стійкості. Критерії визначення проблемності у банках. Охарактеризована система роботи з проблемними банками: контроль капіталізації, роботу з «поганими» активами, банківський нагляд, державну систему управління проблемними банками.

Третій розділ підручника присвячено антикризовому управлінню у забезпеченні фінансової стійкості банків, розкрито економічну сутність та особливості антикризового управління у забезпеченні фінансової стійкості банків. Обґрунтовано системні банківські кризи в умовах фінансової глобалізації. Представлена характеристика основних чинників виникнення кризових ситуацій у банку, характеристика чинників виникнення системних банківських криз. Розглянуті державні інструменти антикризового управління в банківській сфері. Інструменти антикризового управління банком: сценарне моделювання, стрес-тестування, внутрішні нормативи та ліміти, реорганізація банків за власною ініціативою, спеціальні заходи. Принципи формування механізму антикризового управління банком. Сформовано систему індикаторів антикризового управління. Обґрунтування системи антикризових заходів в механізмі забезпечення фінансової стійкості банків.

Четвертий розділ підручника присвячено формуванню моделі фінансової безпеки банків, представлено: визначення економічної сутності, цілей, завдань, функцій фінансової безпеки банків. Охарактеризовані структурні елементи фінансової безпеки банків та суб'єкти і об'єкти фінансової безпеки банків.

Визначені загрози фінансовій безпеці банківської системи: зовнішні загрози (макро- рівень), внутрішні загрози (мікро- рівень). Загрози безпеці банківської установи: загрози безпеці банку з боку зовнішнього середовища (загрози з боку клієнтів банку; загрози з боку партнерів банку; загрози з боку

конкурентів банку; загрози з боку кримінальних угруповань; загрози з боку держави; загрози з боку громадян держави); загрози з боку внутрішнього середовища (загрози з боку власників; загрози з боку адміністрації банку; загрози з боку менеджерів підрозділів; загрози з боку спеціалістів банку; загрози з боку неформальних груп).

У п'ятому розділі підручника присвячено ризик-менеджменту у системі управління фінансовою стійкістю банків: визначено структурні особливості і формування системного підходу при дослідженні ризиків банківської діяльності. Концептуалізоване поняття ризику. Представлена характеристика зовнішніх і внутрішніх факторів впливу на систему ризик-менеджменту. Зовнішні фактори: макроекономічне середовище, нормативна база у сфері регулювання ризику (нормативи, методика, рекомендації, стандарти бухгалтерського обліку); внутрішні фактори: специфіка діяльності банківської установи: політика, стратегія, тактика; організаційна структура; кваліфікація персоналу). Функції системи ризик-менеджменту як складової управління фінансовою стійкістю банків: методологічна, аналітична, регулююча, контрольна. Етапи управління ризиками: виявлення ризику та причин його виникнення; оцінка ризику і можливих збитків; прийняття рішень про облік або відмова від ризику; здійснення регулюючого впливу на ризик; організація процесу контролю.

Шостий розділ підручника присвячено макропруденційної політики у забезпеченні фінансової стійкості банків: визначено сутність, функції та завдання банківського нагляду. Визначення економічної сутності, функцій, завдань, принципів макропруденційної політики та її вплив на фінансову стійкість банків. Охарактеризовані основні завдання макропруденційної політики: підтримка стійкості фінансової системи до агрегованих шоків, включаючи рецесію та зовнішні шоки; обмеження надлишкових фінансових ризиків, що приймають на себе фінансова система в цілому; згладжування фінансового циклу.

Проблема забезпечення та зміцнення фінансової стійкості банків - не породжена сьогоднішнім, вона має корені й у минулому, складна та до кінця не

розв'язана. Вона є у розвинутих країнах ринкового типу, набула загальнонаціонального значення і для України, що значною мірою зумовлено специфікою розвитку вітчизняних банків. Зокрема, порівняно короткий період їх діяльності, необхідність працювати в умовах підвищеного ризику, що пов'язано з економічною та політичною нестабільністю у країні, а також порівняно з банками провідних ринкових країн незначні обсяги власного капіталу. Саме тому ефективне управління і забезпечення власної фінансової стійкості має бути обов'язком та основним стратегічним завданням кожної банківської установа. Саме ці напрямки розглянуті у підручнику, який пропонується не лише студентам економічних вищих навчальних закладів, а фахівцям банківських установ.

Підручник сформовано на основі вивчення наукової літератури, інструктивних матеріалів Національного банку України та інших відомств, а також практичного досвіду банківських установ.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВОЮ СТІЙКІСТЮ БАНКІВ

Після вивчення даної теми студент повинен:

знати:

- поняття про фінансову стійкість банків, її сутність, цілі та функції;
- класифікацію чинників, що впливають на фінансову стійкість банків;
- функції та ієрархія суб'єктів управління фінансовою стійкістю банків.

уміти:

- визначити сутність, мету, завдання управління фінансовою стійкістю банків;
- визначати об'єкт, предмет управління фінансовою стійкістю банків;
- формувати стратегічний набір системі управління фінансовою стійкістю банків.

1.1. Економічна сутність та класифікація фінансової стійкості банків

Банківська система кожної держави незалежно від її економічної моделі та організації суспільних відносин відіграє найважливішу роль у забезпеченні руху грошових потоків. Вона бере участь у виконанні основних функцій фінансової системи шляхом: забезпечення стабільності грошової одиниці; забезпечення переміщення фінансових ресурсів у часі, через кордон держав та між окремими галузями тощо; розробки та забезпечення способів управління ризиками; забезпечення механізму об'єднання фінансових ресурсів та їх розподілу між окремими суб'єктами господарювання; забезпечення безперебійного функціонування платіжних систем, зокрема шляхом удосконалення способів клірингу та здійснення розрахунків, що сприяють торгівлі; забезпечення насичення ринку ціновою інформацією, що дозволяє координувати децентралізований процес прийняття рішень в окремих галузях економіки. Тому банківська система виступає складовою кредитної системи держави.

В економічній літературі поняття «стійкість», «стабільність» та «надійність» при характеристиці стану банку деякими авторами ототожнюються. Ототожнюючи їх або розглядаючи як окремі поняття, виділено наступні відмінності у зазначених економічних термінах (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

**Відмінності економічних понять
«стабільність», «надійність» та «стійкість» банку**

	Надійність	Стабільність	Стойкість
Сутність поняття	Здатність об'єкта вселяти довіру суб'єктам, які з ним співпрацюють, щодо реалізації їх інтересів	Здатність об'єкта зберігати стан рівноваги протягом тривалого часу або повертатися до нього в разі короткострокового порушення	Здатність об'єкта розвиватися та функціонувати під впливом ендегенних та екзогенних факторів
Суб'єкти оцінювання	Коло суб'єктів обмежується зацікавленими в реалізації їх інтересів (клієнти, працівники, акціонери, потенційні інвестори)	Широке коло суб'єктів мікро- та макrorівня (клієнти, працівники, акціонери, держава в особі національного банку та інших інститутів)	Коло суб'єктів обмежене фахівцями (бізнес-аналітики, ризик-менеджери, топ-менеджери)
Критерії оцінки	Широкий набір критеріїв залежить від поставленої цілі та групи суб'єктів оцінювання	Єдиний критерій збереження сталості показників	Стандартизований набір критеріїв, до складу якого входять фінансові показники із пороговими значеннями

Зазначені поняття знаходяться у тісному взаємозв'язку та у поєднанні дозволяють досягнути ефективного рівня функціонування об'єкта, оскільки характеризують його стан з різних сторін. Стойкість банків – це комплексна характеристика. З позиції методології це означає, що управління стійкістю банків слід розглядати з позиції взаємозв'язку трьох основних рівнів:

- перший рівень – об'єднання з економікою в цілому та її регіональних сегментів;
- другий рівень – взаємозв'язок стійкості окремого банку зі стійкістю банківської системи в цілому як цілісного утворення;

- третій рівень – з позиції окремого банку як структурного елемента банківської системи.

Отже, стійкість – це макроекономічна характеристика як усієї банківської системи, так і окремого банку як складового елемента даної системи.

Виділяють декілька підходів до визначення стійкості, а саме: відповідності основних показників фінансового стану пороговим значенням; трансформації ресурсів; рівня ліквідності та платоспроможності банку; прибутковості; збалансованості статей балансу; врахування інтересів груп економічного впливу та адаптації банку до умов господарювання; стану рівноваги та здатності до повернення в цей стан після виходу з нього.

Виділяють чотири основних підходи до визначення поняття «фінансова стійкість банків», а саме: мікроекономічний, макроекономічний, комплексний та рейтинговий.

Перший підхід – мікроекономічний. В основі дослідження поняття «фінансової стійкості» відповідно до *мікроекономічного підходу лежить* спроможність окремих банків утримувати платоспроможність, ліквідність і адекватність капіталу на рівні, який є безпечним для їх діяльності, а критерієм оцінки фінансової стійкості є критичні значення зазначених показників.

Фінансова стійкість банків – це здатність банку протистояти дії негативних зовнішніх та внутрішніх чинників, з метою мінімізації ризиків для збереження максимальної ефективності банківської діяльності в умовах циклічності, позитивного та негативного впливу фінансової глобалізації, розширення взаємозв'язків між банками й іншими фінансовими посередниками, розвитку нових банківських технологій і продуктів.

В основі дослідження поняття «фінансової стійкості» відповідно до мікроекономічного підходу лежить спроможність окремих банків утримувати платоспроможність, ліквідність і адекватність капіталу на рівні, який є безпечним для їх діяльності, а критерієм оцінки фінансової стійкості є критичні значення зазначених показників.

Макроекономічний підхід. Відповідно до другого підходу фінансова стійкість банків розглядається як результат зміни показників, що характеризують стан банків, під впливом макроекономічного середовища.

Основним постулатом даного підходу є те, що напрями діяльності та ризики банківської системи залежать, в першу чергу, від впливу макроекономічного середовища. При цьому фінансовий стан окремих банків має суттєве, але не першочергове значення. Це твердження обґрунтовується тим, що банківська система є елементом системи більш високого порядку – фінансової та економічної.

Під фінансовою стійкістю банківської системи слід вважати її здатність як системного утворення у динамічних умовах ринкового середовища протистояти дії зовнішніх та внутрішніх загроз, забезпечувати надійність збереження та повернення вкладів юридичних і фізичних осіб, своєчасно виконувати власні зобов'язання з метою реалізації цільових орієнтирів грошово-кредитної політики та забезпечення фінансової безпеки держави.

Комплексний підхід. Відповідно до третього підходу поняття «фінансової стійкості банків» є результатом синтезу макро- і мікроекономічних чинників. Характерним для цього підходу є визначення фінансової стійкості як динамічної інтегральної характеристики, яка характеризує спроможність банку як системи трансформування ресурсів і ризиків, повноцінно виконувати свої функції, витримуючи вплив чинників зовнішнього і внутрішнього середовища.

До основоположних засад цього підходу необхідно віднести і спробу визначити фінансову стійкість за допомогою системи рейтингів банків та комплексних індикаторів, які б характеризували фінансову стійкість банків і банківської системи.

Концептуальні зміни у поглядах на значення і роль фінансової стійкості банків в роботі фінансового ринку, грошовому обігу і економіці країни загалом відбувалися під впливом чотирьох базових груп чинників – загальноекономічних, інституційно-правових, соціальних та інформаційних, які

характеризують і визначають соціально-економічні відносини у ринковій економічній системі. Для кожного з етапів якісні і структурні характеристики кожного з чинників мали свої особливості:

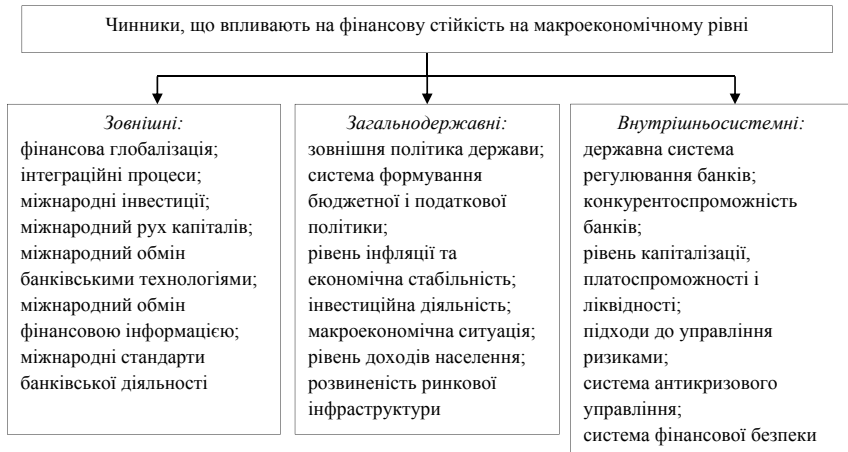
1) *загальноекономічні чинники* – це набір якісних і кількісних показників, що дають уявлення про загальні принципи роботи економіки країни на певному етапі історичного розвитку. В контексті визначення ролі банків і рівня їх фінансової стійкості для роботи фінансового ринку слід зазначити, що перший етап характеризувався накопиченням капіталу за умов вільного ринку; упродовж другого етапу відбувалось посилення державного регулювання національних економічних систем, яке було спрямоване на запобігання монополізації і циклічності економічного розвитку; на третьому етапі відбувалось зростання впливу на поведінку суб'єктів економіки феномену глобалізації, що призвело до світового розподілу продуктивних сил, інтеграції світових фінансових ринків, зростання транснаціонального руху капіталу;

2) *інституційно-правові чинники* - дають можливість оцінити принципи і напрями діяльності органів державного управління, які спрямовані на створення та вдосконалення правового поля, в межах якого діють банки, підвищення прозорості їх діяльності для суспільства, посилення рівня координації дій органів державного управління для забезпечення фінансової стійкості банків. В контексті визначення ролі фінансової стійкості банків слід враховувати, що на першому етапі основні зусилля органів державного управління спрямовувалися на вдосконалення банківської діяльності і грошового ринку, метою яких було створення єдиного емісійного державного банку. Упродовж другого етапу центральні (або національні) банки наділялись правом проведення грошово-кредитної політики і здійснення нагляду за комерційними банками, що в сукупності мало на меті підтримку фінансової стійкості банків. Третій етап характеризується посиленням міжнародного співробітництва і, як наслідок, – розвитком міжнародного права, яке регламентує діяльність банків, корпоративного сектору та урядів на міжнародних фінансових ринках;

3) *соціальні чинники* характеризують значення і роль банків у системі суспільних відносин. На першому етапі основним видом банківських операцій була емісія банкнот, яка забезпечувалась власним капіталом банків, а їх роль у суспільстві полягала у забезпеченні стабільного грошового обігу і фінансуванні промисловості. Під час другого етапу в результаті повної монополізації центральними банками емісії банкнот основним видом банківських операцій стало надання банками позичок за рахунок залучених коштів, що, в свою чергу, призвело до зростання ролі банків у суспільстві як чинника стабільності. Третій етап характеризувався зростанням мобільності міжнародного капіталу, що створило пряму залежність між фінансовою стійкістю банківського сектору і сталим економічним розвитком;

4) *інформаційні чинники* визначають результати впливу швидкості передачі інформації та її змістовності на забезпечення фінансової стійкості. Перший етап характеризувався відносно низькою швидкістю передачі і оброблення інформації. Крім цього, її обсяги обмежувались лише констатацією певних фактів, а оперативний і порівняльний експрес-аналіз не був поширеним. На другому етапі швидкість і повнота переданої інформації суттєво зросли. Поступово з'явилася потреба з боку суспільства у накопиченні, узагальненні та обробленні даних з метою оптимізації прийнятих рішень. Протягом третього етапу найважливішою характеристикою інформаційних матеріалів є швидкість їх застосування в процесі прийняття рішень. Крім інструментів аналізу інформації, вдосконалюються і набувають поширення засоби впливу на поведінку суспільства, що породжує ефект асиметрії інформації. Його суть полягає у прийнятті економічними суб'єктами під впливом інформаційних потоків неоптимальних рішень, що призводить до невиправданих втрат.

В цілому, чинники, що впливають на рівень фінансової стійкості банків розглядаються з позиції макро- та мікро- рівнів. З позиції макроекономічного рівня, чинники класифіковано на зовнішні, загальнодержавні і внутрішньосистемні (рис. 1.1).

Рис. 1.1. Класифікація чинників, що впливають на фінансову стійкість банків на макроекономічному рівні

Зовнішні чинники впливу на фінансову стійкість банків можна подати з позиції регіональних, загальноекономічних, політичних, науково-технічних, інформаційно-технологічних, адміністративно-правових, соціальних та форс-мажорних (природні, економічні, політичні, адміністративно-правові), а саме:

– *Підгрупа регіональних факторів:* рівень соціально-економічного розвитку регіону; економічний потенціал регіону; підтримка та стимулювання регіонального розвитку зі сторони держави; сприяння регіональних органів влади досягненню політичної, економічної та соціальної стабільності в регіоні; участь регіональних органів влади у розвитку банківського сектору регіону; рівень тінізації економіки в регіоні; концентрація банківських установ в межах території регіону; функціонування в одному регіоні місцевих банків та філіалів або відділень банків інших регіонів; рівень конкуренції на регіональному банківському ринку; насиченість банківськими послугами; розмір банку та резидентність власників банківської установи; наявність джерел рефінансування

та фондування; рівень інвестиційної активності; наявність крупних фінансово-промислових груп; фінансова стійкість суб'єктів господарювання та матеріальне становище населення; щільність населення в регіоні.

- *Підгрупа загальноекономічних факторів*: рівень корупції в країні.
- *Підгрупа науково-технічних факторів*: інноваційний потенціал країни.
- *Підгрупа інформаційно-технологічних факторів*: рівень інформатизації.
- *Підгрупа соціальних факторів*: соціальні конфлікти.
- *Підгрупа форс-мажорних факторів*: націоналізація та експропріація банків, рейдерські захвати, хакерські атаки, махінації з платіжними картками та банкоматами, пограбування філій або відділень банку.

Внутрішні чинники впливу на фінансову стійкість банків класифіковано на:

- *Підгрупа регіональних факторів*: зв'язок стратегії банку із вирішенням регіональних проблем; можливість притоку ресурсів через філіали або відділення банків інших регіонів; рівень диверсифікації розміщених коштів; наявність кваліфікованих спеціалістів з питань ризик-менеджменту та якість управління.

- *Підгрупа організаційно-управлінських факторів*: комплаєнс-контроль.
- *Підгрупа інформаційно-технологічних факторів*: швидкість та якість обігу інформації всередині та поза банком; розповсюдження достовірної інформації серед клієнтів.

- *Підгрупа фінансових факторів*: структура капіталу; строковість залучених коштів та розміщених.

- *Підгрупа форс-мажорних факторів*: фальсифікація документів; витік інформації; криза ліквідності у країні; неповернення кредитів та непередбачений відтік раніше залучених коштів; пошкодження або знищення комп'ютерних серверів.

На відміну від проблеми стійкості інших суб'єктів економічної діяльності, проблема стійкості банків має власні відмінності, які мають прояв через джерела формування фінансових ресурсів, структуру активів і капітальної бази,

індикаторами оцінки стійкості. Зазначені особливості визначаються місцем банків у суспільному розподілі праці. Стійкість як якісний стан та форма розвитку банківської системи класифікується за ознаками, що представлені у таблиці 1.2.

Таблиця 1.2

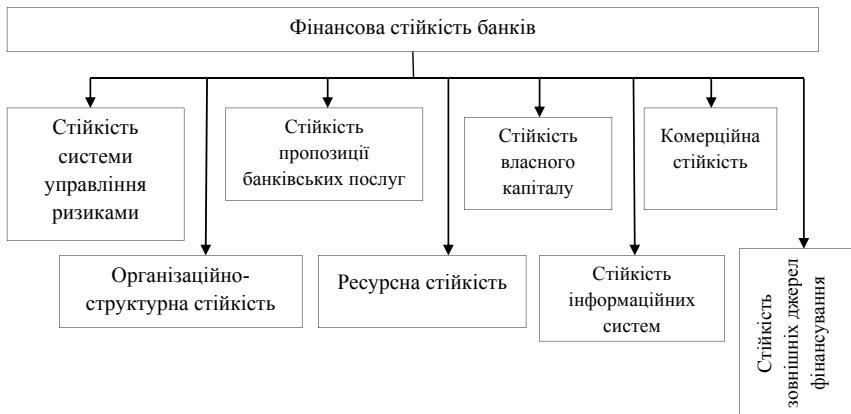
Класифікація стійкості банків та її елементи

Класифікаційна ознака	Елементи	Характеристика елемента
За характером	економічний	визначається взаємовідносинами, які складаються з акціонерами, іншими банківськими установами
	політичний	має прояв у дотриманні законодавчих і нормативних актів, віддаленості від політичних організацій, спроможності протистояти політичному тиску, який несумісний з цілями банків і його задачами як економічного суб'єкта
	моральний	передбачає формування грошово-кредитної установи, яка дотримується тих уявлень і принципів, які прийняті суспільством
Враховуючи її загальну оцінку	реальний	стійкість, яка демонструє безумовне виконання цілей і задач (динамічний макроекономічний розвиток банківської системи)
	уявний	стійкість, що уявляється (демонстрація формального розвитку банківської системи)
За характером збалансування	збалансований	окремі блоки банківської системи знаходяться у рівноважному стані, відповідають один одному за якістю, ступенем розвиненості, адекватністю вимогам ринкової економіки
	з нестійкою рівновагою	незбалансованість активів та пасивів за термінами і обсягами може призвести до втрати стійкості окремо взятого банку; нестійкість рівноваги між інформаційним або кадровим забезпеченням та рухом банківського капіталу може призвести до втрати стійкості банківської системи в цілому
За структурою	фінансовий	характеризує підсумки діяльності банків, його ресурси, капітал, доходи та витрати, прибуток і збиток, а також фонди
	організаційний	характеризує стан структури апарату управління у банках, адекватний їх цілям і задачам
	кадровий	професійна підготовка спеціалістів, які мають навички використання сучасних банківських технологій
	операційний	характеризує надання банківських послуг і проведення операцій, адекватних потребам ринку
	діловий	відображає ступінь виконання поставлених цілей та задач

Продовження табл. 1.2

Класифікаційна ознака	Елементи	Характеристика елемента
3 позиції рівномірності розвитку банків	банки, які швидко розвиваються	стійкість при постійно зростаючих масштабах діяльності банку, зростання його активів, рентабельності
	банки, які рівномірно розвиваються	стійкість при незмінних, стабільних параметрах
	банки, які нерівномірно розвиваються	стійкість при обсягах банківських операцій, що знижуються
3 позиції адекватності розвитку банку економічному середовищу	загальнокорисний	адекватність ділової активності банків загальній соціально-економічній ситуації в країні
	егоїстичний	зниження ділової активності банків при загальному економічному зростанні

Структура фінансової стійкості банків представлена на рисунку 1.2.

Рис. 1.2. Структура фінансової стійкості банків

Характеристика структурних елементів фінансової стійкості полягає у наступному:

1. **Стойкість (адекватність) капіталу.** В її основі закладено обсяг власного капіталу банку, що може бути використано для виконання своїх зобов'язань перед клієнтами, формування необхідних резервів, фінансування розвитку банку або подолання негативних наслідків, зумовлених форс-мажорними

обставинами.

2. Комерційна стійкість. Відображає рівень зв'язків банку із іншими учасниками ринкової інфраструктури, включення в систему міжбанківських відносин, якість співробітництва із кредиторами, дебіторами та клієнтами.

3. Організаційно-структурна стійкість. Зумовлюється відповідністю організаційної структури банку та механізму управління реалізації покладених на банківську установу функцій.

4. Функціональна стійкість. В її основі закладено спеціалізацію або універсалізацію асортименту наданих банківських послуг.

5. Фінансова стійкість. Відображає результативність інших елементів стійкості банку, насамперед, обсяг та структура власних коштів, норма прибутку на власний капітал, рівень доходності та прибутковості, дотримання встановлених показників ліквідності, мультиплікативна ефективність власного капіталу, обсяг створеної доданої вартості.

6. Стійкість інформаційних систем. Під інформаційними системами розуміють сукупність баз даних інформації та інформаційних технологій, що дозволяють їх обробку. Стійкому функціонуванню інформаційних систем можуть перешкоджати умисні розкрадання або зміна інформації, халатність працівників, які допустили витік інформації, апаратні та програмні збої, шкідливі програми, зовнішнє фінансове шахрайство, хакерські атаки. Тобто система є вразливою як зсередини, так і ззовні. Введення цієї складової обумовлюється появою інноваційних методів взаємодії банківських установ із клієнтами за допомогою сучасних каналів обслуговування, адже розвиток технологій відкриває нові можливості дистрибуції банківських послуг. Банківські інновації вийшли за межі стандартних банківських відділень, перемістившись у віртуальний простір, що значно підвищує вразливість їхніх інформаційних систем. Так, користувачі мобільних телефонів мають можливість користуватися такими послугами як SMS-банкінг, WAP-банкінг та теле-банкінг. Поява смартфонів, які окрім функцій мобільного телефона доповнені функціоналом

кишенькового персонального комп'ютера, викликала на ринку платіжних операцій виникнення мобільного банкінгу, в межах якого здійснюються дистанційне управління банківськими рахунками коштів на вимогу та строків коштів, отримання повідомлень про їх стан та здійснені по них операції, перекази грошових коштів та оплату рахунків.

7. Стійкість систем управління ризиками. Розуміння сутності поняття «ризик» та його видів є основою для створення якісної карти банківських ризиків, яка б відображала специфіку конкретного банку та цілісне уявлення про всю сукупність ризиків, виділяючи при цьому такі характерні ознаки ризику як джерело, об'єкт, що несе ризик та суб'єкт, що його приймає.

Загальновідомим є те, що високий рівень ризиків, пов'язаних із здійсненням фінансових операцій, може тягнути за собою як більш високі втрати, так й більший потенційний дохід у випадку успішного їхнього завершення. Найбільший вплив на банківську діяльність спричиняють макроекономічні тенденції, кредитний ризик, ліквідність, доступність капіталу, політичне втручання, надлишкове регулювання, прибутковість, похідні фінансові інструменти (деривативи), корпоративне управління, якість ризик-менеджменту. Система управління ризиками може сприяти не лише підвищенню стійкості банку, але й більш ефективному використанню та розміщенню капіталу, підвищенню рівня якості активів та їх структури.

Таким чином, система управління ризиками як науково-методичний комплекс заходів, спрямований на виявлення та оцінку ризику за допомогою специфічних прийомів та методів, є необхідною для стійкого функціонування банку, забезпечення його прибутковості й виконання вимог клієнтів та партнерів банку.

1.2. Основні підходи до формування стратегії управління фінансовою стійкістю банків

Вибір стратегії управління фінансовою стійкістю тісно взаємопов'язаний із здатністю прийняття раціонального рішення.

Процес прийняття рішень в різних галузях економіки ідентичний. У кожному випадку для отримання ефективного рішення доцільно: визначити зміст проблеми та мету; встановити усі чинники, обмеження та залежності; у межах накладених обмежень зібрати необхідні дані; провести аналіз цих даних; виявити альтернативні рішення та оцінити їх з точки зору прибутковості та захищеності від впливу внутрішніх і внутрішніх загроз; вибрати оптимальне рішення.

Ефективне прийняття рішень – це мистецтво вибору найкращої серед існуючих альтернатив. Цей вибір здійснюється за трьома можливими станами знання: визначеність, ризик і невизначеність. Середовище, в якому знаходиться процес прийняття рішення, можна характеризувати через концепцію визначеності, концепцію ризику, концепцію невизначеності.

Невизначеність – одна з характеристик численних явищ, що їх розглядає теорія і практика менеджменту: поведінки окремої особи чи групи осіб, організації в цілому, прийняття рішень різного типу; оцінювання прогнозів; розробки стратегії. Чим більший рівень невизначеності, тим нижча якість управлінських рішень та ефективність дій.

Концепція визначеності передбачає такий стан знання, коли суб'єкт, що приймає рішення, заздалегідь знає конкретний процес реалізації кожної альтернативи, тобто має знання стану середовища та результатів кожного можливого рішення.

Концепція ризику передбачає стан знання, коли відомі один або декілька варіантів реалізації за кожної альтернативи, а ймовірність реалізації кожного варіанта відома суб'єкту, який приймає рішення. В умовах ризику суб'єкт, що приймає рішення, має об'єктивні знання стану середовища дій та спроможний об'єктивно прогнозувати ймовірну сутність явищ і віддачу за кожною із можливих стратегій.

Концепція невизначеності передбачає стан знання, коли одна або більше альтернатив мають декілька можливих варіантів реалізації, ймовірність яких або невідома, або не має сенсу. Тому, на відміну від ризику, невизначеність буде суб'єктивним явищем.

Для визначення стратегії управління фінансовою стійкістю банків доцільно розглянути поняття «стратегія». Стійке функціонування банків можливе лише на основі освоєння нових форм, методів і принципів управління. Стратегія розвитку повинна визначати як концепцію та пріоритети розвитку (перспективи і принципи поведінки), так і програму дій (план та засоби), які виступають об'єднуючою ланкою системи (позиції).

Систематизація теоретичних підходів до категорії «стратегія» представлена у таблиці 1.3.

Таблиця 1.3

Основні теоретичні підходи до дефініції «стратегія»

Теоретичні підходи	Представники	Характеристика (ознака)	Елементи
Концептуальний	Чандлер Д., Кінг У. та Кліленд Д., Виханський О.С., Дорогов А.Ю.	Направлення (концепція) розвитку	Орієнтири, траєкторія розвитку, цілі, сфера та форма діяльності організації
Практичний	Ансофф І., Томпсон А.А. та Стрикленд А. Дж., Попов Д.Е., Туленков В.М.	Модель дій, набір правил	Цілі, ресурси, оцінка результатів, оперативні прийоми
Системний	Хофер К. та Шіндель Р.	Проміжні, зв'язуючі ланки	Організація та навколишнє середовище, цілі та напрямок проведення, минуле та майбутнє
Директивно-інтуїтивний	Економічні словники, енциклопедії	Загальний план роботи, мистецтво управління	Заплановані установки, ступінь майстерності керівництва
Інтегрований	Мінцберг Г., Вінокуров В.П.	Система управлінських рішень на підставі п'яти «П», концепція та набір дій	План, прийом, поведінка, проведення, позиція, перспективи; траєкторія розвитку, дії

Будь-який підхід до визначення дефініції «стратегія» передбачає досягнення цілей господарюючого суб'єкта, а кожне з вказаних трактувань є правильним.

Так, А.А. Томпсон та А. Дж. Стрікланд вважають, що система стратегічного управління повинна містити корпоративну стратегію, ділову стратегію, функціональну стратегію та операційну.

Бенгт Карлофф визначає стратегію як «Стратегія являє собою узагальнюючу модель дій, необхідних для досягнення поставлених цілей шляхом координації та розподілу ресурсів».

Концепція Генріха Мінцберга базується на тому, що стратегія вимагає п'яти визначень (концепція п'яти «П»):

1. План. Стратегія виступає як план вищого керівництва стосовно досягнення довгострокових результатів, які відповідають цілям і завданням фірми.
2. Прийом. Стратегія являє собою прийом, особливий і мистецький маневр, який використовується з метою завоювання конкурентних позицій на ринку. Це короткострокова стратегія, яка підпорядкована обмеженим цілям.
3. Модель. Поведінка. Стратегія – це принцип поведінки або дотримання певної моделі поведінки.
4. Позиція по відношенню до інших. Стратегія являє собою створення за рахунок різних дій цінової позиції по відношенню до конкурентів або позиції на ринку.
5. Перспектива. Як перспективи стратегія являє собою курс, направлений на зміни компанії за для майбутнього.

Стратегічний менеджмент – це процес ухвалення і реалізації стратегічних рішень, центральною ланкою якого є вибір, заснований на порівнянні наявного ресурсного потенціалу з можливостями і загрозами зовнішнього середовища.

Систематизація визначення категорії стратегій управління відносно характеристики різних аспектів цього процесу, дає змогу подати їх таким чином:

- процес, який передбачає визначення цілей, розробку стратегій, виділення необхідних ресурсів і підтримку відповідних взаємин із зовнішнім середовищем;
- теорія, яка складається з чітких принципів, норм і процедур щодо процесів планування, реалізації і контролю виконання стратегії;
- складна система поглядів, підходів і напрямків, у яких у різній пропорції поєднуються емпіричні дослідження, теоретичні узагальнення і методологічні принципи для вирішення конкретних завдань розвитку.

Характеризуючи системи стратегій управління, які використовують сучасні банки, слід звернути увагу на такі недоліки: досить часто стратегію не формалізовано; бракує концептуального і технологічного зв'язку між стратегією та організаційним рішенням, які використовуються та запроваджуються; ключові показники результативності незбалансовані й не зорієнтовані на стратегію.

Концепція стратегії управління повинна становити основу стратегічного мислення. Її застосування характеризується наступними особливостями:

- вибір системного, ситуаційного та цільового підходів до елемента управління;
- вивчення фінансової стійкості банківської системи для створення адекватної системи стратегічного управління;
- визначення впорядкованої сукупності суб'єктів стратегічного управління фінансовою стійкістю банківської системи та узгоджених взаємозв'язків між ними;
- зосередження уваги та необхідності збирання і застосування баз стратегічної інформації;
- можливість прогнозувати наслідки рішень, що приймаються, впливаючи на ситуацію шляхом відповідного розподілу ресурсів, встановлення ефективних зв'язків та формування стратегічної поведінки;
- формування сукупності індикаторів фінансової стійкості банківської системи;
- застосування певних інструментів і методів забезпечення фінансової стійкості банківської системи як суб'єкта державного управління.

Існує кілька моделей процесу стратегій управління, в яких три ключові етапи є загальними для всіх, а саме стратегічний аналіз, стратегічне планування (стратегічний вибір), стратегічна реалізація. Процес управління фінансовою стійкістю банків представлено на рисунку рис. 1.3.

Рис. 1.3 Процес стратегічного управління фінансовою стійкістю банків

При проведенні стратегічного аналізу оцінюється ступінь впливу на теперішній та майбутній рівні фінансової стійкості банків зовнішніх та внутрішніх чинників, визначається їх специфічний вплив на стратегію управління. Необхідність дослідження зумовлена тим, що зовнішнє середовище зазнає постійних змін, і перед банками постають важливі стратегічні завдання щодо уникнення ймовірних загроз.

Внутрішній аналіз слід зосередити на визначенні сильних та слабких сторін у функціонуванні банків, внутрішніх можливостей впливати на процес стратегії управління.

Логічну побудову стратегічного аналізу розкривають його структурні елементи: визначення і формування мети або низки цілей, які ставить перед собою суб'єкт управління (банки); аналіз розвитку об'єкта (система забезпечення фінансової стійкості) та уточнення параметрів досягнутого рівня; визначення обсягу і структури потреб банків для забезпечення фінансової стійкості в періоді, що прогнозується; узгодження, збалансування потреб і ресурсів соціально-економічних підсистем різного рівня шляхом уникнення часових суперечностей, невідповідності між ними на основі ранжування потреб і підготовки управлінських рішень у вигляді стратегічних прогнозів, програм, планів.

Одним із результатів стратегічного аналізу є визначення загальних цілей, необхідних для банків з метою досягнення певного рівня фінансової стійкості.

Наступним етапом стратегії управління виступає забезпечення відповідності між завданнями та потенційними можливостями банків, тобто стратегічне планування. Стратегічне планування – це розроблення поточних та перспективних планів і контроль за їх виконанням. Здійснюючи стратегічне планування, важливо врахувати максимальну кількість варіантів, адже існує тенденція брати до уваги лише найімовірніші варіанти. Оптимальний варіант стратегії повинен забезпечити найкраще співвідношення між сильними та слабкими сторонами, можливостями та загрозами зовнішнього середовища. Головним критерієм для такої оцінки має бути відповідність стратегії можливостям використовувати переваги й долати наявні недоліки, використовувати й зводити до мінімуму ймовірні загрози.

Стратегічному плануванню притаманні такі особливості: спрямованість у довгостроковому періоді; орієнтація на вирішення ключових, визначальних для даного суб'єкта цілей, від досягнення яких залежить його соціально-

економічний прогрес; урахування численних факторів, що чинять на нього позитивний і негативний вплив, та розробка заходів, які максимально послаблюють або нейтралізують дію негативних факторів та посилюють вплив позитивних чинників, забезпечуючи успішне вирішення стратегічних завдань; адаптивний характер, тобто здатність передбачати зміни внутрішнього та зовнішнього середовища і пристосовуватися до них.

Третім ключовим моментом стратегічного процесу є реалізація стратегії. Зазначений процес має довгостроковий, стратегічний характер, однак як в економіці будь-якої країни, так і при функціонуванні банків постійно відбуваються також певні поточні зміни, на неї впливають різноманітні фактори, а це потребує оперативного втручання, прийняття рішень, вжиття необхідних заходів. Ключовим моментом на цьому етапі є безперервність управління. Після впровадження стратегії необхідно здійснювати оцінку її реалізації.

Побудова системи стратегічного управління повинна базуватися на визначенні мети. Мета стратегії управління фінансовою стійкістю банків – це побудова такої динамічної системи, яка б давала змогу своєчасно визначати стратегію та інструменти реалізації стратегічних орієнтирів для прийняття науково обґрунтованих фінансових рішень щодо забезпечення фінансової стійкості у розрізі ситуаційних станів визначеності, невизначеності та ризику функціонування банків. Базова схема стратегічного управління фінансовою стійкістю банків представлена на рисунку 1.4.

Базова схема стратегічного управління фінансовою стійкістю банків повинна включати:

- вибір концепції в залежності від рівнів забезпечення фінансової стійкості;
- стратегічний аналіз чинників, що впливають на фінансову стійкість;
- діагностику банків з визначенням позитивних і негативних процесів динамічного її розвитку;
- формування цілей управління фінансовою стійкістю;
- складання прогнозу розвитку банків;

- забезпечення стратегічного контролю за виконанням цільових орієнтирів забезпечення фінансової стійкості банків.

Рис. 1.4 Базова схема стратегічного управління фінансовою стійкістю банків

Стратегія управління фінансовою стійкістю банків передбачає систему комплементарних рішень щодо вибору норм, орієнтирів, напрямків, засобів і правил, які забезпечують управління системоутворюючими складовими фінансової стійкості, які згруповані у підсистеми: методологічна база

забезпечення фінансової стійкості, фінансова безпека, система антикризового управління, управління ризиками.

1.3. Функції та ієрархія суб'єктів управління фінансовою стійкістю банків

Національні банківські системи виступають об'єктом регулювання з боку державних органів влади і вважаються найбільш за регульованими. На перших стадіях формування і функціонування банківських систем регулювання банківської діяльності мало суто правовий характер з метою створення правового поля існування різних банківських структур. З визначенням ролі банківської системи в економіці регулювання набуває ознак системності за рахунок пошуку раціональних і ефективних форм втручання держави в банківську діяльність.

Державне регулювання відносин у банківській системі виступає ключовим компонентом загальнодержавної політики.

Під регулюванням банківської діяльності розуміють насамперед створення відповідної правової бази.

По-перше, це розробка та ухвалення законів, що регламентують діяльність банків.

По-друге, ухвалення відповідними установами, уповноваженими державою, положень, що регламентують функціонування банків у вигляді нормативних актів, інструкцій, директив. Вони базуються на чинному законодавстві, конкретизують та роз'яснюють основні положення законів. Законодавчі та нормативні положення визначають такі межі поведінки банків, які сприяють надійному та ефективному функціонуванню банківської системи.

Основну мету регулювання банківської діяльності викладено у Законі України «Про банки і банківську діяльність» – це правове забезпечення стабільного розвитку і діяльності банків України та створення належного конкурентного середовища на фінансовому ринку, забезпечення захисту

інтересів вкладників і клієнтів банків, створення сприятливих умов для розвитку економіки України та підтримки вітчизняного товаровиробника.

Відповідно до статті 1 Закону України «Про Національний банк України» банківське регулювання – одна із функцій Національного банку України, яка полягає у створенні системи норм, що регулюють діяльність банків, визначають загальні принципи банківської діяльності, порядок здійснення банківського нагляду, відповідальність за порушення банківського законодавства. Реалізація даної функції відбувається відповідно до статті 66 Закону України «Про банки і банківську діяльність» у формі адміністративного та індикативного регулювання.

В Україні законодавче закріплення методів банківського регулювання викладене у статті 66 Закону України «Про Національний банк України», де зазначено, що державне регулювання діяльності банків здійснюється Національним банком України у таких формах:

1. Адміністративне регулювання: реєстрація банків і ліцензування їх діяльності; встановлення вимог та обмежень щодо діяльності банків; застосування санкцій адміністративного чи фінансового характеру; нагляд за діяльністю банків; надання рекомендацій щодо діяльності банків.

2. Індикативне регулювання: встановлення обов'язкових економічних нормативів; визначення норм обов'язкових резервів для банків; встановлення норм відрахувань до резервів на покриття ризиків від активних банківських операцій; визначення процентної політики; рефінансування банків; кореспондентських відносин; управління золотовалютними резервами, включаючи валютні інтервенції; операцій з цінними паперами на відкритому ринку; імпорту та експорту капіталу. Індикативні методи регулювання виступають методами грошово-кредитної політики Національного банку України, які викладені у статті 25 Закону України «Про Національний банк України».

Регулювання банківської системи – це суб’єктивно- об’єктивний процес, існування якого визначається межами динамічної зміни середовища функціонування банківської системи, що здійснюється за допомогою методів і притаманних їм інструментів для досягнення визначеної мети.

Відповідно до окреслених чинників, які впливають на рівень фінансової стійкості банків (мета, макрорівень, мікрорівень) суб’єктів управління фінансовою стійкістю банків розглядати за такими ж ознаками. До зовнішніх суб’єктів відносимо міжнародні організації, інституції окремих країн, які мають договірні взаємовідносини з Україною. До загальнодержавних суб’єктів слід віднести органи державного регулювання, які мають прямий вплив на розвиток банківської системи. До внутрішньосистемних (асоціативних) відносимо суб’єктів, які забезпечують узгодження дій у прийнятті рішень стосовно визначення критеріальних ознак, індикаторів і методів стратегічного управління фінансовою стійкістю банківської системи.

Ієрархія суб’єктів управління фінансовою стійкістю банків представлена у таблиці на рис. 1.4.

Кожний з виділених суб’єктів на макрорівні системи управління фінансовою стійкістю банків прямо чи опосередковано впливає на:

1) стратегічне управління (прогнозування та планування) розвитком банківської системи країни в цілому як елемента управління фінансовою стійкістю банківської системи;

2) управління поточним функціонуванням та розвитком всіх банківських установ шляхом формування обов’язкових для всіх банків правил та ключових якісних та кількісних обмежень використання процесів залучення та розміщення фінансових ресурсів з врахуванням вимог міжнародних регуляторів, тобто мета системи;

3) оперативне управління фінансовими ресурсами та активами окремих банків, що знаходяться в кризовій ситуації.

Таблиця 1.4

Ієрархія суб'єктів управління фінансовою стійкістю банків

№ пор.	Рівень суб'єкту	Суб'єкти
1.	Метарівень: міжнародні регулюючі суб'єкти управління фінансовою стійкістю	Міжнародний валютний фонд, Європейський банк розвитку і реконструкції, Банк міжнародних розрахунків, Базельський комітет з банківського нагляду, FATF, центральні банки світу, Міжнародний банк реконструкції та розвитку
2.	Макрорівень: а) загальнодержавні суб'єкти управління фінансовою стійкістю; б) внутрішньосистемні суб'єкти управління фінансовою стійкістю	Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, Міністерство фінансів України, Державна фіскальна служба України, Міністерство економічного розвитку і торгівлі, Судові органи Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, Фонд гарантування вкладів фізичних осіб, Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку, Національний банк України, Державна служба фінансового моніторингу України, Антимонопольний комітет України, Державна служба статистики України
3.	Мікрорівень: внутрішньобанківські суб'єкти управління фінансовою стійкістю	Рада директорів банку, Правління банку, Спостережна рада банку, ризик-менеджмент банку, внутрішньобанківський аудит, комітет з управління активами і пасивами, комітет антикризового менеджменту

Міжнародний валютний фонд (МВФ) виконує наступні функції: наглядова – передбачає право МВФ спостереження за політикою країн-членів з питань встановлення валютних курсів і пов'язаною з нею макроекономічною політикою; головна мета нагляду полягає у тому, щоб своєчасно виявити потенційно небезпечні макроекономічні дисбаланси; фінансової допомоги – використання фінансових ресурсів МВФ країнами-учасницями, які мають труднощі з фінансуванням платіжного балансу; технічної допомоги – сприяння МВФ країнам-членам у сфері грошової, валютної політики і банківського нагляду, бюджетної і податкової політик, статистики, розробки фінансового і економічного законодавства і підготовці кадрів; випуску спеціальних прав запозичення для фіксації валютного курсу в деяких країнах та як деномінатора переліку похідних фінансових інструментів.

Міжнародний банк реконструкції та розвитку (МБРР) реалізує захисну функцію через підтримку довгострокових інвестицій, фінансової стабільності

позичальників, стимулювання заходів щодо прийняття інституційних реформ, мобілізацію приватного капіталу та фінансову допомогу у створенні глобальних благ.

Європейський банк розвитку і реконструкції реалізує стабілізаційну функцію через зміцнення фінансового ринку, підтримку розвитку підприємств малого та середнього бізнесу із залученням банківських систем, залучення іноземних інвестицій для заохочення спільного фінансування проєктів.

Банк міжнародних розрахунків (БМР) виконує регулюючу функцію, яка має прояв у визначенні основ взаємовідносин між центральними банками та іншими фінансово-кредитними інститутами, створення наднаціональних центральних банків, забезпечення сприятливих умов для проведення центральними банками міжнародних фінансових операцій; агент центральних банків-членів БМР у проведенні міжнародних розрахунків.

Базельський комітет з банківського нагляду виконує регулюючу і стабілізаційну функції, які мають прояв у розробці широкого переліку стандартів, вказівок і рекомендацій щодо банківського нагляду. Зміцнення фінансової стабільності шляхом здійснення ефективного банківського нагляду, що поєднує в собі встановлення кількісних вимог і стандартів, яких мають дотримуватися банки (мінімальних вимог щодо капіталу), та стандартів якісного характеру.

Група з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням коштів (FATF) виконує функції регулюючу та захисну через реалізацію наступних завдань: створення міжнародних стандартів для боротьби з відмиванням коштів та фінансуванням тероризму; забезпечення глобальних дій з метою боротьби з відмиванням коштів та фінансуванням тероризму; забезпечення впровадження членами FATF переглянутих Сорока і дев'яти спеціальних рекомендацій повною мірою та ефективним шляхом; розвиток взаємовідносин між FATF та регіональними органами стилю FATF а також Офшорною групою з банківського нагляду та державами, які не є членами FATF; подальша розробка типологічних схем відмивання грошей і фінансування тероризму; роз'яснення документів Групи.

Центральні банки світу виконують регулюючі функції: управління сукупним грошовим обігом, регулювання грошово-кредитної сфери, регулювання попиту та пропозиції на кредит; контрольні: здійснення контролю за функціонуванням кредитно-банківської системи, проведення валютного контролю; обслуговуючі: організація платіжно-розрахункових відносин банківських установ, рефінансування банківських установ, виконання центральними банками ролі фінансового агента уряду.

При визначенні функцій загальнодержавних суб'єктів управління фінансовою стійкістю банків слід виходити з того, що Національний банк України виступає головною інституцією у координації і узгодженості дій у прийнятті рішень щодо банківської системи. Національний банк України посідає одну з ключових позицій у механізмі управління банківською системою. Необхідність існування центрального банку пов'язана з потребою грошово-кредитного регулювання та державним контролем за станом банківської системи, економічною необхідністю стабільного і безпечного функціонування всієї системи фінансових установ, уникнення кризових явищ, забезпечення стійкості їх діяльності та довіри з боку кредиторів і вкладників. Зазначене зумовлено тим, що банківська система, на відміну від інших суб'єктів фінансового ринку, несе загрозу дестабілізації власної діяльності і провокування загальноекономічної кризи.

Виходячи з умов України, де Національний банк України виступає органом державної влади, необхідно щоб ця влада охоплювала усі інститути банківської системи у сукупності. Зокрема, за ринкових умов саме їм належить здатність визначати політику на фінансовому ринку та впливати на економічний процес в суспільстві. В абстрагованому вигляді влада Національного банку України набуває ознак суспільних, але виокремлення її на законодавчому рівні неможливе, оскільки її фактори визначаються ринковими умовами. З огляду на вище зазначене формування функціональних напрямів та засобів управлінської діяльності центральних банків повинно виходити із завдань державного

управління на грошовому ринку, які в основному залежать від економічної, правової політик усієї держави та закріплюються на її законодавчому рівні.

Згідно з Конституцією України Національний банк України є незалежним від інших органів влади і має своєрідне монопольне право на регулювання банківської діяльності. При цьому деякі сфери діяльності банківських установ регламентуються іншими державними органами, зокрема Державною фіскальною службою України, Національною комісією, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку тощо. Так, у Законі України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг зазначаються спеціальні положення, які визначають співпрацю та координацію діяльності Національного банку України, Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку при здійсненні державного регулювання та контролю на ринку фінансових, зокрема банківських, послуг.

Таким чином, забезпечення незалежності Національного банку України від інших органів державної влади у межах державного управління у банківській системі виступає основним правовим принципом його функціонування.

До основних функцій Національного банку України у процесі управління фінансовою стійкістю банків слід віднести наступні: встановлення цільових орієнтирів для динамічного розвитку банківської системи; взаємоузгодження дій з іншими суб'єктами управління для забезпечення фінансової стійкості банків; відновлення довіри до банківської системи з боку вкладників і інвесторів; активізація діяльності банків із залучення коштів та їх трансформації у кредити для реального сектора економіки; поглиблення інтеграції банків у світовий фінансовий простір; адаптація законодавчої та нормативно-правової баз України до вимог законодавства Європейського Союзу і Базельського комітету з питань банківського нагляду і регулювання.

Кабінет Міністрів України відповідно до Закону України «Про Кабінет Міністрів України» від 07.10. 2010 № 2591-VI виконує регулюючі функції, а

саме: забезпечення проведення бюджетної, фінансової, цінової, інвестиційної, у тому числі амортизаційної, податкової, структурно-галузевої політики, що впливає на рівень фінансової стійкості банківської системи; розробка і виконання загальнодержавних програм; спрямування та координація роботи Національного банку України у сфері валютного регулювання при здійсненні валютного контролю, прийняття від НБУ пропозицій щодо законодавчого врегулювання питань, спрямованих на виконання його функцій; приймає рішення про надання банкам статусу державного.

Верховна Рада України відповідно до Конституції України виконує регулюючу і контрольну функції, а саме: призначення на посаду та звільнення з неї Голови НБУ; звітування НБУ двічі на рік про стан грошово-кредитного ринку в державі; НБУ зазнає опосередкованого впливу при здійсненні державного контролю у сфері фінансових послуг від Верховної Ради України через її законотворчу діяльність, зокрема у питаннях встановлення виключно законами України засад створення і функціонування фінансового, грошового, кредитного та інвестиційних ринків, статусу національної валюти, а також статусу іноземних валют на території України; НБУ є учасником бюджетного процесу через розробку основних засад грошово-кредитної політики, які подає на затвердження Верховній Раді України та Кабінету Міністрів України.

Міністерство фінансів України відповідно до положення «Про Міністерство фінансів України» від 27.12.2006 №1837 виконує регулюючі, контролюючі і стабілізуючі функції: забезпечення концентрації фінансових ресурсів, зокрема банківської системи, на пріоритетних напрямках соціально-економічного розвитку України; здійснює в установленому порядку випуск облігацій внутрішньої і зовнішньої державних позик, казначейських зобов'язань та інших державних цінних паперів, передбачених законодавством, визначає обсяг їх емісії за строком погашення у межах загального обсягу емісії, розміщення яких здійснюється через банківську систему; готує пропозиції щодо основних засад грошово-кредитної політики України, поліпшення стану

розрахунків і платежів; розробляє у межах своїх повноважень пропозиції щодо удосконалення валютних, фінансових, кредитних відносин з іншими державами, забезпечує підготовку та реалізацію спільних проєктів з цих питань.

Міністерство економічного розвитку і торгівлі відповідно до положення «Про Міністерство економіки України» від 26 травня 2007 р. за № 777 виконує функції регулювання, координації і контролю: розроблення пропозицій щодо формування та реалізації державної цінової політики, сприяння розвитку ринкових відносин, конкурентного середовища, створення належних умов для діяльності суб'єктів господарювання всіх форм власності; забезпечення реалізації державної політики у сфері технічного регулювання та захисту прав споживачів; реалізації державної політики у сфері співробітництва з міжнародними фінансовими організаціями; розробляє заходи щодо детінізації економіки та проводить моніторинг їх виконання; проводить аналіз впливу ринку банківських послуг, валютного, фондового, страхового та інших ринків фінансових послуг на економічний розвиток держави.

Судові органи виконують контрольну функцію через здійснення судового контролю актів НБУ щодо державного контролю у сфері банківських послуг.

До третьої групи суб'єктів управління фінансовою стійкістю банків відносять внутрішньосистемні.

Антимонопольний комітет України відповідно до Закону України «Про Антимонопольний комітет України» від 26.11.1993 за № 3660-ХІІ виконує функції регулювання і контролю, а саме: погодження питань стосовно створення банківських установ та їх ліцензування при здійсненні вступного контролю; здійснення державного контролю за дотриманням законодавства про захист економічної конкуренції, запобігання, виявлення і припинення порушень законодавства про захист економічної конкуренції; контроль за концентрацією та узгодженими діями суб'єктів ринку фінансових послуг; надання обов'язкових для розгляду рекомендацій та внесення пропозицій щодо здійснення на обмеження монополізму.

Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг відповідно до положення «Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг» від 23 листопада 2011 року № 1070/2011 виконує функції регулювання і контролю, які реалізуються через виконання наступних завдань: розробка і реалізація стратегії розвитку банківської системи та вирішення системних питань її функціонування; здійснення державного регулювання і нагляду за рівнем фінансової стійкості банківської системи в межах своїх повноважень, сприяння інтеграції ринку банківських послуг до європейського простору, захист інтересів вкладників і кредиторів через участь у розробці нормативно-правових актів, розробка заходів антикризової політики.

Асоціація українських банків (АУБ) сприяє розвитку національної банківської системи і виконує захисні і стимулюючі функції. АУБ у законодавчій діяльності Верховної Ради України з питань розвитку банківської системи бере участь шляхом організації професійної роботи над проектами законів України, внесення змін до законів за напрямками загальної правової регламентації банківської діяльності, законодавчого забезпечення прав кредиторів, стимулювання розвитку інвестиційної діяльності, розвитку окремих видів банківської діяльності та банківських інформаційних технологій, забезпечення адекватної участі банківської системи в роботі на фондовому ринку, удосконалення порядку оподаткування банківської діяльності, протидії легалізації коштів, отриманих злочинним шляхом. З питань нормативного забезпечення стійкості банківської системи без зниження її ефективності за напрямками: нагляд і регулювання діяльності банків, вдосконалення кредитних відносин, порядок формування обов'язкових резервів, розширення операцій з цінними паперами, валютне регулювання, бухгалтерський облік і статистична звітність, готівковий обіг, організація роботи щодо визначення сумнівних операцій, запровадження картотеки ненадійних позичальників. АУБ виконує функції щодо підвищення довіри суспільства до банківської системи шляхом формування

принципів поведінки банків на базі бізнес-етики, сприяння поліпшенню економічного стану банківської системи та її стійкості, запобігання штучному банкрутству банків внаслідок втручання державних органів в їх діяльність.

Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку виконує координаційну, контрольну та регулюючу функції, а саме: координація діяльності НБУ з питань функціонування в Україні ринку цінних паперів та їх похідних; сприяння адаптації національного ринку цінних паперів до міжнародних стандартів, здійснення державного регулювання та контролю за випуском і обігом цінних паперів та їх похідних банківською системою, захист прав інвесторів шляхом застосування заходів щодо запобігання і припинення порушень законодавства на ринку цінних паперів, застосування санкцій за порушення законодавства у межах своїх повноважень.

Фонд гарантування вкладів фізичних осіб виконує захисну і контрольну функції. Фонд гарантування вкладів фізичних осіб визначає порядок відшкодування вкладів учасників (тимчасових учасників) Фонду, а також встановлює відносини між Кабінетом Міністрів України та Національним банком України.

Учасниками Фонду гарантування вкладів фізичних осіб (Фонд) є банки і філії іноземних банків, які включені до Державного реєстру банків, який веде Національний банк України, та мають банківську ліцензію на право здійснення банківської діяльності. Участь у Фонді банків і філій іноземних банків є обов'язковою. Санаційний банк не є учасником Фонду. Учасником Фонду є банк, який виконує встановлені Національним банком України економічні нормативи щодо достатності капіталу і платоспроможності та може виконувати свої зобов'язання перед вкладниками.

У разі відкликання банківської ліцензії Національного банку України на здійснення банківської діяльності адміністративна рада Фонду за поданням Національного банку України приймає рішення про виключення банку, філії іноземного банку з числа учасників (тимчасових учасників) Фонду.

Фонд гарантує кожному вкладнику учасника (тимчасового учасника) Фонду та санаційного банку відшкодування коштів за його вкладами, включаючи відсотки, в розмірі вкладів на день настання недоступності вкладів, але не більше 200 000 гривень по вкладах у кожному із таких учасників. Зазначений розмір відшкодування коштів за вкладами, включаючи відсотки, за рахунок коштів Фонду може бути збільшено за рішенням адміністративної ради Фонду залежно від тенденцій розвитку ринку ресурсів, залучених від вкладників учасників (тимчасових учасників) Фонду.

Державна служба фінансового моніторингу України виконує наступні функції:

- аналітична – досліджує методи та фінансові схеми легалізації (відмивання) доходів і фінансування тероризму; проводить аналіз ефективності заходів, що вживаються суб'єктами первинного фінансового моніторингу (банківська система) для запобігання та протидії легалізації (відмивання) доходів і фінансуванню тероризму; сприяє виявленню у фінансових операціях ознак використання доходів; забезпечує ведення обліку фінансових операцій, що мають ознаки таких, що підлягають фінансовому моніторингу, в установленому законодавством порядку;
- організаційна – співпрацює з органами виконавчої влади, іншими державними органами, завданнями яких є запобігання та протидія легалізації (відмивання) доходів і фінансуванню тероризму; за наявності достатніх підстав, що фінансова операція може бути пов'язана з легалізацією (відмиванням) доходів або фінансуванням тероризму, надає до правоохоронним органам, згідно з компетенцією, відповідні узагальнені матеріали; бере участь у міжнародному співробітництві з питань запобігання та протидії легалізації (відмивання) доходів і фінансуванню тероризму;
- контрольна – отримує від органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, суб'єктів господарювання на запит інформацію, необхідну для реалізації покладених на нього завдань; здійснює координацію та

методичне забезпечення діяльності суб'єктів первинного фінансового моніторингу з питань запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів і фінансуванню тероризму;

- нормативно-правова – бере участь за дорученням Кабінету Міністрів України у підготовці відповідних міжнародних договорів України; вносить пропозиції щодо розробки законодавчих актів, в установленому порядку бере участь у підготовці інших нормативно-правових актів з питань запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів і фінансуванню тероризму.

Державна фіскальна служба України відповідно до положення Кабінету міністрів України «Про державну фіскальну службу України» від 21 травня 2014 р. № 236 виконує контролюючу функцію, яка виявляється через контроль за додержанням податкового законодавства банківською системою, правильністю обчислення, повнотою і своєчасністю сплати до бюджетів, державних цільових фондів податків і зборів (обов'язкових платежів), а також неподаткових доходів, установлених законодавством.

Державна служба статистики України виконує функції аналітично-інформаційного забезпечення стосовно розроблення методології визначення основних соціально-економічних показників, що використовуються у процесі прогнозування основних напрямків макроекономічного розвитку банківської системи; взаємодії інформаційних систем державних органів статистики з інформаційними системами суб'єктів стратегічного управління фінансовою стійкістю банківської системи; забезпечення повноти, надійності та об'єктивності статистичної інформації; спільно з НБУ, щороку розробляє і подає на затвердження Кабінету Міністрів України план державних статистичних спостережень.

Останній рівень в системі управління фінансовою стійкістю – це мікрорівень управління фінансовою стійкістю банків. Суб'єктами впливу на даному рівні є внутрішньобанківські утворення (Рада директорів банку, Правління банку, Спостережна рада банку, ризик-менеджмент банку,

внутрішньобанківський аудит, комітет з управління активами і пасивами, комітет антикризового менеджменту), які пов'язані з координацією процесів антикризового управління фінансовими ресурсами для забезпечення стійкого розвитку банку.

1.4. Формування стратегічного набору управління фінансовою стійкістю банків та визначення основних стратегічних цілей

Виходячи з того, що будь-яка система управління передбачає визначення певних підсистем (окремих стратегій), які дозволяють досягти поставлених цілей і завдань, необхідно обґрунтувати доцільність включення певних системоутворюючих складових до загальної стратегії управління фінансовою стійкістю банків. Тому виникає потреба у формуванні певного переліку взаємопов'язаних стратегій, що являють собою стратегічний набір.

Стратегічний набір – це система стратегій різного типу, що їх розробляє суб'єкт господарювання на певний відрізок часу, яка відбиває специфіку функціонування та розвитку підприємства, а також його місце і роль у зовнішньому середовищі. Стратегічний набір – це не демонстрація загальних намірів, а акцентування на визначених характеристиках та особливостях окремих суб'єктів господарювання.

Для побудови обґрунтованого стратегічного набору в системі управління необхідно дотримуватися процесу реалізації таких вимог: формування стратегічного набору для досягнення реальних взаємопов'язаних цілей; якість змісту та розуміння необхідності застосування певного набору (системи) стратегій; ієрархічний характер для виокремлення загальної стратегії відповідно до скалярних ланцюгів прийняття рішень; забезпечення компенсаційної основи взаємопов'язаних стратегій, що обумовлено різними можливостями їх застосування в окремих проміжках часу; обґрунтованість, зваженість, надійність; відображення фінансових процесів у їхній сукупності та взаємозв'язку; гнучкість і динамічність стратегічного набору (врахування змін у

екзогенному та ендогенному середовищі, що відбуваються в пріоритетах і змісті окремих стратегій.

Стратегічний набір передбачає встановлення певної сукупності підсистем (систем стратегій), яка забезпечує стратегічне управління фінансовою стійкістю банків. Система стратегій – це множина елементів, що знаходяться у взаємодії, відносинах, зв'язках та завдяки цьому являють собою цілісність (рис. 1.5).

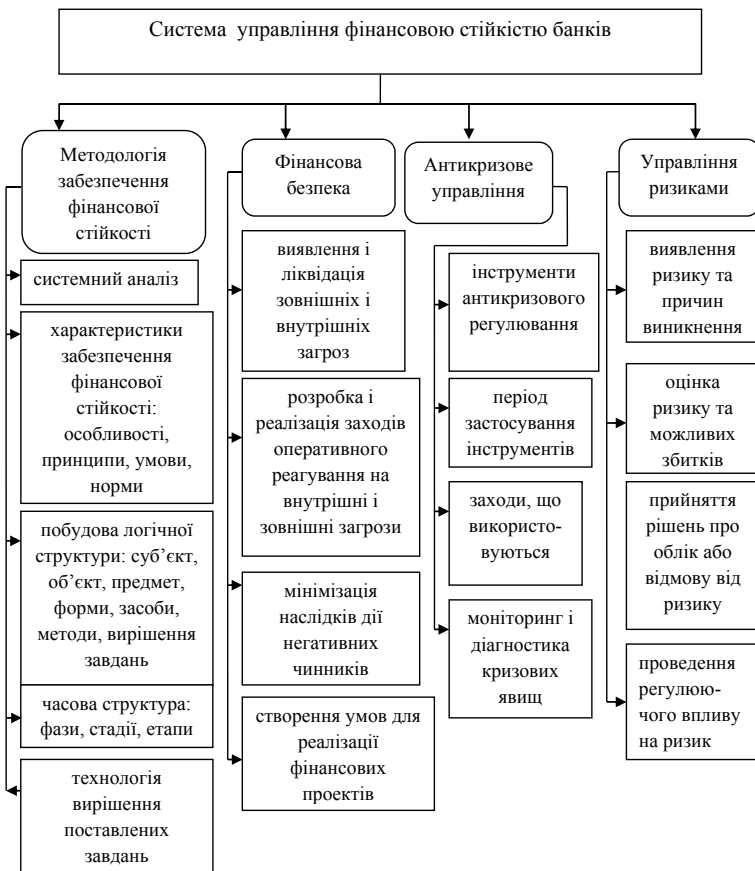

Рис. 1.5. Стратегічний набір управління фінансовою стійкістю банків

Методологія забезпечення фінансової стійкості банків – це система принципів, методів та способів, які необхідні для побудови піраміди управління фінансовою стійкістю.

Методологічною основою управління фінансовою стійкістю банків системи є: формування інформаційної бази та системи індикаторів стійкості, проведення моніторингу та аналізу, стрес-тесту, вироблення рекомендацій щодо коригування політики розвитку банків з метою посилення стійкості банків та запобігання фінансовим кризам.

Побудова методологічної основи забезпечення фінансової стійкості повинна відповідати економічним процесам, що відбуваються в державі.

Основні завдання методологічного забезпечення фінансової стійкості банків:

- диференціація принципів забезпечення фінансової стійкості банків в цілому, банківських регіональних систем, окремого банку;
- вирішення проблем забезпечення фінансової стійкості банків повинно відбуватися у контексті соціально-економічного розвитку держави;
- при управлінні банками їх потрібно розглядати як повноправний елемент економічної системи, який забезпечує рух грошових потоків на державному та регіональному рівнях;
- перегляд політики щодо сукупності банківських послуг, які можуть задовольнити потреби економічної системи, що дозволить забезпечити фінансову стійкість банків;
- визначення ситуації з забезпеченням фінансової стійкості банків в умовах визначеності, невизначеності та ризику.

Дерево цілей виступає ключовим елементом при розробці системи управління фінансовою стійкістю банків, що являє собою ієрархічну структуру, у якій кожний наступний рівень формується шляхом розподілу цілей поточного рівня на складові під цілі.

Зазначена технологія дозволяє за рахунок послідовної декомпозиції стратегічних цілей визначити орієнтири діяльності. Розклад цілей на складові відбувається на основі обраних принципів декомпозиції.

Формування цілей забезпечення фінансової стійкості банків потребує їх класифікації за певними ознаками (рис. 1.6).

Рис. 1.6 Класифікація цілей забезпечення фінансової стійкості банків

За видами очікуваного ефекту екзогенні цілі забезпечення фінансової стійкості передбачають формування певного методологічного комплексу нейтралізації можливого негативного впливу економічних (інвестиційний клімат, стан платіжного балансу, податкова політика, стан економіки), соціально-політичних (соціальна стабільність, політична стабільність, стійкість уряду) та фінансових (процентна політика, кредитна політика, валютна політика, величина резервів) чинників.

Ендогенні цілі базуються на забезпеченні адекватності капіталу банків, якості активів, рівня менеджменту, рівня рентабельності, ліквідності та платоспроможності.

За пріоритетним значенням головною ціллю управління фінансовою стійкістю банків виступає розробка науково-методологічного комплексу, який базується на формуванні стратегічного набору для забезпечення макроекономічної стійкості, безризиковості функціонування банків та виконання основних структурних завдань фінансової безпеки.

Допоміжні цілі формуються через реалізацію програм капіталізації, платоспроможності, систем антикризового управління та фінансової безпеки.

За домінантними сферами функціонування банків цілі управління фінансовою стійкістю поділяються на:

- цілі зростання ресурсного потенціалу, які забезпечують розширення потенціалу власних, залучених та запозичених ресурсів при зберіганні оптимального співвідношення між визначеними компонентами;
- цілі підвищення ефективності проведення активних операцій, які передбачають забезпечення ліквідності банківської системи і, відповідно, підтримку належного рівня її фінансової стійкості, забезпечення максимальної доходності банківських операцій, що є необхідною умовою прибутковості;
- цілі нарощування капітальної бази, які забезпечують стабільність, субординацію щодо прав кредиторів та захист від ризиків;

- цілі підвищення фінансової безпеки діяльності передбачають розробку комплексу заходів щодо нейтралізації зовнішніх та внутрішніх загроз;
- цілі підвищення якості управління стратегічним набором фінансової стійкості передбачають постійно діючий механізм удосконалення підсистем системоутворюючих складових.

За напрямками дій цілі, які підтримують конкурентну позицію, зорієнтовані на підтримку тих тенденцій розвитку банків, які мають високий внутрішній фінансовий потенціал і позитивні зовнішні можливості розвитку. Цілі, спрямовані на запобігання зовнішнім загрозам, передбачають забезпечення ефективної системи антикризового управління.

Цілі, спрямовані на подолання слабких внутрішніх позицій, передбачають формування системи методів адміністративного та економічного регулювання динамічного розвитку банків.

За об'єктами стратегічного управління загально банківські цілі у системі стратегічних цілей займають провідну роль, тому що забезпечують розвиток регіональної банківської системи та окремих банківських установ.

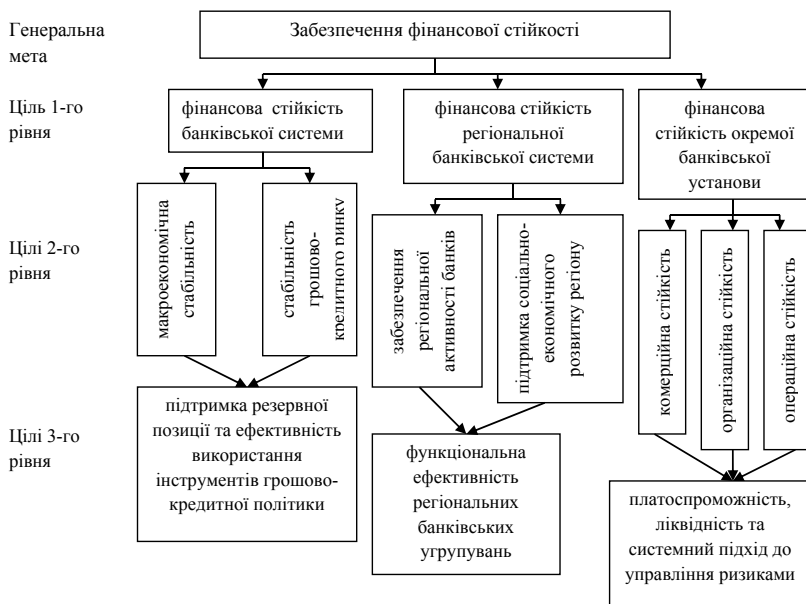
За характером впливу на очікуваний кінцевий результат прямі стратегічні цілі прямо пов'язані з кінцевим результатом – фінансовою стійкістю функціонування банків. Підтримуючі стратегічні цілі спрямовані на забезпечення реалізації прямих стратегічних цілей.

За періодом реалізації довгострокові цілі є орієнтиром для забезпечення фінансової стійкості банків протягом усього стратегічного періоду. Короткострокові стратегічні цілі реалізуються в межах короткострокових етапів стратегічного періоду. Зазначені цілі мають підтримуючий характер по відношенню до основних довгострокових стратегічних цілей та характеризують строки закінчення одного з етапів реалізації основних цілей.

Головна, основні та допоміжні стратегічні цілі розглядаються як єдина комплексна система і тому потребують чіткої взаємоузгодженості з урахуванням пріоритетності та рівноважної значущості. Така ієрархічна взаємозалежність

окремих стратегічних цілей забезпечується на основі формування «дерева цілей» (рис. 1.7).

Рис. 1.7 «Дерево цілей» стратегічного управління фінансовою стійкістю банків

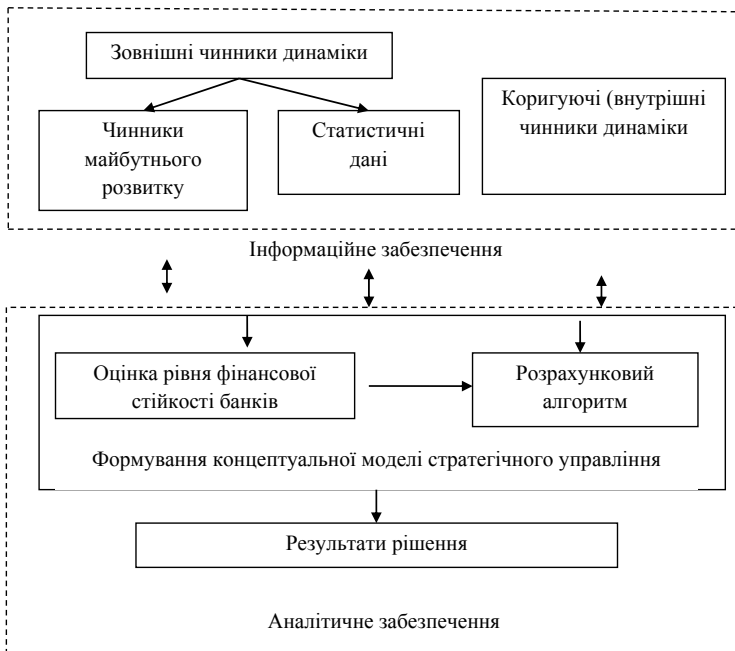
Методологічною основою системи управління фінансовою стійкістю банків виступає інформаційне забезпечення.

Ефективність будь-якої управлінської системи значною мірою залежить від повного, достовірного та своєчасного інформаційного забезпечення. Фундаментальною основою оцінювання фінансової стійкості банків системи виступає інформаційна база. Інформаційна база – це множина показників: макроекономічних, агрегованих фінансових звітів і балансів, інституцій банківської системи, мікроекономічних.

Інформаційна база для оцінки фінансової стійкості банків повинна містити три типи інформації:

- загальноекономічна та макроекономічна інформація, яка виступає допоміжною інформацією і носить загальноекономічний характер;
- мікроекономічна інформація, яка надає можливість фактичної оцінки рівня фінансової стійкості банківської системи на основі розрахунку необхідних показників;
- інформація про напрямки забезпечення фінансової стійкості банків.

Поряд з інформаційним забезпеченням необхідно виокремлювати систему аналітичного забезпечення, яке передбачає вибір індикаторів оцінювання рівня фінансової стійкості та розробку розрахункових алгоритмів. На підставі інформаційного та аналітичного забезпечення створюється можливість прийняття рішення про напрямок управління фінансовою стійкістю банків (рис. 1.8).

Рис. 1.8 Схема прийняття рішення про розвиток процесу управління фінансовою стійкістю банків

Основним інструментом аналітичних методів виступає індикатор, який являє собою набір функцій від одного або декількох базових часових рядів з встановленим часовим вікном. Усі індикатори умовно можна поділити на п'ять категорій:

1. Індикатори тренду. До них відносять індикатори для виміру тренду, його сили та тривалості. Яскравим прикладом трендових індикаторів є ковзна середня

2. Індикатори зміни. Вони слугують для вимірювання ступеня зміни ціни базисного активу. Зміна – це поняття, яке описує величину щоденних, незалежно від основного напрямку, флуктацій ціни. Зазначені індикатори особливо важливі для аналітичної роботи строкового ринку відповідно до зміни тренду. Сигнали таких індикаторів, які побудовані з невеликим часовим вікном, дозволяють входити на ринок протягом дня.

3. Індикатори моменту. Вони використовуються для виміру швидкості зміни ціни за певний проміжок часу.

4. Індикатори циклу. Вони слугують для виявлення циклічних складових та їх довжини.

5. Індикатори сили ринку. Ними виступають одна з базових незалежних змінних – змінна обсягу угод, або змінна кількості відкритих позицій.

6. Індикатори зазначеної групи, спираючись на ряди даних обсягу, надають сигнали про силу поточної тенденції.

При визначенні індикаторів фінансової стійкості банків доцільно спиратися на три базові системи обліку – національні рахунки, комерційний бухгалтерський облік, а також керівні принципи банківського нагляду.

Система національних рахунків (СНР) передбачає узгоджений, послідовний, інтерпретований набір макроекономічних рахунків, балансів і таблиць, які базуються на сукупності затверджених на міжнародному рівні концепцій, визначень, систем класифікації і правил обліку. СНР забезпечує комплексну систему обліку, яка дозволяє складати і агрегувати економічні дані у форматі необхідному для цілей економічного аналізу, прийняття рішень і

розробки політики. Важливе значення розробки національних рахунків і суміжних методологій має концепція резидентної належності, що актуально на сьогоднішній день в умовах поглиблення інтеграційних процесів, які супроводжуються перетоком капіталів.

Основними джерелами інформації про національні рахунки виступають Система національних рахунків 1993 р., Керівництво про грошово-кредитну і фінансову статистику (МВФ, 2000 р.), п'яте видання Керівництво про платіжний баланс (МВФ, 1993 р.), Керівництво по статистиці державних фінансів (МВФ, 2001 р.), і Статистика зовнішнього боргу. Керівництво для укладачів та користувачів (МВФ, 2005 р.).

Міжнародні стандарти бухгалтерського обліку (МСБО) являють собою набір стандартів комерційного бухгалтерського обліку, у яких визначаються концепції, що лежать в основі підготовки і надання фінансових звітів торгових, промислових і ділових підприємств, які надають звітність до державних і приватних органів управління. Мета фінансових звітів полягає в тому, щоб надати інформацію про фінансовий стан і результати діяльності економічних суб'єктів господарювання, а також зміни в їх фінансовому стані. Консолідована звітність надає інформацію по групі у цілому, що і є предметом зацікавленості користувачів фінансових звітів.

Фінансові звіти дають уявлення про фінансові наслідки проведених операцій та інших подій, групуючи їх в загальні категорії у відповідності з їх економічними характеристиками. З оцінкою фінансового стану безпосередньо пов'язані елементи балансу – активи, зобов'язання і власний капітал. З результатами діяльності безпосередньо пов'язані елементи звіту про прибутки і збитки – доходи і витрати. МСБО розповсюджуються Радою з міжнародних стандартів бухгалтерського обліку.

У 1998 році Базельський комітет з банківського нагляду затвердив норми нагляду, які регламентують питання достатності капіталу міжнародних банків. В основі роботи Базельського комітету з банківського нагляду лежить два

фундаментальні завдання. По-перше, розроблена ним система направлена на зміцнення стійкості і стабільності міжнародної банківської системи. По-друге, ця система передбачає встановлення справедливості за рахунок високого ступеня послідовності її використання по відношенню до банків різних країн з метою зменшення чинників нерівних умов у конкуренції між міжнародними банками. Зазначена угода застосовується до банків на консолідованій основі, включаючи дочірні підприємства, які здійснюють банківську і фінансову діяльність. В консолідованій звітності відображаються ризики у банківській групі в цілому.

На сучасному етапі у світовій практиці постійне спостереження за фінансовою стійкістю банків є важливим напрямком діяльності центральних банків. Воно виступає інформаційно-аналітичною складовою їх діяльності, що в свою чергу підвищує прозорість і передбачуваність грошово-кредитної політики. Діяльність центрального банку у сфері моніторингу фінансової стійкості відображається у відповідних розділах його статистичних оглядів та відповідних програмах діагностики банківської системи.

Підготовка оглядів фінансової стійкості є відносно новим напрямком діяльності центральних банків. Слід зазначити, що перші такі огляди були підготовлені центральними банками у середині 1990-х років у Великобританії і країнах Скандинавії, що було значною мірою пов'язано з банківськими кризами. При цьому більшість країн у роботі над оглядами дотримуються міжнародних стандартів, зокрема використовують показники фінансової стійкості, розроблені МВФ і Світовим банком.

Крім того, МВФ провів опитування центральних банків та інших регулюючих органів різних країн з метою визначення показників найбільш важливих у межах моніторингу системних ризиків у фінансовій та банківській системах. Зазначені індикатори отримали назву «показники фінансової стабільності» (FSI's – Financial Soundness Indicators), або ПФС.

Перелік показників фінансової стійкості доцільно виокремити із ПФС і розглядати за двома позиціями. Перша – базові показники, які забезпечують

необхідний мінімум для аналізу банківської системи та розраховуються виключно за даними звітності банків. Друга – додаткові показники, які розраховуються на підставі звітності банків та інших суб'єктів фінансового ринку (табл. 1.5).

Таблиця 1.5

Система показників фінансової стійкості банків

№ пор.	Група показників	Показники
Основна група показників (Core Set)		
1.	Показники достатності капіталу	відношення капіталу до зважених з урахуванням ризику активів; відношення капіталу першого рівня до зважених з урахуванням ризику активів
2.	Показники дохідності, рентабельності	рентабельність активів; рентабельність капіталу; відношення чистих процентних доходів до валового доходу; відношення непроцентних доходів до валового доходу
3.	Показники ліквідності	відношення ліквідних активів до сукупних активів; відношення ліквідних активів до короткострокових зобов'язань
4.	Показники чутливості до ринкового ризику	структура активів за термінами; структура зобов'язань за термінами; відношення чистої валютної позиції до капіталу
Додаткові показники (Encouraged Set)		
5.	Загальний стан банківської системи	відношення капіталу до активів; географічна структура кредитного портфеля; відношення сукупних вимог похідних фінансових інструментів до капіталу; відношення сукупних зобов'язань похідних фінансових інструментів до капіталу; відношення доходів від торгівлі цінними паперами до сукупного доходу; відношення витрат на утримання персоналу до непроцентних доходів; різниця між ставками за кредитами і депозитами; відношення банківських депозитів до кредитів; відношення кредитів в іноземній валюті до загального обсягу кредитів; відношення зобов'язань в іноземній валюті до загального обсягу зобов'язань; відношення чистої позиції за акціями до капіталу
6.	Показники ринкової ліквідності	середня різниця між ціною попиту і пропозиції на ринку цінних паперів; середньоденний показник обороту на ринку цінних паперів

Рекомендований МВФ перелік показників фінансової стійкості досить повно оцінює діяльність комерційних банків з точки зору їх мікроекономічної ефективності, але з позиції фінансової стійкості банківської системи потребує додаткового розгляду індикаторних критеріїв, які б задовольняли принципи розкриття інформації.

Інформаційне забезпечення процесу управління фінансовою стійкістю банків повинно базуватися на складанні стратегічних карт.

Метод використання стратегічних карт у процесі аналізу був узагальнений Р. Капланом та Д. Нортеном для реалізації можливості узгодження короткострокових цілей діяльності досліджуваної системи з її місією і довгостроковою перспективою. У працях Р. Каплана та Д. Нортена стратегічна карта розглядається в чотирьох взаємопов'язаних складових: фінанси, клієнти, внутрішні бізнес-процеси, навчання та розвиток:

- фінансова складова описує матеріальні результати реалізації стратегії за фінансових понять;

- при формулюванні клієнтської складової стратегічної карти менеджери визначають цільові сегменти споживчого ринку, у яких конкурує даний бізнес-підрозділ, та показники результатів його діяльності з погляду клієнтів;

- внутрішня складова відповідає за розробку й надання клієнтові пропозиції цінності та вдосконалення процесів і скорочення витрат як засобу підвищення продуктивності у фінансовій складовій;

- навчання й розвиток відбивають ті нематеріальні активи, які є найбільш важливими для стратегії. Як цілі для даної складової встановлюють види діяльності (людський капітал), системи (інформаційний капітал) і моральний клімат (організаційний капітал).

Цілі цих чотирьох складових мають бути пов'язані між собою причинно-наслідковими зв'язками. Усе починається з гіпотези про те, що фінансові результати можуть бути отримані тільки в тому випадку, якщо задоволено цільову групу клієнтів. У збалансованій системі показників стратегічні цілі

погоджуються між собою причинно-наслідковим ланцюжком у формі стратегічних карт.

Збалансована система показників – це не тільки система вимірювання, а й система управління, яка дозволяє організації чітко сформулювати стратегічні плани та втілити їх у реальні дії. Сукупність ключових показників організовується в чітку систему за причинно-наслідковим принципом з метою досягнення необхідних величин показників – індикаторів досягнення мети нефінансових перспектив, що забезпечує виконання фінансових показників.

Перевагою використання стратегічних карт є проведення постійного моніторингу за фінансовою стійкістю банків та проведення перспективного аналізу та планування. Саме вони дають змогу оперативно порівнювати заплановані кількісні та якісні параметри з отриманими результатами, на основі чого можна аналізувати ефективність функціонування окремих елементів та всієї системи в цілому.

У цілому інформаційно-аналітична підсистема управління фінансовою стійкістю банків має формуватися за принципом відповідності інформації вимогам стратегічної значущості. Інформація, яка акумулюється в цій підсистемі, повинна акцентувати увагу кожного з суб'єктів забезпечення стійкої діяльності на найбільш важливих тенденціях того чи іншого явища або процесу, що відбувається при його функціонуванні.

Розглядаючи таку складову управління фінансовою стійкістю банків системи, як фінансова безпека банків, слід відмітити, що вона повинна бути спрямована на нейтралізацію негативного впливу зовнішніх і внутрішніх чинників та досягнення певного ефекту від проведених заходів.

Фінансову безпеку банків доцільно розглядати на двох рівнях, тому що банківська система має дворівневу структуру. При оцінці відповідності банків критеріям і стратегії фінансової безпеки, на думку деяких фахівців, доцільно виділяти три взаємопов'язані аспекти: загальна оцінка життєздатності системи; оцінка ролі центрального банку у банківській системі, його законодавчих

функцій і надійності практичного механізму їх реалізації; оцінка здатності банківської системи до взаємодії як між її окремими суб'єктами, так і з державними та громадськими центрами з приводу вироблення стратегічних і короткострокових цілей розвитку економіки.

Головною метою фінансової безпеки банків є забезпечення стійкого функціонування банків в умовах, які постійно змінюються, її взаємодії з екзогенним та ендогенним середовищами; виявлення і нейтралізація зовнішніх та внутрішніх загроз стійкому функціонуванню банківської системи, організація протидії цим загрозам, мінімізація наслідків їх впливу.

Антикризове управління банків передбачає систему управлінських заходів та рішень щодо діагностики, попередження, нейтралізації та подолання криз і їх причин на усіх рівнях банківської системи.

Система антикризового управління має властивості, для яких характерний особливий механізм управління: гнучкість і адаптивність, здатність до диверсифікації та своєчасного ситуаційного реагування, а також можливості ефективно використовувати потенціал банківської установи та неформальні методи управління.

Залежно від цілей існують різні стратегії антикризового управління, але для кожної з них важливо своєчасно розпізнавати кризові ситуації, визначати причини, симптоми і фактори кризи. Антикризове управління актуалізує функціональні аспекти щодо виявлення та подолання причин, які заважають оздоровленню банківської системи, та відновлення її платоспроможності.

Індивідуальність устрою банківської системи у державі вимагає об'єднання діагностики фінансового стану банку з проведенням заходів превентивної санації. У цьому розумінні деталізація поняття «криза» пояснює процесуальну сторону антикризового управління, оскільки фази кризи і стадії кризових ситуацій обумовлюють стадії антикризових заходів, а не навпаки.

В управлінні фінансовою стійкістю банків суттєву роль відіграє організована система ризик-менеджменту, що базується на науково

обґрунтованій методології, предметно адаптованій до реалій банківської діяльності, передових технологіях та світовому досвіді управління ризиками. В умовах глобалізації та інтеграції банківського бізнесу, посилення конкурентної боротьби та збільшення загроз кредитній безпеці постають завдання підвищення власної фінансової стійкості, оптимізації співвідношення конкуруючих характеристик – ризику та доходності.

З метою раціонального використання вкладених коштів та підвищення їх ефективності використовуються основні прийоми ризик-менеджменту, які передбачають максимізацію вартості коштів, внесених акціонерами, стійкого і стабільного отримання прибутку від банківської діяльності, забезпечення повернення депозитних коштів клієнтам при збереженні оптимального рівня ризику. Реалізація зазначеної мети можлива за рахунок організації ефективного управління та контролю за банківською діяльністю, що фокусується на управлінні фінансовими ризиками банків, які притаманні банківській діяльності і повинно бути ключовим напрямком у системі стратегічного управління фінансовою стійкістю банківської системи.

Система управління ризиками – це науково-методичний комплекс заходів щодо управління банками, спрямований на виявлення та оцінку ризику, використання специфічних прийомів і методів з метою створення умов для стійкого функціонування, максимізації власного капіталу, виконання вимог клієнтів і партнерів та забезпечення прибуткової діяльності.

Ризик-менеджмент має результативність тільки при комплексному системному підході до виявлення та мінімізації ризиків, що впливають на фінансову стійкість.

Система управління ризиками, повинна бути зорієнтована на вирішення таких завдань: забезпечення оптимального співвідношення між доходністю банківських операцій та їх ризиковістю; підтримка ліквідності банківських надходжень на достатньому рівні; забезпечення встановлених норм достатності капіталу.

Питання для самоконтролю.

1. Охарактеризуйте основні функції, що виконує банківська система.
2. Які функції виконують банки?
3. Що таке фінансова стійкість на макроекономічному рівні?
4. Що таке фінансова стійкість на мікроекономічному рівні?
5. Чим відрізняється рейтинговий підхід до оцінки фінансової стійкості від комплексного?
6. Які чинники характеризують внутрішній стан фінансової стійкості банків?
7. Які зовнішні чинники впливають на фінансову стійкість банків?
8. Які чинники носять наддержавний вплив на фінансову стійкість банків?
9. Що відноситься до суб'єкту, об'єкту фінансової стійкості банків?
10. Які принципи і функції визначають фінансову стійкість банків?
11. Які класифікаційні ознаки характеризують фінансову стійкість банків?
12. Які рівні суб'єктів фінансової стійкості банків існують, їх характеристика?
13. Що таке стратегічний набір?
14. Охарактеризуйте структурні компоненти стратегічного набору фінансової стійкості банків.

Ключові слова: банк, банківська система, фінансова стійкість, макроекономічне середовище, мікроекономічне середовище, стратегічний набір, чинники фінансової стійкості.

Тестові завдання.

1. Які чинники характеризують значення та роль банківського сектору у системі суспільних відносин:

- а) загальноекономічні ;
- б) інституційно -правові;
- в) соціальні;
- г) інформаційні;
- д) мікроекономічні.

2. За структурою виділяють наступні елементи фінансової стійкості:

- а) фінансові;
- б) егоїстичні;
- в) загальнокорисні;
- г) збалансовані;
- д) всі відповіді вірні.

3. До внутрішньосистемних суб'єктів стратегічного управління фінансовою стійкістю відносять:

- а) Фонд гарантування вкладів;
- б) Антимонопольний комітет;
- в) Державну податкову службу;
- г) Державна статистичну службу;
- д) всі відповіді вірні.

4. Для виміру швидкості зміни ціни за певний проміжок часу використовують індикатор:

- а) циклу;
- б) моменту ;
- в) сили ринку;
- г) тренду;
- д) всі відповіді вірні.

5. До підходів визначення фінансової стійкості відносять:

- а) мікроекономічний;
- б) макроекономічний;
- в) комплексний;
- г) рейтинговий;
- д) всі відповіді вірні.

6. До трикутника несумісних цілей банківського сектору НЕ відносять:

- а) максимальну доходність;
- б) мінімальні витрати;
- в) мінімальні ризики;
- г) безперервний перерозподіл фінансових ресурсів;
- д) немає вірної відповіді.

7. До внутрішньосистемних чинників, що впливають на фінансову стійкість не відносять:

- а) конкурентоспроможність банківської системи;
- б) система антикризового управління;
- в) державна системи регулювання банківської системи;
- г) макроекономічна ситуація;
- д) рівень ліквідності.

8. До системи стратегічного управління фінансовою стійкістю банків відносять:

- а) метод забезпечення фінансової стійкості;
- б) фінансова безпеку;
- в) антикризове управління;
- г) управління ризиками;
- д) всі відповіді вірні .

9. За пріоритетним значенням стратегічні цілі забезпечення фінансової стійкості поділяють на :

- а) головні;
- б) допоміжні;
- в) основні;
- г) прямі стратегічні;
- д) вірні відповіді а,б,в.

10. Рентабельність активів розраховується як відношення:

- а) чистого прибутку до активу;
- б) активів до чистого прибутку;
- в) доходів до чистого прибутку;
- г) чистого прибутку до доходу;
- д) немає вірної відповіді.

11. До трикутника несумісних цілей банківського сектору відносять:

- а) максимальну доходність;
- б) мінімальні ризики;
- в) безперервний перерозподіл фінансових ресурсів;
- г) всі відповіді вірні;
- д) немає вірної відповіді.

12. До загальнодержавних чинників , що впливають на фінансову стійкість не відносять:

- а) конкурентоспроможність банківської системи;
- б) інвестиційну діяльність;
- в) макроекономічну ситуацію;
- г) рівень доходів;
- д) рівень інфляції.

13. До загальнодержавних суб'єктів НЕ відносять :

- а) Державну податкову службу України;
- б) Міністерство Фінансів України;
- в) Кабінет Міністрів;
- г) Верховну Раду України;
- д) НБУ.

14. За видами очікуваного ефекту стратегічні цілі забезпечення фінансової стійкості бувають:

- а) ендогенні;
- б) екзогенні;
- в) цілі, які підтримують конкурентну позицію;
- г) цілі, які направлені на запобігання зовнішнім загрозам;
- д) вірні відповіді а, б.

15. Відповідно до якого підходу поняття фінансової стійкості банку і банківського сектору є результатом синтезу макро та мікро чинників:

- а) комплексного;
- б) макроекономічного;
- в) мікроекономічного;
- г) рейтингового;
- д) немає вірної відповіді.

16. Рівень експорту відноситься до :

- а) бюджетної безпеки;
- б) боргової безпеки;
- в) валютної безпеки;
- г) безпеки страхового та фондового ринку;
- д) немає вірної відповіді.

17. Визначання фінансової стійкості як спроможності окремих банків утримувати платоспроможність, ліквідність, адекватність капіталу на рівні, який є безпечним для їх діяльності визначається наступним підходом:

- а) комплексним;
- б) макроекономічним;
- в) мікроекономічним;

- г) рейтинговим;
- д) немає вірної відповіді.

18. Які з чинників впливають на фінансову стійкість:

- а) зовнішні;
- б) загальнодержавні ;
- в) внутрішньосистемні;
- г) всі відповіді вірні;
- д) немає правильної відповіді.

19. Які з чинників дають можливість оцінити принципи та напрями діяльності органів державного управління, які спрямовані на створення та вдосконалення правового поля:

- а) загальноекономічні ;
- б) інституційно -правові;
- в) соціальні;
- г) інформаційні;
- д) внутрішньосистемні.

20. Який елемент фінансової стійкості за структурою характеризує підсумки діяльності банків, його ресурси, капітал, доходи, витрати, прибутки, збитки, фонди:

- а) організаційний;
- б) фінансовий;
- в) кадровий;
- г) операційний;
- д) діловий.

21. Відповідно до мікроекономічного підходу до визначення поняття «фінансова стійкість банківського сектору»:

- а) здійснюється оцінка спроможності банків утримувати платоспроможність, ліквідність і адекватність капіталу на рівні, який є безпечним для їх діяльності;
- б) фінансова стійкість банківського сектору розглядається як результат зміни показників, що характеризують стан банківського сектору, під впливом макроекономічного середовища;
- в) здійснюється оцінка спроможності банків утримувати платоспроможність, ліквідність і адекватність капіталу на рівні, який є мінімальним для їх діяльності;
- г) фінансова стійкість банківського сектору розглядається як результат зміни показників, що характеризують стан банківського сектору, під впливом мікроекономічного середовища
- д) немає правильної відповіді.

22. Поряд з такими цілями банків та банківського сектору як максимізація прибутку та мінімізація ризиків у «трикутнику несумісності» виділяють:

- а) забезпечення платоспроможності та ліквідності банків;
- б) забезпечення економічного зростання шляхом безперервного перерозподілу фінансових ресурсів;
- в) забезпечення виконання банком своїх зобов'язань;
- г) забезпечення стабільного розвитку ;
- д) забезпечення стабільного розвитку разом з виконанням всіх зобов'язань.

23. До функцій, що виконує банківська система відносять:

- а) трансформаційну, перетворення грошей;
- б) трансформаційну, стабілізаційну, перерозподільчу;
- в) трансформаційну, стабілізаційну, створення грошей;

- г) трансформаційну, створення грошей, регулювання грошової маси, стабілізаційну;
- д) немає правильної відповіді.

24. Знайдіть неправильну відповідь. До основних підходів до визначення поняття «фінансова стійкість банківської системи» відносять:

- а) мікроекономічний;
- б) макроекономічний;
- в) міжнародний (наддержавний);
- г) комплексний;
- д) рейтинговий.

25. Банківський сектор являє собою само організовану та взаємопов'язану сукупність банківських установ, банки виконують функції фінансового посередництва і впливають на пропозицію грошей. Це характерно для:

- а) першого періоду (кін. 18ст. – поч. 20ст.);
- б) другого періоду (1930-1980);
- в) третього періоду (поч. 1980-до теперішнього часу);
- г) немає правильної відповіді ;
- д) правильна відповідь а та б.

26. За характером фінансова стійкість банківської системи поділяють на:

- а) економічний, політичний, моральний елементи;
- б) реальний, уявний елементи;
- в) фінансовий, організаційний, кадровий;
- г) фінансовий, організаційний, кадровий, організаційний та діловий;
- д) немає правильної відповіді.

27.3 позиції адекватності розвитку банку в економічному середовищі виокремлюють:

- а) банки, які швидко розвиваються; банки, які рівномірно розвиваються; банки, які нерівномірно розвиваються;
- б) загальнокорисний, егоїстичний;
- в) збалансований, з нестійкою рівновагою;
- г) правильна відповідь а та б;
- д) правильна відповідь б та в.

28. До зовнішніх суб'єктів стратегічного управління фінансовою стійкістю банківської системи відносять:

- а) міжнародні організації;
- б) інституції окремих країн;
- в) інституції окремих країн, які мають договірні взаємовідносини з Україною;
- г) органи державного регулювання, які мають прямий вплив на розвиток банківської системи;
- д) правильні відповіді а та б;
- е) правильні відповіді а та в.

29. Методологія забезпечення фінансової стійкості банківської системи – це:

- а) система принципів, методів та способів, які необхідні для побудови піраміди стратегічного управління фінансовою стійкістю;
- б) визначення ситуації з забезпеченням фінансової стійкості банківської системи в будь-яких умовах;
- в) система заходів у вирішенні проблем забезпечення фінансової стійкості банківської системи;
- г) правильної відповіді немає;
- д) всі відповіді правильні.

30. Індикатори оцінювання рівня фінансової стійкості – це:

- а) основний інструмент аналітичних методів;
- б) набір функцій від одного або декількох базових часових рядів з встановленим часовим вікном;
- в) набір стандартів комерційного бухгалтерського обліку;
- г) правильні відповіді а та б;
- д) немає правильної відповіді.

31. До індикаторів оцінювання рівня фінансової стійкості НЕ відносять:

- а) індикатори тренду;
- б) індикатори зміни;
- в) індикатори моменту;
- г) індикатори дії;
- д) індикатори часу.

32. Метою індикативних заходів є:

- а) визначення оцінки поточного стану;
- б) зниження впливу дисбалансів;
- в) забезпечення достатнього рівня ліквідності;
- г) прямий вплив на окремі банки та банківську систему шляхом встановлення певних правил;
- д) забезпечення виконання банками завдань економічної політики.

33. До інструментів аналізу фінансової стійкості банківської системи НЕ відносять:

- а) моніторинг і діагностика ситуації;
- б) сценарний підхід;
- в) стрес-тестування;
- г) ретроспективний аналіз;
- д) індикатори раннього попередження.

34. За видами очікуваного ефекту виокремлюють наступні стратегічні цілі:

- а) екзогенні та ендогенні;
- б) головна, основна, допоміжні;
- в) прямі, підтримуючі;
- г) стратегічні цілі розвитку, рівноцінні стратегічні цілі;
- д) немає правильної відповіді.

35. В якому з підходів до управління фінансової стійкості є відсутній об'єкт впливу:

- а) макроекономічний;
- б) мікроекономічний;
- в) рейтинговий;
- г) комплексний;
- д) немає вірної відповіді.

36. Дотримання банками вимог чинного законодавства переслідує:

- а) макроекономічний підхід;
- б) мікроекономічний підхід;
- в) рейтинговий підхід;
- г) комплексний підхід;
- д) немає правильної відповіді.

37. Надання інвесторам об'єктивної інформації про рівень фінансової стійкості банківської системи України переслідує:

- а) макроекономічний підхід;
- б) мікроекономічний підхід;
- в) рейтинговий підхід;
- г) комплексний підхід;
- д) немає правильної відповіді.

38. Згідно з макроекономічним підходом визначення фінансової стійкості в основі фінансової стійкості розглядається:

- а) спроможність окремих банків утримувати платоспроможність, ліквідність і адекватність капіталу на рівні, який є безпечним для їх діяльності;
- б) фінансова стійкість банківського сектору є результатом зміни показників, що характеризують стан банківського сектору;
- в) фінансової стійкості банків і банківського сектору» є результатом синтезу макро- і мікроекономічних чинників;
- г) поведінка окремих банків у галузі банківського сектора спроможна впливати на фінансову стійкість усього сектора;
- д) фінансовий стан окремого суб'єкта банківської галузі взаємопов'язан з фінансовим станом окремого підприємства, що обслуговується у банку.

39. Згідно з комплексним підходом визначення фінансової стійкості в основі фінансової стійкості розглядається:

- а) спроможність окремих банків утримувати платоспроможність, ліквідність і адекватність капіталу на рівні, який є безпечним для їх діяльності;
- б) фінансова стійкість банківського сектору є результатом зміни показників, що характеризують стан банківського сектору;
- в) фінансової стійкості банків і банківського сектору» є результатом синтезу макро- і мікроекономічних чинників;
- г) поведінка окремих банків у галузі банківського сектора спроможна впливати на фінансову стійкість усього сектора;
- д) фінансовий стан окремого суб'єкта банківської галузі взаємопов'язан з фінансовим станом окремого підприємства, що обслуговується у банку.

40. Концептуальні зміни у поглядах на значення і роль фінансової стійкості банківського сектору в роботі фінансового ринку, грошовому обігу і

економіці країни загалом відбувалися під впливом таких базових груп чинників:

- а) загальноекономічних, політичних, соціальних, інформаційних, культурно-психологічних;
- б) загальноекономічних, інституційно-правових, соціальних та інформаційних;
- в) загальноекономічних, інституційно-правових, політичних, соціальних, інформаційних, культурно-психологічних;
- г) загальноекономічних, інституційно-правових, політичних, соціальних, інформаційних, культурно-психологічних;
- д) загальноекономічних, інституційно-правових, політичних, інформаційних.

41. Принцип однорідності визначається структурою інформаційної бази, яка повинна включати такі групи показників, які характеризують:

- а) стан основних фінансових ринків, мікроекономічні показники;
- б) фінансовий стан банківського сектору, динаміку макроекономічних показників;
- в) фінансовий стан основних секторів економіки;
- г) динаміку макроекономічних показників;
- д) фінансовий стан основних секторів економіки, стан основних ринків, динаміку макроекономічних показників.

РОЗДІЛ 2

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНКИ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ БАНКІВ

Після вивчення даної теми студент повинен:

знати:

- підходи до організації системи оцінки ризику і раннього попередження виникнення кризових ситуацій з точки зору фінансової стійкості банків;
- систему управління проблемними банками за рівнем їх фінансової стійкості;
- індикатори оцінки фінансової стійкості банків.

уміти:

- визначати методичні підходи до розрахунку інтегрального показника фінансової стійкості банків;
- використовувати кластерний аналіз для визначення рівня фінансової стійкості банків;
- визначати критерії проблемності у банках;
- розраховувати індикатори фінансової стійкості банків;
- приймати рішення щодо управління фінансовою стійкістю банків.

2.1. Механізм управління фінансовою стійкістю банків

Управління фінансовою стійкістю банків передбачає об'єктивне визначення її поточного й бажаного стану, скоординоване управління фінансовими ресурсами банківської установи, вибір таких управлінських рішень, котрі сприяли б забезпеченню фінансової стійкості. Зокрема, це може бути впорядковано та відображено у сформованому цілісному механізмі. Саме таким механізмом є, механізм управління фінансовою стійкістю банків як форма її практичного забезпечення.

Необхідність і мета наявності механізму управління фінансовою стійкістю банків зумовлена проблемою практичного забезпечення фінансової стійкості банків як на макро-, так і на мікроекономічному рівні для їх належного

функціонування та стабільного розвитку, з одного боку, а також, щоби створити базові передумови до виконання банками своїх функцій, реалізації ролі в економіці з іншої, що позначається на надійності банківської системи в цілому, на економічному розвитку країни та швидкості ринкових перетворень у процесі суспільного відтворення. Мета і необхідність його існування – необхідна і важлива умова до розкриття сутності даного механізму. Суть механізму управління фінансовою стійкістю банків значною мірою обумовлена змістом поняття «фінансова стійкість».

Поняття «механізм» традиційно розуміють як «спосіб функціонування певної системи, тобто реалізації функцій її окремих елементів».

Механізм управління фінансовою стійкістю банків може бути визначено як сукупність методів та інструментів управління, що суб'єкти управління застосовують і спрямовують на забезпечення фінансової стійкості банків. Механізм управління фінансовою стійкістю є цілісною системою взаємопов'язаних елементів, що відображають відповідні заходи банківського менеджменту з управління фінансовою стійкістю банків.

Основні методичні основи сутності механізму управління фінансовою стійкістю банків:

1. Механізм управління фінансовою стійкістю охоплює, крім об'єкта управління, управлінські суб'єкти (зовнішні та внутрішні). Зокрема, зовнішні на макроекономічному рівні, що представлені законодавчими, фінансово-контрольними і державними органами регулювання, центральне місце серед яких належить Національному банку України. Також – внутрішні суб'єкти на мікроекономічному рівні, що представлені керівництвом комерційного банку та органами управління фінансовими ресурсами та ризиками.

2. Окрім використання методів, що застосовують суб'єкти управління фінансовою стійкістю банків, у даному механізмі значне місце належить інструментам управління. До даних інструментів слід віднести економічні й адміністративні, що застосовують органи банківського нагляду, регулювання та

контролю для забезпечення фінансової стійкості банків. Важливе місце належить впливу грошово-кредитної політики центрального банку, встановлення економічних нормативів діяльності банків, вимог щодо створення страхових та резервних фондів, ліцензування банківської діяльності, аудиту, підвищення прозорості фінансової звітності банків, окрім цього, вживання відповідних заходів щодо реорганізації та реструктуризації проблемних банків.

3. Важливу роль у процесі управління фінансовою стійкістю відіграють організаційна структура банку, а також рівень зв'язків як між елементами структури, так і з клієнтами, акціонерами банку. Зокрема, від того наскільки забезпечена єдність інтересів, взаємоузгодженість та цілеспрямованість дій управлінців, залежатиме ефективність процесу управління фінансовою стійкістю. Тобто, робота даного механізму значною мірою зумовлена рівнем організаційної стійкості банку.

4. Механізм управління фінансовою стійкістю не є статичним утворенням, а постійно перебуває у динамічному розвитку. Необхідно враховувати конкретні економічні умови, в яких функціонує банк і відповідно до змін в економічному середовищі вносити корективи до механізму управління фінансовою стійкістю, здійснювати адаптаційні заходи.

5. Результативність функціонування даного механізму залежить також від ступеня впорядкованості його елементів, їх взаємодії та спрямованості щодо досягнення основної мети.

Важливою умовою ефективного функціонування механізму управління фінансовою стійкістю банків є дотримання останніми комплексу принципів, до яких слід віднести, на нашу думку, наступні:

- принцип єдності дій і засобів досягнення мети суб'єктами управління даного механізму;
- принцип комплексності процесу управління фінансовою стійкістю, який охоплює перераховані етапи;

- принцип єдності тактики і стратегії у процесі управління фінансовою стійкістю для забезпечення його безперервності;
- принцип взаємозв'язку і взаємообумовленості елементів механізму управління фінансовою стійкістю комерційних банків, який полягає у тому, що функціонування окремого елемента зумовлює особливості дії іншого, а взаємний вплив та цілеспрямованість усієї сукупності елементів забезпечує результативність процесу управління фінансовою стійкістю;
- принцип гнучкості механізму та процесу управління фінансовою стійкістю банку, що дає змогу адаптуватися до можливих змін на фінансовому ринку.

Для чіткого розподілу функціональних обов'язків суб'єктів управління та методів регулювання фінансовою стійкістю необхідно виділити у механізмі управління фінансовою стійкістю банків відповідні блоки та елементи. Кожний блок даного механізму складається з певних елементів, які, в свою чергу, йому підпорядковані та визначають зміст того чи іншого блоку (рис. 2.1).

Перший блок даного механізму охоплює суб'єктів управління, якими є відповідальні особи чи групи осіб, органи банківського регулювання, котрі уповноважені приймати управлінські рішення та вживати відповідні заходи, щодо здійснення регулювання, контролю за всіма стадіями процесу управління фінансовою стійкістю банків. Суб'єкти управління мають відповідати за ефективність та безперервність функціонування механізму управління фінансовою стійкістю банків. Від компетентності управлінців, якості менеджменту залежатиме рівень фінансової стійкості кожного банку.

Складовими елементами даного блоку є наступні: по-перше, на мікроекономічному рівні, тобто рівні окремого комерційного банку (суб'єкти внутрішнього управління) – члени Правління банку і Ради директорів, особи, які обіймають керівні посади, команда менеджерів, котрі мають безпосереднє відношення до процесу управління фінансовими ресурсами та ризиками банку; по-друге, на макроекономічному рівні (суб'єкти зовнішнього управління) головним суб'єктом управління виступає центральний банк.

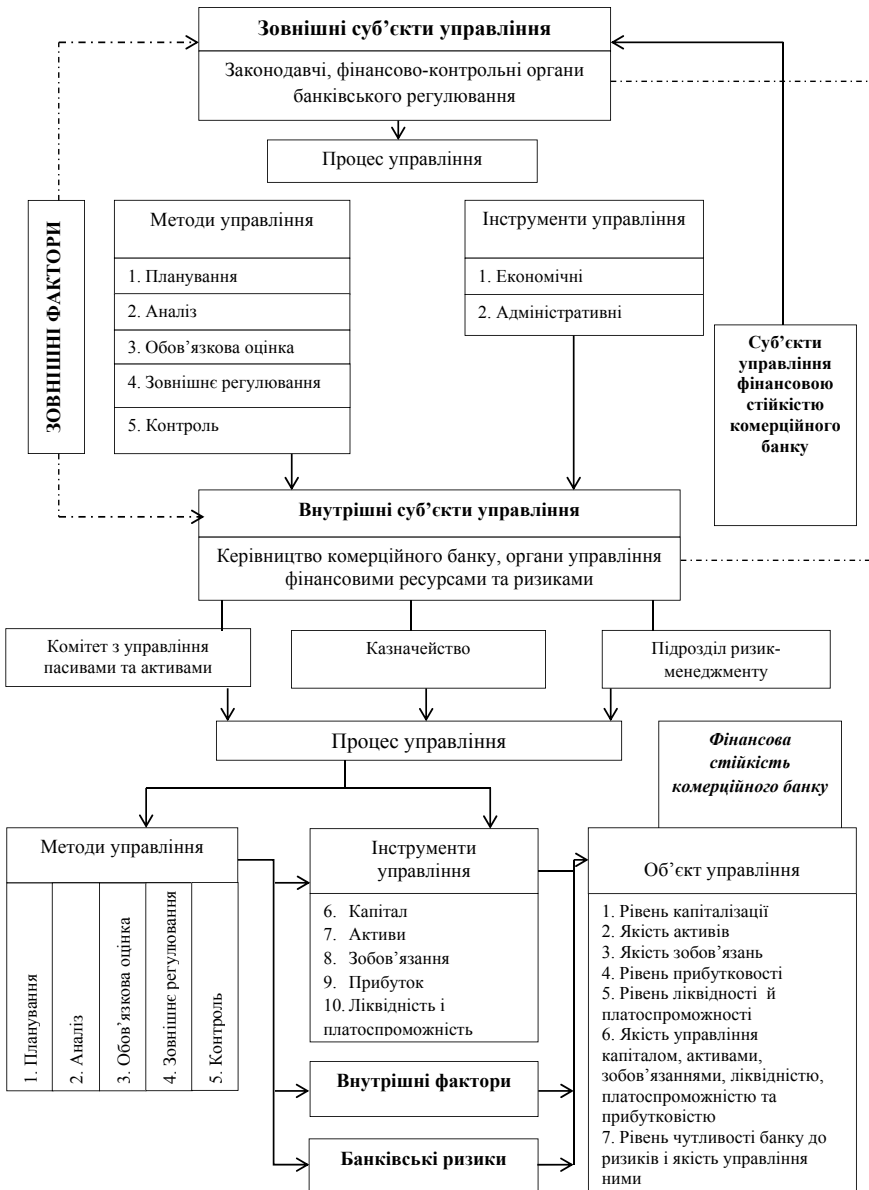

Рис. 2.1 Механізм управління фінансовою стійкістю банків

Другий блок механізму охоплює *об'єкт управління*, яким є фінансова стійкість комерційного банку, котра визначається через наступні характеристики: рівень капіталізації; якість активів; якість зобов'язань; рівень платоспроможності та ліквідності; рівень прибутковості; якість управління капіталом, активами й зобов'язаннями, платоспроможністю, ліквідністю і прибутковістю; рівень чутливості банку до ризиків і якість управління ними.

Третій блок механізму представлений *процесом управління* фінансовою стійкістю банків, котрий має місце та специфічні особливості, як на макроекономічному, так і на мікроекономічному рівні. Процес управління передбачає застосування певних методів, основними з яких є:

1. *Планування* – передбачає необхідність постановки цілей, визначення тактики і стратегії досягнення основної мети (забезпечення фінансової стійкості банку). Зважаючи на те, що стратегічною метою банку в даному випадку є забезпечення фінансової стійкості, то саме фінансове планування в механізмі, що розглядаємо слід спрямовувати, на нашу думку, на перетворення стратегічної мети у конкретні (абсолютні та відносні) значення фінансових показників через використання відповідних інструментів. Планування ґрунтоване на результатах попередньо здійсненого аналізу в сукупності факторів, що впливають на об'єкт управління даного механізму, зокрема внутрішніх факторів, факторів зовнішнього середовища, банківських ризиків. Вплив факторів зовнішнього середовища на фінансову стійкість комерційних банків є значним, і банки не мають змоги визначати характер їх впливу. В даному випадку, для банків важливим виявляється здатність протистояти негативному впливу зовнішніх факторів.
2. *Аналіз* основних елементів, що визначають стійкий фінансовий стан комерційного банку. Аналіз дає змогу виявити причинно-наслідкові зв'язки різних аспектів діяльності банку. Саме за допомогою аналізу можна швидко розрахувати, як змінюються фінансові показники, що визначають рівень фінансової стійкості та відповідно до цього прийняти обґрунтоване управлінське рішення, спрямоване на її забезпечення.

3. *Оцінку та регулювання* фінансової стійкості комерційних банків здійснюють за допомогою комплексу прийомів та методик. Слід підкреслити, що можна виділити напрямки оцінки фінансової стійкості комерційних банків та регулювання нею: по-перше, пряме (зовнішнє) регулювання й обов'язкова оцінка; по-друге, саморегулювання (внутрішнє регулювання) та самостійна (ініціативна) оцінка.

Зовнішнє регулювання – це регулювання банківської діяльності за допомогою інструментів прямого та опосередкованого впливу з метою забезпечення стійкого фінансового стану комерційних банків. Дану функцію, як відомо, відповідно до законодавства виконує центральний банк, використовуючи обов'язкові економічні нормативи, що дають змогу регулювати та оцінити відповідність (невідповідність) окремих фінансових позицій банку нормам, а також виявити можливі ознаки незадовільного фінансового стану комерційного банку. А оцінка фінансової стійкості передбачає застосування відповідних систем та методик оцінки фінансового стану банків. Зрозуміло, що за допомогою економічних нормативів належна оцінка фінансової стійкості банків неможлива, це, відповідно, потребує, щоби центробанк застосовував комплексні системи.

Самостійну оцінку (ініціативну оцінку) здійснюють на основі самостійно обраної чи розробленої методики оцінки фінансової стійкості. Саморегулювання (внутрішнє регулювання) передбачає поточне, оперативне управління за допомогою відповідних методів управління власним капіталом, активами та зобов'язаннями, прибутком, ліквідністю й платоспроможністю, ризиками.

4. *Контроль* полягає у перевірці відповідності отриманих результатів запланованим показникам, оптимальні значення яких сприяють підвищенню рівня фінансової стійкості банку. Для належного контролю за рівнем фінансової стійкості банків та ефективного управління останньою слід дотримуватися проходження всіх стадій контролю (попередній, поточний, наступний), із боку як органів нагляду, так, і комерційних банків.

2.2. Характеристика методик оцінки фінансової стійкості банків, що використовуються у світовій та вітчизняній практиці

Виникнення, активне використання, подальший розвиток та вдосконалення систем оцінки фінансової стійкості у сучасній банківській практиці є надзвичайно важливим для: суспільства в цілому; реальної та потенційної клієнтури банків; акціонерів банку; комерційних банків (зацікавленість у попередній діагностиці можливих проблем; зацікавленість у достовірній оцінці фінансового стану банків-контрагентів); органів державного регулювання і нагляду.

В окремих країнах формують системи нагляду, що передбачають оцінку фінансового стану банків. Зокрема, в Італії, Аргентині створено системи рейтингової оцінки банків, що запозичені здебільшого з практики органів нагляду США і є частиною комплексної системи банківського нагляду. Поширеним при комплексній оцінці фінансової стійкості стає використання широкого спектру не лише внутрішньої банківської інформації, джерелами якої є фінансова звітність, баланс банку, архіви банку, а й зовнішньої, отриманої зі звітів зовнішніх аудиторів, спеціалізованих рейтингових агентств, статистичних збірників шляхом обміну інформацією з іншими банками.

Аналіз джерел, які стосуються оцінки фінансової стійкості банків, дає змогу зазначити, що методи оцінки фінансової стійкості – це складові моніторингу фінансового стану банків.

Одним з важливих завдань, що постає перед аналітиками банку, є своєчасна діагностика ймовірності настання його кризового стану. Це дає можливість розробити план адекватних дій з метою покращення фінансового стану банку. У забезпеченні такою інформацією зацікавлені представники управлінської ланки та засновники банку, регулятивний орган (Національний банк України) та зовнішні користувачі (клієнти, вкладники, представники

центрів дослідження з питань стану та перспектив розвитку банківського сектору). Для банку є важливим вибір існуючих або розробка власних інструментів раннього попередження на основі інсайдерської та публічної інформації, використання яких дозволяло б оцінити рівень стійкості банківської установи. Зовнішні користувачі зацікавлені у можливості здійснення такої оцінки дистанційно в умовах обмеженості інформації.

У вітчизняній та світовій практиці існує досить багато загально визнаних інструментів моніторингу та оцінки фінансової стійкості, що можуть бути використані наглядовим за банками органом країни та банками. Крім того діють власні методики банків та рейтингових агентств. Типи інструментів оцінки фінансової стійкості банку можна класифікувати наступним чином:

- рейтингові системи;
- системи аналізу фінансових коефіцієнтів та однорідних груп;
- статистичні моделі раннього передбачення;
- системи комплексної оцінки;
- інструменти макро- та мікропруденційного аналізу (табл. 2.2).

Назва кожної з наведених систем складається з початкових літер елементів, що підлягають моніторингу та оцінці для дослідження фінансової стійкості. Деталізацію акронімів наведено у додатку А.

Розглянемо кожну з груп інструментів моніторингу та оцінки.

1. **Рейтингові системи.** Рейтингова оцінка банківської установи характеризує ступінь її платоспроможності та фінансової стійкості, здатність своєчасно та в повному обсязі виплачувати відсотки та основну суму за борговими зобов'язаннями.

Інформаційними джерелами для проведення такого аналітичного дослідження можуть виступати бухгалтерська звітність, результати інспекційних перевірок наглядовим органом відокремлених структурних підрозділів та банку в цілому, висновки незалежних аудиторських фірм, дані експертних оцінок.

Таблиця 2.2

Інструменти моніторингу та оцінки фінансової стійкості банку

Тип інструменту		Назва інструменту	Країна, що впроваджує	Рік впровадження
1. Рейтингові системи	1.1. Дистанційні моделі банківського	CAEL	США	1985
		PATROL	Італія	1993
		ORAP	Франція	1997
	1.2. Недистанційні моделі (внутрішні) банківського нагляду	CAMELS	США	1980
		BOPEC	США	1987
		CAMEO	США	1988
		PEARLS	США	1990
		CAMEL	Австрія	1995
		CAMELS	Україна	2002
2. Системи аналізу фінансових коефіцієнтів та однорідних груп	CAMEL	Росія	2008	
	UBSS	США	1980	
	Peer group analysis	Австрія	1995	
3. Системи комплексної оцінки ризиків	BAKIS	Німеччина	1997	
	RATE	Велика Британія	1998	
4. Статистичні моделі раннього передбачення	RAST	Нідерланди	1999	
	SEER rating	США	1993	
	3.1. Моделі передбачення зниження рейтингу	SCOR	США	1995
	3.2. Моделі передбачення збитків	SAABA	Франція	1997
	3.3. Статистичні моделі передбачення ймовірності банкрутства та строку до нього	SEER risk rank	США	1993
Logit model		Австрія	2004	
Cox model		Австрія	2004	
5. Інструменти макро- та мікропруденційного аналізу	5.1. Системи індикаторів фінансової стійкості	FSIs	країни-члени МВФ	2006
	5.2. Системи стрес-тестування банку	Stress testing	країни-члени МВФ	2009

У процесі проведення рейтингової оцінки, здійснюється перевірка відповідності нормативів та показників встановленим граничним значенням, аналізується рівень ефективності управління активами та пасивами, ризиками та організацією в цілому. Результатом такої оцінки є підсумковий рейтинг, який дозволяє визначити місце банку у банківському секторі порівняно з іншими, здійснивши попереднє ранжування за ступенем прояву заданої аналізованої ознаки в залежності від типу та цілей рейтингу.

Рейтинг має класифікацію за такими критеріями:

- за типом власності (державні та недержавні);
- за місцем розташування (міжнародні та національні);
- за ступенем прозорості (відкриті та закриті);
- за методом побудови (бальні та індексні);
- за способом оцінювання (експертні, бухгалтерські та змішані);
- за формою спостереження (дистанційні та комбіновані) (рис. 2.1).

Найвідомішою в світі рейтинговою системою недистанційного типу для оцінки стійкості банків є CAMELS. Вона була розроблена наглядовими за банківською діяльністю органами США - Федеральною резервною системою, Управлінням контролера грошового обігу та Федеральною корпорацією страхування депозитів.

Системою передбачено аналіз таких груп показників як достатність капіталу («С»-компонент), якість активів («А»-компонент), фактори управління («М»-компонент), доходи («Е»-компонент), ліквідність («L»-компонент) та чутливість до ринкового ризику («S»-компонент). Ця система відрізняється від більш ранньої розробки CAMEL наявністю додаткового «S»-компонента. Аналіз показників банківської діяльності за названою системою дозволяє оцінити загальний стан банківської установи, визначити пріоритети її розвитку, виявити слабкі місця та можливі загрози рівню її стійкості.

Рис. 2.1 Класифікація банківських рейтингів

Оцінка проміжних (за кожним з аналізованих компонентів) та підсумкового (композитного) результатів здійснюється за п'ятибальною шкалою від 1 до 5. Найвищий рейтинг «1» відповідає високому рівню ризик-менеджменту та найменшому ступені занепокоєння з боку наглядових органів, найнижчий рейтинг «5» - низькому рівню продуктивності, неадекватності методів, що застосовуються для управління ризиками, а також високому ступеню занепокоєння з боку наглядових органів (Додаток Б).

Перевагою CAMELS є комплексний підхід до всебічного аналізу діяльності банку, враховуючи вплив організації управління та ринкових ризиків на функціонування банку. Оскільки системою визначені основні принципи та правила оцінки в цілому, користувачів приваблює її гнучкість, що полягає у можливості вибору складу набору показників в залежності від поставлених цілей. Система дозволяє наглядовим органам ранжувати банки за рівнем їх стійкості та приймати відповідні рішення щодо необхідності втручання. Рейтингова система CAMELS на сьогоднішній день відповідає основним базельським принципам та слугує у багатьох країнах орієнтиром для вдосконалення або розробки наглядовими органами власної системи. Її переваги зумовили значне поширення у світі. Так, наприклад, ця система адаптована з урахуванням відповідних національних особливостей банківської системи та використовується у таких країнах, як Австрія, Росія, Польща, Україна, Чехія та інші.

Рейтингова система CAMEO подібна до CAMEL. Вона була розроблена Федеральною резервною системою порівняно пізніше для оцінки іноземних банків та американських дочірніх банків. Компонент «L» в ній було замінено на «аналіз операцій та внутрішній контроль», залишаючи на розсуд контролюючого органу можливість аналізу також і рівня ліквідності банку. Дистанційна система рейтингу CAEL, на відміну CAMEL, не містить «M»-компонент, який не може бути досліджений та оцінений без доступу до інсайдерської інформації банку. В основу розрахунку підсумкового рейтингу покладено систему вагових коефіцієнтів. Через

неможливість виявлення та дослідження взаємозв'язків між окремими компонентами, CAEL була замінена на статистично обґрунтовану систему SCOR. Нова система дозволила не лише аналізувати поточні значення показників, але й розглядати їх в динаміці та робити відповідні прогнози.

Рейтингові системи BOPEC, PATROL, ORAP за своєю суттю та способом виведення проміжних та підсумкового рейтингів є схожими до системи CAMEL. В межах системи BOPEC, розробленої для оцінки стійкості банківських холдингів, досліджуються дочірній банк, інші небанківські дочірні компанії, материнська компанія, консолідовані доходи та консолідована достатність капіталу. Використання італійської рейтингової системи дистанційного типу PATROL передбачає дослідження фінансового стану банку та його здатності до функціонування у змодельованій стресовій ситуації: раптовий відтік коштів клієнтів й міжбанківських депозитів та збільшення частки вкладених у кредити коштів. В межах французької системи багатофакторного аналізу ORAP досліджуються 14 компонентів, що поділені на п'ять груп: пруденційні нормативи (капітал, ліквідність, великі ризики, достатність капіталу), балансова та позабалансова діяльність (якість активів, негативно класифіковані кредитів та сформовані під них резерви), ринковий ризик, прибуток (операційний прибуток, дослідження статей нерегулярних доходів та витрат, рентабельність активів) та якісні критерії (акціонери, управління, внутрішній контроль). Специфічним інструментом, що дозволяє отримати інформацію до початку здійснення контролюючим органом Франції перевірки, виступає Інформаційна система для генеральної інспекції SIGAL. Маючи доступ до бухгалтерської та пруденційної звітності, ревізором можуть бути зроблені попередні оцінки деяких індикаторів фінансової стійкості (наприклад, дослідження кредитного ризику, що дозволяє оцінити рівень якості управління активними операціями банку). Американська рейтингова система PEARLS розроблена для моніторингу фінансової стійкості кредитних спілок. Перевагою системи є те, що у ході її використання рівень

прибутковості розглядається разом з іншими ключовими показниками – сукупними активами, обсягом наданих кредитів та залучених депозитів, обсягом зовнішніх кредитів, портфелями акцій, статутним капіталом та приналежністю до акціонерів.

Окрім рейтингових систем, розроблених державними наглядовими органами, оцінку фінансової стійкості банків здійснюють також незалежні рейтингові агентства. Авторитетними та найвідомішими є міжнародні рейтингові агентства Fitch Ratings, Moody's Investor Service, Standart & Poor's. Методики визначення рейтингу таких агентств враховують не лише ендогенні фактори впливу на стійкість банку, що є компонентами багатьох рейтингових систем, але й екзогенні.

Так, наприклад, методика визначення банківських рейтингів фінансової стійкості BFSR, що використовується агентством Moody's, передбачає дослідження таких груп показників як ринкова позиція, ризик, регулятивне та операційне середовище, фундаментальні фінансові показники. Відповідно до встановленої шкали банку присвоюється рейтинг від А (банк виявляє твердий рівень самостійної фінансової стійкості) до Е (банк виявляє досить обмежену самостійну фінансову стійкість та має високу ймовірність періодичного отримання зовнішньої підтримки або необхідність у такій підтримці). Банк розглядається як складова фінансової системи, і агентством досліджується можливість надання фінансової підтримки з боку материнської компанії, акціонерів, корпоративних союзів, регіональної та місцевої адміністрації, уряду. В результаті аналізу рейтинг фінансової стійкості може бути підвищено. Даною методикою не оцінюється ймовірність своєчасного погашення банком своїх зобов'язань та не враховуються ризики, що пов'язані з діяльністю уряду і можуть вплинути на здатність банку виконувати свої фінансові зобов'язання у національній та іноземній валютах. При цьому враховуються фактори ризику, властиві операційному середовищу, в якому функціонує банк (стабільність та перспективи економіки в цілому, структуру та стійкість фінансової системи, якість банківського регулювання та нагляду).

Найбільш відомими російськими рейтинговими агентствами є «Национальное Рейтинговое Агентство», «Рейтинговое агентство АК&М», «Рус-Рейтинг», «Эксперт РА», Moody's Interfax Rating Agency. Агентства визначають рейтинги за національною шкалою від «AAA (+ -)» (дуже високий рівень кредитоспроможності) до «С» (неприпустимо низький рівень кредитоспроможності) та «D», коли банк знаходиться на стадії банкрутства.

Рейтинги, визначені «Національним Рейтинговим Агентством», офіційно визнаються як регуляторами фінансового ринку, так й компаніями-учасниками. Агентство розраховує рейтинг фінансової стійкості банків аналогічно до системи CAMEL. На противагу цій методиці, агентством «Рус-Рейтинг» показники оцінки рівня менеджменту розглядаються у групі нефінансових показників (склад власників банку, якість корпоративного управління, ринкові позиції, нефінансові ресурси та ризики), а серед фінансових додатково розглядають стійкість зобов'язань та чутливість до фінансових ризиків.

Рейтингове агентство «Эксперт РА» визначає рейтинг кредитоспроможності банку, виходячи з аналізу трьох груп факторів: внутрішньої кредитоспроможності банку (аналіз ринкових позицій, фінансових ризиків, якості управління та ризик-менеджменту), факторів підтримки (дослідження можливостей залучення додаткових ресурсів зі сторони власників та держави) та вразливості від факторів стресу (дослідження географії діяльності банку, ризиків управління та нагляду, стрес-факторів активних та пасивних операцій). Методика визначення рейтингу кредитоспроможності банку «Рейтингового агентства АК&М» ґрунтується на аналізі формалізованих та неформалізованих показників, що чинять вплив на спроможність банку до виконання своїх фінансових зобов'язань. В межах методики здійснюється аналіз таких груп факторів як позиція банку на ринку фінансових послуг, структура акціонерного капіталу та якість управління, ефективність його основної діяльності, капітал банку, зобов'язання та активи, ліквідність банку, характеристика фінансового активу.

Вітчизняні незалежні рейтингові агентства можуть бути як уповноваженими державою на здійснення рейтингових оцінок, так й не уповноваженими. На початку 2015 р. до Державного реєстру уповноважених рейтингових агентств було включено шість рейтингових агентств: ТЗОВ «Рейтингове агентство «Експерт-рейтинг», ТЗОВ «Рейтингове агентство «ІВІ-Рейтинг», ТЗОВ «Кредит-Рейтинг», ТЗОВ «Рюрік», ТЗОВ «РА «Стандарт рейтинг», ТЗОВ «Українське кредитно-рейтингове агентство».

Рейтинговим агентством «Стандарт рейтинг» для оцінки надійності вітчизняних банків адаптовано зарубіжну методику CAMELS з урахуванням особливостей функціонування вітчизняних банків та рівня доступності інформації про діяльність банків. Рейтингова шкала, відповідно до якої здійснюється рейтингування, містить рівні оцінки від ua.1 (вищий рівень надійності) до ua.6 (значний рівень ризику невиконання зобов'язань), при чому інформація про установи з найнижчим рейтингами (ua.5 та ua.6) не підлягає публікації у засобах масової інформації.

Методика ТЗОВ «Рюрік» передбачає комплексний аналіз внутрішніх та зовнішніх факторів впливу на діяльність банку, серед яких виділено сім груп: загальна інформація про банк,

- стан банківської системи України,
- аналіз та оцінка якості активів банку,
- аналіз та оцінка якості зобов'язань банку,
- аналіз власного капіталу банку,
- аналіз фінансових результатів банку,
- характеристика емісії облігацій банку та фінансовий аналіз випуску облігацій.

Результатом аналізу є визначення кредитного рейтингу банку згідно Національної рейтингової шкали, затвердженої Постановою Кабінету міністрів України від 26.04.2007 р. №665.

Рейтингове агентство «Кредит-рейтинг» окрім визначення кредитного рейтингу, пропонує визначати рейтинг надійності банківського

вкладу. Методикою передбачено дослідження ліквідності, ресурсної бази, диверсифікації та якості активів, ефективності діяльності, чутливості до несприятливих факторів, можливості залучення ресурсів, а також інших специфічних факторів, властивих окремим банкам.

Рейтингове агентство «Українське кредитно-рейтингове агентство», визначаючи кредитний рейтинг банку, досліджує фінансову стійкість, можливість отримання фінансової підтримки, регуляторне та операційне середовище. За змістом такий підхід є схожим до підходу, що застосовується міжнародним рейтинговим агентством Moody's. Рейтингове агентство «ІВІ-Рейтинг» надає послуги для банків з визначення кредитного рейтингу та рейтингу надійності вкладів; рейтингове агентство «Експерт-рейтинг» - з класичних кредитних рейтингів, а також рейтингів інвестиційної привабливості й корпоративного управління.

Існують методики розрахунку рейтингу стійкості банку, що пропонуються неуповноваженими державою організаціями: аналітичним порталом «Вкладчик.bi.UA», журналом «Деньги», фінансовим порталом «Мінфін», інвестиційною компанією «Dragon Capital» та іншими. Журналом «Деньги» рейтинг надійності банку розраховується на основі аналізу адекватності регулятивного капіталу, співвідношення регулятивного капіталу до сукупних активів, поточної ліквідності, максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента, аналізу великих кредитних ризиків, розривів між статутним та регулятивним капіталом, рентабельності активів.

Фінансовий портал «Мінфін» здійснює рейтингування банків, виходячи з аналізу таких двох груп факторів як стійкість банку до стресів (досліджується вплив якості активів, фондування, прибутковості, ліквідності, достатності капіталу, масштабу діяльності) та лояльності вкладників (аналізуються частка банку на ринку роздрібних депозитів, абсолютне зростання роздрібною портфеля вкладів за квартал, відносне зростання роздрібною портфеля вкладів за квартал, досвід роботи на ринку та платіжна репутація банку).

Набувають популярності «народні» рейтинги стійкості банку, розміщені у мережі Інтернет на спеціалізованих аналітичних порталах, таких як, наприклад, український банківський портал banker.ua та інформаційний портал banki.ua. Рейтингування здійснюється шляхом on-line голосування на web-сайті, де оцінки виставляються користувачами виходячи з відгуків або власного досвіду співпраці з банком, який може мати негативний характер через недостатній рівень професіоналізму банківських працівників.

В основу моделі рейтингової оцінки фінансової стійкості банку з іноземним капіталом RAFINS покладені компоненти системи CAMELS. Метою використання системи є ранжування банків за принципом «кращій-гірший», але вченими не зазначені підсумкові характеристики, що відповідають отриманому в результаті рейтингування балу. Запропонованою у методикою передбачено оцінку балансу, іншої фінансової звітності банку, дотримання економічних нормативів, інтегральної позиції банку щодо ризиків (кредитного, процентного, ліквідності, ринкового, операційного), якості клієнтської бази банку та розгалуженості мережі. Результатом є бальна оцінка, трансформація якої здійснюється відповідно до значення згідно з Концепцією створення системи рейтингової оцінки регіонів, галузей національної економіки, суб'єктів господарювання від 01.04.2004 р. №208-р.

Таким чином, рейтингові системи є загальновизнаним інструментом моніторингу та оцінки фінансової стійкості, який забезпечує наглядові органи та учасників фінансового ринку необхідною інформацією щодо стану банку та його місця на ринку фінансових послуг. Особливістю державних рейтингів, на відміну від недержавних, є їх закритість, тобто дані не підлягають оприлюдненню.

2. Системи аналізу фінансових коефіцієнтів та однорідних груп допомагають дистанційно здійснювати наглядовими органами моніторинг фінансового стану банків. Мета застосування цих систем полягає у ранньому виявленні ознак погіршення стану банку. Мінімальний набір індикаторів у системі в основному представлений групами показників, аналогічними до груп

дистанційної рейтингової системи CAEL. Гранична межа кожного коефіцієнта, виходячи за яку банк підпадає під пильний нагляд контролюючих органів, може визначатися як на основі офіційно визнаних нормативів, так й емпіричним шляхом. Аналіз порівняння фактичних значень коефіцієнтів із допустимими дозволяє виявити причини появи відхилень та прийняття відповідних управлінських рішень. Граничні межі коефіцієнтів можуть відрізнятися в залежності від особливостей діяльності різних типів банків. Тому розподіл банків за певним критерієм на групи, тобто застосування систем однорідних груп, й визначення оптимальних значень окремо для кожної групи, є важливою складовою застосування систем аналізу фінансових коефіцієнтів та однорідних груп. Критерієм розподілу на групи може виступати розмір активів, спосіб формування статутного капіталу, характер та територія діяльності.

В Австрії, наприклад, аналіз однорідних груп (peer group analysis), передбачає розподіл сукупності банків на дев'ять груп відповідно до структури активів. Перші три групи включають великі, іноземні та спеціалізовані банки. Критерієм для інших шести банків виступає співвідношення між вітчизняними міжбанківськими претензіями та претензіями до вітчизняних небанківських установ. В межах аналізу досліджуються 15 індикаторів, з них: 4 - розвитку бізнесу, 7 - рівня доходів та 4 - рівня ризиків. Фактичні дані порівнюються із середніми даними банків однорідної групи. Якщо відхилень не виявлено, то банк вважається нормальним та його стан не потребує особливої уваги. В разі виявлення відхилень, фактичні дані банку порівнюють із його даними минулого року для дослідження індивідуальної тенденції. Але, якщо цей етап підтверджує появу відхилень, банк підлягає подальшому моніторингу.

Серед методів розподілу банків по групах все більшої популярності як у вітчизняній, так і зарубіжній практиці набуває метод нейронних мереж - самоорганізуючих карт Кохонена. Перевагою використання методу нейронних мереж для групування банків є можливість використання великої кількості критеріїв, що дозволяє більш точно здійснити процес угруповання. Хоча набір

вхідних даних залежить від дослідника, безпосередній процес кластеризації відбувається автоматично без його втручання.

Відомою у світі системою аналізу фінансових коефіцієнтів є електронна інформаційна система банківського нагляду дистанційного типу BAKIS. Система розроблена у Німеччині за участю Федерального банку та Федерального управління з фінансового нагляду і використовується для мікро- та макропруденційних досліджень. База мікроекономічних даних, інформаційні записи якої починаються з 1993 р., складається з показників, які описують стан ліквідності, доходів, активів та зобов'язань для окремих установ та банківських груп. Представники контролюючого органу порівнюють фактичні дані 47 коефіцієнтів досліджуваного банку, що характеризують рентабельність та фактори ризиків (кредитний, ринковий й втрати ліквідності), із аналогічними даними показників банків однорідних груп. В результаті порівняння банк відносять до однієї з п'яти категорій від «А» до «Е», кожна з яких характеризує вірогідність настання критичної події (наприклад, втрати великої частини капіталу). Результати аналізу не є публічними та доводяться до керівництва банку в індивідуальному порядку. Завдання системи полягає у швидкій оцінці фінансового стану банку, ранньому виявленні тенденцій у зміні рівня ризиків, нагляді за розвитком банківського сектору в цілому та банківських груп зокрема.

Розроблена у США на початку 80-х років Єдина система банківського нагляду за показниками UBSS на основі даних квартальної фінансової звітності, дозволяла розрахувати коефіцієнти по кожному банку. Результати розрахунків порівнювалися з даними банків однієї групи, споріднених за критерієм обсягу активів. Набір показників системи UBSS складався з чотирьох основних (капітал першого рівня, чистий дохід, чисті ліквідні активи, сума прострочених й непрацюючих кредитів, по яких припинено нарахування відсотків - для банків та банківських холдингових компаній) та двох додаткових (зростання активів за останні чотири квартали та процентні витрати по поточним зобов'язаннями - для банків; грошовий потік та подвійний обсяг левереджу - для банківських

холдингових й материнських компаній). Підсумковою оцінкою виступав сумарний показник набраних банком рангів, які визначалися всередині кожної групи шляхом ранжування від найкращого до найгіршого. Якщо банк набрав найбільш високе значення, тобто був найгіршим у своїй групі, то він підлягав подальшій перевірці. Згодом ця система була витіснена системою FIMS.

У вітчизняній практиці для оцінки фінансової стійкості банків-контрагентів прийнято застосування аналізу фінансових коефіцієнтів як в межах макропруденційного аналізу, так й у власних закритих методиках банків. Останні переважно враховують обов'язкові нормативи НБУ та ряд інших показників, які на думку аналітиків-розробників найбільше відображають стан банку-контрагента. Дистанційний характер названого аналізу висуває високі вимоги щодо достовірності даних фінансової звітності досліджуваного банку.

Таким чином, системи аналізу фінансових коефіцієнтів та однорідних груп слугують дистанційним інструментом наглядових органів для виявлення сигналів у змінах фінансового стану та появи вразливих місць банку. Якщо в ході аналізу аналітичні дані потребують більш детального дослідження, використовуються системи комплексної оцінки.

2. Системи комплексної оцінки ризиків спрямовані на всебічну оцінку банківських ризиків. Банк розглядається як складна ієрархічна структура, кожній складовій якої притаманні певні ризики. Застосування систем є порівняно трудомістким та вимагає багато часу. Вперше названі системи були запроваджені у Великій Британії та Нідерландах.

Система RATE, що використовується наглядовими органами для моніторингу окремої банківської установи на основі систематичної оцінки ризиків, включає в себе наступні вісім етапів:

- 1) ідентифікація ключових підрозділів, ризик яких може чинити суттєвий вплив;
- 2) збір інформації;
- 3) попередня оцінка ризиків;

- 4) здійснення перевірки;
- 5) підсумкова оцінка ризиків;
- 6) підготовка програми нагляду;
- 7) забезпечення узгодженості;
- 8) формальний зворотній зв'язок із банком.

Попередня оцінка ризику передбачає дослідження дев'яти факторів (CAMELBCOM): капітал, активи, ринковий ризик, дохідність, зобов'язання, бізнес, фактори контролю, організації та менеджменту. Застосування цієї системи вимагає тісної співпрацю всіх підрозділів банку із представниками контролюючого органу. Підсумкова оцінка банку, яка вказує на рівень та напрям здійснення бізнесу й управління ризиками, хоча публічно й не розголошується, обговорюється з керівництвом банку для внесення відповідних змін у регулювання банку.

Оцінка банку за системою RAST здійснюється у чотири етапи:

- 1) загальний опис та фінансовий аналіз банку на підставі даних звітності останніх періодів та результатів останніх недистанційних перевірок;
- 2) виокремлення управлінських підрозділів та підрозділів за видами діяльності;
- 3) оцінка ризиків та інструментів контролю в кожному підрозділі;
- 4) виведення підсумкової оцінки та складання звіту.

В межах третього етапу передбачається дослідження різних категорій ризиків (валютний, інформаційних технологій, кредитний, ліквідності, операційний, репутації, стратегічний, зміни цін та процентних ставок), а також дослідження трьох категорій контролю – внутрішнього, організації та управління. Підсумковий результат у вигляді оцінки ризику в цілому і фінансової стійкості з погляду платоспроможності та рентабельності використовується органами нагляду для подальшого прийняття рішень.

У вітчизняній практиці Постановою Правління Національного банку України від 15.03.2004 р. №104 визначено Систему оцінки ризиків, яка дає можливість в послідовний спосіб вимірювати ризики та визначати програму наглядових дій для кожного окремого банку (наприклад, планова або

позапланова інспекційна перевірка, заходи безвизного нагляду). Системою передбачено дослідження таких категорій ризику, як кредитний ринковий, валютний, операційно-технологічний, юридичний та стратегічний; ризики ліквідності, зміни процентної ставки та репутації. Наглядовими органами оцінюється рівень ризику, на який наражається банк, якість управління ризиком (рівень виявлення, вимірювання, контролю та моніторингу ризиків), сукупний ризик (узагальнений висновок, який відображає рівень занепокоєння органів нагляду) та напрям ризику (ймовірна зміна сукупного рівня ризику протягом наступного року). Перевагою такого макропруденційного підходу є забезпечення дистанційного нагляду за найменшого безпосереднього втручання в роботу банку.

Таким чином, застосування систем комплексної оцінки ризиків дозволяє здійснити всебічну оцінку якісних та кількісних факторів ризику в банку, виявити недоліки в організації та управлінні, дослідити взаємозв'язки та вплив різних підрозділів банку. Використання цих систем є доцільним для оцінки великих банків з розгалуженою мережею філій та відділень. Оцінка фінансової стійкості банків за допомогою розглянутих вище методик ґрунтується на дослідженні поточних або ретроспективних даних фінансової звітності. В залежності від мети аналізу, завдання аналітика може полягати не лише у діагностиці поточного стану банку, але й у оцінці майбутнього. Для здійснення такого прогнозу застосовують економіко-математичні методи прогнозування.

3. Статистичні моделі раннього передбачення. Потреба у застосуванні статистичних економіко-математичних моделей обумовлюється бурхливим розвитком фінансового ринку та постійною мінливістю умов функціонування фінансових інститутів. Використання цих моделей дозволяє визначити ступінь стійкості банку у майбутньому та часу до настання несприятливого стану. Серед статистичних моделей раннього передбачення вирізняють моделі передбачення зниження рейтингу, передбачення збитків та передбачення ймовірності та часу настання банкрутства.

Система FIMS, відома під більш пізньою своєю назвою

SEER, була запропонована Федеральною резервною системою та Федеральною корпорацією страхування депозитів США для фінансових установ. Вона є близькою за змістом до CAMEL. Ґрунтується на аналізі показників компонентів «С», «А», «Е», «L» та чотирьох додаткових показників: коефіцієнт зростання активів (UBSS), підсумковий бал за системою UBSS, значення компонента «М» попереднього рейтингу CAMEL та попередній рейтинг CAMEL. Перевагою системи розробники вважають те, що набір аналізованих показників є нефіксованим (як, наприклад, у схожих системах UBSS або CAEL), та показники можуть бути замінені чи вилучені з мінімальними впливом на кінцевий результат. Система дозволяє виявити тенденції розвитку банку, визначити його стан порівняно із іншими банками однорідної групи, а також передбачити ймовірність погіршення стану банку з вищим рівнем точності, ніж CAMEL або UBSS. Інструментарій системи SEER представлений двома незалежними моделями: SEER rating (для розрахунку очікуваного рейтингу) та SEER risk rank (для розрахунку ймовірності банкрутства). Моделі можуть бути віднесені відповідно до моделей передбачення зниження рейтингу та передбачення ймовірності банкрутства. Модель передбачення банкрутства, що побудована за допомогою методу логістичної регресії, дає можливість спрогнозувати ймовірність погіршення стану за 2 роки.

Статистична система рейтингу CAMELS дистанційного типу SCOR розроблена Федеральною корпорацією страхування депозитів у США з метою передбачення погіршення фінансового стану банку порівняно із результатами попередньої не дистанційної перевірки. Розробники мали на меті нівелювати недоліки попередньої дистанційної системи CAEL (а саме: відсутність оцінки якості управління та складну систему вагових коефіцієнтів), які не дозволяли досліднику визначити показники, що вплинули на формування низького рейтингу.

Система SCOR побудована за допомогою використання логістичної моделі. В порівнянні із системою SEER, використання SCOR не передбачає дослідження групи показників «інші» та має такі відмінності:

- 1) Капітал досліджується з позиції власного, а не статутного капіталу;
- 2) при аналізі якості активів додатково розглядаються створені за кредитними операціями резерви, сукупні списання з рахунків, відрахування на покриття збитків за кредитними операціями при аналізі якості активів;
- 3) замість чистого доходу аналізується дохід перед сплатою податків та екстраординарних виплат;
- 4) група показників ліквідності включає нестійкі пасиви, ліквідні активи, позики та довгострокові цінні папери, але не враховує інвестиційні цінні папери.

Об'єктом дослідження виступають банки, які відповідно до попередньої перевірки були визнані стійкими та отримали рейтинг 1 або 2, оскільки банки із рейтингом від 3 до 5 вже підлягають додатковому нагляду. Система дозволяє передбачити зниження рейтингу за 16-18 місяців, але найбільш точні результати дає у часовому проміжку від 4 до 6 місяців. Принципова відмінність між SCOR та SEER полягає у тому, що, окрім показників, що належать до груп компонентів системи CAEL, SEER враховує показники рейтингів UBSS та CAMEL.

Запропонований у Франції Генеральним секретаріатом Банківської Комісії автоматизований програмний засіб для фінансового аналізу банківських установ Довідкова система банківського аналізу SAABA використовує дані з двадцяти п'яти різних баз даних, на основі яких враховуються різні аспекти банківських ризиків та факторів впливу. Компонентами, що підлягають дослідженню, є обсяг капіталу та його відповідність пруденційним вимогам, рентабельність банківських операцій, оцінка зобов'язань, можливість рефінансування, можливості та узгодженість функціонування банківського сектору в цілому, якість та можливість підтримки зі сторони небанківських акціонерів, якість управління. Розрахунки за системою проводяться кожні шість місяців. Система дозволяє передбачати обсяг ймовірних майбутніх збитків від кредитної діяльності, враховуючи якість портфелю, позичальників та можливості фінансування з різних джерел .

Група статистичних моделей, що застосовуються в Австрії, включає в себе логістичну модель та модель Кокса, які побудовані на

дослідженні історичних рядів пояснювальних змінних з метою виявлення зв'язків між ними та можливості прогнозування відповідних змін у фінансовому стані банку. Логістична модель (logit model) включає 12 найбільш значущих індикаторів, кожний з яких характеризує певну групу: банківські характеристики (призначення сектору), кредитний ризик (річна відносна зміна вимог до клієнтів; співвідношення проблемних позик до сукупних позик; річна відносна зміна резервів для відшкодування можливих втрат за позиками; співвідношення обсягу позикових коштів понад встановлені нормативи до сукупного обсягу позик), структура капіталу (вартість капіталу до сукупного обсягу позик; відносна зміна капіталу по відношенню до попереднього року), прибутковість (співвідношення прибутку від звичайної діяльності до валюти балансу; співвідношення річного результату після всіх вирахувань до валюти балансу; співвідношення прихованих резервів до валюти балансу; процентна зміна прибутку від звичайної діяльності) та макроекономічні показники (зміни індексу цін). Оцінка за цією моделлю робиться щоквартально з перспективою на 12 місяців.

Додатково до логістичної моделі використовується модель Кокса (Cox Proportional Hazard Rate Model), яка, на відміну від логістичної, не дозволяє визначити ймовірність погіршення стану банку, але дозволяє розрахувати час до настання цієї події. Модель включає 6 з 12 показників логістичної моделі, а саме: співвідношення проблемних позик до сукупних позик, вартість капіталу до сукупного обсягу позик та чотири показники прибутковості.

Серед технік багатоваріантного аналізу для оцінки фінансової стійкості окрім традиційних ймовірнісних методів (логіт-аналіз та пробіт-аналіз) застосовують також багатofакторний дискримінантний аналіз. На його основі американський вчений Е. Альтман у 1968 р. запропонував модель, що посідає досить важливе місце для оцінки ймовірності настання краху підприємства. Модель стала відправною точкою для багатьох подальших досліджень та розробок.

Набувають популярності інтегральні методи, які дозволяють дистанційно здійснити оцінку фінансової стійкості банку за допомогою розрахунку агрегованого кількісного показника, що може бути порівняний із аналогічними значеннями інших банків

Статистичні моделі раннього передбачення, що дозволяють оцінити зміни фінансового стану банку у майбутньому та час, що передує цим змінам, є зручним інструментом для дослідження фінансової стійкості банку. Недоліком цих моделей вважаємо недостатнє врахування якісних факторів внутрішнього та зовнішнього середовища.

4. Інструменти макро- та мікропруденційного аналізу. Такими інструментами можуть виступати системи індикаторів фінансової стійкості та системи стрес-тестування банку.

Стрес-тестування передбачає використання низки методів, що застосовуються для оцінки вразливості портфеля банку до основних змін у макроекономічному середовищі або виняткової, але правдоподібної події. У Методичних рекомендаціях щодо порядку проведення стрес-тестування в банках України, затверджених Національним банком України, використовується таке визначення: «Стрес-тестування - це метод кількісної оцінки ризику, який полягає у визначенні величини неузгодженої позиції, яка наражає банк на ризик, та у визначенні шокової величини зміни зовнішнього фактору - валютного курсу, процентної ставки тощо». Необхідність проведення стрес-тестування обумовлюється наявністю загроз, які можуть чинити вплив на діяльність банківської установи, потребою ідентифікації ризиків та оцінки величини їх впливу з метою визначення спроможності банку протистояти потрясінням на фінансовому ринку та недопущення значних фінансових втрат. Тобто, «основним завданням за результатами стрес-тестування є підготовка упереджувальних стратегічних й тактичних заходів, які дозволять врегулювати проблемні або напружені ситуації, що можуть виникнути в майбутньому, та послабити вплив різних ризиків на діяльність банків».

Методичні рекомендації слугують базою для ефективної та надійної практики стрес-тестування, при чому НБУ не обмежує права банків щодо розроблення власних процедур й моделей проведення стрес-тестування, що можуть мати більш індивідуальний характер та враховувати особливості діяльності й середовища функціонування окремого банку. Вхідними характеристиками стрес-тестів можуть бути макроекономічні (рівень економічної, геополітичної та політичної стабільності, коливання курсу національної валюти відносно інших валют, відкритість міжбанківського ринку, стійкість фінансового ринку, зміни процентних ставок, ймовірність знецінення майна, що перебуває у заставі та інші) та мікроекономічні (наприклад, можливість доступу банку до зовнішніх джерел підтримання ліквідності, конкурентна позиція банку) категорії. У Методичних рекомендаціях зазначається також, що банкам доцільно здійснювати стрес-тестування за такими ризиками як кредитний, ліквідності, ринковий (валютний, зміни процентної ставки) та операційний.

Міжнародний валютний фонд рекомендує проводити стрес-тестування в два етапи:

- 1) ідентифікація найбільш вразливих й проблемних місць та подальша побудова сценарію в макроекономічних рамках;
- 2) виконання чисельного аналізу, розгляд другорядних факторів та узагальнення й інтерпретація результатів.

На відміну від МВФ, у вітчизняній практиці відповідно до Методичних рекомендацій стрес-тестування пропонується проводити в декілька етапів:

- 1) актуалізація параметрів для стрес-тестування;
- 2) розроблення моделі стрес-тестування шляхом визначення основних факторів ризику та результативних показників й критеріїв;
- 3) проведення стрес-тестування.
- 4) трактування результатів та підготовка висновків щодо проведеного стрес-тестування.

МВФ розрізняє три методи:

- 1) аналіз чутливості, метою якого є визначення реакції банківських портфельів на зміни у відповідних економічних змінних, таких як, наприклад, процентні ставки та обмінні курси;
- 2) сценарний аналіз, метою якого є оцінка стійкості фінансового інституту та фінансової системи до виняткового, але ймовірного сценарію (оптимістичного або песимістичного);
- 3) аналіз «поширення інфекції», метою якого є визначення впливу потрясінь від індивідуальних ризиків на всю фінансову систему в цілому.

У вітчизняній практиці частіше застосовуються два з зазначених вище методів здійснення стрес-тестування: сценарний аналіз та аналіз чутливості.

Системи індикаторів фінансової стійкості та системи стрес-тестування банку хоча є різними, але виступають взаємодоповнюючими підходами до оцінки ризиків фінансової стійкості. Системи індикаторів фінансової стійкості можуть використовуватися перед застосуванням стрес-тестів з метою виявлення слабких місць для подальшого їх детального вивчення. Вони допомагають здійснювати постійний безперервний моніторинг за діяльністю та поточним станом банку. Стрес-тестування має перспективний характер та дає можливість оцінити збитки, яких може зазнати банківська установа в разі негативного впливу, спричиненого настанням незапланованої ситуації. Результати стрес-тестувань можуть стати також індикатором чутливості показників фінансової стійкості до різноманітних змін зовнішнього середовища, таких, наприклад, як інституційні та правові.

Таким чином, проведений аналіз зарубіжних методик оцінки фінансової стійкості банків та узагальнення зарубіжної практики побудови рейтингових систем оцінки стійкості банківських установ дали змогу виявити наступні спільні характерні риси: врахування банківських ризиків, при аналізі і оцінці фінансової стійкості банків; поєднання аналізу та оцінки поточного фінансового стану банківських установ з прогнозом на майбутнє; поєднання оцінки фінансового стану банків з аналізом діяльності контролюючих органів відносно проблемних

банків. Якщо порівняти методики визначення фінансової стійкості банків вітчизняної та зарубіжних можна виділити основні їх характеристики (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Порівняльна характеристика методик оцінки фінансової стійкості банків у практиці України та зарубіжних країн

Критерії	Вітчизняна практика	Практика зарубіжних країн
Показники, що оцінюються	Групи аналітичних показників визначені досить чітко; широке коло можливих критеріїв оцінки та граничних значень показників, що не регулюються НБУ.	Найважливіші показники діяльності банків та їх оціночні критерії чітко визначені; можливість оцінювання динамічної зміни показників і наявність їх нормативних та граничних значень.
Врахування ризику	Майже повна відсутність системи врахування ризику при оцінці фінансової стійкості.	Всебічне врахування ризикових факторів на різних сегментах ринку з використанням чітких показників.
Механізм ранжування банків	Проведення рейтингової оцінки з урахуванням присвоєного рангу НБУ.	Дотримання ранжування банків відповідно до присвоєного рангу.
Використання даних для проведення аналізу	Обмеження спектру внутрішньої інформації, використання переважно зовнішньої.	Використання зовнішньої і внутрішньої інформації.
Можливість прогнозування ситуації	Майже відсутня.	Широке використання прогнозування в системі раннього реагування.

В цілому, проведене дослідження сучасних методів оцінки фінансової стійкості банків як у вітчизняній, так і зарубіжній практиках дає підстави стверджувати, що єдиної методики аналізу не існує, що підтверджується постійним динамізмом глобалізації фінансового ринку. Крім того, останнім часом для оцінки стійкості банківських установ мають значення оцінювання макроекономічні тенденції та системні банківські ризики. У таблиці 2.4 наведені результати систематизації існуючих методів оцінки фінансової стійкості банків.

Таким чином, сучасні підходи до організації моніторингу фінансової стійкості банків можна класифікувати наступним чином:

- коефіцієнтний аналіз та аналіз однорідних груп (Німеччина, США);

- рейтингові системи оцінки, що передбачають ранжування банків (США, Італія, Франція, Росія, Україна, Польща, Чехія, Словаччина, Туркменістан, Казахстан, Узбекистан, Вірменія, країни Балтики);

Таблиця 2.4

Основні методики оцінки фінансової стійкості банків

Вид методики	Сутність	Переваги або недоліки
<i>Методи якісних характеристик</i>		
Метод парних порівнянь	Послідовне порівняння альтернативних і вибір найоптимальніших для аналізу	Обмеження в отриманні даних
Метод множинних порівнянь	Впорядкування безлічі альтернатив у залежності від характеру оцінки	Дає змогу зменшити обсяг інформації і ранжувати банки за групами оцінки
<i>Методи кількісних характеристик</i>		
Бальний метод	Оцінка показника або групи показників за допомогою одержаних ним балів	Легкість і доступність оцінки
Кількісна оцінка	Ранжування за значущістю і перевагами	Дає змогу побачити реальні значення і порівняти їх з рекомендованими чи нормативними

- комплексні оцінки банківського ризику (Великобританія, Нідерланди);
- статистичні моделі (системи «попереднього реагування») США;
- макропруденційний аналіз (країни-члени МВФ).

2.3. Методи оцінювання фінансової стійкості банків

2.3.1. Індикатори фінансової стійкості банків

Фінансова стійкість банку є предметом дослідження як макропруденційного, так й мікропруденційного аналізу. Метою такого аналізу є своєчасна діагностика ймовірності краху банку або всієї системи за допомогою постійного моніторингу та контролю індикаторів фінансової стійкості,

виявляючи чутливі до впливу ймовірних ризиків зовнішнього та внутрішнього середовища фактори для прийняття відповідних рішень щодо зміцнення фінансового стану й забезпечення фінансової стійкості банку або банківської системи. Такий аналіз є необхідним як на макро-, так і на мікрорівні, оскільки стійкість банківської системи тісно пов'язана із стійкістю окремого банку. Так, наприклад, достроковий відтік значної частини коштів з поточних та строкових рахунків клієнтів без одночасного їх розміщення на нових, що може бути спричинене «ефектом доміно», викликаного крахом одного банку, особливо якщо він займає вагому ринкову частку, може призвести до руйнування всієї банківської системи.

Вітчизняна система нормативів викладена в Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні від 28 серпня 2001 року № 368. Цією Інструкцією, розробленою згідно із загальноприйнятими у міжнародній практиці принципами та стандартами, визначаються 10 показників, встановлюються їх граничні норми та правила розрахунку. Нормативи за своїм змістом об'єднані у такі чотири групи: нормативи капіталу (2 показники), ліквідності (3 показники), кредитного ризику (3 показники) та інвестування (2 показники). Економічний зміст, алгоритм розрахунку та контрольні значення нормативів подано у (Додатку В).

Міжнародним Валютним Фондом пропонується система індикаторів, правила розрахунку яких визначаються Керівництвом з компіляції індикаторів фінансової стійкості. Ця система передбачає два набори показників: базовий (12 показників) та рекомендований (13 показників) - кожний з яких містить п'ять об'єднаних за змістом груп показників: достатності капіталу, якості активів, прибутковості та рентабельності, ліквідності та чутливості до ринкового ризику. Економічний зміст індикаторів та зміни, що очікуються у базовому та рекомендованому наборах індикаторів подано у додатку Г. Алгоритм розрахунку кожного індикатора впливає з самої його назви. Оскільки система індикаторів фінансової стійкості банків була сформульована для макропруденційного аналізу, Керівництвом з компіляції індикаторів не

наводяться чіткі контрольні значення показників ні на макро-, ні на мікрорівні, а лише вказується їх позитивна чи негативна тенденція в разі збільшення чи зменшення, апелюючи до обмеженості накопиченого досвіду.

Набори індикаторів МВФ на відміну від вітчизняної методики не містять показників, що обмежували б можливості банку щодо надання кредитів у великих обсягах. Це можна пояснити високим рівнем якості ризик-менеджменту у більшості іноземних країн, які визнають та використовують досліджувані набори індикаторів.

З метою обмеження інвестиційного ризику, пов'язаного зі здійсненням банками інвестицій та операцій із цінними паперами, НБУ встановлено два нормативи інвестування: загальна сума інвестування та інвестування в цінні папери окремо за кожною установою. Методикою МВФ також передбачається контроль за ринковим ризиком, для чого була сформована група показників чутливості до ринкового ризику, до складу якої входить аналогічний вітчизняному нормативу інвестування в цінні папери окремо за кожною установою - рекомендований показник співвідношення чистої відкритої позиції за інструментами участі в капіталі до капіталу банку. Серед базових показників МВФ виділяє співвідношення чистої відкритої позиції в іноземній валюті до капіталу, розрахунок якого також буде уточнено у відповідності до стандартів Базель III.

На відміну від міжнародної методики, вітчизняною не передбачено дослідження показників групи прибутковості та рентабельності. Методика НБУ має бути доповнена обов'язковим мінімальним набором показників цієї групи, що визнаються МВФ як базові: норма прибутку на активи та норма прибутку на капітал. В умовах недовіри до банківської системи з боку потенційних клієнтів все більшої ваги набувають такі характеристики, як стабільність та надійність банку, а отже стратегічно важливим для діяльності банку стає зниження ризику за умови збереження певного рівня прибутковості.

Тому підсумкова оцінка ефективності діяльності банку має ґрунтуватися на аналізі співвідношення прибутків та ризиків. Так, наприклад, аналіз

стандартного відхилення прибутковості активів банку як показника ризикованості банківської діяльності та здійснення поетапного дослідження рентабельності власного капіталу шляхом його дихотомічного розщеплення на факторні складові для виявлення ступеня впливу кожної з них, було покладено в основу моделі результативності банківської діяльності Дж. Сінкі.

2.3.2. Методики оцінювання фінансової стійкості банків

Розглядаючи банки з точки зору виконання ними функції фінансового посередництва, можна стверджувати, що вона пов'язана з динамікою розвитку і поточним станом економіки. Досліджуючи процес управління фінансовою стійкістю, слід враховувати, що забезпечення його ефективного функціонування не є явищем статичним, а тому потребує постійної координації методів і інструментів, які використовуються.

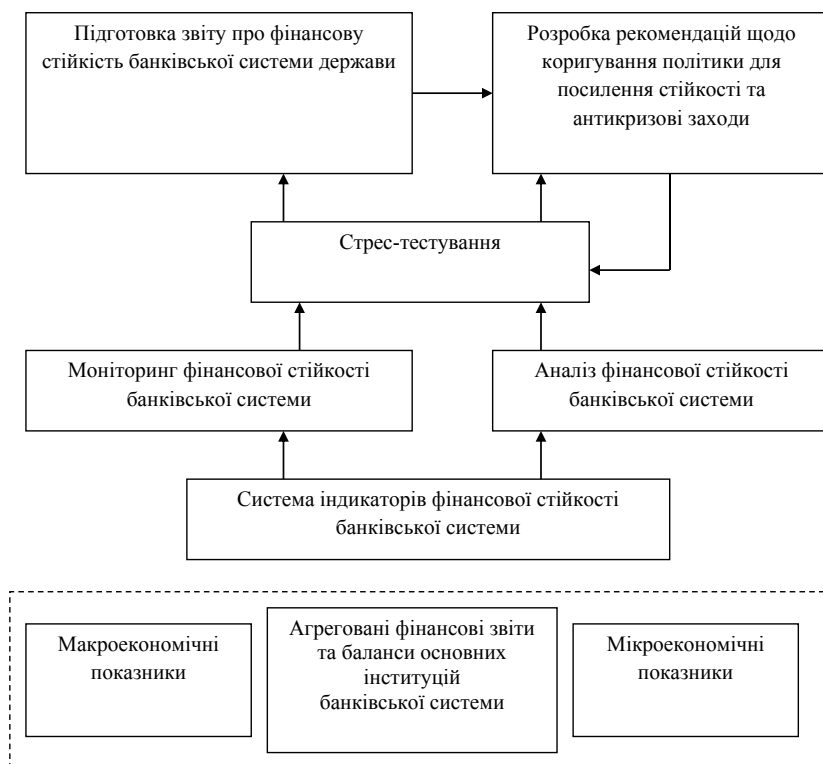
Система індикаторів фінансової стійкості банків, окрім моніторингу фінансово-економічного стану банківських установ, повинна передбачати аналіз макроекономічного середовища і її взаємозв'язку з міжнародними фінансовими ринками. Архітектурна побудова оцінки стійкості банків в кожній країні має власні особливості. Однак класичний її варіант представлено на рис.2.1.

Узагальнення та аналіз існуючих підходів до встановлення індикаторів стійкості банків дозволили їх структурувати і використовувати як офіційні дані рівня фінансової стійкості.

В умовах неспівпадання темпів розвитку економіки України з темпами розвитку банківської системи ці індикатори повинні коригуватися з урахуванням динаміки і циклічності етапів розвитку ринкових відносин у державі.

Для оцінки функціонування банків необхідно використовувати терміни, критерії і показники. Критерій (цільова функція системи) являє собою ознаку, за якою визначається оцінка відповідності функціонування системи поставленій меті і оцінці варіантів розвитку системи.

Фінансова стійкість банківської системи – це стан, у якому банківська система здатна задовільно виконувати такі наступні функції: банківська система ефективно і безперервно сприяє між часовому руху ресурсів; майбутні ризики визначаються та оцінюються з прийнятною точністю за відносно успішного управління ризиками; банківська система здатна спокійно адсорбувати несподівані події і шоки фінансової системи та реальної економіки.

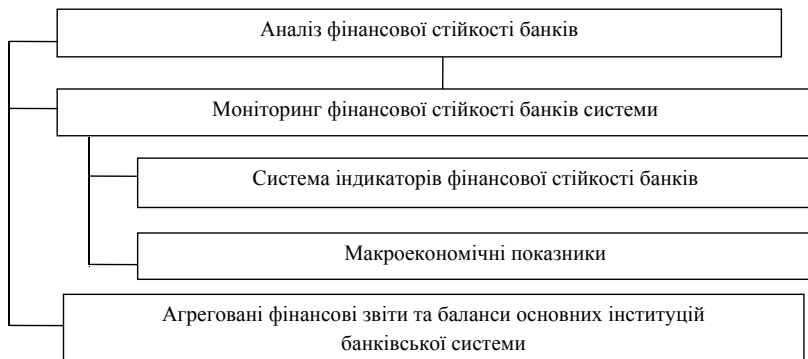

Рис. 2.1 Елементи оцінювання фінансової стійкості

Отже, до основних критеріальних ознак фінансової стійкості банківської системи слід віднести наступні: забезпечення фінансової стійкості банківської системи; механізм та інструментарій впливу центрального банку на характер і величину ризиків у банківській системі; система управління ризиками та їх мінімізація в банківській системі (пруденційні вимоги Базель III); зростання банківського бізнесу і активізація конкурентної боротьби; капіталізація банківської системи.

Розглядаючи категорію фінансової стійкості банківської системи, слід враховувати критеріальні ознаки, які ініціюються як з боку регулятора, так і з боку самих банків.

Індикатори оцінки фінансової стійкості банків доцільно представити показниками двох рівнів (рис. 2.2).

Рис. 2.2 Індикатори оцінки фінансової стійкості банків

Якщо розглядати індикатори I рівня, то слід пам'ятати, що їх оцінка базується на показниках, які характеризують вплив банківської системи на економічне зростання в державі і, навпаки, вплив останніх, на фінансову стійкість банківської системи (рис. 2.3).

Наведені показники I рівня дають уявлення про місце банківської системи в економіці держави та можливості оцінити її вклад в процеси економічного зростання.

Для банківської системи високий рівень інфляції обмежує обсяг кредитних операцій, тобто банкам не вигідно бути кредиторами, тому що дебітори отримують вигоду в результаті знецінення грошових коштів, отриманих у кредит.

Рис.2.3 Показники, що характеризують зв'язок банківської системи з макросистемою держави

Темпи зростання ВВП – це основний показник розвитку економіки держави. Оцінку ВВП доцільно проводити за рахунок кількісних та якісних показників. До них належать показники питомої ваги державних витрат та

основних їх елементів, питомої ваги експорту у ВВП, питомої ваги заробітної плати у ВВП. Відповідно до закону Харрода-Домара кожен процент зростання ВВП має власну інвестиційну ціну. Тому порівняння показників зростання інвестицій, зокрема банківських, що вкладаються в економіку, та показників зростання ВВП дає адекватну оцінку якісного зростання ВВП.

Одним із напрямків функціонування банківської системи є забезпечення ресурсами реального сектора економіки. Завдяки банківським ресурсам відбувається міжгалузеве перетікання капіталу із галузей з низькою рентабельністю до високорентабельних. Каталізатором зазначеного процесу виступає інвестиційна діяльність усіх суб'єктів економіки. Відповідно до зазначеного оцінку умов для розвитку банківської системи доцільно проводити на підставі показників торговельного балансу.

Індикатори II рівня дозволяють оцінити вплив монетарних інструментів на фінансову стійкість банків (рис. 2.4).

Рис. 2.4 Показники, що характеризують вплив монетарних інструментів на фінансову стійкість банків

Процес забезпечення економіки фінансовими ресурсами характеризується коефіцієнтом монетизації. Мінімальне значення цього показника вважається 30 %. Аналіз грошової маси та грошової бази здійснюється за допомогою показників, що характеризують структуру грошових агрегатів, а також їх порівняння з аналогічними показниками економік розвинених країн.

У свою чергу, вклад банківської системи у рівень монетизації економіки може бути оцінений на підставі таких показників:

- питомої ваги грошової бази, яка присутня в економіці держави і забезпечує товарообіг у загальній грошовій масі;
- питомої ваги безготівкових коштів у загальній грошовій масі;
- питомої ваги грошової бази, що знаходиться в банківській системі другого рівня у грошовій базі в широкому розумінні;
- співвідношення грошової бази банківських установ та суми готівкових грошей поза банками;
- темпів зростання коштів банківських установ у порівнянні з темпами зростання коштів держави та населення.

Головним показником, який оцінює емісійну активність банківської системи, є показник кредитно-депозитної мультиплікації, який виступає основним інструментом формування грошової маси. При цьому оцінюються: питома вага, що забезпечує кредитну емісію, у грошовій базі в широкому розумінні; коефіцієнти мультиплікації; темпи зростання грошової бази, що забезпечує кредитну емісію, у порівнянні з темпами зростання грошової бази Національного банку України та темпами зростання готівкових грошей поза банками.

Щодо показників, які характеризують рівень та умови рефінансування банківських установ, слід зазначити, що за їх допомогою Національний банк України має можливість регулювати ліквідність банківської системи. Найбільш вагомим з них є рівень процентної ставки, за допомогою якої визначаються обсяги рефінансування. Ефективність впливу ставки рефінансування можна

оцінити, порівнюючи її з річною середньозваженою процентною ставкою за кредитами, наданими в економіку. Чим більше зазначений показник, тим актуальніше для банків застосовувати процедуру рефінансування.

Ставки та обсяги депозитних операцій НБУ та кількість допущених до цих операцій банків є показниками, що характеризують можливість та вигоду комерційних банків, яку отримують у результаті розміщення вільних коштів.

Отже, показники II рівня характеризують фінансову стійкість банківської системи з точки зору ефективності застосування монетарних інструментів центральним банком.

Індикатори, що характеризують внутрішній стан банківської системи передбачають оцінку фінансової стійкості, виходячи із дослідження таких показників: показники, що відображають масштаб банківської системи; показники стійкості, ліквідності банків; показники, що характеризують рівень насиченості банківськими послугами економіки та регіонів; структурні показники активів та пасивів, рентабельності банківської системи (рис. 2.5).

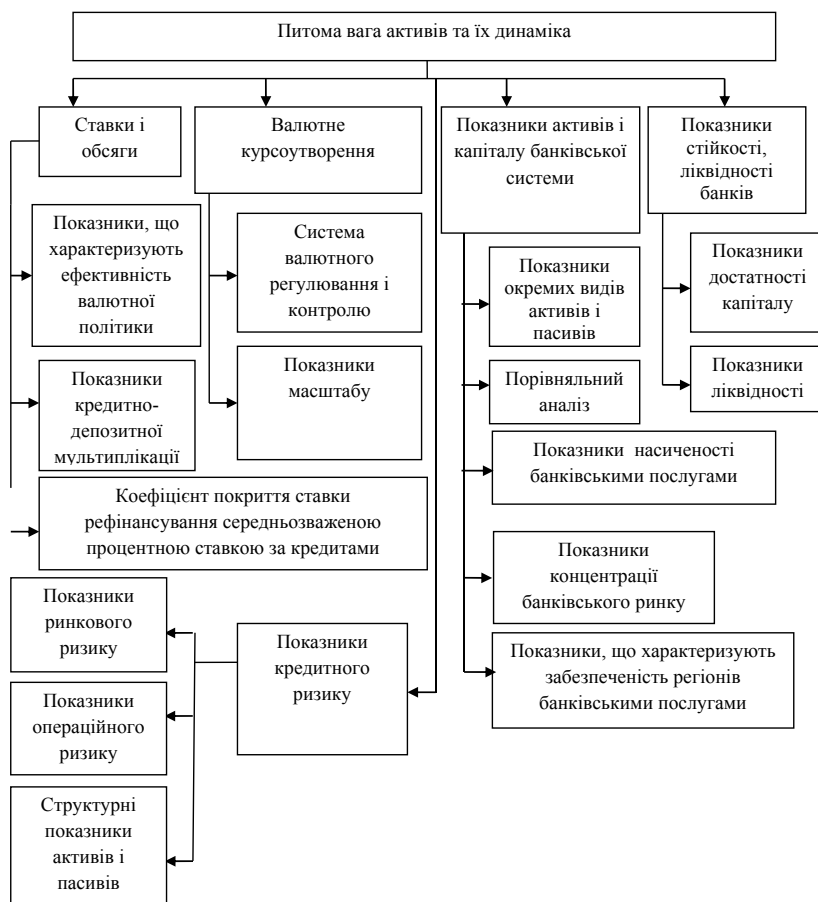
Завдяки оцінці показників, що характеризують рівень концентрації та насиченості банківськими послугами, можна визначити ступінь монополізації банківської системи та неоднорідність розвитку регіональних банківських систем. Через те, що в Україні регіони за рівнем економічного розвитку неоднорідні, необхідно велику увагу приділяти пропорційності у розвитку регіональних банківських систем.

Показники, що характеризують стійкість і ліквідність банківської системи можна віднести до макропруденційних. До них належать: показники достатності капіталу, показники ліквідності, показники кредитного ризику, ринкового та операційного ризиків.

Показники структури активів і пасивів банківської системи слід розглядати в динаміці з метою виявлення тенденцій, основних напрямків, трендів її розвитку. Зокрема, при дослідженні структури пасивів банків України можна відмітити, що спостерігається стійка тенденція до зростання питомої ваги вкладень фізичних осіб, зниження питомої ваги коштів суб'єктів

господарування на поточних рахунках та їх зростання на депозитних, наявність більшого обсягу коротких пасивів.

Рис. 2.5 Показники, що характеризують внутрішній стан банківської системи

Представлену систему індикаторів фінансової стійкості банківської системи доцільно використовувати з метою виконання вимоги Базель II – ринкової дисципліни. Складність запровадження елемента розкриття інформації у банківській системі України обумовлюється відсутністю можливості

встановити уніфіковані стандарти розкриття інформації для усіх фінансових установ та інтегрованістю цього елемента у кожний окремий сектор фінансового ринку, який взаємодіє з банківським.

Для усіх фінансових установ мають бути встановлені наступні вимоги: встановлення вимог специфіки розкриття достатньої та достовірної інформації таким суб'єктам, як споживачі фінансових послуг, власники фінансових установ та безпосередньо фінансовому регулятору; обов'язкове погодження із фінансовим регулятором відповідної моделі оцінки ризиків; обов'язкове оприлюднення інформації щодо фінансових результатів діяльності установ, включаючи аналітичну інформацію про оцінку ризиків; обов'язкове оприлюднення інформації щодо системи внутрішнього управління та розкриття інформації про систему управління ризиками; обов'язкове затвердження на локальному рівні установи відповідного положення щодо політики розкриття інформації. З точки зору визначення індикаторів, які необхідно використовувати в управлінні фінансовою стійкістю їх необхідно згрупувати за підсистемами, які входять у стратегічний набір, а саме: індикатори виникнення кризових ситуацій та антикризових дій; індикатори фінансової безпеки банків, індикатори ризику; агреговані індикатори фінансової стійкості банків, індикатори ефективності нормативно-правових актів.

Індикатори виникнення кризових ситуацій та антикризових дій представлені у табл.2.5.

Таблиця 2.5

Індикатори виникнення кризових ситуацій та антикризових дій у банківській системі

№п/п	Показники	Нормативне або порогове значення
1. Індикатори кризи у банківській системі		
1	Питома вага непрацюючих активів у загальному обсязі активів	< 10 %
2	Витрати на відновлення банківської системи	< 2 % від ВВП
3	Націоналізація банківської системи	< 10 %

Продовження табл. 2.5

№п/п	Показники	Нормативне або порогове значення
4	Моніторинг на повернення коштів вкладникам	системний характер
5	Темпи зміни індексу офіційного курсу гривні до долара США відповідно до показників попереднього періоду	≥ 6 %
2. Індикатори антикризового управління		
2.1. Індикатори макроекономічної стійкості		
2.1.1	Рівень монетизації	≥ 50 %
2.1.2	Швидкість обігу грошової маси (співвідношення ВВП до грошового агрегату M2)	не більше 2 разів
2.1.3	Обсяг готівки до ВВП	≥ 4 %
2.1.4	Рівень інфляції (до грудня попереднього року)	>107 %
2.1.5	Питома вага довгострокових кредитів у загальному обсязі кредитів, наданих банками	≤ 30 %
2.1.6	Рівень середньої процентної ставки кредитів банків відносно інфляції	≥ 5 %
2.1.7	Показник «фінансової глибини» (співвідношення строкових коштів до ВВП, %)	зростання
2.2. Індикатори моніторингу фінансової стійкості банківської системи		
2.2.1	Індикатори, які оцінюють виконання банківською системою основних функцій на макроекономічному рівні	системний характер
2.2.2	Індикатори, за допомогою яких можна оцінити ефективність банківської системи	
2.2.3	Індикатори, які оцінюють здатність банківської системи протистояти дії внутрішніх і зовнішніх чинників	

Індикатори фінансової безпеки банківської системи дозволяють оцінити ефективність присутності іноземного капіталу, рівень доларизації та її вплив на процес накопичення ресурсної бази у банківській системі, рівень проблемних кредитів, стан механізму контролю за відмиванням «брудних» коштів та тенденції тінізації економіки (табл. 2.6).

Таблиця 2.6

Індикатори фінансової безпеки банківської системи

№ пор	Показники	Нормативне або порогове значення
1	Рівень доларизації	> 30 %
2	Валові міжнародні резерви України	не менше 3 місяців імпорту
3	Частка іноземного банківського капіталу в загальному обсязі банківського капіталу	> 30 %
4	Обсяг кредитування банками реального сектора економіки до ВВП	≤ 30 %
5	Питома вага проблемних кредитів в обсязі чистих активів	> 5 %
6	Індекс Херфіндаля-Хіршмана	ринок оцінюється як неконцентрований, якщо $I_{hh} < 0,1$; помірно концентрований – $I_{hh} < 0,18$; висококонцентрований – $I_{hh} > 0,18$
7	Рівень тінізації економіки	не більше 50 %
8	Інтегральний показник фінансової безпеки банківської системи	$0 \leq 0,5 \leq 1$

Індикатори ризику характеризують рівень кредитного, ринкового, ліквідності, процентного, валютного ризиків і дають змогу приймати рішення щодо управління ними, а саме: ідентифікація ризиків, локалізація ризиків, диверсифікація, мораторій ризиків (табл.2.7).

Таблиця 2.7

Індикатори оцінювання ризику банків

№ пор	Показники	Нормативне або порогове значення
1	Інтегральний показник ризику	$\beta=1$ – середній рівень ризику; $\beta>1$ – високий рівень ризику; $\beta<1$ – низький рівень ризику;
2	Нормативи кредитного ризику	
2.1	Норматив максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента	≥ 25 %
2.2	Норматив великих кредитних ризиків	8 кратний розмір регулятивного капіталу
2.3	Норматив максимального кредитного ризику за операціями з пов'язаними для банку особами	≥ 25 %

Продовження таблиці 2.7

№ пор	Показники	Нормативне або порогове значення
3	Процентний ризик	
3.1	Індекс процентного ризику – співвідношення абсолютної величини кумулятивного гету до робочих активів	характеризує яка частина (коли ГЕП позитивний) чи пасивів (коли ГЕП негативний) може змінити свою вартість унаслідок зміни процентних ставок
3.2	Коефіцієнт процентного ризику – співвідношення абсолютної величини кумулятивного гету до капіталу	характеризує ступінь покриття процентного ризику за рахунок власних коштів
3.3	Очікуваний процентний ризик: $\Delta P = (R_1 - R_0) * KGAP$, де ΔP – очікуваний процентний ризику; R_1, R_0 – середньозважений рівень процентних ставок за звітний і базисний період; $KGAP$ – кумулятивний ГЕП	якщо процентні ставки зростають, то позитивний ГЕП призведе до очікуваного збільшення процентного прибутку, і навпаки
4	Валютний ризик	
4.1	Ліміт валютної позиції – співвідношення між сумою активів і позабалансових вимог у певній іноземній валюті та сумою позабалансових зобов'язань у тій самій валюті й розраховується окремо за кожною валютою, що входить до мультивалютного портфеля	загальної довгої відкритої валютної позиції банку має бути не більше ніж 5 %; загальна коротка відкрита валютна позиція має бути не більше ніж 10 відсотків
5	Ризик торгівельної книги:	
5.1	Норматив інвестування в цінні папери окремо за кожною установою	≥ 15 %
5.2	Норматив загальної суми інвестування	≥ 60 %
6	Ризик ліквідності	
6.1	Коефіцієнт ліквідного покриття (норматив миттєвої ліквідності)	≤ 20 %
6.2	Норматив поточної ліквідності	≤ 40 %
6.3	Коефіцієнт чистого стабільного фінансування (норматив короткострокової ліквідності)	≤ 60 %
7	Операційний ризик	
7.1	Середній збиток для банківської установи за одну неробочу годину: $AL = \frac{\sum P_L + C_A}{N_{WH}}$, де AL – середній збиток банку за одну годину, $\sum P_L$ – сума не отриманого прибутку; C_A – додаткові витрати; N_{WH} – кількість неробочих годин за рік	–

Продовження таблиці 2.7

№ пор	Показники	Нормативне або порогове значення
7.2	Резерв для страхування операційного ризику: $R_{OR} = FL \times P_{NH} \times AL$, де R_{OR} – резерв під операційний ризик; $\overline{FL}$ – середній рівень частоти збитків; $\overline{P_{NH}}$ – середній період неробочих годин; $\overline{AL}$ – середній збиток банку за одну годину	–
7.3	Коефіцієнт ризику використання послуг банків для легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму: $R = (1 \pm D_r) \times \bar{x}$, де R – показник стратифікації банків на групи; D_r – довірчий інтервал; $\bar{x}$ – середнє значення показника обертання коштів клієнтів, обслуговування банками клієнтської активності, безготівкового обороту)	«нижче ринку» $< (1 - D_r) \times \bar{x}$ «у ринку» $> (1 - D_r) \times \bar{x}$ $< (1 + D_r) \times \bar{x}$ «вище ринку» $> (1 + D_r) \times \bar{x}$

Агреговані індикатори фінансової стійкості банків представлені у таблиці 2.8.

Таблиця 2.8

Агреговані індикатори фінансової стійкості банків

№ пор	Показники	Нормативне або порогове значення
1	Показники капітальної стійкості	
1.1	Коефіцієнт левириджу – відношення обсягу капіталу першого рівня до сукупних активів, зважених з урахуванням ризику	< 3 %
1.2	Коефіцієнт надійності	≥ 5 %
1.3	Коефіцієнт фінансового важеля	20 : 1
1.4	Коефіцієнт участі власного капіталу у формуванні активів	≥ 10 %
1.5	Коефіцієнт захищеності власного капіталу	≥ 25 %
1.6	Коефіцієнт захищеності дохідних активів	позитивне
1.7	Коефіцієнт мультиплікатора капіталу	12-15
1.8	Коефіцієнт концентрації капіталу	15 %
1.9	Норматив адекватності регулятивного капіталу/платоспроможності	≤ 10 %
1.10	Норматив (коефіцієнт) співвідношення регулятивного капіталу до сукупних активів	≤ 9 %
2	Співвідношення капіталу до депозитів	30 %
3	Коефіцієнт ресурсної ліквідності зобов'язань	100 %

Продовження таблиці 2.8

№ пор	Показники	Нормативне або порогове значення
4	Рівень строкових депозитів у зобов'язаннях	50 %
5	Коефіцієнт активності залучення ресурсів	85 %
6	Рівень використання залучених коштів у кредитні вкладення	100 %
7	Коефіцієнт кредитної активності	75 %
8	Інтегральний показник фінансової стійкості	від 0 до 1

З метою моделювання стану фінансової стійкості банків запропоновано визначення і врахування критеріальної точки зміни рівня фінансової стійкості. Для дослідження критеріальної точки зміни рівня фінансової стійкості використовувалися методи непараметричної статистики та модель динамічного нормативу.

Теоретичні та методичні засади формування моделі динамічного нормативу розробили російські вчені Н.М. Погостинська та Ю.А. Погостинський, які застосували методи непараметричної статистики до аналізу фінансового стану підприємства за даними звітності.

Заслугує на увагу запропонована методика аналізу фінансової стійкості банків за допомогою динамічного нормативу Л. Примостки. Основні елементи методики побудови динамічного нормативу наступні: система інтегральних показників – сукупність значимих співвідношень (коефіцієнтів, індексів, аналітичних моделей, сукупності індикаторів), які комплексно характеризують кожен із складових фінансової стійкості банків (ліквідність, платоспроможність, надійність, фінансовий стан); динамічний норматив – сукупність показників, упорядкованих за ознакою міри їх динаміки (зокрема темпів чи індексів зростання або приросту) так, що підтримка цього порядку в реальній діяльності банків забезпечує кращі порівняно з попереднім періодом результати; 3) нормативна, або еталонна модель – формалізований опис бажаного стану банків, здійснений за допомогою впорядкованого ряду індексів динаміки аналітичних показників, які характеризують процес розвитку банку.

Визначення рівня фінансової стійкості є важливим етапом для формування пріоритетних напрямків розвитку та управління банківською діяльністю, що зменшить негативний вплив нестабільного зовнішнього середовища та мінімізації дії загроз для динамічного її розвитку.

О. Мертенса та Дж. Урга досліджували застосування методики маржинального аналізу в процесі оцінки ефективності банківської системи, а також спроби формування інструментарію багатовимірного маржинального аналізу, реалізовані у технологіях Аналізу середовища функціонування (АСФ-технологіях). В інших дослідженнях показники фінансової стійкості банків пропонується оцінювати за методикою побудови нейронових мереж, яка базується на використанні методів нелінійної апроксимації масиву багатовимірних даних; для аналізу динамічної активності банків рекомендується використовувати моделі стохастичної апроксимації; для графічної інтерпретації результатів аналізу – методи когнітивної графіки.

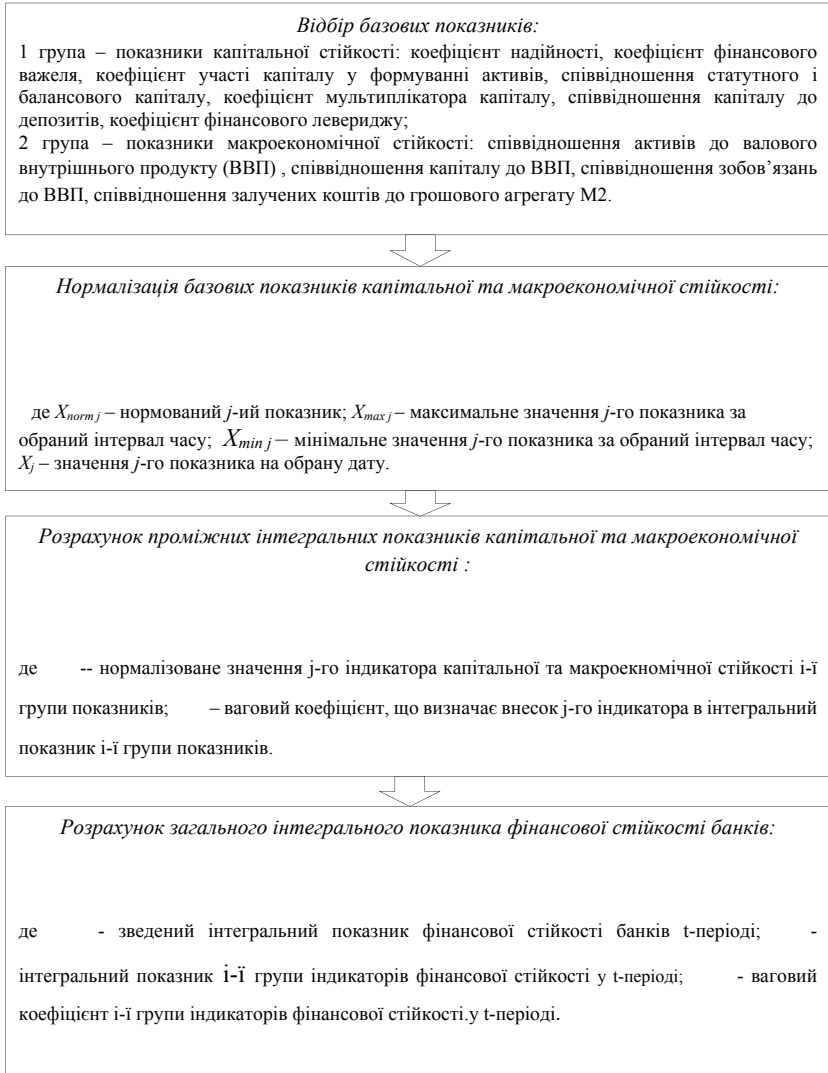
Виходячи з того, що сталість розвитку банків характеризується значною кількістю фінансових показників, показник фінансової стійкості слід розглядати агреговано. Вибір показників для розрахунку повинен охоплювати усі спектри оцінювання дієздатності банків (додатки Д та Е).

Для узагальнюючої комплексної оцінки фінансової стійкості банків запропоновано використання методу багаторівневого агрегування обраних показників з визначенням проміжних та узагальненого інтегральних показників фінансової стійкості. Алгоритм розрахунку інтегрального показника фінансової стійкості банків представлено на рисунку 2.7.

Виділення двох груп базових показників для розрахунку інтегрального показника фінансової стійкості обґрунтовано тим, що в останній час регулювання банківської діяльності сконцентровано на оцінці достатності капітальної бази та макроекономічній політиці.

Вибір зазначених коефіцієнтів здійснений відповідно до їх репрезентативності, наявності простоти визначення та інформаційного забезпечення, яке повинне виконуватися.

Рис. 2.7 Алгоритм розрахунку інтегрального показника фінансової стійкості банків

Ефективність прийнятих нормативно-правових актів повинна вимірюватися діяльністю регуляторних органів щодо забезпечення фінансової стійкості банків, виходячи із розуміння їх основних функцій (рис. 2.8).

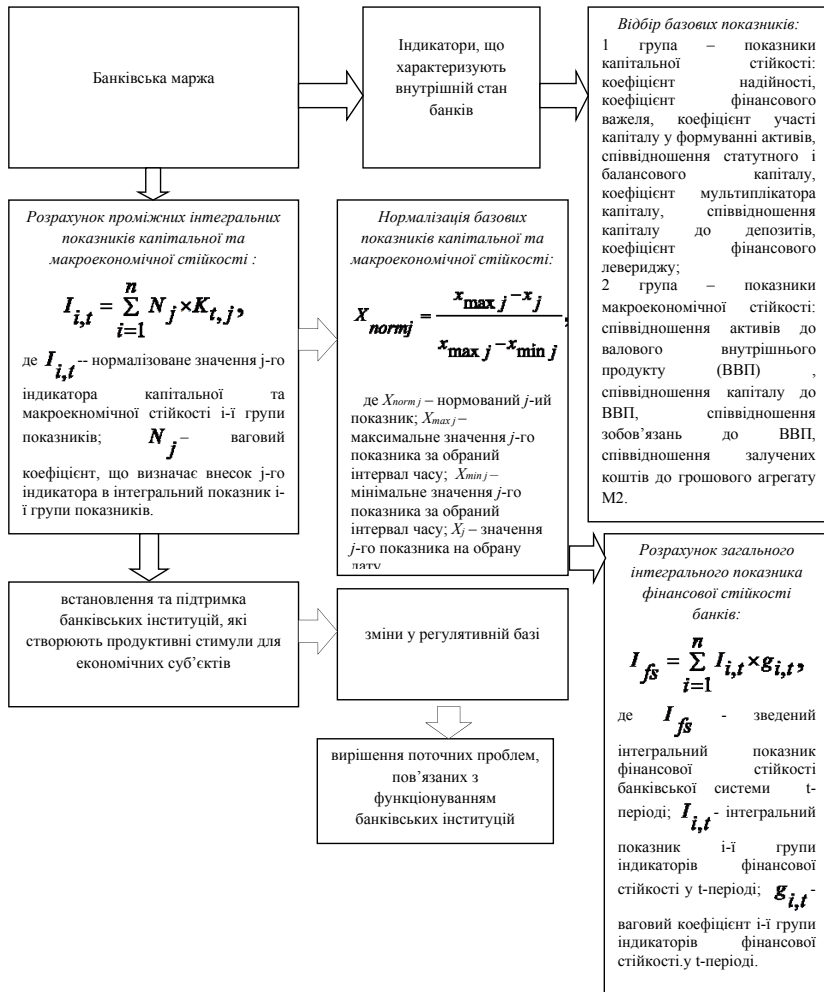

Рис. 2.8 Алгоритм ефективності прийнятих нормативно-правових актів регуляторних органів щодо забезпечення фінансової стійкості банків

Показники, які вимірюють вплив реформ і прийнятих нормативно - правових актів на банківську систему, можна умовно поділити на такі, що вимірюють безпосередні впливи, і такі, що вимірюють опосередковані інтегральні впливи (рис. 2.9) .

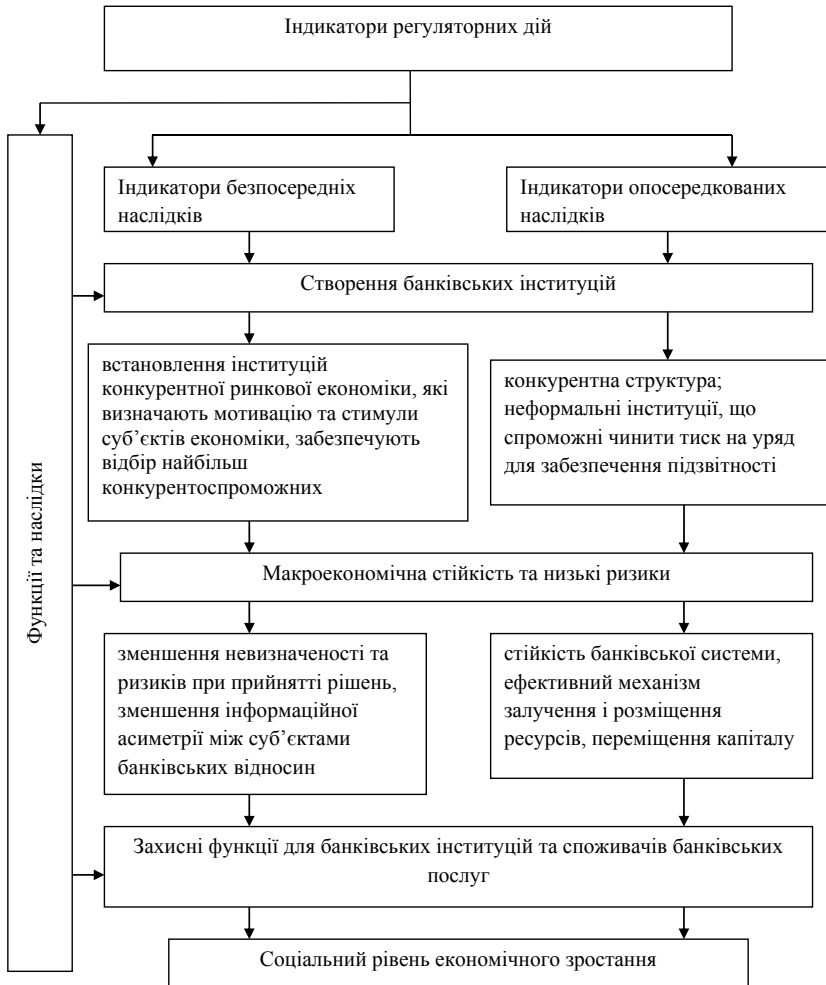

Рис. 2.9 Індикатори, що вимірюють наслідки регуляторних дій

Таким чином, для оцінки якості інституційного середовища у якому функціонує банківська система, доцільно оцінювати величину конкуренції. Вимір рівня конкуренції на основі методу Бреснагана-Лау полягає в оцінці рівняння попиту і рівняння пропозиції. Оцінка структурної моделі згідно з даним методом дозволяє встановити, чи маржинальний дохід типової банківської установи статистично відрізняється від ринкової ціни. Якщо це так, можна сказати, що поведінка банку близька до ідеальної ринкової конкуренції. У протилежному випадку, робимо висновок про наявність ринкової влади у типового банку. Застосування аналітичного моніторингу, збудованого за такою логікою, дозволить регуляторним органам відслідковувати зміни в якості інституцій, тобто аналітично вимірювати наслідки прийнятих нормативно-правових актів і економічної політики уряду.

Практичний результат впровадження процедури аргументації доцільності реалізації прийнятих нормативно-правових актів в системі стратегічного управління фінансовою стійкістю банківської системи є підставою для: підвищення ефективності функціонування системи підготовки і прийняття стратегічних рішень; підвищення якості стратегічних рішень за рахунок знаходження найбільш адекватних альтернатив і максимальної раціоналізації цього процесу; сприяння впорядкуванню розподілу відповідальності між ієрархічними рівнями системи управління фінансовою стійкістю банківської системи; вивільнення засобів і ресурсів від відмови або перенесення строків практичної реалізації стратегічних рішень.

Представлену сукупність індикаторів необхідно використовувати при формуванні моделі прийняття рішень щодо управління фінансовою стійкістю банківської системи. При формуванні зазначеної моделі слід враховувати етапи прийняття рішення для цілей моделювання. Крім того, особливу увагу при формуванні системи управління фінансовою стійкістю необхідно приділити аналізу управлінського впливу на ефективність стратегічних рішень (рис. 2.10).

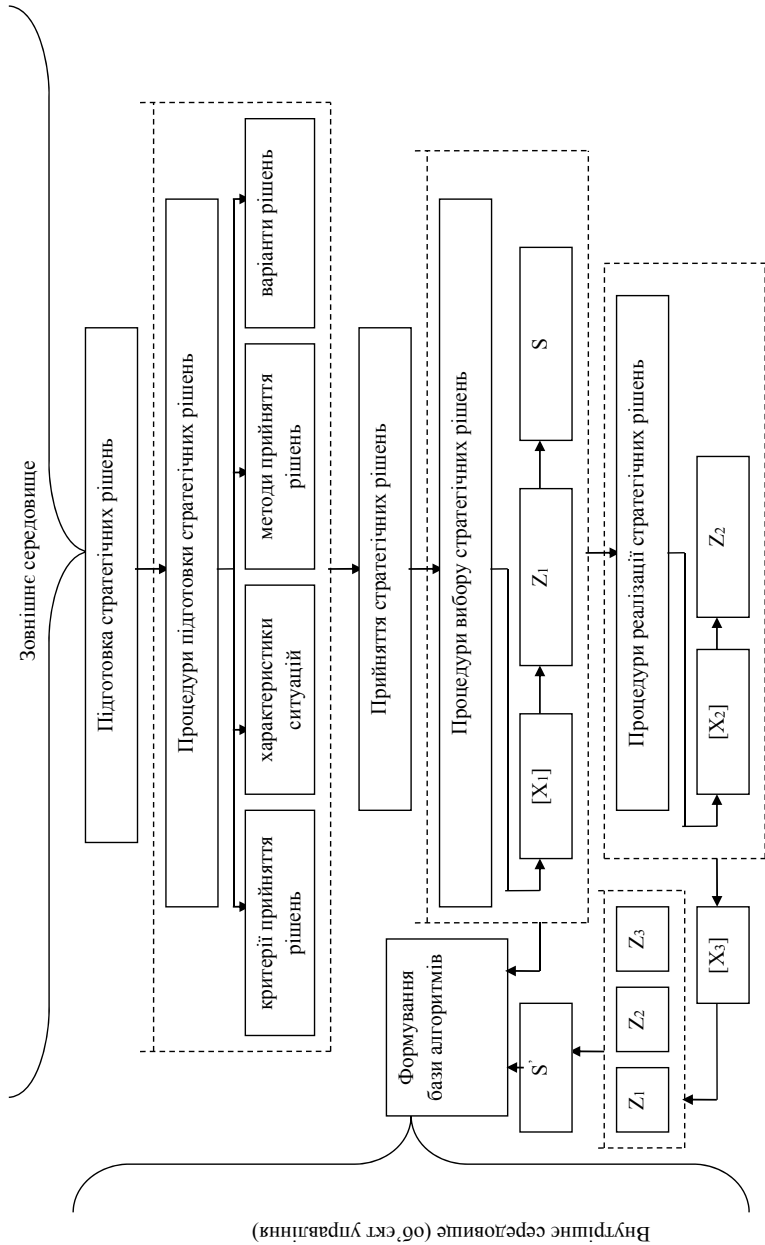

Рис. 2.10 Схема оцінки доцільності реалізації стратегічних рішень

Механізм оцінки доцільності реалізації стратегічних рішень необхідно проводити на основі трьохрівневої процедури оцінки, що реалізується при застосуванні алгоритмів вирішення проблемних ситуацій. На рис. 2.10 у якості X_1 – блок попередньої оцінки управлінського впливу; X_2 – блок систематичної оцінки доцільності управлінського впливу; X_3 – блок ретроспективної оцінки доцільності управлінського впливу; Z_1, Z_2, Z_3 – інформаційні блоки; S – блок оцінки доцільності стратегічних рішень; S' – блок оцінки ефективності реалізації стратегічних рішень.

Попередня оцінка доцільності реалізації стратегічних рішень [X_1] передбачає розробку альтернатив з вирішення проблемної ситуації, забезпечує їх порівняльний аналіз і дозволяє зробити висновок про оптимізацію управлінського впливу.

Систематична оцінка доцільності управлінського впливу [X_2] необхідна для поточного оцінювання результатів реалізації стратегічних рішень на стадії їх впровадження. Така оцінка здійснюється з метою доповнення, коректування й оптимізації управлінських впливів, а також з метою одержання інформації [Z_2], на основі аналізу якої в базі алгоритмів вирішення проблемних ситуацій будуть уточнюватися управлінські впливи, адекватні конкретній ситуації щодо рівня фінансової стійкості банківської системи.

На основі реалізації блоку [X_3] виявляють існуючі недоліки в системі підготовки і прийняття стратегічних рішень, висувуються пропозиції щодо її удосконалення.

Питання для самоконтролю

1. Що таке методичний підхід до оцінювання фінансової стійкості?
2. Які методи використовуються при оцінці фінансової стійкості банків?
3. Що таке рейтинг банків?
4. Охарактеризуйте індикатори, що характеризують зовнішнє середовище функціонування банківської системи.

5. Охарактеризуйте індикатори виникнення кризових ситуацій та антикризових дій.
6. Охарактеризуйте індикатори фінансової безпеки банків, індикатори ризику.
7. Охарактеризуйте індикатори ефективності нормативно-правових актів.
8. Охарактеризуйте індикатори фінансової стійкості банків.
9. Які агреговані індикатори фінансової стійкості банків виділяють?
10. Охарактеризуйте рейтингову систему CAMELS.
11. Охарактеризуйте рейтингові системи світу.
11. Які підходи існують для управління проблемними банками?
12. Що таке капіталізація банків?
14. Що таке реструктуризація банків?
15. Охарактеризуйте принципи функціонування системи гарантування вкладів.

Ключові слова: індикатори, рейтингова система, агреговані показники, капіталізація, проблемні банки, реструктуризація, система гарантування вкладів.

Тестові завдання.

1. Індикатори оцінювання рівня фінансової стійкості – це:

- а) основний інструмент аналітичних методів;
- б) набір функцій від одного або декількох базових часових рядів з встановленим часовим вікном;
- в) набір стандартів комерційного бухгалтерського обліку;
- г) правильні відповіді а та б;
- д) немає правильної відповіді.

2. До індикаторів оцінювання рівня фінансової стійкості НЕ відносять:

- а) індикатори тренду;
- б) індикатори зміни;
- в) індикатори моменту;
- г) індикатори дії;
- д) індикатори часу.

3.Інформаційно-аналітичний блок системи оцінки та забезпечення фінансової стійкості:

- а) збір даних до єдиної інформаційно-статистичної бази даних;
- б) розрахунок індикаторів, за якими можна визначити коло ризиків;
- в) проведення стрес-тестів;
- г) вибір методів і інструментів;
- д) усе вище перелічене.

4.Принцип однорідності передбачас:

- а) структуру інформаційної бази;
- б) якісні характеристики інформації;
- в) регулярний збір інформації;
- г) стан основних ризиків;
- д) усе вище перераховане.

5.До принципів ефективного функціонування механізму управління фінансовою стійкістю банків відносять:

- а) принцип єдності дій і засобів досягнення мети суб'єктами управління даного механізму;
- б) принцип комплексності процесу управління фінансовою стійкістю, який охоплює перераховані етапи;
- в) принцип єдності тактики і стратегії у процесі управління фінансовою стійкістю для забезпечення його безперервності;
- г) правильні відповіді а) та б);
- д) всі відповіді вірні.

6. Який з принципів не відноситься до принципів ефективного функціонування механізму управління фінансовою стійкістю банків відносяться:

- а) принцип єдності дій і засобів досягнення мети суб'єктами управління даного механізму;
- б) принцип доступності висновків і результатів моніторингу;
- в) принцип єдності тактики і стратегії у процесі управління фінансовою стійкістю для забезпечення його безперервності;
- г) принцип гнучкості механізму та процесу управління фінансовою стійкістю банку, що дає змогу адаптуватися до можливих змін на фінансовому ринку.
- д) принцип взаємозв'язку і взаємообумовленості елементів механізму управління фінансовою стійкістю комерційних банків.

7. Складовими блоками механізму управління фінансовою стійкістю є:

- а) процес управління фінансовою стійкістю комерційних банків;
- б) об'єкт механізму управління фінансовою стійкістю комерційних банків;
- в) суб'єкти механізму управління фінансовою стійкістю комерційних банків;
- г) правильні відповіді та в);
- д) всі відповіді вірні.

8. Розрізняють наступні методи управління фінансовою стійкістю:

- а) планування;
- б) метод еластичностей;
- в) аналіз;
- г) сценарний метод;
- д) правильні відповіді а) та в).

9. До капіталу першого рівня належать:

- а) розкриті резерви, створені або збільшені за рахунок нерозподіленого прибутку банку;
- б) резерви під стандартну заборгованість інших банків;
- в) резерви під стандартну заборгованість клієнтів за кредитними операціями банків;
- г) результат переоцінки основних засобів;
- д) субординований борг.

10. Власний капітал виконую такі базові функції:

- а) трансформаційна;
- б) захисна;
- в) оперативна;
- г) посередницька;
- д) правильні відповіді та в)

11. Виділяють наступні групи активів:

- а) ліквідні;
- б) неліквідні;
- в) працюючі;
- г) непрацюючі;
- д) правильні відповіді а), в).

12. Якість активів визначають за наступними ознаками:

- а) величиною активів, що не дають прибутку або дають його дуже мало;
- б) ступеня знецінення активів, вкладених у цінні папери;
- в) рівнем іммобілізації активів;
- г) правильні відповіді а) та б);
- д) всі відповіді вірні.

13. Якість пасивів можна характеризувати з точки зору:

- а) строковості;
- б) прибутковості;
- в) стабільності;
- г) ступеня залежності;
- д) правильні відповіді а) та в).

14. Нинішні підходи до організації моніторингу фінансового стану банків можна класифікувати наступним чином:

- а) макропруденційний аналіз;
- б) статистичні моделі;
- в) рейтингові системи оцінки;
- г) комплексні оцінки банківського ризику;
- д) всі відповіді вірні.

15. Рейтинг банку – це:

- а) це система стратегій різного типу, що їх розробляє суб'єкт господарювання на певний відрізок часу;
- б) категорія антикризового управління, яка характеризується специфічним порядком зв'язків, структурою, функціями;
- в) регулювання банківської діяльності за допомогою інструментів прямого та опосередкованого впливу з метою забезпечення стійкого фінансового стану комерційних банків;
- г) це система оцінки банківської діяльності, що заснована на фінансових показниках і даних балансу банку;
- д) це визначення відношень між різними показниками.

16. Однією з найрозвинутіших рейтингових систем Італії є система:

- а) CAEL;
- б) ORAP;

- в) PATROL;
- г) BASIC;
- д) ROCA.

17.В контексті забезпечення фінансової стійкості Національний банк України згідно з чинним законодавством виконує такі функції:

- а) проведення грошово-кредитної політики, адекватної поточному економічному стану;
- б) координація та контроль діяльності платіжних систем;
- в) оперативна;
- г) правильні відповіді а) та б);
- д) правильні відповіді та в).

18.До складу Ради з питань забезпечення фінансової стійкості банківського сектору НЕ входить:

- а) Голова Національного банку України;
- б) Міністр фінансів;
- в) Прем'єр міністр;
- г) Міністр економічного розвитку і торгівлі України;
- д) віце-прем'єр міністр з питань економіки та фінансів.

19.Для недосконалої політики кредитування характерні такі «симптоми»:

- а) низька якість активів;
- б) зростання проблемної кредитної заборгованості;
- в) втрата капіталу;
- г) втрата прибутковості;
- д) втрата ділової репутації.

20. Процес управління фінансовою стійкістю комерційних банків охоплює наступні елементи:

- а) суб'єкти та об'єкти механізму управління;
- б) задачі та функції механізму управління;
- в) методи управління (планування, аналіз, оцінка, регулювання та контроль) та інструменти управління;
- г) вірної відповіді не існує.

21. Якість пасивів можна характеризувати з точки зору:

- а) строковості;
- б) стабільності;
- в) платності;
- г) всі відповіді вірні;
- д) вірні відповіді а) та в).

22. До основних методів управління фінансовою стійкістю банків відносять:

- а) планування, аналіз, оцінка, регулювання та контроль;
- б) збір і нормування інформації, синтез, аналіз та моделювання;
- в) планування, аналіз, прогнозування, моделювання та контроль;
- г) всі відповіді вірні;
- д) вірної відповіді немає.

23. Який з підходів до організації моніторингу фінансового стану банків є зайвим:

- а) коефіцієнтний аналіз та аналіз однорідних груп;
- б) рейтингові системи оцінки;
- в) підхід на основі математичного моделювання та прогнозування діяльності банків;
- г) всі відповіді вірні;
- д) статистичні моделі та макропруденційний аналіз.

24. Рейтингові методики оцінки умовно поділяють на наступні категорії:

- а) на мікро- та макрорівні;
- б) інсайдерські та дистанційні;
- в) ретроспективні та перспективні;
- г) всі відповіді вірні;
- д) вірної відповіді немає.

25. Відомою рейтинговою системою « інсайдерського» типу є :

- а) система CAMELS;
- б) система CAMEO;
- в) система САЕН;
- г) всі відповіді вірні;
- д) вірної відповіді немає.

26. Статистичні моделі є :

- а) системами планування та аналізу;
- б) системами попереднього реагування;
- в) ретроспективними системами;
- г) системами моделювання банківської діяльності;
- д) всі відповіді вірні.

27. Дана статистична модель забезпечує можливість оцінити майбутні втрати, а з використанням додаткових даних можна зробити висновки щодо прогнозу стійкості банку:

- а) модель розрахунку рейтингу та рейтингових понижень;
- б) модель прогнозування банкрутств та виживання;
- в) модель очікуваних збитків;
- г) всі відповіді вірні;
- д) немає вірної відповіді.

28. Згідно з чинним законодавством відповідальність за забезпечення фінансової стійкості покладена на:

- а) органи державної влади;
- б) НБУ;
- в) кожну банківську установу;
- г) усіх вищезазначених;
- д) немає вірної відповіді.

29. Порівняння фактичних даних з встановленими нормативами або ж виведеними середніми, а також граничними (оптимальними) складає сутність наступної методики оцінки фінансової стійкості:

- а) рейтингові системи оцінок;
- б) комплексні оцінки банківського ризику;
- в) використання статистичних моделей;
- г) коефіцієнтний аналіз та аналіз однорідних груп;
- д) макропруденційний та мікропруденційний аналіз.

30. Визначена методика оцінки фінансової стійкості банків базується на використанні індексного методу, бального методу, методу порівняння з показниками банків-лідерів:

- а) рейтингові системи оцінок;
- б) комплексні оцінки банківського ризику;
- в) використання статистичних моделей;
- г) коефіцієнтний аналіз та аналіз однорідних груп;
- д) макропруденційний та мікропруденційний аналіз.

31. Яка рейтингова система оцінки фінансової стійкості банків передбачає оцінку на місцях:

- а) інсайдерська;
- б) дистанційна;

- в) планова;
- г) комплексна;
- д) всі відповіді вірні.

32. Яка рейтингова система оцінки фінансової стійкості банків проводиться на основі фінансової звітності:

- а) інсайдерська;
- б) дистанційна;
- в) планова;
- г) комплексна;
- д) всі відповіді вірні.

33. Визначена методика оцінки фінансової стійкості банків базується на використанні сценарного аналізу, стрес-тестів, методу розрахунку максимальних втрат та аналізу чутливості портфеля:

- а) рейтингові системи оцінок;
- б) комплексні оцінки банківського ризику;
- в) використання статистичних моделей;
- г) коефіцієнтний аналіз та аналіз однорідних груп;
- д) макропруденційний та мікропруденційний аналіз.

34. Даний метод процесу управління фінансової стійкості передбачає необхідність постановки цілей, визначення тактики і стратегії досягнення основної мети (забезпечення фінансової стійкості банку):

- а) оцінка;
- б) регулювання;
- в) планування;
- г) контроль;
- д) вірної відповіді немає.

35. Даний метод процесу управління фінансової стійкості дає змогу виявити причинно-наслідкові зв'язки різних аспектів діяльності банку:

- а) аналіз;
- б) регулювання;
- в) планування;
- г) контроль;
- д) вірної відповіді немає.

36. Виділяють наступні напрямки оцінки фінансової стійкості комерційних банків та регулювання нею:

- а) зовнішнє регулювання й обов'язкова оцінка;
- б) саморегулювання (внутрішнє регулювання);
- в) самостійна (ініціативна) оцінка;
- г) вірні відповіді а та б;
- д) всі відповіді вірні.

37. Даний метод процесу управління фінансової стійкості полягає у перевірці відповідності отриманих результатів запланованим показникам, оптимальні значення яких сприяють підвищенню рівня фінансової стійкості комерційного банку:

- а) аналіз;
- б) регулювання;
- в) планування;
- г) контроль;
- д) вірної відповіді немає.

38. Використання статистичних моделей ґрунтується на використанні:

- а) дискримінантного аналізу;
- б) аналізу темпів зростання значень певних показників;
- в) факторного аналізу;

- г) регресійного аналізу;
- д) всі відповіді вірні.

34. За видами очікуваного ефекту _____ цілі забезпечення фінансової стійкості передбачають формування певного методологічного комплексу нейтралізації можливого негативного впливу економічних чинників.

- а) ендогенні;
- б) зовнішньоекономічні;
- в) екзогенні;
- г) стратегічні;
- д) захисні.

35. У якій країні при організації моніторингу фінансового стану банків використовується коефіцієнтний аналіз та аналіз однорідних груп:

- а) Великобританія;
- б) Франція;
- в) Країни-члени МВФ;
- г) Вірменія
- д) Німеччина.

41. У яких країнах при організації моніторингу фінансового стану банків використовуються рейтингові системи оцінки:

- а) Росія, Україна;
- б) Великобританія, Нідерланди;
- в) Німеччина, США;
- г) Країни-учасниці МВФ;
- д) усі відповіді вірні.

42. На який орган покладена відповідальність за фінансову стійкість банківської системи України:

- а) Верховна Рада України;
- б) Міністерство фінансів України;
- в) Національний Банк України;
- г) Рахункова палата України;
- д) вірної відповіді немає.

РОЗДІЛ 3

АНТИКРИЗОВЕ УПРАВЛІННЯ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ БАНКІВ

Після вивчення даної теми студент повинен:

знати:

- основні принципи і завдання антикризового управління;
- показники ефективності фінансових систем;
- державні інструменти антикризового управління в банківській сфері;
- інструменти антикризового управління банком;
- принципи формування механізму антикризового управління банком.

уміти:

- охарактеризувати системні банківські кризи в умовах фінансової глобалізації;
- надати характеристику основних чинників виникнення кризових ситуацій у банку;
- проводити діагностику і моніторинг банківської діяльності;
- формувати систему індикаторів антикризового управління;
- розробляти систему антикризових заходів для забезпечення фінансової стійкості банків.

3.1. Банківські кризи в умовах фінансової глобалізації

Системний характер явищ, які здійснюють вплив на банки, на сьогодні виступає об'єктом теоретичних та емпіричних досліджень. Їх основною метою є з'ясування механізмів виникнення та розвитку системних ризиків у банківській системі на підставі аналізу поведінки індикаторів, які попереджають про виникнення фінансових проблем або банківську кризу.

Банківські кризи – це невід'ємна риса ринкової економіки. Вони супроводжують процес поступового розвитку суспільства. В умовах нестабільної рівноваги ринкової економіки, що розвивається, будь-які

потрясіння у банківській системі призводять до паралізації платіжної системи, коливань курсу національної валюти, викликають загострення політичних обставин.

Банківські кризи залежно від їх масштабу та ступеня дестабілізуючого впливу на економіку можна поділити на три види:

- кризи на макроекономічному рівні;
- кризи, що поширюються на мікроекономічному рівні;
- кризи, що характеризуються повномасштабною бюджетно-фінансовою дестабілізацією (призводить до високої інфляції та демонетизації економіки).

А. Ковальов стадії кризи описує наступним чином:

- потенційна криза – наявність можливості кризи, але відсутність достовірних симптомів кризи;
- прихована криза – характеризується прихованою наявною кризою, вплив якої не може бути визначено наявним інструментарієм;
- гостра криза, яку можна подолати – безпосереднє відчуття негативного впливу, гостра криза, яку не можна подолати – посилення інтенсивності направленої проти банку негативного впливу, при якому вимоги для подолання кризи значно перевищують наявний потенціал.

Недостатня розвинутість фінансових та інформаційних потоків у світі у 70–80 роках XX століття призвела до появи банківських криз першого покоління, які розповсюджувалися в межах однієї країни.

Кризи другого покоління, характерні для початку 90-х років XX століття, охопили країни, які входили до складу одного регіону, наприклад, криза Європейської валютної системи.

Моделі криз третього покоління характеризуються стрімким перетіканням валютно-фінансових криз з одного регіону до іншого за різноманітними каналами.

Моделі криз четвертого покоління, які почалися у XXI столітті, здатні виникнути у повністю відкритих системах, у яких розвинуті інформаційні та

торгові потоки. У більшості країн банківські кризи призвели до трансформації наглядових органів, створення систем страхування депозитів.

Класичне пояснення системної кризи та нестабільності було наведено у праці американського науковця-монетариста І. Фішера «Теорія великої депресії», в якій він доводить, що фінансова нестабільність значною мірою корелює з макроекономічними циклами, зокрема з динамікою загальної заборгованості в економіці. Основною причиною кризових явищ є негативна динаміка фундаментальних макроекономічних показників.

Д. Даймонд і П. Дівбіг причини банківських криз пов'язують з чинниками, що впливають на поведінку вкладників банків у зв'язку з відсутністю рівноваги на фінансових ринках, оскільки економічні агентикладають кошти в банки у період певної стабільної фінансової системи, а у випадках будь-яких негативних явищ зростає ймовірність виникнення банківської паніки.

Б. Ейхенгрін та А. Роуз виділяють п'ять основних факторів виникнення банківських криз: внутрішня монетарна політика, зовнішні макроекономічні умови, режим обмінного курсу національної валюти, фінансова структура країни, проблеми банківського контролю та регулювання.

У 1997 році Міжнародний банк розрахунків розв'язав проблему ідентифікації банківської кризи. За визначенням МБР, можна вважати, що банківська криза відбулась, якщо в країні спостерігається прояв хоча б одного з чотирьох факторів:

- 1) проблемні активи банків становлять більше 2 % ВВП країни;
- 2) сума коштів, необхідних для порятунку банківської системи, перевищує 2 % ВВП країни;
- 3) у банківському секторі націоналізація набула масового характеру, банківські депозити заморожені, а влада вводить «банківські канікули»;
- 4) Центральний банк гарантує виплати населенню за всіма банківськими депозитами, не забезпечуючи своїх гарантій матеріально.

Характеристика чинників виникнення системних банківських криз представлені в таблиці 3.1.

Таблиця 3.1

Характеристика чинників виникнення системних банківських криз

№ п/п	Чинники	Характеристика
1.	Фінансова глобалізація	Фінансова глобалізація супроводжується надмірним регулюванням та лібералізацією міжнародного руху капіталу, а також розвитком новітніх технологій, які дають змогу проводити одночасно операції на різних фінансових ринках. Фінансова глобалізація проявляється не тільки підвищенням транскордонної мобільності капіталів, але і ліквідацією меж між різними фінансовими функціями. Фінансова глобалізація призвела до посилення розриву між темпами зростання виробництва товарів і послуг (реальної економіки) і темпами зростання фінансових операцій
2.	Зменшення обсягів виробництва, погіршення платоспроможності підприємств– позичальників	Ступінь впливу економічної кризи на банківську систему залежить від багатьох факторів. Однак основна причина цього – стан банківської системи до початку економічної кризи. Тобто визначення ліквідних позицій банку як кредитного портфеля, так і достатності капіталу
3.	Надмірна кредитна експансія під час тривалого економічного підйому.	Зворотним боком кредитної експансії є погіршення якості кредитного портфеля, завищена оцінка забезпечення позик, збільшення кредитного ризику
4.	Вплив інфляції на банківський сектор	Зазначений чинник виникнення системних банківських криз проявляється підвищенням: процентних ставок; послабленням стимулів заощадження і зниження депозитної бази; відтоком національних капіталів за кордон; зміною структури активних і пасивних операцій. При високій інфляції активи та прибуток можуть швидко зростати, але тільки у номінальному вираженні. Одночасно банківські установи, які мають активи з більш тривалим терміном розміщення, ніж терміни відтворення пасивів, потрапляють у скрутне фінансове становище
5.	Різне коливання товарних цін, цін на фінансові активи, процентних ставок	Колівання цін суттєво підвищує загальну невизначеність в економіці і ризик у системі відносин банків з вкладниками, позичальниками, регулюючими органами. У результаті оцінка банками кредитних і ринкових ризиків, а вкладниками і регулюючими органами – фінансового стану банків – значно ускладнюється.

Продовження табл. 3.1

№ п/п	Чинники	Характеристика
6.	Вплив зовнішньоекономічних чинників	Кризам передусє швидке зростання зовнішнього боргу за рахунок збільшення зовнішніх запозичень на міжнародному ринку капіталів. Подорожчання вартості ринкового рефінансування і девальвація національних валют призвели до неплатоспроможності банків, яка стала елементом криз зовнішньої заборгованості. Кризи мали довготривалий характер, тому що уряди багатьох країн вживали антиінфляційних заходів на рівні грошово-кредитної і фінансової політики
7.	Недосконалість нагляду та регулювання банківської системи	Непродумана політика ліцензування банків при недостатньому надгляді, невисокий рівень кваліфікації менеджменту, проведення операцій з високим ступенем ризику

Класично вважається, що криза в банківській системі може виникнути лише з двох причин: через різке зниження вартості активів або через проблемну заборгованість, що накопичилась. Обидві причини, особливо перша, мають під собою макроекономічне підґрунтя.

Таким чином, основні причини виникнення банківської кризи можна звести до наступних:

- макроекономічні дисбаланси – диспропорції у галузях економіки, зростаючий дефіцит бюджету та державного боргу, низькі темпи зростання валового внутрішнього продукту, несприятливі умови для підприємництва, проведення необхідних структурних перетворень;
- неадекватна макроекономічна політика влади відносно національного виробництва у частині реального сектора економіки та у частині банківського сектора;
- фінансова нестабільність – високий рівень інфляції, різке коливання товарних цін та цін на фінансові активи, високі процентні ставки, зростаючий відтік капіталу з країни та національної економіки, зниження запасу золотовалютних резервів держави, різкі коливання курсу національної грошової одиниці;
- низький рівень довіри населення до фінансової системи країни.

При виникненні проблемності в банківських установах слід визначити симптоми та причини банківських проблем (табл. 3.2)

Таблиця 3.2**Причини та симптоми проблемності у банківських установах**

Причини	Симптоми
Недосконала політика кредитування	Зростання проблемної кредитної заборгованості
Надмірна концентрація кредитів	Низька якість активів
Прийняття надмірного ризику	Втрата капіталу
Недотримання чинних норм і правил банківської практики	Втрата прибутковості
Шахрайство	Втрата ділової репутації

Розвиток кризових ситуацій у банках зазвичай є довготривалим процесом, який проявляється у розгортанні стратегічної та структурної криз. Криза стратегії характеризується неефективністю обраної менеджерами вищої ланки стратегії функціонування банку або взагалі відсутністю стратегії. Причинами стратегічної кризи є помилкові прийняті управлінські рішення щодо місії діяльності, вибору клієнтів та контрагентів.

Структурна криза проявляється у неадекватній структурній організації стосовно існуючих параметрів зовнішнього економічного середовища і є наслідком прийняття неадекватних стратегічних рішень.

У свою чергу, невирішеність проблем структурної кризи призводить до кризи рентабельності, при цьому стратегічні та структурні прорахунки спричиняють зниження прибутку. На цій стадії керівництво намагається реалізувати програму короткострокових дій з метою вирішення або приховування проблем.

Якщо зазначені дії не призводять до бажаного результату, то виникає криза ліквідності. Короткострокові дії менеджменту не вирішують фундаментальні проблеми і призводять до дефіциту грошових коштів.

Якщо у процесі розвитку кризи не застосовувались антикризові заходи, то це призводить до неплатоспроможності. Саме на цій стадії застосовуються примусові процедури законодавства стосовно банкрутства (ініціювання процедури санації, реорганізація або ліквідація банку).

Таким чином, кризи, що виникають у процесах функціонування й розвитку банків, мають негативні наслідки та можуть призвести як до банкрутства окремих банків, так і до масової неплатоспроможності, тобто системної кризи банківської системи, а й відповідно, й економіки країни в цілому.

Основними проявами системної кризи є дефіцит ліквідних коштів у банках, скорочення обсягів кредитування, зростання вартості ресурсів на міжбанківському ринку, загострення ситуації з платоспроможністю банків, особливо тих, які мають значну частку депозитних зобов'язань у структурі зобов'язань на неякісні активи.

Експертами Міжнародного валютного фонду виокремлено три фази системної банківської кризи, кожна з яких має свої ознаки та механізм управління (табл. 3.3.).

Крім цього, системність – не єдиний параметр, який доцільно розглядати в процесі аналізу виникнення і розвитку кризи у банківській системі. Міжнародний валютний фонд виділяє такі основні причини виникнення світової кризи:

- значна кількість великих фінансово-кредитних установ недооцінила потребу в управлінні ризиками ліквідності;
- недооцінка рівня використання запозичених коштів (леввериджу) широкого кола фінансових установ і невпорядкованість закриття їх позицій;
- рівень капіталізації фінансових установ у багатьох випадках виявився недостатнім для того, щоб ефективно протидіяти кризі.

Таблиця 3.3

Фази та механізми управління системною банківською кризою

Фаза кризи	Характеристика	Механізм управління
Фаза I – загострення	Наявність диспропорцій у розвитку банківської системи	Застосування оперативних заходів щодо запобігання паніці та забезпеченню стабілізації фінансової системи, передусім у сфері грошово-кредитної політики
	Наявність дисбалансів в економічній системі	Підтримка ліквідності банківських установ центральними банками
	Посилення відтоку капіталу з банківських установ	Гарантії уряду за кредитами та депозитами з метою зниження невизначеності, підготовка до реструктуризації банківської системи
Фаза II – стабілізація	Поступове покращення показників функціонування банківської системи	Зміна у структурі банківської системи. Розробка урядом і центральним банком інструментарію реструктуризації, включаючи фінансові, правові, інституційні заходи. Посилення наглядових функцій за банківською системою
	Істотні фінансові витрати, погіршення фінансових показників діяльності банків	Перегляд політики відносно підтримки ліквідності банків у бік забезпечення їх платоспроможності
Фаза III – оновлення	Нормалізація роботи банківської системи	Повний або частковий відхід від методів державного регулювання. Приватизація націоналізованих під час кризи банків. Реструктуризація боргів

Будь-яка стратегія для управління системною банківською кризою повинна складатися з взаємопов'язаних компонентів.

Перший і найбільш терміновий компонент пов'язаний із гострою кризою ліквідності. Грошові зобов'язання банківської системи повинні бути стабілізовані шляхом обмеження депозитів та скорочення міжбанківських кредитних ліній, відновлення довіри до банків та захисту системи платежів.

Другий компонент – ліквідація некрдитоспроможних та нежиттєздатних банків та відновлення банківської системи до рівня фінансової стабільності та прибутковості.

Третій компонент зосереджується на реорганізації NPLs (проблемні борги, прострочка за якими складає більше 90 днів) та операційній реструктуризації банківських позичальників.

При вирішенні проблем виникнення системних банківських криз доцільно розглядати систему показників (табл. 3.4.), що характеризують ефективність фінансових систем, які враховують також і розвиток банківської системи .

Таблиця 3.4

Показники ефективності фінансових систем

Показники	Характеристика ознак показника
Юридична та правова основа	- визначення права на власність, договірне право; - ринкові угоди, які легко застосовуються на практиці; - можливість забезпечувати і користуватися гарантіями; - ґрунтовно розроблене законодавство про банкрутство
Звітність, відкритість та прозорість	- практика оцінки позики, класифікації активів та дотримання положень угод, що ґрунтуються на ефективній оцінці партнерів; - ефективні і постійно діючі механізми аудиторської перевірки; - інформація про кредитоспроможність фінансових інституцій; - своєчасна публікація відповідних зведених фінансових даних; - наявність об'єктивної інформації про можливості кредитування або оцінки кредитоспроможності
Контроль з боку зацікавлених сторін та інституційне управління	- вимоги адекватності капіталу, зважені за ступенем ризику; - заміна керівництва в разі його незадовільної діяльності; - частка активів банківської системи у розпорядженні фінансових установ державного сектора
Органи регулювання та нагляду	незалежний від політичного втручання у здійснення повсякденного контролю; повноваження щодо забезпечення прозорості, стягнення штрафів; необхідні ресурси для укомплектування штатів, навчання; здійснення контролю на консолідованій основі; надання інформації іншим наглядовим органам; перевірка інформації про управління ризиком, системи внутрішнього контролю та якості активів шляхом регулярного інспектування або здійснення зовнішніх аудитів; дотримання норм, установлених міжнародними консультативними органами; заходи щодо запобігання виникненню ризиків;

Продовження табл. 3.4

Показники	Характеристика ознак показника
	оцінка систем управління ризиками; кредитування споріднених осіб; виникнення ризику та концентрація позик
Структура ринку	фінансовий сектор відкритий для нових кваліфікованих учасників в тому числі зарубіжних; участь іноземних учасників в управлінні загальними активами; показники концентрації фінансового сектора; ліквідні міжбанківські кошти та ринки капіталу; регулювання, що дозволяє задіяти весь комплекс фінансових інструментів; ефективні і дієздатні системи платежів та розрахунків; посилений нагляд за якістю активів та адекватністю капіталу з огляду на різкі зміни вартості активів; стратегія визначення фінансової неспроможності
Схема системи мінімального соціального захисту	страхування вкладів, яке оплачують банки і яке передусім спрямоване на захист дрібних вкладників; належний розподіл збитків між учасниками підприємницької діяльності; сувора відповідальність за використання громадських коштів

Аналіз світових банківських криз у ретроспективі показав, що сценарії розвитку кризових явищ у банківських системах настільки різноманітні, що не підлягають будь-якій спрощеній класифікації.

Найбільш вдале визначення валютних і банківських криз за ознаками їх виникнення сформулювали Франкель і Роуз та Демиргюч-Кунт і Детрагич.

Франкель і Роуз запропонували валютним ризиком вважати 25 % - не номінальне знецінення національної валюти, що супроводжується 10 %-ним збільшенням темпу знецінення валюти у порівнянні із середнім рівнем за останні п'ять років.

Відповідно до дослідження Демиргюча-Кунта і Детрагича, ситуація у банківській системі може бути оцінена як кризова, якщо виконується хоча б одна із таких умов: питома вага непрацюючих активів у загальному обсязі активів перевищує 10 %; витрати на відновлення банківської системи перевищують 2 % ВВП; проблеми банківської системи призводять до націоналізації значної (вище

10 %) частини банківської системи; відбувається масове вилучення депозитів або накладаються обмеження по їх виплаті, оголошуються «банківські канікули».

Спільний розгляд банківських і валютних криз обумовлений двома причинами: для дослідження застосовуються подібні методи, а використання одних і тих же систем аналізу дозволяє виявити як загрозу виникнення системної банківської кризи, так і ризик суттєвої девальвації національної валюти; банківські і валютні кризи тісно пов'язані між собою – девальвація національної валюти значно підвищує ризик виникнення банківської кризи і навпаки.

Банківські і валютні кризи дуже подібні за механізмом формування. Це свідчить про те, що оцінка фінансової стійкості банків у ранжуванні банків за ступенем стійкості, а також у ранньому попередженні кризових явищ, що важливо для органів банківського нагляду.

Перелік чинників банківської кризи відрізняється від переліку чинників валютної кризи несуттєво. Із 12 індикаторів валютної кризи та 14 індикаторів банківської кризи 11 є загальними (табл. 3.5).

На відміну від валютних криз, ймовірність виникнення небезпечних подій у банківській системі збільшується у випадку відтоку капіталу та зростання реальних процентних ставок на вітчизняному фінансовому ринку. Цей факт підтверджує наявність тісного взаємозв'язку банківських і валютних криз та подібність механізмів їх виникнення.

Процес визначення чинників, що зумовлюють виникнення кризової ситуації, тобто індикаторів кризи, за допомогою економетричних методів дослідження активно розпочався у 90-ті роки ХХ ст. Поява емпіричних досліджень пізніше ніж теоретичних розробок пояснюється двома причинами. По-перше, аналіз причин криз за допомогою математико-статистичних методів потребує наявності довготривалих спостережень. По-друге, спочатку доцільно розробити відповідні методики дослідження.

Таблиця 3.5

Причини, форми прояву і наслідки валютної і фінансової кризи

Причини	Форми прояву	Наслідки
<ul style="list-style-type: none"> -- Макроекономічні причини: -- коливання економічного циклу; -- економічні кризи; -- структурні диспропорції в економіці; -- приплив іноземних інвестицій і неефективне їх використання 	<ul style="list-style-type: none"> -- виведення активів; -- з національного ринку; -- девальвація національної валюти; -- криза платіжного балансу; -- криза державного і корпоративного боргу – відтік капіталів; -- криза на ринку активів – падіння цін, відплив капіталів, девальвація; -- кризи в суміжних сегментах фінансового сектора – боргова, банківська, фондова, бюджетна тощо; -- банкрутства, поглинання 	<ul style="list-style-type: none"> -- знецінення національних активів; -- відтік капіталів, зростання боргів; -- перерозподіл національного продукту на користь сильних учасників; -- витрати бюджету на подолання кризи; -- зниження ВВП; -- стагнація економічного розвитку; -- соціально-політична напруженість; -- нереалізовані можливості
<ul style="list-style-type: none"> -- Фінансові, грошово-кредитні, валютні причини: -- зростання бюджетного дефіциту; -- посилення інфляції; -- криза в одному із секторів фінансового ринку; -- протиріччя між національними і резервними валютами; -- безконтрольне зростання світового фінансового ринку; -- зміна процентних ставок у провідних країнах і на світовому фінансовому ринку 	<ul style="list-style-type: none"> -- виведення активів; -- з національного ринку; -- девальвація національної валюти; -- криза платіжного балансу; -- криза державного і корпоративного боргу – відтік капіталів; -- криза на ринку активів – падіння цін, відплив капіталів, девальвація; -- кризи в суміжних сегментах фінансового сектора – боргова, банківська, фондова, бюджетна тощо; -- банкрутства, поглинання 	<ul style="list-style-type: none"> -- знецінення національних активів; -- відтік капіталів, зростання боргів; -- перерозподіл національного продукту на користь сильних учасників; -- витрати бюджету на подолання кризи; -- зниження ВВП; -- стагнація економічного розвитку; -- соціально-політична напруженість; -- нереалізовані можливості
<ul style="list-style-type: none"> -- Надзвичайні чинники: війна; катастрофи; геоеконічна війна; валютна війна 	<ul style="list-style-type: none"> -- виведення активів; -- з національного ринку; -- девальвація національної валюти; -- криза платіжного балансу; -- криза державного і корпоративного боргу – відтік капіталів; -- криза на ринку активів – падіння цін, відплив капіталів, девальвація; -- кризи в суміжних сегментах фінансового сектора – боргова, банківська, фондова, бюджетна тощо; -- банкрутства, поглинання 	<ul style="list-style-type: none"> -- знецінення національних активів; -- відтік капіталів, зростання боргів; -- перерозподіл національного продукту на користь сильних учасників; -- витрати бюджету на подолання кризи; -- зниження ВВП; -- стагнація економічного розвитку; -- соціально-політична напруженість; -- нереалізовані можливості
<ul style="list-style-type: none"> -- Специфічні проблеми країн, що розвиваються: невелика місткість і глибина ринків; високі витрати; нерозвиненість законодавства та інституційної 	<ul style="list-style-type: none"> -- виведення активів; -- з національного ринку; -- девальвація національної валюти; -- криза платіжного балансу; -- криза державного і корпоративного боргу – відтік капіталів; -- криза на ринку активів – падіння цін, відплив капіталів, девальвація; -- кризи в суміжних сегментах фінансового сектора – боргова, банківська, фондова, бюджетна тощо; -- банкрутства, поглинання 	<ul style="list-style-type: none"> -- знецінення національних активів; -- відтік капіталів, зростання боргів; -- перерозподіл національного продукту на користь сильних учасників; -- витрати бюджету на подолання кризи; -- зниження ВВП; -- стагнація економічного розвитку; -- соціально-політична напруженість; -- нереалізовані можливості
<ul style="list-style-type: none"> -- Структурні, політичні ризики 	<ul style="list-style-type: none"> -- виведення активів; -- з національного ринку; -- девальвація національної валюти; -- криза платіжного балансу; -- криза державного і корпоративного боргу – відтік капіталів; -- криза на ринку активів – падіння цін, відплив капіталів, девальвація; -- кризи в суміжних сегментах фінансового сектора – боргова, банківська, фондова, бюджетна тощо; -- банкрутства, поглинання 	<ul style="list-style-type: none"> -- знецінення національних активів; -- відтік капіталів, зростання боргів; -- перерозподіл національного продукту на користь сильних учасників; -- витрати бюджету на подолання кризи; -- зниження ВВП; -- стагнація економічного розвитку; -- соціально-політична напруженість; -- нереалізовані можливості
<ul style="list-style-type: none"> -- Психологічні причини: асиметричність інформації; рефлексивність, кризові очікування, недовіра -- Помилки при проведенні економічної політики: помилки державних органів і корпорацій при виборі стратегії розвитку і проведенні поточної політики; помилки менеджменту; корупція 	<ul style="list-style-type: none"> -- виведення активів; -- з національного ринку; -- девальвація національної валюти; -- криза платіжного балансу; -- криза державного і корпоративного боргу – відтік капіталів; -- криза на ринку активів – падіння цін, відплив капіталів, девальвація; -- кризи в суміжних сегментах фінансового сектора – боргова, банківська, фондова, бюджетна тощо; -- банкрутства, поглинання 	<ul style="list-style-type: none"> -- знецінення національних активів; -- відтік капіталів, зростання боргів; -- перерозподіл національного продукту на користь сильних учасників; -- витрати бюджету на подолання кризи; -- зниження ВВП; -- стагнація економічного розвитку; -- соціально-політична напруженість; -- нереалізовані можливості

У результаті, в економічній науці було розроблено три ґрунтовні підходи до визначення чинників фінансових криз на основі регресійного аналізу, методу сигналів та теорії ймовірності.

Підхід на основі регресійного аналізу. Вперше зазначений метод був застосований Саксом, Торнеллом та Веласко з метою вивчення причин мексиканської валютної кризи 1994-1995 рр. (модель STV). У даному підході стандартні регресивні моделі використовуються для аналізу впливу різних чинників виникнення валютних криз.

Модель STV передбачає, що чинники мають передбачувальний характер щодо валютних криз, якщо кожне індивідуальне значення параметрів β_i та їх сума статистично відрізняються від нуля за рівнянням:

$$Ind = a_0 + \sum_{i=1}^n \beta_i F_i, \quad (3.1)$$

де Ind – значення кризового індексу, який дорівнює зваженій сумі змін золотовалютних резервів за період кризи та відхиленням фактичного валютного курсу від трендового значення, де вага забезпечується рівноважно умовними дисперсіями компонентів індексу;

β_i – індивідуальне значення i -го параметру;

F_i – значення змінної (конкретне значення чинника або «фіктивна» (бінарна) змінна, яка набуває значення від 0 до 1 залежно від того, чи переважає значення чинника на встановлений критичний рівень чи ні).

У моделі STV показано, що схильність країни до валютної кризи була тим більшою, чим нижчим був рівень покриття золотовалютними резервами грошової маси ($M2$); чим більша переоцінка національної валюти в реальному вираженні щодо рівня тренду; чим вищі у попередні роки були темпи зростання кредитної заборгованості приватного сектора перед банками; чим вища питома

вага короткострокових коштів у структурі залученого капіталу; чим вища питома вага державних витрат у ВВП.

Метод сигналів. Дана модель була запропонована Камінські, Лізондо та Рейнхартом (KLR). На відміну від моделі STV, модель KLR розширює кількість чинників, які є можливими індикаторами кризи. Основне завдання зазначеного методу – пошук показників, які дозволяють визначити можливість виникнення кризи протягом 24 місяців (система ранніх індикаторів).

Сутність цього методу полягає в тому, що змінна, яка вивчається, посилає сигнал, коли її значення перевищує критичне значення. При цьому сигнал розглядається як «добрий», якщо криза триває протягом 24 місяців після того. Цінність моделі KLR визначається тим, що критичні значення, які встановлюються за принципом мінімізації шуму, і є унікальними для кожної країни. У свою чергу, величина шуму розраховується на підставі наявності в системі помилок двох типів (табл. 3.6).

Таблиця 3.6

Розподіл значень індикаторів при отриманні сигналів про кризу

Сигнал	Криза відбулася протягом 24 місяців	Криза не відбулася
	A	B
	C	D

У графах табл. 3.6 відображена кількість місяців, протягом яких відбувалася кожна подія. При виборі індикаторів враховується питома вага «позитивних» сигналів $A/(A+C)$, питома вага «негативних» $B/(B+D)$, «відношення шуму до сигналів» $[B/(B+D)]/[A/(A+C)]$. Крім того, для «позитивного» індикатора є умовна ймовірність того, що відбудеться криза $A/(A+B)$, яка повинна бути більшою, ніж безумовна $(A+C)/(A+B+C+D)$.

На прикладі валютних криз, які відбулися у 20 розвинених країнах в період з 1970 по 1995 р., Камінські засвідчила, що як ранні індикатори валютної кризи можуть розглядатися такі: високий щодо ВВП обсяг внутрішнього кредитування; швидке зростання грошової пропозиції; відтік коштів вкладників

із банків; зниження експортних доходів; переоцінка національної валюти в реальному вираженні; високі процентні ставки на міжнародному ринку капіталів; значний зовнішній борг; низький рівень золотовалютних резервів; низьке покриття резервами короткострокових зобов'язань; негативні коливання на фондовому ринку.

Крім того, валютна криза в одній країні відрізняється від іншої і підвищує ймовірність її настання в інших країнах, особливо у тих, які розташовані в одному регіоні або активно пов'язані торгівельними каналами (ефект «зараження»).

Підхід на основі теорії ймовірності. Переваги зазначеного методу полягають у тому, що він дозволяє: оцінити вплив кожного чинника на виникнення кризи; розглядати дані про наявність кризи в кожній країні у різні періоди часу як незалежні події та не обмежує кількість чинників, що досліджуються. З метою проведення аналізу на основі теорії ймовірності, зазвичай, використовуються річні статистичні дані.

Відповідно до цього методу ймовірність того, що криза виникне в певний час в окремо взятій країні, є функцією вектора n , змінних, які позначаються $X(i, t)$. Змінна, що позначається $P(i, t)$, набуває значення 1 у випадку, якщо валютна криза відбулася у країні i у час t , а значення 0 – в інших випадках.

Для визначення впливу екзогенних змінних у формування кризової ситуації використовується метод максимальної правдивості. Функція, що досліджується, у даному випадку має такий вигляд:

$$InL = \sum_{t=1}^T \sum_{i=1}^n P(i, t) In\{F[\beta X(i, t)]\} \div [1 - P(i, t)] In\{1 - F[\beta X(i, t)]\}, \quad (3.2)$$

де InL – функція максимальної правдивості;

T – кількість періодів спостереження;

F – кумулятивна функція імовірного розподілу;

β – вектор оцінювання коефіцієнтів за змінними, що пояснюються.

Аналіз за допомогою імовірнісного підходу підтверджує факт подібності механізмів формування валютних і банківських криз.

Загалом, криза в банківській системі може виникнути лише з двох причин: через різке зниження вартості активів або через проблемну заборгованість, що накопичилася. Ці причини, особливо перша, мають під собою макроекономічне підґрунтя.

Для передбачення та подолання кризових явищ у банківських установах необхідна дієва система антикризового управління. Особливо це стосується системних банків, які чинять найбільший вплив на фінансову стійкість банківської системи.

3.2. Економічна сутність, мета та завдання антикризового управління фінансовою стійкістю банків

Антикризове управління в банках визначається як управління, завданнями якого є створення умов для збереження фінансової стійкості та довіри до банків шляхом передбачення загроз кризових явищ, аналізу їх симптомів на мета-, макро- та мікрорівнях, розробки та впровадження ефективних дій щодо зменшення негативних наслідків кризи та використання впливу її чинників для формування подальшої стратегії розвитку банків.

Основні напрями антикризового управління повинні бути спрямовані на стратегічні орієнтири стабільного функціонування банків, досягнення конкурентних переваг на ринку з урахуванням ризиків із метою настання стабілізації та ліквідації або уникнення кризових явищ. Важливою є орієнтація загальнодержавної політики на ефективне залучення та розміщення національних фінансових ресурсів. Подоланню банківської кризи сприятиме своєчасна реалізація антикризових заходів, що відновить довіру до банківських установ, сприятиме підвищенню ліквідності та платоспроможності банків.

Антикризове управління фінансовою стійкістю банків покликане сприяти виявленню внутрішніх і зовнішніх чинників ризиків, симптомів і причин криз та запобігати об'єднанню різних видів ризиків у системний (рис. 3.1).

Рис. 3.1 Антикризове управління фінансовою стійкістю в системі управління банків

Антикризове управління фінансовою стійкістю забезпечує адаптацію окремого банку та банківської системи в цілому до змін зовнішнього та внутрішнього середовищ, що надає можливість забезпечувати їхнє стійке функціонування й розвиток за будь-яких економічних, політичних і соціальних перетворень, або у внутрішньому середовищі.

Ефективність антикризового управління банком можлива лише тоді, коли менеджери будуть здатні передбачати та прогнозувати складні економічні явища.

Досягти поставлених цілей можна при гнучкому підході до процесу управління. Фінансові ресурси мають розподілятися відповідно до антикризових пріоритетів. При цьому, антикризове управління повинно бути поєднане з положеннями забезпечення фінансової стійкості банків.

Антикризове управління фінансовою стійкістю – це комплексна динамічна характеристика, яка визначає спроможність банків максимально ефективно та з мінімальним ризиком трансформувати, розподіляти та використовувати свої ресурси (персонал, фінансові ресурси, обладнання та інформаційні технології) з метою виконання власних зобов'язань, збереження ефективності діяльності банків в умовах циклічного розвитку економіки, допустимого ризику та нівелювання наслідків кризи.

Методологічна база антикризового управління фінансовою стійкістю банків представлена на рисунку 3.2.

Функції антикризового управління банками поділено на три основні підгрупи, а саме: базові, специфічні та інтеграційні (об'єднувальні), що об'єднують базові та специфічні функції антикризового управління у єдиний процес, забезпечуючи його неперервність та ефективність. До базових (загальних) функцій слід віднести загальноприйняті, які притаманні будь-якому процесу управління (планування, організація, контроль, регулювання, координація та мотивація).

Специфічними є функції, що характеризують особливості антикризового управління фінансовою стійкістю з точки зору його цільової спрямованості (діагностика кризових явищ у русі фінансових потоків банку, розробка необхідних стратегій в залежності від ступеня розвитку кризових ситуацій у банку, збереження фінансової стійкості банку тощо).

Інтеграційні – об'єднують базові та специфічні функції антикризового управління діяльністю банків у єдиний процес, забезпечуючи його неперервність та ефективність (комунікаційна, координаційна, інформаційна, мобілізуюча). Комунікаційна функція забезпечує обмін інформацією та організацією взаємодії між структурними елементами системи антикризового управління,

координаційна створює умови для досягнення погодженості в діяльності всіх елементів системи антикризового управління, встановлення раціональної взаємодії між ними, маневрування ресурсами, узгодження всіх стадій процесу управління, інформаційна – полягає у забезпеченні інформацією щодо протікання процесу виведення банку з кризового стану або його ліквідації всіх зацікавлених суб'єктів, мобілізуюча полягає в тому, що в процесі антикризового управління виявляються не тільки недоліки, а й позитивні сторони діяльності банку з метою використання їх як потенціалу для виведення банку зі стану кризи.

Ключовим моментом організації ефективного антикризового управління фінансовою стійкістю є використання науково обгрунтованих принципів формування засад такого управління.

При організації антикризового управління фінансовою стійкістю банків слід використовувати наступні принципи: еволюційності, адекватності, саморозвитку, системності та оптимальності.

Еволюційний принцип антикризового управління фінансовою стійкістю банків передбачає зміну зв'язків між елементами банківської системи (банками) у часі під впливом зовнішніх та внутрішніх чинників. Цей принцип є важливим при організації банками захисту від кризових явищ, тобто при формуванні засад системи антикризового управління.

Наступним принципом, який є не менш важливим при формуванні антикризового управління фінансовою стійкістю, є *принцип адекватності*, що відображає відповідність напрямів розвитку банківської системи та окремих банків особливостям розвитку та стану реального сектора світової та національних економік.

Принцип самоорганізації антикризового управління фінансовою стійкістю банків. Необхідність його використання обумовлена тим, що всі процеси, що відбуваються у банку, можна розділити на дві групи: керовані та некеровані. Керовані процеси – це процеси, що підлягають змінам в певному напрямі при свідомому впливі менеджерів банків на них.

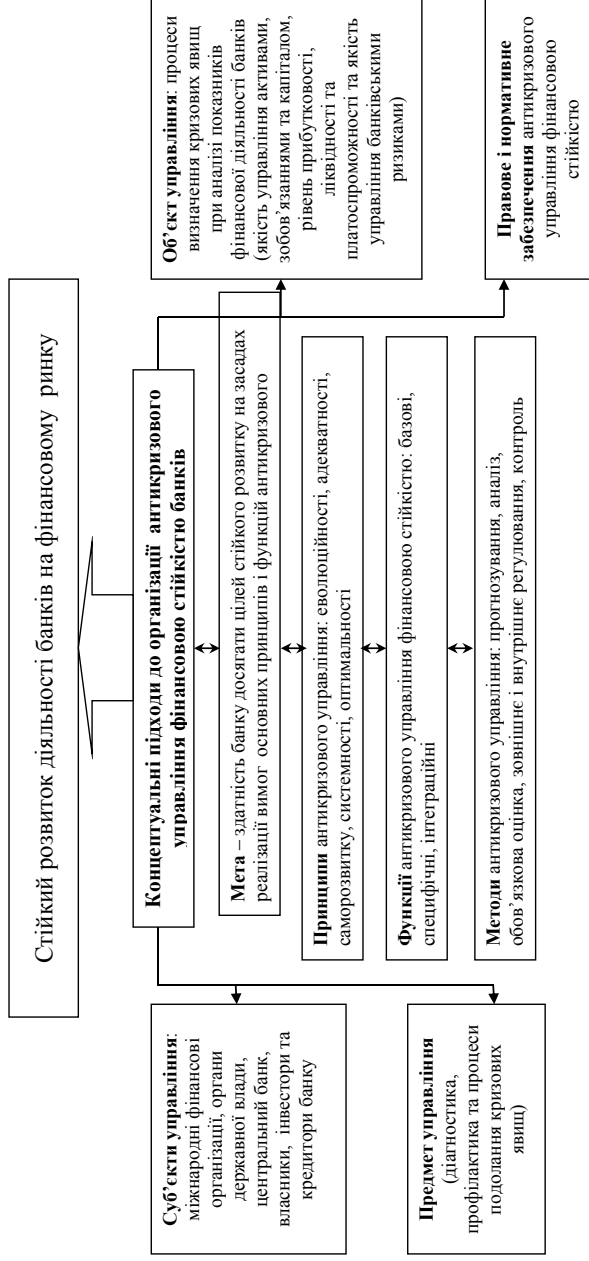

Рис. 3.2 Основні елементи методології антикризового управління фінансовою стійкістю банків

Некоревані процеси –це процеси, напрям та характер яких неможливо змінити персоналом банку з будь-яких причин. Важливість цього принципу полягає в обґрунтуванні необхідності регулювання стихійних процесів створення на території держав різних видів банків, а в результаті не завжди раціональних банківських систем, що при настанні економічної кризи збільшує вразливість банків до кризових явищ.

Принцип системності антикризового управління фінансовою стійкістю банків полягає у необхідності розглядати антикризове управління фінансовою стійкістю як велику складну систему, що складається з трьох основних рівнів: мета рівня, а саме з позиції міжнародних фінансових організацій, макрорівня - з позицій загальнодержавних регулюючих органів та банківської системи в цілому, та мікрорівня – з позиції кожного окремого банку.

Принцип оптимальності. Оптимізація (від лат. *optimus* – найкращий) процесів формування та використання банками фінансових ресурсів в умовах прогнозування та подолання кризових явищ – це управління різними джерелами їх поповнення та здійснення якісних активних операцій з метою досягнення найкращих фінансових результатів при мінімальних витратах в умовах циклічного розвитку економіки. Вимоги цього принципу потребують при реалізації антикризових управлінських завдань здійснювати постійний пошук найприйнятніших компромісів щодо використання різних фіксованих показників оптимальності.

До методів антикризового управління фінансовою стійкістю віднесено наступні: прогнозування, аналіз, обов'язкова оцінка, зовнішнє і внутрішнє регулювання, контроль.

3.3. Характеристика антикризової системи управління фінансовою стійкістю банків

Процес формування ефективної антикризової системи управління фінансовою стійкістю спрямований, перш за все, на підвищення стійкості банківських установ та забезпечення стабільності банківських систем в умовах посилення інтеграційних процесів та глобалізації фінансових ринків. Зазначена система повинна відповідати певним вимогам та враховувати: існування причинно-наслідкових зв'язків між її елементами, динамічність та здатність до зміни якісного стану і наявність механізмів, що створюють можливість своєчасного впливу на зміну умов діяльності банку. Необхідність антикризового управління визначається метою діяльності та розвитку банку.

Основними причинами, що визначають необхідність формування нових підходів до антикризового управління фінансовою стійкістю банків є:

- зміни економічних відносин в економіці. Розвиток інформації та віртуалізація економічних процесів обумовлює виявлення нової якості постіндустріальних економічних відносин у їх системній зрілості та призведе до виникнення метаекономіки, основними цінностями якої є економіка знань, економіка довіри, економіка епохи справжнього гуманізму, та в цілому складає економічну основу планетарного суспільства. Процес дематеріалізації в результаті розвитку економіки інформації та знань призводить до відриву фінансового сектору від матеріального виробничого процесу. На цій основі відбуваються фундаментальні зміни у банківській діяльності: банки поступово перетворюються в інституції, що обслуговують спекулятивні грошові потоки, а не безпосередньо виробничий процес. Це підтверджується розвитком процесів використання банками таких фінансових інструментів, як деривативи, що за короткий термін змінюють свою ідентичність, вартісну визначеність та ліквідність. Якісні зміни у світовій економіці, на наш погляд, призвели до

необхідності аналізу специфіки процесів антикризового управління банками на метарівні;

- циклічність розвитку економіки. Циклічність – це загальна форма руху національних господарств та світового господарства як єдиного цілого. Вона відображає нерівномірність функціонування різних елементів національного господарства, зміну революційних та еволюційних стадій його розвитку, економічного прогресу. Крім того, циклічність є важливим фактором економічної динаміки, однією з детермінант макроекономічної рівноваги. Кожен цикл має свої фази, свою тривалість. Циклічність – це рух від однієї макроекономічної рівноваги до іншої в масштабах порівняно відокремлених економічних систем. Аналіз наукових праць дозволяє дійти висновку, що дослідниками виділяються три види економічних циклів: великі (40-60 років), середні (7-11 років) та короткі (3-4 роки). Короткі економічні цикли, так звані «цикли Кітччина» відбуваються безпосередньо у сфері фінансових відносин, у тому числі і у банківській. Вважаючи на те, що кризи існують завжди та мають свою періодичність, виникає необхідність банкам для запобігання кризовим явищам формувати антикризову систему управління та антициклічні норми регулювання;

- наявність диспропорцій у структурі економіки. Ефективна структура економіки, яка відповідає соціально орієнтованій моделі ринкового типу і ґрунтується на конкурентних перевагах країни у світовій економіці є гарантом незалежності і запорукою сталого розвитку. Як відомо, банківська система своїми кредитними ресурсами фінансує різні галузі виробництва, тобто створює умови для необхідних пропорцій економіки. Формування ефективної структури економіки є особливо нагальною в контексті стратегічних завдань макроекономічної стабілізації та економічного зростання в Україні. Однак, для нинішньої структури економіки України характерним є наявність деформованості, що значно поглиблюється сучасними проблемами захисту незалежності держави. Зазначене свідчить про необхідність розробки комплексу антикризових заходів з метою подолання кризових явищ на основі виваженої,

обґрунтованої структурної політики розвитку економіки країни, а також її банківського сектору. Крім зазначених вище причин, що визначають необхідність формування антикризових систем управління як світової економіки так і національних, існують причини, характерні для банківського сектору, основними з яких є:

- надзвичайна складність механізму функціонування міжнародних банківських систем та використання значного переліку нових фінансових інструментів, різноманітність операцій та швидкість переміщення фінансового капіталу, що збільшує кількість банківських ризиків, форми їх прояву та можливі наслідки;

- фінансова глобалізація та інтеграція, що посилюють вплив системних ризиків на процеси їх переміщення з банківського сектора до ринку капіталу та ринку похідних фінансових інструментів;

- наявність асиметрії інформації на фінансовому ринку, що потребує удосконалення процесів розкриття інформації та забезпечення її прозорості на основі використання макропруденційних показників, що віддзеркалюють функціонування міжбанківського грошового ринку, ринків репо, акцій, облігацій, похідних фінансових інструментів тощо;

- процеси запровадження єдиних стандартів у сфері банківського менеджменту; удосконалення методів управління банківською діяльністю, зокрема антикризового, на основі відповідної гармонізації міжнародних і національних регуляторних систем;

- забезпечення технічної сумісності інфраструктури, прозорості ціноутворення на відповідні банківські та фінансові послуги тощо.

При формуванні методологічних засад антикризової системи управління фінансовою стійкістю банків необхідно враховувати велику кількість чинників, які варто розглядати на мета-, макро- та мікрорівнях (рис. 3.3).

Рис. 3.3 Чинники, що впливають на складові антикризової системи управління фінансовою стійкістю банків

Основними зовнішніми чинниками (метарівень), що визначають необхідність впровадження системи антикризового управління фінансовою стійкістю банків є розвиток фінансової глобалізації, розробка та впровадження антициклічних та антикризових норм управління для світових і національних банківських систем, проблеми управління міжнародною фінансовою стійкістю та ліквідністю.

1. Розвиток процесів глобалізації та вплив фінансової глобалізації на розвиток інтеграційних процесів у банківському секторі України.

Економічні та фінансові потрясіння, які охопили з 2007 по 2009 роки світову економіку та її важливий сектор – фінансову систему, характеризують першу кризу глобалізації. Цьому сприяла поступова ліквідація законодавчих й економічних перепон між національними фінансовими системами під впливом змін у світовій економіці.

Перетворення, що відбувалися на фінансових ринках, зокрема банківських, призвели до великого розриву між економічно розвиненими країнами та пострадянськими, до яких належить і Україна.

В умовах впливу інтернаціоналізації та глобалізації на розвиток інтеграції України у світову економіку та посилення процесів концентрації, конкуренції у банківській системі разом із необхідністю подолання негативного впливу світової кризи особливо актуальними є проблеми розроблення ефективних антикризових заходів, а також організації раціональної взаємодії банківських установ для збереження фінансової стійкості та здобуття перспектив зростання.

2. При розробленні систем антикризового управління банком важливе значення має використання теоретичних основ та рекомендацій теорій економічних циклів.

Ідея економічних циклів уперше сформульована французьким ученим Климентом Жугляром ще в середині XIX сторіччя. Економічні цикли визначають як періодичне зростання та зниження рівня економічної активності. Під ними розуміють також циклічні коливання навколо головного напрямку розвитку – циклу зростання, який є більш сприятливим у випадку, коли темпи зростання високі, а спади відбуваються порівняно рідко. Перша фундаментальна праця з теорії економічних циклів з'явилася наприкінці XIX століття зусиллями українського вченого-економіста Михайла Івановича Туган - Барановського.

Дослідники визначають за терміном дії такі цикли: короткотермінові цикли Дж. Кітчина тривалістю в 2-4 роки; середньотермінові економічні цикли, названі циклами Жугляра; будівельні, чи середні цикли, або цикли Кузнеця; довготермінові циклічні коливання М. Кондратьєва.

Банківські(грошово-фінансові кризи) науковці відносять до коротко- та середньо термінових криз. За своїм змістом вони є кризами як сфери грошового обігу, так і сфери кредиту. Водночас ці кризи відбивають циклічні закономірності фондового ринку, тобто виникає органічне поєднання трьох сегментів фінансового ринку – грошового, кредитного та фондового, на яких банки є активними учасниками. Зазначене призводить до виникнення системних

ризиків, які в умовах віртуальної економіки з великою швидкістю переміщуються з банківського сектору до ринку капіталу та ринку похідних фінансових інструментів, що необхідно враховувати при формуванні методологічних засад антикризової системи управління фінансовою стійкістю банків.

3. Міжнародна фінансова стабільність (*stabilité financière interne*) і зовнішня фінансова стабільність (*stabilité financière externe*) є двома сторонами однієї і тієї ж проблеми. Недосконалість національних фінансових систем, з одного боку, і порушення міжнародних фінансових потоків, з іншого, створюють і підсилюють диспропорції. У підсумку результатом цього може стати посилення фінансової нестабільності. Міжнародні фінансові зв'язки можуть бути джерелом зростаючої уразливості національних економік.

Оскільки міжнародна фінансова нестабільність проявляється в різних формах, оцінити її наслідки дуже важко. Так, волатильність потоків капіталів або валютних курсів може відображати зміну фундаментальних показників, а еволюція цін на активи або сировину може залежати від співвідношення між попитом і пропозицією або від діяльності спекулянтів.

Значення міжнародної ліквідності з особливою яскравістю проявилось в період загострення фінансової кризи після краху американського інвестиційного банку Lehman Brothers у вересні 2008 р. Одночасне падіння виробництва та зовнішньої торгівлі в більшості країн багато в чому було пов'язане з загостренням проблем міжнародної ліквідності.

Основними чинниками макрорівня, що визначають необхідність упровадження системи антикризового управління фінансовою стійкістю банків є диспропорції у розвитку фінансового ринку, процеси формування та розповсюдження системного ризику, дезінтермедіація та фінансові інновації і комунікації, асиметрія інформації на фінансовому ринку.

По-перше, для сучасних процесів розвитку фінансового ринку а також банківської системи як його складової, характерним є диспропорції. На цьому наголошують Е. Берглоф, П. Болтон, К. Цінн, С. Стрендж, які доводять, що

функціонування фінансового сектора економіки в сучасних умовах характеризується певними протиріччями, що перетворюють його на відносно самостійну сферу та вказують на поглиблення розриву («the great divide») між фінансовим і реальним секторами економіки (так звана гіпотеза «відриву» фінансового сектора від реальної економіки – «decoupling hypothesis»).

Основними диспропорціями у розвитку сучасного фінансового ринку є: непропорційне по відношенню до реального сектора зростання активів фінансових установ, зокрема банків; відрив фінансових потоків від потоків товарів та послуг; диспропорції між термінами запозичення ресурсів та їх розміщення, домінування короткострокових джерел фінансових ресурсів; ускладнення контролю та регулювання у зв'язку з непрозорістю та невизначеністю механізму функціонування фінансового сектора; суттєве послаблення ліквідності провідних фінансових ринків.

Посилення диспропорцій у розвитку фінансового та реального секторів економіки впливає на поглиблення трансформації фінансового сектора у відносно самостійну сферу.

По-друге, прояв та конкретизація системних ризиків, які можна визначити такими, що викликають нестабільність фінансової системи такого масштабу, що вкрай негативно впливає на економічне зростання та загальний добробут. Вплив системних ризиків на діяльність банків змінює підходи фінансового нагляду. Якщо в докризовий період він був занадто зосереджений на мікропруденційних проблемах на рівні окремого банку й окремого ринку та не оцінював ефект від «складання» ризиків і їх взаємного посилення, то в сучасних умовах органи нагляду повинні постійно виявляти походження системної нестабільності та вивчати способи, за допомогою яких ризики набувають системного характеру.

Як показала криза, діяльність банківських систем в умовах глобалізації значно ускладнюється, що не дозволяє вчасно виявити процеси накопичення кризових явищ, визначити негативний вплив змін, пов'язаних із фінансовими інноваціями, і передбачити необхідні та дієві заходи антикризового управління. Криза продемонструвала регулюючим органам різних рівнів, що необхідно було

б заздалегідь виявляти рівень накопичення банківських ризиків і загальноекономічних диспропорцій. Різні види індикаторів, що є основою аналітичного забезпечення процесів антикризового управління банками, повинні стати для регулюючих органів засобами для своєчасного виявлення ризиків та глибини кризових явищ.

По-третє, дезінтермедіація на фінансовому ринку (зменшення частки традиційного посередництва), а також фінансові інновації та комунікації переорієнтували грошові потоки на ринки цінних паперів, які, завдяки новим технологіям, також здатні забезпечити швидкий доступ до ліквідності, прозорість, безпеку в поєднанні з високою прибутковістю.

В умовах розвитку інтеграційних процесів починають активно діяти взаємні фонди, хедж-фонди, приватні акціонерні фонди, діяльність яких приносить вигоду завдяки підвищенню левериджу і зміні структури капіталу фірм, що інвестуються. Діяльність хедж-фондів та акціонерних інвестиційних фондів щодо забезпечення власної ліквідності поєднується з кредитуванням комерційних банків та операціями на фондових ринках, тим самим підтримується симбіоз цих фінансових установ з ключовими каналами фінансового посередництва. Цьому сприяють і інші зв'язки: певна кількість хедж-фондів та інвестиційних фондів управляються інвестиційними й комерційними банками, а також фінансовими конгломератами й одночасно надають консультаційні та інші послуги при організації інвестиційної банківської діяльності.

Нарешті, широкий спектр дериватів наповнив ринки і дозволив «підганяти» фінансові продукти під запити кінцевих користувачів із високим ступенем деталізації, розширивши доступність і знизивши вартість фінансування, з одного боку, та стимулюючи оптимізацію клієнтських портфельів, з іншого. Операції з дериватами дозволили здійснювати трансферт ризиків тим, хто здатний справлятися з ними якнайкраще.

У результаті такого розвитку фінансових ринків їх кінцеві користувачі змушені більшою мірою орієнтуватися на ефективність діяльності в умовах

значно більш суворих вимог, що стосуються прозорості та конкурентоспроможності, а для фінансових посередників, зокрема і банків, виникають нові ускладнені завдання для організації ефективного антикризового управління.

По-четверте, у сучасних умовах функціонування банків винятково важливого значення набуває потреба в достовірній та прозорій фінансовій інформації, доступній всім учасникам фінансового ринку. Зацікавленість у такій інформації обумовлена тим, що вона формує стратегію та напрями розвитку банківських установ, дозволяє запровадити уніфікацію підходів до оцінювання їх фінансового стану, рівня розвитку і тим самим забезпечує перспективи для досягнення фінансової стійкості.

Світова економічна криза 2007 р. наочно підтвердила роль і вплив облікової політики банків на їх стійкість. Проведені дослідження засвідчили, що однією із причин нестабільної діяльності банків унаслідок кризи були недоліки у використанні та обліку складних продуктів структурованого фінансування і, зокрема, сек'юритизованих цінних паперів, недосконалість вартісної оцінки продуктів структурованого фінансування та розкриття інформації про них, а також недооцінка інвесторами ризиків, які покладені в основі цих продуктів.

Асиметрія інформації на фінансовому ринку загрожує фінансовій стійкості банків, так як призводить до розбалансування процесів залучення та використання фінансових ресурсів, посилює невпевненість менеджерів банку та їх схильність до авантюрного місменеджменту.

До основних чинників мікрорівня, що визначають необхідність формування та впровадження системи антикризового управління фінансовою стійкістю національних банків варто віднести: системний характер фінансової нестабільності банків, необхідність упровадження інструментів та методів макрорегулювання та вдосконалення методів мікрорегулювання та аналізу результатів банківської діяльності..

Фінансова нестабільність набуває системного характеру різними способами.

По-перше, шляхом зараження: банкрутство одного банку може викликати банкрутство інших, навіть якщо вони стикаються з різними ризиками і шоками.

По-друге, загальні диспропорції у фінансовій та банківській системах як її складові можуть із часом накопичуватися, а потім «вибухати», негативно впливаючи на фінансову стійкість багатьох банків та ринків у цілому.

По-третє, глобальні шоки мають негативний вплив одночасно як на діяльність національних банків так і на інших фінансових посередників, і, в цілому - на всю економіку.

Відправною точкою в аналізі системного ризику в межах окремої країни, як правило, є банківська система, що пояснюється роллю банків у фінансовій системі та їх високим коефіцієнтом левериджу. При цьому, центральні банки та органи нагляду часто використовують агреговані дані: інформацію про структуру банківських активів і пасивів, про структурні дисбаланси за термінами і валютами, а також інші показники балансу та звіту про прибутки і збитки. Дослідження цих показників спрямоване на виявлення системних ризиків, пов'язаних із звичайними чинниками ризику, міжбанківськими відносинами, концентрацією грошових коштів та іншими факторами, які здатні впливати на стан доходів, ліквідності і достатності капіталу.

Для цілей управління фінансовою стійкістю потрібна додаткова інформація про двосторонні зв'язки на рівні банків. Крім того, інформація, наявна в органах нагляду, не публікується або публікується в обмеженому вигляді і не має широкого розповсюдження, як правило, навіть у рамках відповідної юрисдикції. Тому органи нагляду не мають детальної уяви про глобальну систему, а без такого подання проблеми на системному рівні залишаються невиявленими. Дані по окремих банках, що збираються поза органів нагляду, як правило, не мають достатньої деталізації. Комерційні бази даних накопичують інформацію, видобуту з річних звітів банків, які мають значні прогалини і запізнювання. У багатьох країнах стандартні балансові показники (наприклад, коефіцієнти капіталізації) не публікуються або публікуються без деталізації.

У результаті значна частина інформації про фінансові ресурси та структуру активів банківських операцій є закритою, що обмежує корисність даних для аналізу глобального системного ризику та знижує ефективність управління.

Банки, як правило, не наводять інформацію по валютних позиціях або потенційних ризиках конкретних контрагентів. Більш того, багато банків розкривають лише глобальні консолідовані фінансові звіти, у яких агреговані позиції з усіма дочірніми банками та відділеннями, як внутрішніми, так і зарубіжними, що робить недоступною інформацію про географічну структуру операцій банків.

Ключовий урок фінансової кризи полягає в тому, що використання тільки мікропруденційного підходу не дозволяє своєчасно виявити важливі системні ризики.

Визнання важливості використання макропруденційного підходу в національній системі банківського нагляду є головною інновацією в розумінні процесів антикризового управління. Цей підхід є вельми ефективним і корисним, але його здійснення пов'язане з виникненням суттєвих концептуальних проблем і практичних труднощів. Мета макропруденційного нагляду та регулювання полягає у зменшенні небезпеки різких коливань банківської системи та фінансової в цілому, які можуть завдати значних витрат для економіки в цілому. Традиційний мікропруденційний підхід концентрується в основному на питаннях забезпечення безпеки та прозорості роботи окремих банківських установ, ринків і інфраструктур. Отже макропруденційний підхід передбачає набагато вищі вимоги до зібраної інформації і її більш складний аналіз.

Макропруденційний підхід не виключає потребу в мікропруденційному регулюванні, яке дозволяє вирішити численні питання в межах забезпечення фінансової стійкості, зокрема за рахунок захисту депозитів, виявлення фактів відмивання грошей та інших форм фінансових злочинів, запобігання незаконної дискримінації та зловживань при кредитуванні. Без опори на мікропруденційне регулювання неможливо вибудувати ефективну макропруденційну політику та

відповідну систему антикризового управління фінансовою стійкістю національних банків.

Система управління антикризовою фінансовою стійкістю банків в умовах динамічної зміни зовнішнього середовища має базуватися на загальних властивостях, притаманних управлінській діяльності, але з урахуванням специфічних особливостей. Вона повинна своєчасно виявляти ознаки настання кризи та виявляти її причини, а також повинна бути здатною коригувати розвиток банку без втрати керованості та зниження темпів зростання (рис. 3.4).

Головною метою системи антикризового управління фінансовою стійкістю є розпізнання масштабу впливу факторів кризи; визначення способів та методів антикризового управління та визначення важелів подолання неминучої небезпеки майбутньої кризи з найменшими витратами для банку. Забезпечення фінансової стійкості можна досягти тільки при умові її збереження та підтримання на двох рівнях: банківської системи та кожної окремої банківської установи.

Основними завданнями системи антикризового управління фінансовою стійкістю банків є: прогнозування передкризового стану банку; своєчасне виявлення ознак кризи; визначення ефективних методів управління кризовими ситуаціями; послаблення негативних наслідків кризи; виявлення причин, що викликають кризи та пошук способів їх усунення.

Реалізація завдань системи антикризового управління фінансовою стійкістю банків відбувається шляхом виконання вимог сукупності функцій антикризового управління.

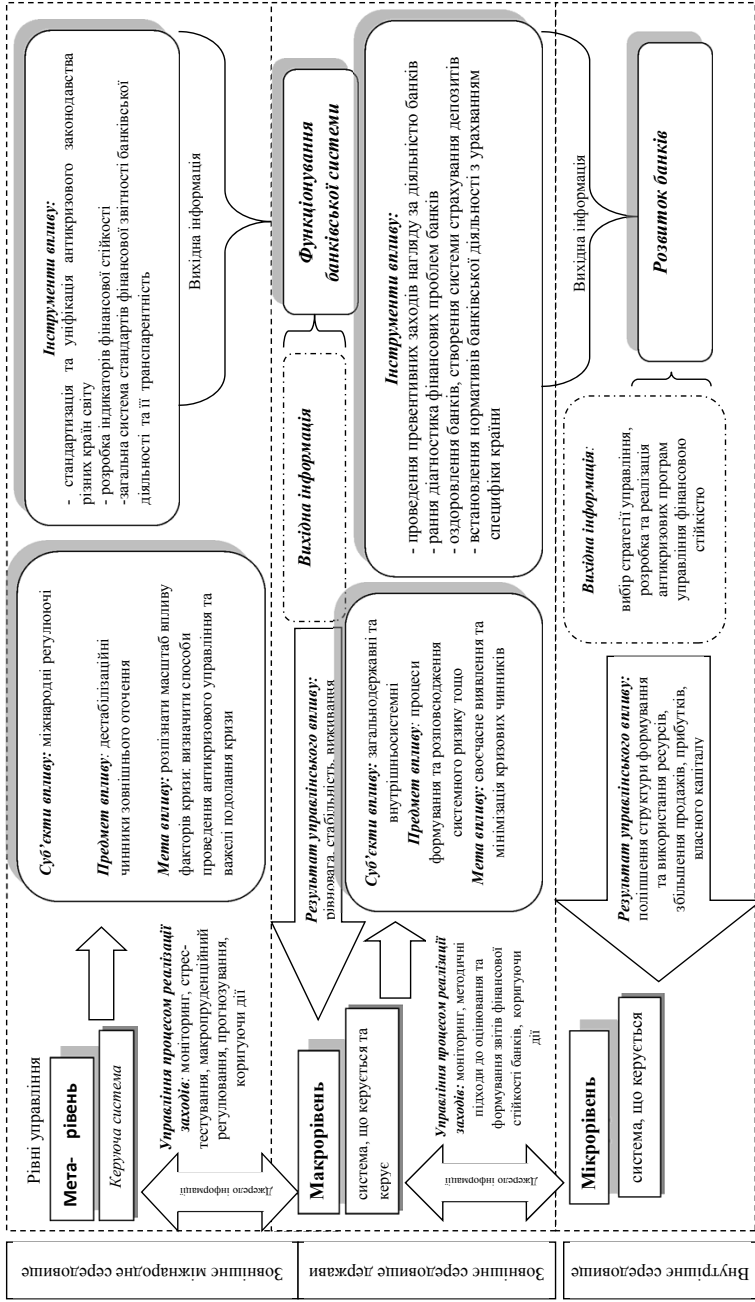

Рис. 3.4 Система антикризового управління фінансовою стійкістю банків

Система антикризового управління фінансовою стійкістю реалізує свої завдання шляхом здійснення певних функцій:

- функція прогнозування; потреба в прогнозуванні впливає із самої природи антикризового управління, бо воно має розв'язувати як повсякденні завдання, так і перспективні проблеми; функція прогнозування - це наукове передбачення, систематичне дослідження стану, структури, динаміки та перспектив управлінських явищ і процесів, властивих об'єкту антикризового управління фінансовою стійкістю;

- функція планування є на всіх рівнях ієрархії системи антикризового управління фінансовою стійкістю банку, вона полягає у визначенні мети, напрямів, завдань, засобів реалізації тих чи інших процесів, розробленні антикризових заходів, за допомогою яких має бути досягнуто мети;

- функцію організації пов'язано зі створенням організаційного механізму системи антикризового управління фінансовою стійкістю банку; мета цієї функції - сформувати керуючі та керовані підсистеми, а також зв'язки й відносини між ними;

- функція регулювання - це досягнення необхідного стану впорядкування та стійкості системи антикризового управління фінансовою стійкістю банку в умовах визначеності, невизначеності та кризи; за допомогою регулювання здійснюються безпосереднє керівництво, поведінка керованих об'єктів (фінансова стійкість: платоспроможність, ліквідність, достатність капіталу; управління банківськими ризиками); здатність управлінської системи антикризового управління фінансовою стійкістю банку самостійно зберігати рівновагу щодо збурюючих впливів (відхилень);

- функція координації - забезпечує узгодження функціонування підсистем управління; завдяки координуванню узгоджують дії керівників не тільки всередині управлінської ланки, а й дії керівників інших управлінських структур;

- функція обліку - збирання, передача, зберігання і перероблення даних, реєстрація та групування відомостей про функціонування та дієвість системи

антикризового управління фінансовою стійкістю банку для виконання принципу ринкової дисципліни;

- функція контролю, що має свої особливості відносно інших функцій: якщо планування ставить завдання, організація приводить систему управління в стан можливості виконання цього завдання, то контроль характеризується універсальністю стосовно системи антикризового управління фінансовою стійкістю банків; контроль покликаний постійно надавати інформацію про дійсний стан справи щодо виконання завдань антикризового управління фінансовою стійкістю банків.

Основними принципами системи антикризового управління фінансовою стійкістю є наступні:

– безперервність – виконання, змінюваність та повторення застосування інструментів та управлінських рішень для забезпечення фінансової стійкості;

– циклічність формування цілей, контроль за виконанням та оцінки результативності управлінських рішень щодо антикризового управління фінансовою стійкістю;

– спільність – принцип спільності функцій і методів управління процесу вироблення управлінських рішень щодо управління фінансовою стійкістю;

– узгодженість – узгодженість різних видів та рівнів управлінських рішень антикризового управління фінансовою стійкістю у просторі та часі, взаємозв'язок між цілями та засобами їх досягнення;

– системність – взаємозв'язок між елементами системи управління фінансовою стійкістю (суб'єкти, об'єкти, цілі, завдання, методи, інструменти) для досягнення генеральної цілі – забезпечення фінансово стійкого розвитку банків;

– ієрархічність – кожен рівень системи антикризового управління фінансовою стійкістю управляє нижчим рівнем, який виступає об'єктом вищого рівня управління;

– централізація (децентралізація) – раціональний розподіл функцій та відповідальності за рівнями ієрархії системи антикризового управління фінансовою стійкістю;

– пропорційність – пропорційність органів керуючої підсистеми антикризового управління фінансовою стійкістю за обсягом повноважень та техніко-технологічним оснащенням.

Об'єктом антикризового управління фінансовою стійкістю банків є процеси формування та використання фінансових ресурсів.

Необхідність виділення метарівня, що охоплює міжнародне зовнішнє середовище, обумовлено глобалізацією економічних процесів, що суттєво впливає на формування та функціонування національних банківських систем. Глобалізація стала найважливішою реальною характеристикою сучасної світової системи, одним з найбільш впливових чинників, що визначають хід розвитку світової економіки. В умовах посилення процесів глобалізації відбувається скасування існуючих обмежень доступу нерезидентів у національні банківські системи. Глобалізація сприяє переміщенню фінансового капіталу між банківськими системами окремих країн і формуванню міжнародного банківського бізнесу, що підвищує конкурентну боротьбу і призводить до одночасної консолідації банківського капіталу.

Другим рівнем у системі антикризового управління фінансовою стійкістю, є макрорівень, що відображає антикризове управління фінансовою стійкістю на рівні національних банківських систем.

Ефективне антикризове управління фінансовою стійкістю банківської системи потребує формування якісної правової бази, яка буде враховувати вимоги міжнародних регуляторів та особливості функціонування національних банківських систем, що буде закріплена необхідними законами й нормативними актами і сприятиме попередженню кризових явищ.

Останній рівень в системі антикризового управління фінансовою стійкістю – це мікрорівень антикризового управління фінансовою стійкістю банківських установ.

Для розвитку ефективної системи антикризового управління фінансовою стійкістю, перш за все, необхідно визначити характерні особливості діяльності банків в умовах кризи.

По-перше, існують загрози для реалізації місії та найбільш важливих цілей банку.

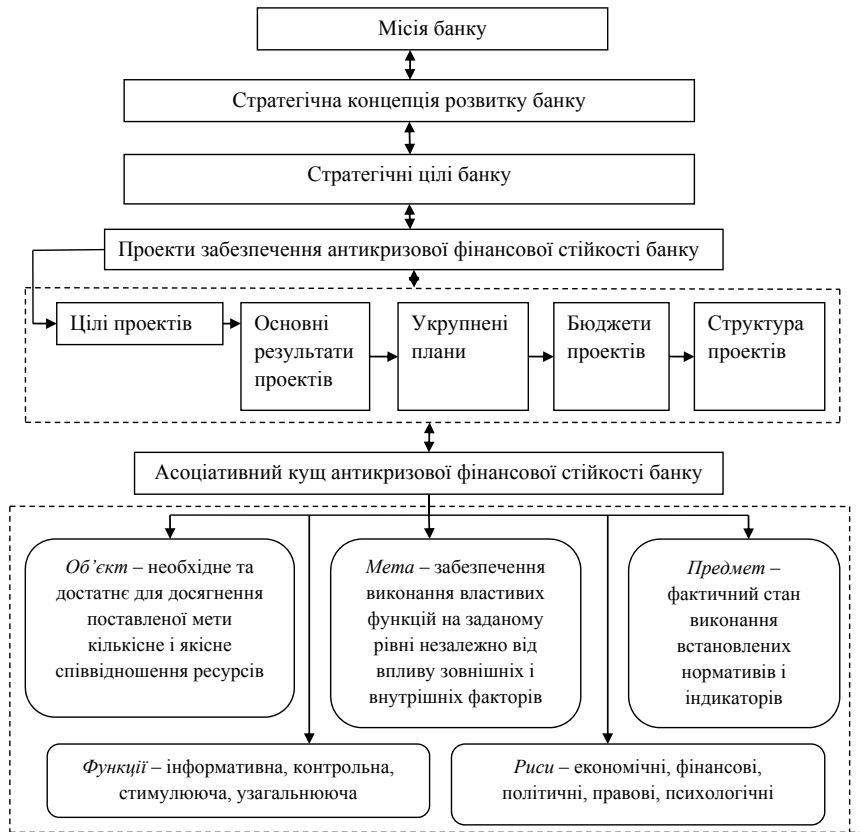
По-друге, прийняття оптимальних управлінських рішень здійснюється в умовах дефіциту часу.

По-третє, при здійсненні антикризових заходів персонал банку наражається на протиріччя інтересів топ-менеджерів банку, його власників та клієнтів. У результаті виникає суб'єктивне сприйняття кризових ситуацій. Функції внутрішньобанківських суб'єктів антикризової фінансової стійкості банківської діяльності повинні реалізовуватися через встановлення місії, розробки стратегічної концепції та визначення стратегічних цілей розвитку банку (рис. 3.5).

Ключовим аспектом забезпечення антикризової фінансової стійкості банків виступає необхідний обсяг капіталу банку, який вирішує проблему недостатності у банках ресурсної бази.

Керуюча підсистема містить у собі наступні блоки: елементи стійкості банку (комерційна, організаційна, фінансова, капітальна, функціональна); група чинників, що впливають на рівень антикризової фінансової стійкості соціально-політична ситуація, загальноекономічна, внутрішня стійкість банку, стан фінансового ринку); геп-аналіз грошових потоків банку; етапи щодо розробки та прийняття антикризових управлінських рішень.

Антикризове управління фінансовою стійкістю в банківських установах та системах повинно бути щоденним, безперервним, триваючим протягом усього періоду їх функціонування, дієвим управлінським процесом, де суб'єктом виступають органи державного управління, а об'єктом – банки та банківська система. Комплексний підхід до проблеми антикризового управління фінансовою стійкістю банків, якісна взаємодія (горизонтальна та вертикальна) всіх рівнів управління дозволить отримати довготривалий ефект.

Рис. 3.5 Модель формування компетенцій витуршньобанківських суб'єктів антикризової фінансової стійкості банків

Ефективність дій, що запроваджуються менеджерами банку в рамках системи управління фінансовою стійкістю банку залежить від виконання наступних правил: формування раціональної організаційної структури з визначенням повноважень відповідальних за збереження фінансової стійкості банку; створення засад для розвитку компетенцій та навичок антикризового управління процесами акумуляції та використання фінансових ресурсів;

професіоналізм менеджерів формується у ході спеціального навчання, заснованому на вітчизняному та іноземному досвіді; розробки методології оцінки ризикових рішень, з чітко визначеними процедурами, документацією для фіксування всіх змін у бізнес-процесах банку; здійснення дієвого контролю за якістю виконання управлінських рішень та побудова ефективної системи трудової мотивації персоналу банку; використання сучасних методів аналізу тенденцій розвитку процесів кризових явищ внутрішнього та зовнішнього середовища, що дозволяє здійснювати постійний моніторинг майбутніх криз; наявність відпрацьованої системи фінансового аналізу, бізнес-планування, бюджетування та управління грошовими потоками для діагностування кризи; впровадження корпоративних засад управління, що ґрунтуються на розумінні та прийнятті працівниками основних цілей розвитку банку; розробка та впровадження методів оперативного реагування на зміни в умовах залучення та використання фінансових ресурсів, адаптування управління; створення умов для змін стратегії управління при виникненні загрози розгортання кризових явищ та розробка спеціальних програм антикризового розвитку; формування дієвої системи моніторингу кризових ситуацій, як системи організованих дій за безперервним постійним визначенням ймовірності та реальності настання кризи для її своєчасного виявлення та розпізнання.

3.4. Характеристика державних інструментів антикризового управління фінансовою стійкістю банків

В умовах виникнення банківської кризи основні учасники (банки, вкладники, держава, кредитори) не можуть визначити ступінь відповідальності за нанесений збиток. Тому, визначаючи особливу роль банківської системи у функціонуванні економіки, держава повинна застосовувати фінансові інструменти для оздоровлення банківської системи.

В узагальненому вигляді під антикризовим управлінням варто розглядати таке управління, яке буде запобігати або пом'якшувати кризові ситуації. Відносно даного тлумачення суті антикризового управління доцільно визначити наступні підходи: передкризове управління, яке здійснюють для своєчасного виявлення та вирішення проблем (прийняття рішень) для запобігання кризі; управління в умовах кризи, яке визначає стабілізацію нестійких станів і збереження керованої системи; управління процесами виходу з кризи, яке здійснюють для мінімізації втрат і втрачених можливостей під час виведення з кризи.

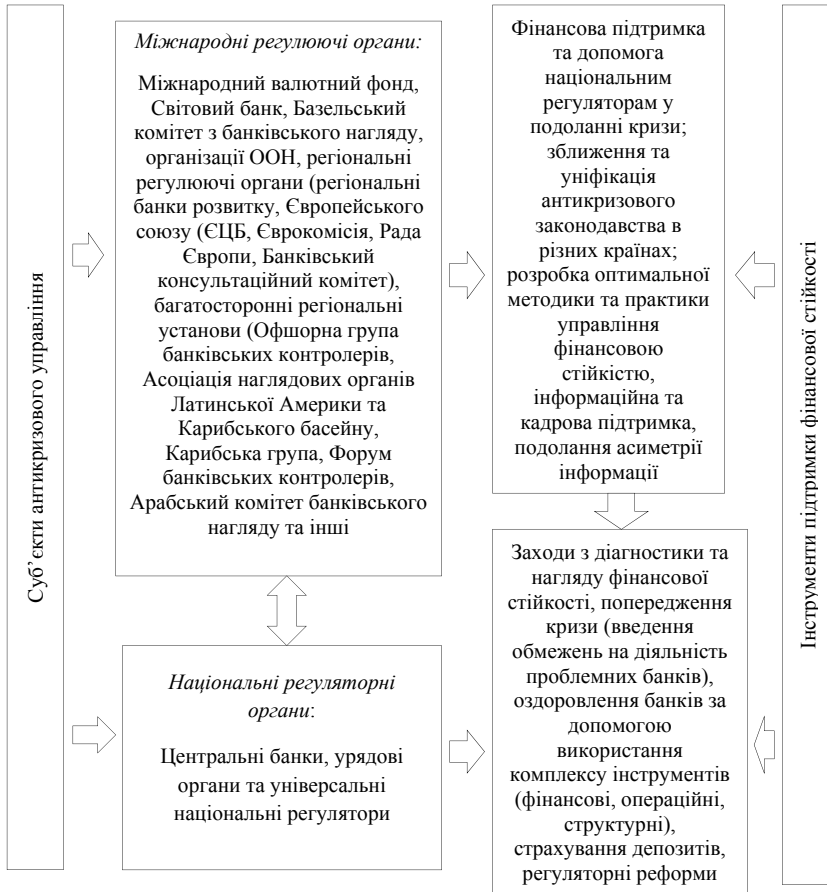
Основна мета реалізації антикризових заходів полягає у забезпеченні фінансової стійкості, стабільності, платоспроможності банківської діяльності. Тому державне управління та нагляд за банківською діяльністю повинні забезпечувати стабільність і стійкість. Державне управління процесом вибору та реалізації антикризових заходів повинне бути скоординованим на мето-, макро та мікрорівнях з урахуванням специфічних особливостей функціонування діяльності банків, значення її для держави, зокрема участь держави в капіталі банківських установ та економіки загалом (табл. 3.7).

Таблиця 3.7

Матриця участі суб'єктів управління у процесі функціонування банківських установ та систем

Органи управління	Нормальний режим функціонування	Поява перших кризових ознак	Криза
Органи законодавчої влади	x	-	x
Інститут Президентства	x	-	-
Уряд, як орган вищої виконавчої влади	x	x	x
Центральний банк, Міністерство фінансів або інші органи державної влади, що задіяні у процесі управління	x	x	x
Акціонери та керівники банківських установ	x	x	x
Міжнародні організації	x	x	x
Наглядові органи інших країн	x	x	x

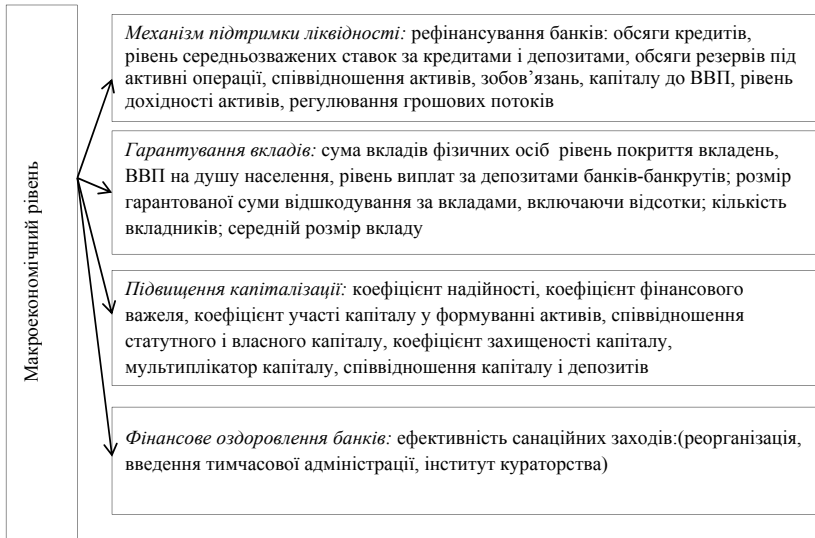
Антикризові заходи тісно пов'язані з вибором інструментів підтримки фінансової стійкості, а також встановлення взаємовідносин між регуляторними органами різних рівнів у прийнятті рішень (рис. 3.6).

Рис. 3.7. Схема співвідношення суб'єктів антикризової управління та інструментів підтримки фінансової стійкості банків

Оцінка критеріїв ефективності застосування антикризових заходів систематизована за макро- і мікрорівнями (рис. 3.8, рис. 3.10).

Для оздоровлення банківської системи на макроекономічному рівні використовують фінансові, операційні та структурні інструменти.

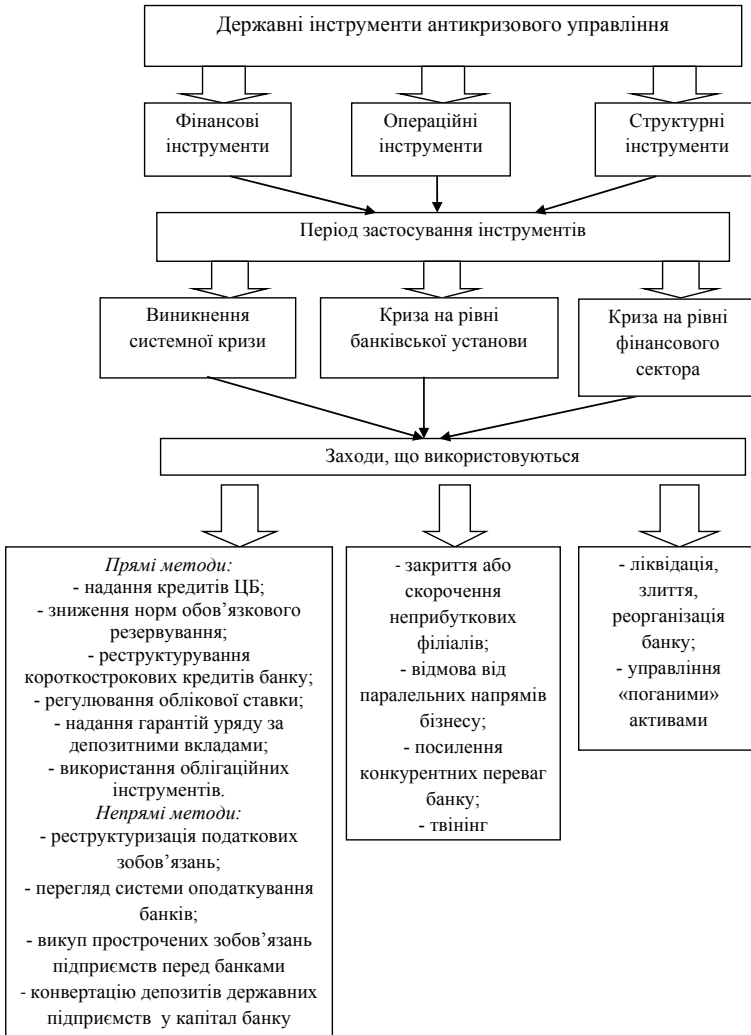
Рис. 3.8. Система оціночних критеріїв ефективності антикризових заходів на макроекономічному рівні

Фінансові інструменти використовуються для вирішення першочергових проблем. В основному вони полягають у фінансовій підтримці банків.

Операційні інструменти акцентують увагу на управлінні та ефективності банків, а структурні спрямовані на вирішення проблем на рівні банківської системи на підставі впровадження принципів конкуренції та надійності. Час та заходи застосування зазначених інструментів відображені на рисунку 3.9.

Використання фінансових інструментів характерне для системної кризи при виникненні проблеми з ліквідністю банківської системи. При цьому дії центрального банку спрямовані на покращення якості банківських активів, урегулювання зобов'язань, пряме покращення капіталу, зниження норм обов'язкового резервування, регулювання облікової ставки, реструктуризацію

податкових зобов'язань банків, надання гарантій уряду за депозитними вкладками. Тобто визначаються заходи щодо покращення балансу банків, відновлення його платоспроможності.

Рис. 3.9. Державні інструменти антикризового управління в банківській сфері

Попит на гроші для здійснення операцій зумовлений не тільки задоволенням поточних потреб споживчого характеру, а й необхідністю проведення ділових операцій, що дає змогу отримати певний дохід. Попит на гроші формується залежно від цін на акції й облігації та відповідно до їх зміни.

Пропозиція грошей контролюється державою через центральний банк з допомогою таких інструментів монетарної політики, як облікова ставка та операції на відкритому ринку. Зокрема, в періоди криз центральний банк підвищує облікову ставку, а у періоди стабільної економічної ситуації в країні поступово знижує облікову ставку.

Попит та пропозиція грошей певною мірою перебувають у прямій залежності від облікової ставки центрального банку. Якщо облікова ставка зменшується, то знижується вартість рефінансування для банківських установ. Визначення облікової ставки НБУ здійснюється на принципах забезпечення достатнього рівня її щодо рівня інфляції, встановлення у межах коридору ринкових ставок за кредитами та депозитами, наближення до рівня міжбанківських процентних ставок, відповідності поточній політиці НБУ з регулювання грошово-кредитного ринку, урахування обмінного курсу, ліквідності банківських установ, попиту на кредит тощо. За допомогою обов'язкового резервування НБУ поза емісійним шляхом збільшує або зменшує обсяг вільних коштів у банках, відповідно змінюючи їхні можливості кредитувати позичальників, купувати цінні папери, здійснювати валютні операції тощо.

Пропозиція грошей перебуває в оберненій залежності від норм обов'язкового резервування. Чим вища норма резервування депозитів, тим банки мають менше можливостей використовувати залучений капітал для кредитування економіки.

Використання фінансових інструментів в умовах системної кризи зумовлює додаткові ризики. Досвід багатьох країн свідчить про те, що штучне продовження нестійкості банків, зумовлює складнощі при їх регулюванні, посилює потенційні проблеми та збитки в майбутньому.

При наявності системної кризи важко визначитися з неліквідними і неплатоспроможними банками. Відповідно до проведеного МВФ дослідження оптимальна політика центрального банку повинна зводитися до надання банком коштів при погіршенні макроекономічної ситуації. Допомога повинна надаватися систематично усім банківським установам без винятку. Накладання штрафів на непогашені кредити може, з одного боку, стимулювати повернення коштів, з іншого боку – змусити банк ризикувати.

Допомога проблемним банкам повинна надаватися і за рахунок ініціативи його власників. У банківському законодавстві може бути передбачене право центрального банку на позачергове скликання загальних зборів акціонерів чи прийняття рішення про додатковий внесок акціонерами капіталу.

Недоліки управління практично завжди є однією з головних причин виникнення проблем у банківській сфері, тому заміна керівництва – це найбільш важливий захід щодо відновлення довіри. Відповідно до Положення «Про застосування Національним банком України заходів впливу за порушення банківського законодавства», затвердженого постановою Правління Національного банку України від 17.08.2012 № 346, Національний банк України в ситуації виникнення кризових явищ у банківських установах може запроваджувати тимчасову адміністрацію, відсторонювати її керівництво від займаних посад, можна вирішити за допомогою ізоляції цих активів. Однак у цьому випадку необхідно продовжувати управління активами для максимізації надходжень і обмеження витрат на реструктуризацію. Професійне управління активами необхідне і при ліквідації банківських установ з метою мінімізації витрат і підтримки платіжної дисципліни.

Коло кризових ситуацій, які можуть виникнути у банку відповідно до антикризових державних інструментів, можна класифікувати за допомогою трьох категорій.

1. Фінансові: недостатня капіталізація банку та невиконання обов'язкових економічних нормативів; поточні збитки або наявність простроченої заборгованості; невиконання банком обов'язкових платежів і внесків у

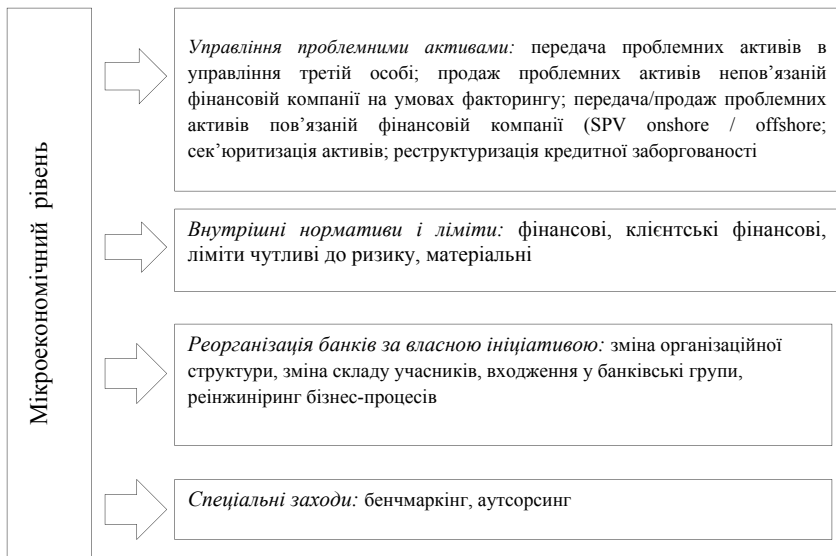
встановлені строки; факти порушень у порядку обов'язкового резервування; неефективна депозитна й кредитна політики банку, в тому числі фінансування довгострокових активів за рахунок короткострокових ресурсів; іммобілізація грошових потоків шляхом вилучення їх з обороту на витрати капітального характеру; низька якість кредитного портфеля (переважання сумнівної та безнадійної заборгованостей); призупинення або велика заборгованість з виплати дивідендів акціонерам банку.

2. Операційні: відсутність антикризового елемента в менеджменті банку, недосконала організація ризик-менеджменту та системи безпеки банківської діяльності; неповне й недостовірне формування банківської звітності, її невідповідність законодавчим нормам, відсутність прозорості функціонування банку; непродумана кадрова політика; погіршення позицій на фінансових ринках, звуження кола операцій підвищення питомої ваги непроцентних доходів у загальній структурі доходів банку; суттєва залежність банку від конкретного клієнта, проекту або напрямів діяльності; агресивна процента політика з метою привертання додаткових ресурсів.

3. Структурні: наявність недоліків в організаційній структурі, системі внутрішнього контролю; невиконання вимог до формування власного капіталу; судові справи, які у випадку негативного для банку вирішення загрожують повною або частковою втратою платоспроможності.

3.5. Характеристика внутрішньобанківських антикризових інструментів управління фінансовою стійкістю банків

До оцінних критеріїв антикризових заходів на мікрорівні варто віднести: систему управління проблемними активами, внутрішні нормативи та ліміти, реорганізація банків за власною ініціативою, спеціальні заходи, розробку та ефективність антикризових програм (рис. 3.10).

Рис. 3.10. Система оцінних критеріїв мікроекономічних антикризових заходів

Зовнішні та внутрішні чинники виникнення кризових ситуацій у діяльності банків класифіковано за ознаками, що представлені рисунку 3.11.

Рис. 3.11. Зовнішні та внутрішні чинники виникнення кризових ситуацій у діяльності банків

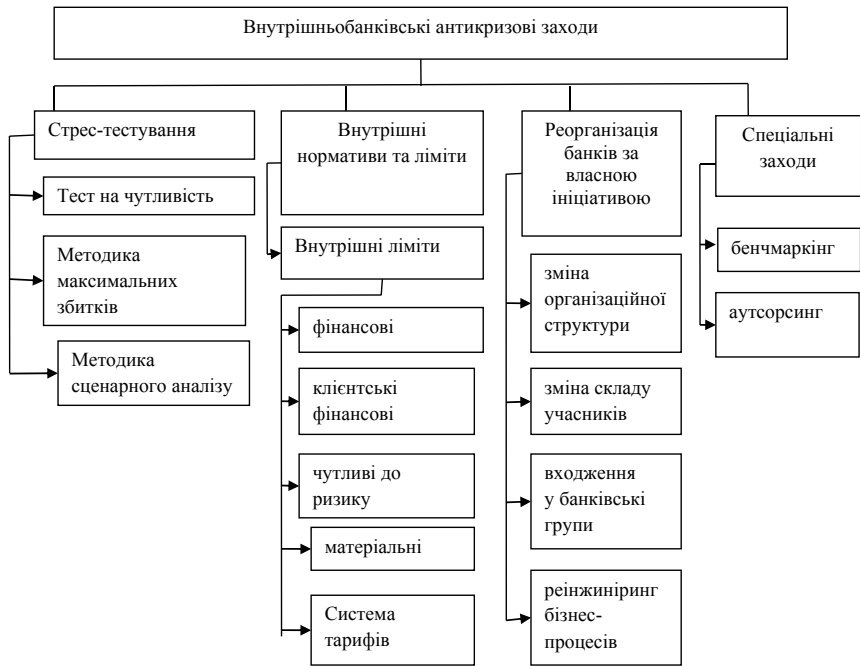
Ефективність антикризового управління фінансовою стійкістю у банках лише тоді, коли менеджери будуть здатні передбачати та прогнозувати складні економічні явища. Досягти поставлених цілей можна при гнучкому підході до процесу управління. Ресурси мають розподілятися відповідно до антикризових пріоритетів.

Сутність антикризового управління банками розкривається через системний підхід, який дозволяє розглянути об'єкт дослідження як систему, що об'єднує певну множину взаємодіючих підсистем організаційного і фінансового характеру (рис. 3.12.).

Рис. 3.12 Система антикризового управління банками

Інструменти антикризового управління на мікрорівні можна вважати спеціальними. Вони застосовуються окремими банками відповідно до ситуації, що складається на певний період часу і покликані забезпечувати піднесення антикризової роботи у банку на якісно новий рівень. Зазначені заходи необхідні у діяльності вітчизняних банків на даному етапі їх розвитку (рис. 3.13).

Рис.3.13 Інструменти антикризового управління мікроекономічного спрямування

Підходи до управління проблемними активами можна розглядати як зовнішні та внутрішньобанківські. Внутрішньобанківські методи управління проблемними активами пов'язані з виникненням у банку простроченої кредитної заборгованості, що спонукають до її реструктуризації, а саме: введення кредитних канікул, зміна схеми погашення кредиту з класичної на ануїтетну, пролонгація кредиту, конверсія, анулювання пені та штрафів, зниження процентної ставки.

Якщо внутрішньобанківські заходи не виправляють ситуації, то застосовують зовнішні (табл. 3.8).

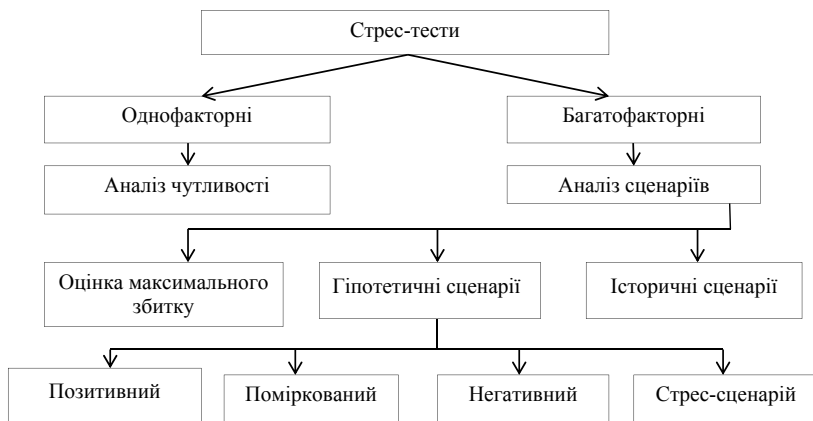
Таблиця 3.8

Порівняльна характеристика методів управління проблемними активами банків

Критерії	Методи			
	Передача проблемних активів в управління третій особі (колектору)	Продаж проблемних активів непов'язаній фінансовій компанії на умовах факторингу	Передача/ продаж проблемних активів пов'язаній фінансовій компанії (SPV onshore/offshor)	Сек'юритизація активів
Бухгалтерський облік	Проблемні активи залишаються на балансі банку, відображення збитків у фінансовій звітності банку	Поліпшення структури кредитного портфеля, реалізація збитків у звітності банку фінансовій	Передбачає оптимізацію структури балансу банку	Передбачає оптимізацію структури балансу банку. Податкові питання
Достатність капіталу	Вплив незначний	Істотне зменшення тиску на регулятивний капітал	Зменшення тиску на регулятивний капітал	Істотне зменшення тиску на регулятивний капітал
Ліквідність	Незначне поліпшення ліквідності за рахунок повернення кредитів	Швидке зростання ліквідності	Не передбачає збільшення ліквідності	Зростання ліквідності
Прибутковість портфеля	Розподіл участі у прибутку за портфелем	Відсутність участі у розподілі прибутку за портфелем, суттєва знижка при продажу	Розподіл участі у прибутку за портфелем, істотні втрати при продажу	Залежить від вартості розміщення сек'юритизованих цінних паперів

Стрес-тестування містить у собі компоненти як кількісного, так і якісного аналізу. Кількісний аналіз направлений на визначення можливих коливань основних макроекономічних показників та оцінку впливу таких коливань на різні складові активів банку. За допомогою методів зазначеного аналізу визначаються ймовірні стресові ситуації (сценарії).

Якісний стрес-аналіз зосереджений на двох основних завданнях: оцінювання спроможності капіталу банку компенсувати можливі великі збитки, визначення комплексу дій, які повинні бути застосовані банком для зниження рівня ризиків та збереження капіталу. Класифікацію стрес-тестів наведено в рисунку 3.14.

Рис. 3.14 Класифікація стрес-тестів

Виокремлено чотири базові методи проведення стрес-тесту: метод еластичностей, метод оцінки втрат, сценарний метод, індексний метод.

Перший метод – метод еластичностей – найчастіше використовується в країнах, де існує невизначеність у часі щодо кількісної оцінки економічних зв'язків, відсутні адекватні або реалістичні прогнози параметрів економічної політики, значну роль відіграє тіньовий сектор економіки країни.

Суть цього методу полягає у визначенні односторонньої зміни об'єкта стрес-тесту внаслідок шокowego коливання значень основних економічних показників, зокрема відсоткової ставки та валютного курсу. Такий формат стрес-тестування характеризується синтезом математичних інструментів і аналітичних експертних оцінок щодо рівня впливу зовнішніх і внутрішніх факторів, а його результати мають вигляд кривої еластичності зміни показників діяльності банку

в результаті зміни економічного середовища. Метод еластичностей за логікою побудови та інструментами проведення може проводитися в рамках будь-якої системи і не залежить від її рівня. Разом треба враховувати, що результати стрес-тестування, які будуть отримані за цим методом, не міститимуть інформації щодо подальшої поведінки об'єкта, який зазнав змін унаслідок шокового впливу макропоказника, і характеру впливу об'єкта стрес-тестування на інші показники фінансової стійкості.

Проведення стрес-тесту за методом еластичностей здійснюється шляхом ідентифікації кореляційного зв'язку між об'єктом стрес-тестування і окремим, макроекономічним фактором, з подальшою побудовою однофакторної регресії. У разі, коли основні базові характеристики є задовільними (найчастіше висновок робиться, виходячи з коефіцієнта детермінації в поєднанні з тестом на наявність автокореляції – в залишках), приймається рішення щодо можливості прийняття отриманих результатів.

Результатом стрес-тесту є значення коефіцієнтів регресії, які власне і є еластичностями зміни залежної змінної до незалежної. Їх економічна інтерпретація має такий вигляд: зростання на 1 одиницю вимірювання незалежної змінної дорівнює зростанню залежної на значення коефіцієнта останньої.

Незважаючи на відносну простоту наведеного підходу, є декілька важливих зауважень щодо його використання.

По-перше, обов'язковою умовою для змінних, що включені до складу регресії, є їх стаціонарність.

По-друге, застосування однофакторної регресії повинно бути обгрунтоване, принаймні з економічного погляду. Однак слід зауважити, що досить важко знайти економічний показник, який перебував би під впливом виключно одного динамічного фактору.

По-третє, незважаючи на переважаючу думку серед дослідників, що економічні взаємозв'язки мають, як правило, нелінійний характер використання

лінійної форми регресії, є обґрунтованим, але потребує доведення за допомогою тесту Рамсея на лінійність форми представлення.

По-четверте, значення коефіцієнтів регресії не дають уявлення про тривалість взаємозв'язку. Мова може йти лише про те, що на даний момент часу зростання одного показника призведе до зміни залежного.

Другим методом проведення стрес-тестування є визначення втрат унаслідок реалізації економічних ризиків. Аналітичним інструментом для цього є модель VaR (Value at Risk). Економічна сутність отриманих за цим методом результатів полягає у виявленні максимального обсягу збитку, якого може зазнати інвестор за певний період часу за заданої ймовірності.

Результат, який отримується за допомогою VaR для портфеля заданої структури, являє собою найбільш очікуваний збиток і буде залежати від: визначеного часового горизонту; заданої ймовірності його не перевищення (довірчий інтервал); заданого припущення про характер поведінки ринку (метод розрахунку).

Головною перевагою VaR-методу є те, що зміну вартості портфеля в цьому методі представлено у вигляді лінійної комбінації дохідностей факторів ризику.

Істотним обмеженням застосовності цього методу є невиконання ключового посилання про нормальний розподіл факторів ризику. Натомість, сама ідея проведення стрес-тестування полягає у виявленні поведінки показника, який перебуває під впливом визначеного тренду. В будь-якому разі щільність його розподілу буде швидко змінюватися в часі, а тому розраховувати на те, що числовий ряд можна буде описати за допомогою нормального розподілу, навряд чи має сенс.

Ще один метод, найпоширеніший серед центральних банків при проведенні стрес-тесту – сценарний метод. Його основна ідея полягає в порівнянні базового прогнозу динаміки об'єкта стрес-тестування за різних шоків з боку економічного середовища. З точки зору застосування інструментів економіко-математичного аналізу, він найскладніший серед усіх інших, і його використання потребує виконання таких умов.

По-перше, за своєю економічною сутністю він передбачає наявність чітко визначеної системи взаємозв'язків між банківською системою та базовими секторами економіки та макроекономічними показниками.

По-друге, апіорі передбачається наявність якісної системи державного прогнозування розвитку економіки принаймні в середньостроковому періоді (три роки).

Для побудови сценарію використовуються економіко-математичні моделі векторної авторегресії. Цей клас моделей являє собою систему взаємопов'язаних рівнянь, кількість яких строго відповідає значенню незалежних змінних. Вибір VaR-моделі зумовлюється можливістю виявлення одночасного та лагового взаємозв'язку між усіма внутрішніми змінними, що дає змогу більш реально оцінити вплив однієї змінної на іншу і представити результати у зручній формі функцій відгуків на імпульси.

Основною проблемою, що може вплинути на якість результату, є ймовірність структурних змін в економічній та фінансовій системах. Такі трансформації змінюють рівень зв'язку між позичальниками і кредиторами, що негативно впливає на якість аналізу, тому значення параметрів моделі слід контролювати і перевіряти як експертними оцінками розвитку секторів, так і результатами аналізу фінансової стійкості інших секторів економіки.

Останнім методом, який використовується центральними банками при проведенні стрес-тесту, є побудова так званих «індексів ризику», або індексний метод. Динаміка встановлених за результатами стрес-тесту значень індексів залежить від сукупного впливу основних ризиків, які на даний період часу вважаються суттєвими і впливають на стійкість. Результати, отримані за цим методом, є наочними і зрозумілими, проте використовувати його доцільно в межах лише окремої системи – на макро- чи мікрорівні (в межах одного банку).

Друга група інструментів антикризового управління фінансовою стійкістю представлена встановленням внутрішніх лімітів і нормативів у банку.

Внутрішні нормативи банку – це локальний аналог обов'язкових нормативів, що встановлюється Національним банком України. Такі

індивідуальні нормативи банк за потребою розробляє самостійно. Основними параметрами їх встановлення є наступні.

По-перше. Внутрішньобанківські нормативи повинні бути більш вагомими, ніж нормативні.

По-друге. Внутрішньобанківські нормативи можуть розповсюджуватися на більш широке коло параметрів діяльності банку. Кількісне значення таких нормативів не лімітується, і банк встановлює їх самостійно.

По-третє, система внутрішньобанківських нормативів повинна бути гнучкою, рухомою. При цьому такі нормативи повинні бути обґрунтовані.

Внутрішньобанківські ліміти можуть бути декількох видів.

Внутрішні фінансові ліміти – граничні значення суми операцій, які дозволяються виконавчими органами.

Клієнтські фінансові ліміти – граничні значення сум, на які банк може проводити операції з суб'єктами економічної діяльності різних галузей і видів виробництва, різних країн і регіонів, з різними категоріями фізичних осіб, з використанням різних фінансових інструментів.

Матеріальні ліміти – норми витрат матеріальних ресурсів.

До специфічної групи внутрішніх нормативів доцільно віднести систему тарифів на банківські послуги.

Банку необхідно використовувати комплексний підхід при встановленні власних лімітів усіх видів. Система лімітів повинна охоплювати не тільки відношення з контрагентами і партнерами банку, але і усі напрямки його діяльності. При цьому зазначена система повинна будуватися таким чином, щоб при дотриманні лімітів структура балансу наближалася до оптимальної з позиції стратегії розвитку банку та з точки зору дотримання нормативів ризикованості операцій і заданих показників їх прибутковості.

В процесі функціонування банку виникає потреба у прийнятті рішень щодо внутрішньої реорганізації організаційної, управлінської структур та структури філій.

Основною проблемою при прийнятті зазначених рішень є розробка певних стандартів, специфічних для окремої банківської установи, які доцільно узгоджувати з регулюючими органами.

Відповідно до Спеціального порядку здійснення заходів щодо фінансового оздоровлення банків реорганізація за рішенням власників здійснюється на підставі скликання загальних зборів акціонерів (учасників) банку, які приймають рішення про реорганізацію банку та затвердження плану реорганізації банку відповідно до плану фінансового оздоровлення. Банки – учасники реорганізації подають до Національного банку України для затвердження плану реорганізації, яким передбачено здійснення реорганізаційних процедур, а також рішення загальних зборів акціонерів (учасників) про проведення реорганізації та затвердження плану реорганізації банку.

До типових реорганізаційних проблем, які постійно повинні вирішувати банки, слід віднести наступні:

- зміни організаційної структури – відкриття нових служб та окремих структурних підрозділів, включаючи філіали; скорочення і ліквідація частини підрозділів, оновлення складу та чисельності співробітників і керівників;
- зміна складу учасників, організаційно-правової форми;
- входження в банківські групи, холдинги, фінансово-промислові групи та вихід з них;
- зміна існуючих бізнес-процесів, технології обслуговування клієнтів, менеджменту в цілому.

При настанні кризової ситуації обирається план дій банку, який може включати як реорганізацію банків за власною ініціативою, так і пошук нових можливостей та конкурентних переваг (бенчмаркінг), а також намагання підвищити професійність діяльності та певною мірою зменшити витрати за рахунок аутсорсингу.

Аутсорсинг – метод оптимізації витрат і організаційної структури, який передбачає передачу на договірній основі частини певних бізнес-функцій або частин бізнес-процесу стороннім спеціалізованим компаніям або використання зовнішніх ресурсів компаній-підрядників для виконання діяльності, яка традиційно проводиться власним персоналом з використанням власних ресурсів.

Національний банк України визначає аутсорсинг як виконання певних функцій і робіт, які традиційно вважаються внутрішніми і виконуються штатними працівниками, шляхом залучення зовнішніх незалежних сторін на договірній основі. Використовується для оптимізації витрат і процесів у банку.

Для банків аутсорсинг найбільш притаманний галузям інформаційних технологій та обслуговування фінансових карт, маркетингу, реклами, зв'язків, обслуговування офісних приміщень банку, а також обліку, оптимізації оподаткування та юридичного забезпечення. Класифікацію аутсорсингу наведено в таблиці 3.9.

Таблиця 3.9

Класифікація аутсорсингу в банках

Класифікаційна ознака	Вид	Характеристика
Спосіб організації механізму реалізації банківського аутсорсингу	Функціональний – передача іншій компанії окремих функцій банку	<ol style="list-style-type: none"> 1. Ступінь впливу аутсорсера на бізнес – мінімальний. 2. Часткове скорочення витрат на внутрішній персонал. 3. Фактично залишається відділ, який відповідає за даний процес у банку, структура управління банком не змінюється. 4. Аутсорсер діє за принципом консультанта, несе лише ризик втрати репутації

Продовження табл. 3.9

Класифікаційна ознака	Вид	Характеристика
	Аутсорсинг бізнес-процесів – передача окремих бізнес-циклів або окремих операцій повністю на аутсорсинг іншій організації (управління персоналом, маркетингом)	<ol style="list-style-type: none"> 1. Значне скорочення витрат на персонал. 2. У банку лишається лише функція контролю за процесом. 3. Можлива зміна структури управління банком, у випадку ліквідації відділу залишається лише функція контролю. 4. Процес прийняття рішень у більшості випадків передається зовнішній організації
Напрямок аутсорсингу	ІТ-аутсорсинг	<ol style="list-style-type: none"> 1. Зниження сукупної вартості володіння ІТ- інфраструктурою. 2. Зниження ризиків, пов'язаних зі звільненням або помилками ІТ-персоналу. 3. Ліквідація обмежень по фонду заробітної плати або штатному розкладу, що особливо актуально для державних організацій
	Аутсорсинг бізнес-процесів	Аналогічно*

У випадку аутсорсингу бізнес-процесів відбувається перерозподіл ризиків між банком та компанією-аутсорсером, що є позитивним для банку під час антикризового управління.

Основними етапами реалізації стратегії аутсорсингу є прийняття рішення про аутсорсинг та розробка концепції аутсорсингу для певних функцій, вибір партнера, укладання відповідної угоди, супроводження процесу аутсорсингу. Національний банк України у разі використання банком послуг аутсорсингу, для зменшення ризиків рекомендує здійснити такі дії: з'ясувати обставини, за яких можуть використовуватись послуги аутсорсингу, та перелік операцій, до яких можуть бути залучені сторонні особи; визначити процедуру та критерії вибору

постачальників послуг; провести моніторинг якості роботи і ризиків, пов'язаних з використанням сторонніх постачальних послуг.

До основних переваг аутсорсингу для банку у процесі антикризового управління фінансовою стійкістю слід віднести: підвищення прозорості та керованості внутрішньої структури банку; зменшення часу реакції банку на зміну зовнішнього середовища; більш чіткий розподіл та балансування повноважень і відповідальності; скорочення внутрішнього документообігу; підвищення швидкості інформаційного обміну.

Бенчмаркінг – систематична діяльність, націлена на пошук і оцінку кращих параметрів бізнес-практики та навчання співробітників на цих прикладах, який є попереджувальним інструментом в антикризовому управлінні.

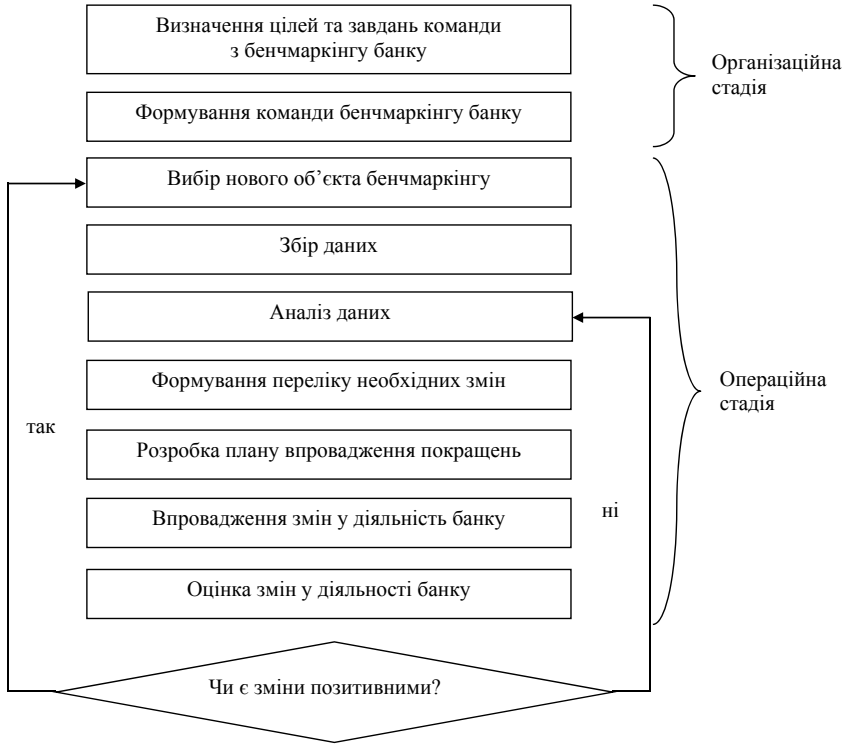
Бенчмаркінг на сучасному етапі – це процес виявлення, дослідження, запозичення та адаптації передового досвіду підприємств однієї галузі, а також підприємств інших галузей (“out-of-box”) з метою розвитку.

Застосування бенчмаркінгу полягає у таких послідовних діях: розуміння деталей власних бізнес-процесів, аналіз бізнес-процесів інших компаній, порівняння власних результатів з результатами інших банків, впровадження необхідних дій для скорочення різниці. Методика бенчмаркінгу відображена на рисунку 3.15.

Система антикризового управління має властивості, які забезпечують особливий механізм управління: гнучкість і адаптивність; здатність до диверсифікації та своєчасного ситуаційного реагування; можливість ефективно використовувати потенціал банківської системи та неформальні методи управління.

Сукупність інструментів антикризового управління повинна бути направлена на реалізацію як регулюючих і контролюючих заходів, так і превентивних з боку центрального банку і кожної окремої банківської установи.

Рис. 3.15 Методика бенчмаркінгу бізнес-процесів банківської мережі

Основними параметричними критеріями, на які слід спиратися при розробці антикризового управління банком, мають бути наступні:

- оцінка якості кредитного портфеля, оскільки це один з головних показників
- того, з яким масштабом проблем може зіткнутися банк найближчим часом;
- оцінка клієнтської бази банківської установи – пріоритети клієнтів банку,
- кількість клієнтів, чисельність банкоматів;
- імідж банку – оцінюється як суб'єктивне уявлення про продуктивний банківський ряд банку, якість послуг, надійність та спроможність виконувати власні зобов'язання;

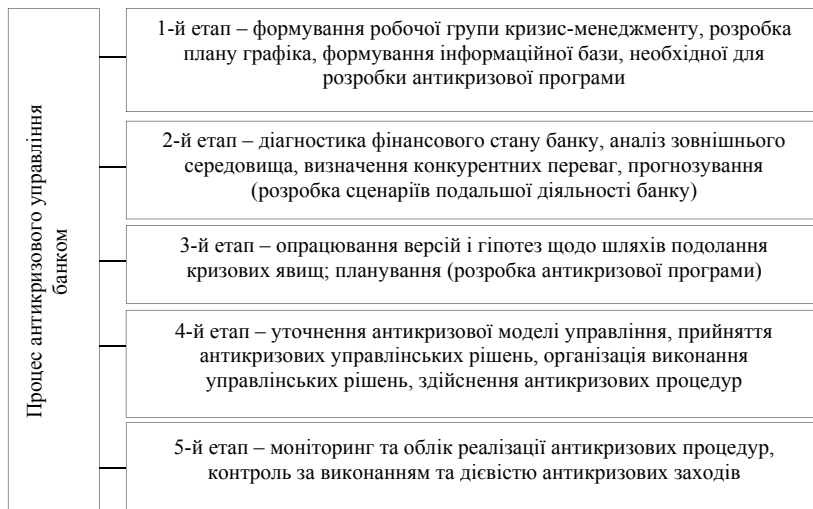
- наявність потужного акціонера, наприклад держави, або іноземної групи;
- професіоналізм менеджменту банківської установи;
- готовність та можливість власників банку рятувати свою установу – аналіз
- фінансового стану материнських структур, важливість банківського сектора
- для їхнього бізнесу;
- загальна фінансова стійкість – оцінюється з урахуванням якості кредитного портфеля та можливостей материнських структур підтримувати банк, причому основними критеріями тут можуть бути капіталізація, адекватність
- капіталу, поточна ліквідність та графік погашення зобов'язань, в тому числі і швидкість відтоку депозитів фізичних осіб, тощо.

Процес антикризового управління банками можна представити у вигляді певних етапів на рисунку 3.16.

1-й етап – формування робочої групи кризис-менеджменту, розробка плану-графіка, формування інформаційної бази, необхідної для розробки антикризової програми. На даному етапі формується антикризова служба, цілі функціонування якої можна сформулювати наступним чином: розробка та реалізація превентивних антикризових заходів – дана ціль домінує при роботі банку у періоди відсутності гострих кризових проявів; розробка критеріїв та переліку заходів з антикризового управління банком у період гострої фази кризи.

Перша ціль передбачає діяльність антикризової служби стосовно збору та співставлення аналітичних даних про внутрішні та зовнішні джерела ризику, ступінь їх впливу на фінансову стійкість банку, а також здатність банку адекватно управляти даними ризиками.

Отримана таким чином інформація використовується для моделювання основних напрямків можливого розвитку кризи в банку. Аналіз отриманих моделей дозволяє прийняти рішення щодо розробки та підтримки адекватної системи корпоративного управління та контролю, яка здатна звести вплив дестабілізуючих факторів до мінімуму.

Рис. 3.16 Процес антикризового управління у банках

Для досягнення даної цілі необхідно вирішити наступні завдання:

- обґрунтування можливих сценаріїв розвитку кризи внаслідок впливу зовнішніх та внутрішніх чинників для подальшого її моделювання;
- формування системи оперативного отримання інформації про фінансові показники банку та основні параметричні ознаки зовнішнього середовища;
- формування механізму оперативної корекції проблем несистемного характеру, що виникають, без кардинальної модифікації систем корпоративного управління та контролю;
- на основі аналізу найбільш ймовірних сценаріїв розвитку кризи, а також у випадку виявлення потенційних фінансових проблем системного характеру ініціювання підготовки змін до корпоративної системи управління і контролю;
- аналіз ефективності корпоративного управління, а також аналіз надійності систем контролю.

Друга ціль стосується розробки системи, яка здатна на основі розроблених критеріїв своєчасно сигналізувати про те, що превентивні заходи, які

застосовуються, не є ефективними, а кризові прояви зростають, а також у максимально короткі строки перевести бізнес-процеси банку на режим активної фази антикризового управління.

Для досягнення даної цілі необхідно вирішити наступні завдання:

- виявити потенційні чинники, які здатні послабити фінансову стійкість банку;
- розробити систему показників-індикаторів, специфічних для системного банку, яка дозволить сформуванати критерії «критичної» концентрації впливу негативних чинників;
- розробити різноманітні схеми побудови бізнес-процесів, моделі управління банком залежно від можливого сценарію розвитку кризового стану;
- розробити різноманітні моделі прийняття управлінських та фінансових рішень на етапі активного антикризового управління залежно від можливого сценарію розвитку кризи.

2-й етап – діагностика фінансового стану банку, аналіз зовнішнього середовища, визначення конкурентних переваг, прогнозування (розробка сценаріїв подальшої діяльності банку). Діагностика – це система цільового фінансового аналізу, спрямованого на виявлення можливих тенденцій і негативних наслідків кризового стану.

У процесі діагностики визначається фінансовий стан банку в умовах визначеності, невизначеності чи ризику. У випадку оцінки фінансового стану в умовах визначеності (докризовий), кризис-менеджери банку розробляють систему превентивних заходів щодо запобігання кризі, до яких можна віднести наступні: скорочення обсягу активних операцій у найбільш ризикових напрямках діяльності; підвищення рівня страхування ризиків, що виникають внаслідок діяльності, пов'язаних з чинниками, які негативно впливають на фінансовий стан банку; скорочення витрат; реструктуризація банку; сек'юритизація активів та реалізація інших активів банку з метою збільшення резервів фінансових ресурсів; диверсифікація за активними та пасивними операціями.

Діагностика і прогнозування кризових явищ повинна включати експрес-аналіз відхилення індикаторів, що обрані, від нормативних або порогових; виявлення причин і прогнозування можливих варіантів розвитку кризи, масштабів збитків, створення зворотного зв'язку для вивчення розвитку кризи.

Прогнозування майбутнього фінансового стану банку здійснюється шляхом розробки багатофакторних регресійних моделей із застосуванням інформаційного і аналітичного забезпечення першого етапу. Під час прогнозування враховуються фактори, які здійснюють найбільш суттєвий негативний вплив на фінансовий розвиток банку.

3-й етап – опрацювання версій і гіпотез щодо шляхів подолання кризових явищ; планування (розробка антикризової програми). На даному етапі відбувається уточнення і поглиблення реалістичності планів подолання кризової ситуації; удосконалення підходів до розгляду проблем і прийняття управлінських рішень; аргументація альтернативних варіантів планів подолання кризи й передбачення ризику кожного з них.

На етапі планування розробляється антикризова політика банку, що являє собою сукупність методів, принципів і форм організаційної діяльності в банку, які спрямовані на збереження, покращення та зміцнення його фінансового стану. Антикризова політика банку формується відповідно до визначеної стратегії антикризового управління – сукупності послідовно визначених дій, які дозволяють оцінити, проаналізувати та розробити необхідний комплекс дій оздоровлення банку з метою запобігання банкрутству.

План заходів повинен містити наступну інформацію: перелік антикризових заходів; обсяг фінансових ресурсів, які виділяються на подолання кризи; строки реалізації окремих антикризових заходів; підрозділи та особи, відповідальні за реалізацію окремих антикризових заходів; очікувані результати фінансової стабілізації.

4-й етап – уточнення антикризової моделі управління, прийняття антикризових управлінських рішень, організація виконання управлінських рішень, здійснення антикризових процедур. Антикризові процедури – це

комплекс процедур, спрямованих на збереження фінансової стабільності банку, підвищення рівня його платоспроможності та виведення із кризового стану. Антикризові процедури повинні бути оптимізовані на оперативному, тактичному і стратегічному рівнях системи управління банківською установою.

5-й етап – моніторинг та облік реалізації антикризових процедур, контроль за виконанням та дієвістю антикризових заходів. Моніторинг зовнішніх і внутрішніх чинників ґрунтується на розумінні того, що зовнішні загрози з боку регулюючих органів, конкурентів і злочинних угруповань найбільш безпечні і можуть спричинити руйнування антикризових заходів і їхніх результатів. Для систематичного контролю за виконанням антикризових заходів здійснюється облік результатів їх реалізації, тобто відповідність управлінських рішень їх виконанню та результат, отриманим від антикризової діяльності.

3.6. Діагностика і моніторинг в антикризовому управлінні фінансовою стійкістю банків

Об'єктом процесу діагностики виступає банківська система та її елементи. Метою діагностики є своєчасне розпізнання ознак і природи кризи, подолання її небажаних наслідків, локалізації кризи, використання елементів дослідження як заходів превентивної санації, відновлення платоспроможності.

Послідовність проведення діагностики включає наступні етапи:

- визначення стійкості банківської системи та банків на даний час та на прогнозовану перспективу;
- оцінка ефективності виконання функцій банківською системою в економіці;
- визначення чинників, що спричиняють дестабілізацію банківської системи на поточний час, середньо- та довгострокову перспективу;
- розробка методики інституціональних норм як базових показників.

Ефективність діагностики більша, якщо визначені такі етапи її виконання:

- встановлення належності об'єкта до певного класу або групи об'єктів;

- виявлення відмінностей об'єкта, що діагностується, від об'єктів цього класу шляхом порівняння його фактичних параметрів з базовими;
- розробка методики формування інституціональних норм як базових показників.

Індивідуальність банківської системи вимагає об'єднання діагностики фінансового стану банку з проведенням заходів щодо превентивної санації. У цьому сенсі деталізація поняття «криза» пояснює процесуальний бік антикризового управління, оскільки фази кризи і стадії кризових ситуацій обумовлюють стадії антикризових заходів, а не навпаки.

Перша стадія кризи (зазвичай, прихована) – це падіння граничної фінансово-економічної ефективності діяльності, показників ліквідності банків, зниження рентабельності, обсягів отриманого прибутку, тобто криза у широкому розумінні.

Внаслідок кризи погіршується фінансовий стан банків, скорочуються джерела і резерви розвитку. Антикризове вирішення зазначених проблем полягає у перегляді стратегії і тактики банків, що призводить до скорочення витрат, скорочення штату управлінського апарату, реструктуризації філіальної мережі. Однак масштаб і складність проблеми можна визначити і попередити на стадії діагностики, визначивши цілі діагностування, притаманні цьому етапу.

Друга стадія кризи – поява збитковості у діяльності банків. Зазначена проблема вирішується шляхом стратегічного управління і реалізується шляхом добровільної реструктуризації. У цьому випадку засоби, що використовуються, відрізняються від інших своєю спрямованістю, методами і вимогами вихідної інформації.

Третя стадія кризи означає відсутність у банках власного капіталу. Це негативно впливає на перспективи його розвитку, довгострокове і середньострокове планування грошових потоків, раціональне бюджетування і супроводжується зниженням обсягів надання банківських послуг, тому що погіршується структура активів банків.

Програма стабілізації фінансового стану банків вимагає екстрених заходів щодо надходження коштів для її здійснення. У випадку нежиття оперативних заходів може наступити криза ліквідності і банкрутство (результат регресії четвертої стадії). Особливістю діагностики на цій стадії є розрахунок діагностичної цінності ознак, що характеризують кризу і рівень ризику при прийнятті управлінських рішень. Наприклад, перегляд депозитної політики банків, запозичення у центральному банку, випуск облігацій банками, програма капіталізації.

Четверта стадія кризи – стан гострої неплатоспроможності. У цій ситуації діагностика з використанням показників достатності капіталу, ліквідності, оцінки ризику дозволяє встановити факт фінансової нестійкості банків та можливості її нейтралізації через процедуру ліквідації.

Особливістю антикризового управління є поєднання у систему діагностики, попередження, подолання кризи, стратегії реструктуризації, застосування нестандартних методів в управлінні персоналом. З цих позицій антикризове управління можна розглядати як конструктивну реакцію на виявлення у результаті діагностики змін, що загрожують банкрутством або порушенням оптимального функціонування.

Правомірність такого підходу можна підтвердити ефективністю результатів управлінських рішень шляхом співставлення рівня витрат і ступеня досягнення цілей. При цьому слід підкреслити, що однією із цілей антикризового управління є збереження власної ідентичності та нівелювання диспропорції внутрішніх і зовнішніх параметрів банків. Це виступає необхідною умовою його подальшого розвитку і адаптації до динаміки зовнішніх умов. Банківські установи досягають найвищих стадій розвитку, підтримують стійку рівновагу, протистоять руйнівній тенденції кризи, імітуючи, за висловом Кейнса стан, «квазібуму».

Економічна діагностика фінансової нестійкості, організаційної дисфункції – це основні поняття, які характеризують процес антикризового управління в цілому. Це свідчить, що діагностика є функцією і специфічною стадією

антикризового управління. При діагностичних дослідженнях в антикризовому управлінні необхідно також виділяти належність досліджуваного об'єкта за класом, типом, групою або виявленою нетрадиційною сукупністю ознак, їх діагностичну цінність для визначення результату.

Отже, діагностика – це категорія антикризового управління, яка характеризується специфічним порядком зв'язків, структурою, функціями. Метою діагностики в антикризовому управлінні є своєчасне виявлення ознак і природи кризи, а також локалізація небажаного впливу.

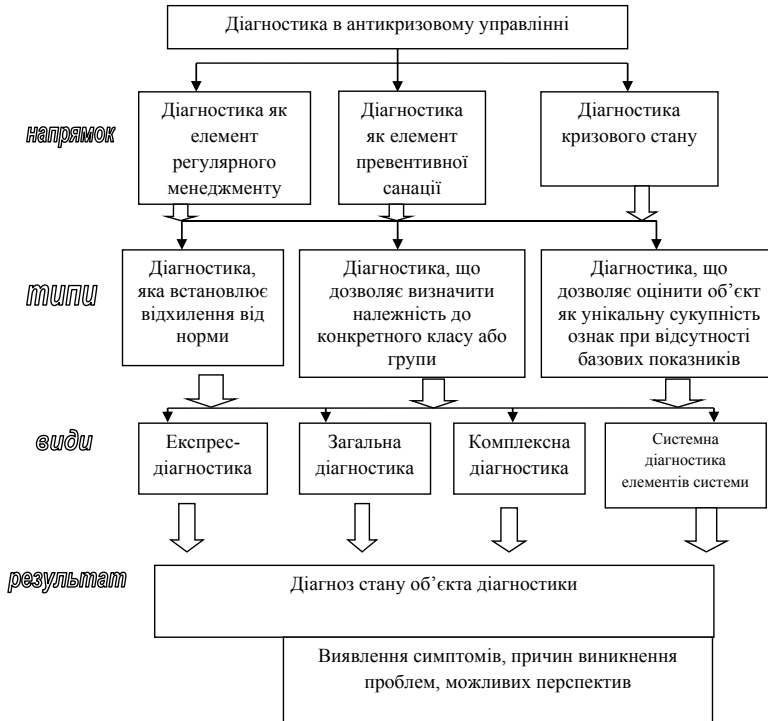
При антикризовому управлінні діагностика банкрутства, фінансового стану, організаційної системи і системи управління повинна бути доповнена методологією інституційного підходу. За допомогою нього оцінка здатності банків утримувати напругу під час кризової ситуації виходить із розпізнання рівня їх корпоративності, організації і технологій.

Проблема специфічних властивостей діагностики, які проявляються при антикризовому управлінні, містить у собі:

- вивчення нових якостей розвитку банків як об'єктів управління в результаті розвитку фінансової і банківської систем;
- виявлення причинно-наслідкових зв'язків у розвитку об'єктів і суб'єктів банківської системи;
- визначення меж експертних знань менеджера та експертних систем, що використовуються при діагностиці кризи, її попередженні, і вихід з неї;
- моніторинг зміни стану ситуації в банківській сфері в умовах високої ентропності ринкового макросередовища банків;
- необхідність підвищення ефективності антикризових і прогностичних функцій діагностики.

Діагностика в антикризовому управлінні повинна визначати інституціонально-нормативне середовище функціонування банків і доповнювати тим самим профілактику банкрутств і заходи щодо фінансового

оздоровлення. Водночас, аналіз умов і чинників підвищення ефективності антикризового управління банками призводить до необхідності введення класифікації типів і видів діагностики в антикризовому управлінні (рис. 3.17).

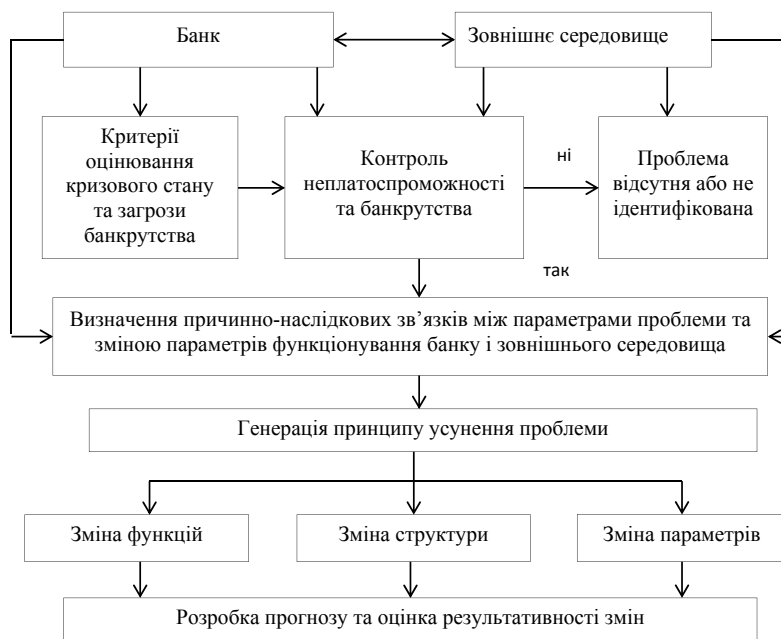

Рис. 3.17 Класифікація типів і видів діагностики

Основними завданнями процесу діагностики кризових ситуацій банку є аналіз фінансового стану банку та його прогноз, своєчасне виявлення причин та основних чинників, які призводять до розвитку кризових ситуацій, моніторинг зовнішнього та внутрішнього середовищ банку та прогноз його розвитку.

Рівень фінансового стану банку пов'язаний з його платоспроможністю. Процес діагностики проблеми неплатоспроможності та банкрутства можна розглядати як систему досліджень, які у сукупності дають змогу сформулювати необхідні висновки стосовно стану, в якому опинився банк, та можливих шляхів

виходу з нього. Структурну схему діагностики проблемних кризових ситуацій та банкрутства банку розглянуто на рисунку 3.18.

Рис. 3.18 Структурна схема діагностики проблеми кризових ситуацій та банкрутства банку

Таким чином, діагностика кризи розвитку банку – це система ретроспективного, оперативного і перспективного цільового аналізу, спрямованого на виявлення ознак кризи банку, ідентифікацію її глибини та можливих наслідків, оцінку можливостей переборення, задоволення інших аналітичних потреб суб'єкта антикризового управління.

Основним призначенням діагностики як висхідного етапу антикризового управління є:

- діагностування наявності кризи, оцінювання її масштабів, стадії, гостроти прояву, у тому числі ймовірності та часу виникнення ситуації банкрутства;

- прогнозування можливих тенденцій подальшого розвитку кризи за песимістичним (ліквідаційна процедура) та оптимістичним (санаційна процедура) сценаріями;
- надання суб'єктові антикризового управління аналітичної інформації, необхідної для прийняття відповідних управлінських рішень;
- оцінка можливості, доцільності та передумов виведення банку з кризового стану;
- захист інтересів вкладників і кредиторів.

Діагностика банків повинна здійснюватися під час проведення моніторингу їх стійкості. У свою чергу, фінансовий моніторинг банківської системи – це частина наглядових функцій центрального банку, основною метою його є забезпечення органів державного управління і банківської системи інформацією, що відображає результати діяльності банківської системи та вплив чинників, які визначають стійкість банківської системи.

Основними завданнями фінансового моніторингу є такі: збір і накопичення інформації, яка відображає основні показники економічного розвитку країни у контексті динамічного розвитку банківської системи; збір і накопичення інформації, яка відображає діяльність банківської системи; аналіз і прогноз показників фінансової стійкості національної банківської системи; оцінка системних ризиків банківської системи; виявлення і оцінка ступеня впливу основних чинників, які визначають стійкість банківської системи; оцінка ефективності заходів, які здійснюються у межах державного регулювання банківської системи.

З метою забезпечення ефективного функціонування системи моніторингу фінансової стійкості банків повинні виконуватися ряд принципів.

Принцип наукового обґрунтування використання у процесі моніторингу методик, що означає необхідність постійного удосконалення методичного забезпечення моніторингу стійкості банків.

Моніторинг фінансової стійкості банків повинен базуватися на принципі безперервності, який означає, що робота пов'язана зі збором і оцінкою інформації, повинна проводитися постійно, а не періодично.

Принцип зіставлення вихідних даних і результативних показників моніторингу. Він означає, що вихідні дані, які складають інформаційну базу моніторингу стійкості банків, повинні порівнюватися на різних відрізках часу. Для цього необхідно забезпечувати постійні форми звітності банківських установ і суб'єктів господарювання економіки. Крім того, повинна забезпечуватися можливість однозначної інтерпретації вихідних даних моніторингу, тобто результативних показників стійкості банківської системи.

Принцип доступності висновків і результатів моніторингу свідчить про необхідність розгляду та обговорення документально зафіксованих висновків моніторингу усіма зацікавленими користувачами інформації про банківську систему.

При проведенні оцінки фінансової стійкості необхідно розглянути питання інформаційного забезпечення – інформаційну базу та інформаційні потоки. Інформаційною базою для аналізу і оцінки стійкості банків є: бухгалтерська звітність банківських установ; бухгалтерська і статистична звітність підприємств і організацій; статистична інформація про соціально-економічний стан країни в цілому, зокрема інформація про діяльність домашніх господарств; параметри бюджету регіонів і країни в цілому; прогнози соціально-економічного розвитку регіонів і країни в цілому; прогнози розвитку окремих галузей економіки регіону і країни. У свою чергу, інформаційні потоки в системі моніторингу стійкості банків об'єднують між собою організації та інститути, які надають первинну інформацію для аналізу, центри обробки інформації та кінцевих користувачів інформації.

Актуальним питанням організації системи моніторингу є її методичне забезпечення. У цьому процесі повинен використовуватися широкий спектр математичного інструментарію: моделі на основі класичних методів математичної статистики; сучасні методи математичного моделювання і

статистики; динамічні моделі на основі системи рівнянь і часних похідних; моделі системного аналізу; дискретної математики, теорії ігор. Оскільки одним із завдань моніторингу стійкості банків є оцінка системних ризиків, необхідно також широко використовувати сучасні прийоми та інструменти ризик-менеджменту. Узагальнення та аналіз існуючих підходів до розробки індикаторів стійкості банків системи дозволили структурувати їх наступним чином.

По-перше, це індикатори, які оцінюють виконання банківською системою основних функцій на макроекономічному рівні. У зазначену групу доцільно включати такі показники: динаміка розвитку банківської системи (капітал, активи, кредити, депозити), співвідношення з макроекономічними показниками (ВВП, доходи населення) розвитку країни; динаміка питомої ваги активів банківської системи у ВВП по відношенню до рівня монетизації економіки; індекси перерозподілу ресурсів між контрагентами, індекс перерозподілу ресурсів за термінами, трансформації ресурсів за термінами; стану розрахунків в економіці: структура дебіторської та кредиторської заборгованості підприємств і організацій, коефіцієнт монетизації економіки, обсяг картотеки за банківськими рахунками клієнтів, які не сплачені через відсутність коштів на кореспондентських рахунках банків, обсяг неоплаченої картотеки на кореспондентських рахунках банків.

По-друге, це індикатори, за допомогою яких можна оцінити ефективність банків (достатність капіталу, якість активів, дохідність та прибутковість, ліквідність, чутливість до ризику). До зазначеної групи доцільно також віднести показник відношення великих ризиків до капіталу, чистого спреда, відношення чистої відкритої позиції за акціями до капіталу.

По-третє, це індикатори, які оцінюють здатність банків протистояти дії внутрішніх і зовнішніх чинників, а саме: рівень концентрації банків; залежність банківської системи від міжбанківських кредитів; питома вага кредитного портфеля в активах; мультиплікатор розширення депозитної бази; питома вага іноземного капіталу в банківській системі.

В антикризовому управлінні фінансовою стійкістю банків особливого значення набуває методика оцінки глибини кризи. Система показників оцінки стадії та глибини кризових явищ у банках представлена у таблиці 3.9.

Таблиця 3.9

Система показників оцінки стадії та глибини кризових явищ у банківських установах

№	Умовні позначення	Назва	Порядок розрахунку	Теоретичне значення
1. Активність/агресивність				
1	ККЕ1	Коефіцієнти кредитної експансії	Кредити клієнтам / Чисті активи	Не більше 0,6
2	ККЕ2		Кредити клієнтам / Кошти клієнтів	Не більше 0,8
3	CL/KP	Частка споживчих позичок	Споживчі позички/ Кредити клієнтам	Чим більше, тим більший рівень ризику
4		Частка високоліквідних активів	Грошові кошти та їх екв./Чисті активи	Не менше 0,1
5	E/NA	Фінансовий важіль	Власний капітал/ Чисті активи	Не менше 0,1
6	Ib/L	Частка міжбанківських позичок	Кошти банків / Зобов'язання	Не більше 0,2
7	Lfc/TL	Частка позичок у ін. валюті до кредитів клієнтам		Чим більше, тим більший рівень ризику
8	Dfc/TD	Частка депозитів у ін. валюті до коштів клієнтів		
2. Ризикованість				
9	Crisk	Рівень кредитного ризику	Резерви за позичками/Кредити клієнтам	Не більше 0,05
10		Рівень ризику активів	Резерви за активами/Загальні активи	
11	Ferisk	Рівень валютного ризику	(Активи в ін. в. – Зобов'язання в ін. в.)/ Власний капітал	Чим більше, тим більший рівень ризику
3. Ліквідність				
12	HQLA/C	Рівень миттєвої ліквідності	Високоліквідні активи / Кошти клієнтів до запитання	Нормативне – не менше 0,2. Теоретичне →1
13	LA(1-2)/CD	Достатність активів первинної та вторинної ліквідності	Активи первинної та вторинної ліквідності / Кошти до запитання	Теоретичне →1
4. Платоспроможність				
14	LA/CD	Достатність ліквідних активів	Ліквідні активи/ Кошти клієнтів до запитання	Більше 1
15	LA/L		Ліквідні активи/ Зобов'язання	Теоретичне →1
16	E/FA	Достатність капіталу для фондування постійних активів	Власний капітал/(Основні засоби+нематеріальні активи+вкладення в АК та ДК)	Більше 1
5. Рентабельність				
17	ROA	Віддача активів	Фінансовий результат/Активи	Не менше 0,01
18	ROE	Віддача власного капіталу	Фінансовий результат/Власний капітал	Не менше 0,1
19	ROSE	Віддача статутного капіталу	Фінансовий результат/Статутний капітал	Не менше 0,15
20	NIM	Чиста процентна маржа	Чистий процентний дохід (ЧПД)/Робочі активи	Не менше 0,03
21	SPREAD	Серед	Ставка розміщення – Ставка залучення	Не менше 0,03
22	E1	Достатність доходів	ЧПД/Витрати на формування резервів	Більше 1

Продовження табл. 3.9

№	Умовні позначення	Назва	Порядок розрахунку	Теоретичне значення
23	E2		(ЧПД+ЧКом.Д)/Загально банківські витрати	Більше 1,5
6. Адекватність власного капіталу та доходів для покриття ризиків				
24	RAM	Маржа, скоригована на ризики	(ЧПД-Витрати на формування резервів)/Робочі активи	Не менше 0,03
25	E/EL	Достатність власного капіталу для покриття очікуваних збитків	Власний капітал/Резерви за активними операціями	Не менше 1. Емпіричне →1

Залежно від значень показників та глибини фінансової кризи можна визначитися з основними напрямми антикризових заходів (табл. 3.10).

Таблиця 3.10

Напрями антикризових заходів залежно від глибини та стадії фінансової кризи

Стадії ↓	Фази прояву					
	Активність основної діяльності	Ризики активних операцій	Фінансові результати	Платоспроможність	Ліквідність	Достатність капіталу
Накопичення ризиків	Попереджувальні заходи. Забезпечення розширення активних операцій адекватним збільшенням капіталу	Націленість кредитної політики на якісне зростання, а не максимізацію обсягів портфеля	Формування загальних резервів	Утримання в портфелі дохідних активів цінних паперів	Використання якісних моделей прогнозування грошових потоків з урахуванням невизначеності зовнішнього середовища	Формування резервів, за умови значного зростання ринку – підтримка акціонерів
Передкризовий			Пошук джерел скорочення витрат. Альтернативні джерела доходу			
Початкова	Більш виважена кредитна політика		Економія на витратах. Управління непроцентними доходами.	Збалансування резервів первинної та вторинної ліквідності	Посилення заходів передкризової та поглибленої стадії	Отримання субординованого боргу. Продаж інвестицій в АК та ДК. Додаткова емісія акцій.
Поглиблення	Кредитування лише найбільш надійних позичальників. Обмеження роздрібного кредитування.	Робота с проблемною заборгованістю: реструктуризація, сек'юритизація			Обмеження обсягів залучення нових депозитів.	
Критична	Підтримка акціонерів та/або реорганізація діяльності					

На перших стадіях основним напрямом антикризової політики є попереджувальні заходи: стримування агресивного розвитку, обрання стратегії

якісного зростання, а не максимізації ринкової частки; забезпечення формування захисного буферу власного капіталу шляхом створення загальних резервів з отриманого прибутку.

Основними напрямками антикризової політики банку є передусім збереження ліквідності та робота з проблемними активами, ураховуючи незначний обсяг інвестиційних операцій, останнє стосується передусім банківських позичок. До основних методів управління проблемними позичками можна віднести: активізація претензійно-позовної роботи банку за наданим кредитом; реструктуризація; списання кредиту; продаж проблемного кредиту третій особі.

На поглибленій стадії фінансової кризи варто уникати підтримання ліквідності за рахунок залучення нових депозитів: такий метод може бути ефективним лише у короткостроковій перспективі, а в подальшому може призвести до втрати платоспроможності й погіршити показники фінансової стійкості. Проблема нестачі ресурсів для виконання поточних зобов'язань може вирішуватися лише за рахунок отримання рефінансування від Національного банку України.

Виходом із фінансової кризи, що знаходиться на критичній стадії свого розвитку, може стати лише значне вкладання коштів власниками – наявними чи новими у випадку реорганізації – чи ліквідація банківської установи.

Питання для самоконтролю.

1. Що таке антикризове управління?
2. Які особливості антикризового управління у забезпеченні фінансової стійкості банків?
3. Що таке антикризова стратегія?
4. Які чинники впливають на виникнення банківських криз?
5. Які підходи використовують для оцінювання можливості виникнення банківської кризи?

6. Охарактеризуйте показники, що використовуються для оцінки ефективності фінансової системи?
7. Які види діагностики існують?
8. Що таке діагностика банківської системи?
9. Що таке моніторинг банківської системи?
10. Які принципи моніторингу використовуються?
11. Які інструменти використовуються в антикризовому управлінні банками?
12. Які види стрес-тестів використовують в антикризовому управлінні?
13. Що таке аутсорсинг та його види?
14. Які індикатори використовують при проведенні діагностики і моніторингу банків ?
15. Які існують державні антикризові заходи?

Ключові слова: антикризове управління, антикризова стратегія, діагностика, моніторинг, індикатори, стрес-тест, антикризові заходи.

Тестові завдання.

1. Відношення капіталу першого рівня до зважених з урахуванням ризику активів це:

- а) коефіцієнт ліквідності;
- б) показник доходності капіталу;
- в) рентабельність капіталу;
- г) показник достатності капіталу;
- д) показник чутливості до ринкового ризику.

2. До форм здійснення індикативного регулювання НЕ відноситься:

- а) встановлення обов'язкових економічних нормативів;
- б) операції з цінними паперами на відкритому ринку;
- в) управління золотовалютними резервами;
- г) встановлення вимог та обмежень щодо діяльності банків;
- д) визначення норм обов'язкових резервів для банків.

3. Контроль за рівнем кредитного ризику забезпечується виконанням наступних нормативів:

- а) Н7;
- б) Н8;
- в) Н9;
- г) Н10;
- д) всі відповіді вірні.

4. Основними джерелами інформації про національні розрахунки виступають:

- а) Система національних рахунків 1993 р.;
- б) Керівництво про грошово-кредитну та фінансову статистику 2000 р.;
- в) Керівництво про платіжний баланс 1993 р.;
- г) Керівництво по статистиці державних фінансів 2001р.;
- д) всі відповіді вірні.

5. До форм здійснення адміністративного регулювання відноситься:

- а) встановлення обов'язкових економічних нормативів;
- б) операції з цінними паперами на відкритому ринку;
- в) управління золотовалютними резервами;
- г) встановлення вимог та обмежень щодо діяльності банків;
- д) визначення норм обов'язкових резервів для банків.

6. До методів адміністративного регулювання НБУ НЕ відносять:

- а) реєстрація банків та ліцензування їх діяльності;
- б) застосування санкцій адміністративного чи фінансового характеру;
- в) встановлення вимог та обмежень щодо діяльності банків;
- г) надання рекомендацій щодо діяльності банків;
- д) рефінансування банків.

7. До методів індикативного регулювання НЕ відносять:

- а) встановлення норм відрахувань до резервів на покриття ризиків від активних банківських операцій;
- б) встановлення обов'язкових економічних нормативів;
- в) визначення норм обов'язкових резервів для банків;
- г) операцій з цінними паперами на відкритому ринку;
- д) надання рекомендацій щодо діяльності банків.

8. Інституційний рівень проведення стрес-тесту фінансової стійкості включає:

- а) знизу вверху;
- б) зверху вниз;
- в) змішаний;
- г) всі відповіді вірні;
- д) немає правильної відповіді.

9. Державні інструменти антикризового управління в банківській сфері діляться на наступні групи:

- а) адміністративні, операційні, ліквідаційні;
- б) фінансові, адміністративні, операційні;
- в) фінансові, операційні, структурні;
- г) системні, фінансові, структурні;
- д) прямі та непрямі.

10. Серед міжнародних чинників виникнення кризових ситуацій у системному банку виділяють:

- а) традиції, репутації та імідж;
- б) рівень капіталізації;
- в) розвиток філіальної мережі;

- г) рівень конкурентоспроможності;
- д) правильної відповіді немає.

11. Фінансова складова антикризового управління системними банками включає:

- а) управління ризиками;
- б) корпоративне управління;
- в) стратегічне управління;
- г) управління власним капіталом;
- д) правильні відповіді а) та в).

12. Процес антикризового управління системним банком включає наступну кількість етапів:

- а) 1;
- б) 2;
- в) 3;
- г) 4;
- д) 5.

13. Стрес-тести бувають:

- а) прямі та непрямі;
- б) однофакторні та багатофакторні;
- в) строкові та безстрокові;
- г) позитивні та негативні;
- д) історичні та гіпотетичні.

14. Причиною такого симптому, як зростання проблемної кредитної заборгованості, є:

- а) надмірна концентрація кредитів;
- б) недосконала політика кредитування;

- в) прийняття надмірного ризику;
- г) недотримання чинних норм і правил;
- д) шахрайство.

15. Причиною такого симптому, як низька якість активів, є:

- а) надмірна концентрація кредитів;
- б) недосконала політика кредитування;
- в) прийняття надмірного ризику;
- г) недотримання чинних норм і правил;
- д) шахрайство.

16. Причиною такого симптому, як втрата капіталу, є:

- а) надмірна концентрація кредитів;
- б) недосконала політика кредитування;
- в) прийняття надмірного ризику;
- г) недотримання чинних норм і правил;
- д) шахрайство.

17. Причиною такого симптому, як втрата прибутковості, є:

- а) надмірна концентрація кредитів;
- б) недосконала політика кредитування;
- в) прийняття надмірного ризику;
- г) недотримання чинних норм і правил;
- д) шахрайство.

18. Причиною такого симптому, як втрата ділової репутації, є:

- а) надмірна концентрація кредитів;
- б) недосконала політика кредитування;
- в) прийняття надмірного ризику;
- г) недотримання чинних норм і правил;

д) шахрайство.

19. До чинників виникнення системних банківських криз не відноситься:

- а) фінансова глобалізація;
- б) зменшення обсягів виробництва;
- в) надмірна кредитна рестрикція;
- г) вплив інфляції;
- д) коливання товарних цін.

20. Наявність диспропорцій у розвитку банківської системи характеризує таку фазу кризи:

- а) загострення;
- б) стабілізація;
- в) оновлення;
- г) немає відповіді;
- д) всі відповіді вірні.

21. Наявність дисбалансів в економічній системі характеризує таку фазу кризи:

- а) загострення;
- б) стабілізація;
- в) оновлення;
- г) немає відповіді;
- д) всі відповіді вірні.

22. Посилення відтоку капіталу з банківських установ характеризує таку фазу кризи:

- а) загострення;
- б) стабілізація;
- в) оновлення;

- г) немає відповіді;
- д) всі відповіді вірні.

23. Істотні фінансові витрати, погіршення фінансових показників характеризують таку фазу кризи:

- а) загострення;
- б) стабілізація;
- в) оновлення;
- г) немає відповіді;
- д) всі відповіді вірні.

24. Нормалізація роботи банківської системи характеризує таку фазу кризи:

- а) загострення;
- б) стабілізація;
- в) оновлення;
- г) немає відповіді;
- д) всі відповіді вірні.

25. Поступове покращення показників функціонування банківської системи характеризує таку фазу кризи:

- а) загострення;
- б) стабілізація;
- в) оновлення;
- г) немає відповіді;
- д) всі відповіді вірні.

26. Ознаками якого з перерахованих показників ефективності фінансових систем є визначення права на власність, договірне право, ринкові угоди, які легко застосовуються на практиці:

- а) звітність, прозорість та відкритість;

- б) контроль з боку зацікавлених сторін та інституційне управління;
- в) юридична та правова основа;
- г) структура ринку;
- д) органи регулювання і нагляду.

27. Надання кредитів Центральним банком відноситься до таких державних інструментів антикризового управління, як:

- а) фінансові інструменти;
- б) операційні інструменти;
- в) структурні інструменти;
- г) відповідь а і б вірні;
- д) немає вірної відповіді.

28. Зниження норм обов'язкового резервування відноситься до таких державних інструментів антикризового управління, як:

- а) фінансові інструменти;
- б) операційні інструменти;
- в) структурні інструменти;
- г) відповідь а і б вірні;
- д) немає вірної відповіді.

29. Регулювання облікової ставки відноситься до таких державних інструментів антикризового управління, як:

- а) фінансові інструменти;
- б) операційні інструменти;
- в) структурні інструменти;
- г) відповідь а і б вірні;
- д) немає вірної відповіді.

30. Надання гарантій уряду за депозитними вкладками відноситься до таких державних інструментів антикризового управління, як:

- а) фінансові інструменти;
- б) операційні інструменти;
- в) структурні інструменти;
- г) відповідь а і б вірні;
- д) немає вірної відповіді.

31. Використання облігаційних інструментів відноситься до таких державних інструментів антикризового управління, як:

- а) фінансові інструменти;
- б) операційні інструменти;
- в) структурні інструменти;
- г) відповідь а і б вірні;
- д) немає вірної відповіді.

32. Перегляд системи оподаткування відноситься до таких державних інструментів антикризового управління, як:

- а) фінансові інструменти;
- б) операційні інструменти;
- в) структурні інструменти;
- г) відповідь а і б вірні;
- д) немає вірної відповіді.

33. Викуп прострочених зобов'язань підприємств перед банками відноситься до таких державних інструментів антикризового управління, як:

- а) фінансові інструменти;
- б) операційні інструменти;
- в) структурні інструменти;
- г) відповідь а і б вірні;
- д) немає вірної відповіді.

34. Конвертація депозитів державних підприємств у капітал банку відноситься до таких державних інструментів антикризового управління, як:

- а) фінансові інструменти;
- б) операційні інструменти;
- в) структурні інструменти;
- г) відповідь а і б вірні;
- д) немає вірної відповіді.

35. Реструктуризація податкових зобов'язань відноситься до таких державних інструментів антикризового управління, як:

- а) фінансові інструменти;
- б) операційні інструменти;
- в) структурні інструменти;
- г) відповідь а і б вірні;
- д) немає вірної відповіді.

36. Закриття або скорочення неприбуткових філіалів відноситься до таких державних інструментів антикризового управління, як:

- а) фінансові інструменти;
- б) операційні інструменти;
- в) структурні інструменти;
- г) відповідь а і б вірні;
- д) немає вірної відповіді.

37. Відмова від паралельних напрямків бізнесу відноситься до таких державних інструментів антикризового управління, як:

- а) фінансові інструменти;
- б) операційні інструменти;
- в) структурні інструменти;
- г) відповідь а і б вірні;
- д) немає вірної відповіді.

38. Посилення конкурентних переваг банку відноситься до таких державних інструментів антикризового управління, як:

- а) фінансові інструменти;
- б) операційні інструменти;
- в) структурні інструменти;
- г) відповідь а і б вірні;
- д) немає вірної відповіді.

39. Ліквідація, злиття, реорганізація банку відносяться до таких державних інструментів антикризового управління, як:

- а) фінансові інструменти;
- б) операційні інструменти;
- в) структурні інструменти;
- г) відповідь а і б вірні;
- д) немає вірної відповіді.

40. Управління «поганими активами» відносяться до таких державних інструментів антикризового управління, як:

- а) фінансові інструменти;
- б) операційні інструменти;
- в) структурні інструменти;
- г) відповідь а і б вірні;
- д) немає вірної відповіді.

41. Інтеграційні процеси відносяться до таких чинників виникнення кризових ситуацій у системному банку:

- а) зовнішні;
- б) внутрішні;
- в) міжнародні;
- г) вірні відповіді а і в;
- д) вірні відповіді б і в.

42. Міжнародні інвестиції відносяться до таких чинників виникнення кризових ситуацій у системному банку:

- а) зовнішні;
- б) внутрішні;
- в) міжнародні;
- г) вірні відповіді а і в;
- д) вірні відповіді б і в.

43. Міжнародний рух капіталів відноситься до таких чинників виникнення кризових ситуацій у системному банку:

- а) зовнішні;
- б) внутрішні;
- в) міжнародні;
- г) вірні відповіді а і в;
- д) вірні відповіді б і в.

45. Міжнародні стандарти банківської діяльності відносяться до таких чинників виникнення кризових ситуацій у системному банку:

- а) зовнішні;
- б) внутрішні;
- в) міжнародні;
- г) вірні відповіді а і в;
- д) вірні відповіді б і в.

46. Зовнішня політика держави відноситься до таких чинників виникнення кризових ситуацій у системному банку:

- а) зовнішні;
- б) внутрішні;
- в) національні;
- г) вірні відповіді б і в;
- д) вірні відповіді а і в.

47. Рівень доходів населення відноситься до таких чинників виникнення кризових ситуацій у системному банку:

- а) зовнішні;
- б) внутрішні;
- в) національні;
- г) вірні відповіді б і в;
- д) вірні відповіді а і в.

49. Макроекономічна ситуація відноситься до таких чинників виникнення кризових ситуацій у системному банку:

- а) зовнішні;
- б) внутрішні;
- в) національні;
- г) вірні відповіді б і в;
- д) вірні відповіді а і в

50. Інвестиційна діяльність відноситься до таких чинників виникнення кризових ситуацій у системному банку:

- а) зовнішні;
- б) внутрішні;
- в) національні;
- г) вірні відповіді б і в;
- д) вірні відповіді а і в.

51. Традиції, репутація, імідж банку відносяться до таких чинників виникнення кризових ситуацій у системному банку:

- а) конкурентна позиція;
- б) політика в різних напрямках;
- в) фінансовий менеджмент;
- г) міжнародні;
- д) національні .

52. Рівень конкурентоспроможності банку відноситься до таких чинників виникнення кризових ситуацій у системному банку:

- а) конкурентна позиція;
- б) політика в різних напрямках;
- в) фінансовий менеджмент;
- г) міжнародні;
- д) національні .

53. Система управління ризиками відноситься до таких чинників виникнення кризових ситуацій у системному банку:

- а) конкурентна позиція;
- б) політика в різних напрямках;
- в) фінансовий менеджмент;
- г) міжнародні;
- д) національні .

54. Продуктова стратегія банку відноситься до таких чинників виникнення кризових ситуацій у системному банку:

- а) конкурентна позиція;
- б) політика в різних напрямках;
- в) фінансовий менеджмент;
- г) міжнародні;
- д) національні .

55. Структура балансу банку відноситься до таких чинників виникнення кризових ситуацій у системному банку:

- а) конкурентна позиція;
- б) політика в різних напрямках;
- в) фінансовий менеджмент;
- г) міжнародні;
- д) національні.

56. Методика сценарного аналізу відноситься до таких внутрішньобанківських антикризових заходів:

- а) внутрішні нормативні ліміти;
- б) реорганізація банку;
- в) стрес-тестування ;
- г) спеціальні заходи;
- д) немає вірної відповіді.

57. Методика сценарного аналізу відноситься до таких внутрішньобанківських антикризових заходів:

- а) внутрішні нормативні ліміти;
- б) стрес-тестування ;
- в) реорганізація банку;
- г) спеціальні заходи;
- д) немає вірної відповіді.

58. Зміна складу учасників банку відноситься до таких внутрішньобанківських антикризових заходів:

- а) внутрішні нормативні ліміти;
- б) стрес-тестування ;
- в) реорганізація банку;
- г) спеціальні заходи;
- д) немає вірної відповіді.

59. Реінжиніринг бізнес-процесів відноситься до таких внутрішньобанківських антикризових заходів:

- а) внутрішні нормативні ліміти;
- б) стрес-тестування ;
- в) реорганізація банку;
- г) спеціальні заходи;
- д) немає вірної відповіді.

60. Бенчмаркінг відноситься до таких внутрішньобанківських антикризових заходів:

- а) внутрішні нормативні ліміти;
- б) стрес-тестування ;
- в) реорганізація банку;
- г) спеціальні заходи;
- д) немає вірної відповіді.

61. Аутсорсинг відноситься до таких внутрішньобанківських антикризових заходів:

- а) внутрішні нормативні ліміти;
- б) стрес-тестування ;
- в) реорганізація банку;
- г) спеціальні заходи;
- д) немає вірної відповіді.

62. Діагностика фінансового стану банку та аналіз зовнішнього середовища відноситься до такого етапу антикризового управління системним банком:

- а) 1-й етап ;
- б) 2-й етап ;
- в) 3-й етап;
- г) 4-й етап ;
- д) 5-й етап .

63.Опрацювання версій і гіпотез щодо шляхів подолання кризових явищ,планування відноситься до такого етапу антикризового управління системним банком:

- а) 1-й етап ;
- б) 2-й етап ;
- в) 3-й етап ;
- г) 4-й етап ;
- д) 5-й етап .

64. Уточнення антикризової моделі управління та прийняття антикризових управлінських рішень відноситься до такого етапу антикризового управління системним банком:

- а) 1-й етап ;
- б) 2-й етап;
- в) 3-й етап ;
- г) 4-й етап ;
- д) 5-й етап .

65. Моніторинг та облік реалізації антикризових процедур відноситься до такого етапу антикризового управління системним банком:

- а) 1-й етап ;
- б) 2-й етап ;
- в) 3-й етап ;
- г) 4-й етап ;
- д) 5-й етап .

66. Банківські кризи залежно від їх масштабу та ступеня дестабілізуючого впливу на економіку можна поділити на такі види:

- а) кризи на макроекономічному рівні; кризи на макроекономічному рівні; кризи, що характеризуються повномасштабною бюджетно-фінансовою дестабілізацією.
- б) кризи на міжгалузевому рівні; кризи на рівні конкретних банків; кризи на рівні корпоративних груп; кризи на макроекономічному рівні; міждержавні кризи банківської галузі.
- в) кризи на макроекономічному рівні; кризи, що поширюються на мікроекономічному рівні.
- г) кризи на міжгалузевому рівні; кризи на рівні конкретних банків; кризи на рівні корпоративних груп; міждержавні кризи банківської галузі.
- д) кризи на макроекономічному рівні; кризи, що поширюються на мікроекономічному рівні; кризи, що характеризуються повномасштабною бюджетно-фінансовою дестабілізацією.

РОЗДІЛ 4

ФІНАНСОВА БЕЗПЕКА БАНКІВ В УПРАВЛІННІ ЇХ ФІНАНСОВОЮ СТІЙКІСТЮ

Після вивчення даної теми студент повинен:

знати:

- економічну сутність, цілі, завдання, функції фінансової безпеки банків;
- суб'єкти і об'єкти фінансової безпеки банків;
- характеристику загроз фінансовій безпеці банківської системи та окремого банку;
- організаційно-функціональні злочини проти банків та заходи щодо їх подолання.

уміти:

- ідентифікувати загрози фінансовій безпеці банків;
- аналізувати та оцінювати індикатори фінансової безпеки банків.

4.1. Характеристика структурних елементів фінансової безпеки банків

Банківська система – це одна з важливих складових сучасної ринкової економіки. Основою її є банківські установи, які володіють певною сукупністю важелів впливу на фінансову, інвестиційну, виробничу та інші сфери економіки.

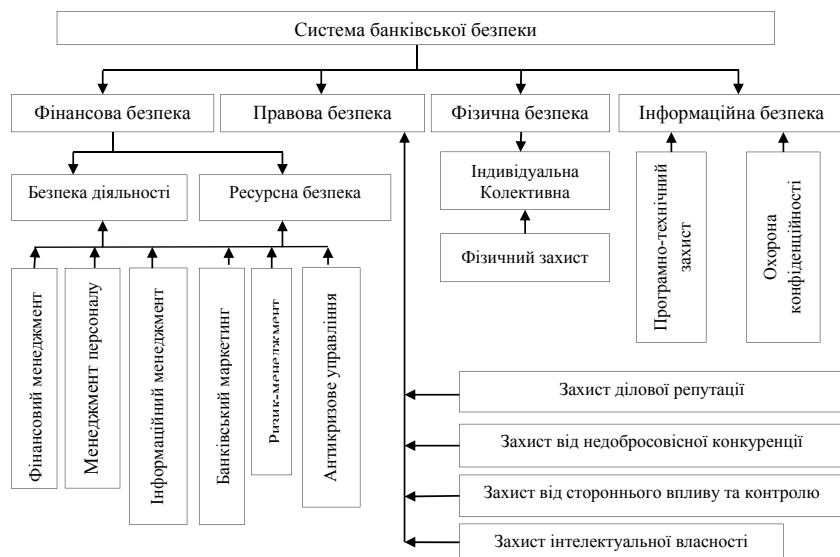
В умовах зростаючої відкритості економіки України та послідовної її інтеграції у світове господарство забезпечення фінансової безпеки банківської системи є актуальним завданням в контексті стратегічного управління фінансовою стійкістю банківської системи. Це зумовлено впливом зовнішнього середовища, яке сьогодні характеризується елементами поглиблення фінансової кризи, та внутрішнього середовища, зокрема поглибленням конкуренції та

консолідації банківського бізнесу. Вплив внутрішнього середовища зумовлює виникнення загроз, які перешкоджають процесу реалізації стратегічних напрямків розвитку банків з точки зору прибутковості та мінімізації ризиковості. Тому проблема забезпечення фінансової безпеки банківської системи є досить актуальною і повинна розглядатися як системоутворюючий елемент фінансової стійкості банківської системи.

Фінансова безпека банку – це сукупність умов, за яких потенційно небезпечні для фінансового стану комерційного банку дії чи обставини, попереджені чи зведені до такого рівня, за якого вони не здатні завдавати шкоди встановленому порядку функціонування банку, збереженню й відтворенню його майна та інфраструктури і перешкоджати досягненню банком статутних цілей; стан захищеності фінансових інтересів комерційного банку, його фінансової стійкості, а також середовища, в якому він функціонує.

Враховуючи те, що на фінансову стійкість банків впливають зовнішні та внутрішні чинники, фінансова безпека банків повинна бути спрямована на нейтралізацію їх негативного впливу та досягнення певного ефекту від проведених заходів. Зарубіжний та вітчизняний досвід свідчить про те, що для забезпечення безпеки необхідно створити цілеспрямовану протидію усім злочинним та протиправним діям.

Система банківської безпеки складається із таких її структурних елементів як фінансова безпека, правова безпека, фізична безпека, інформаційна безпека (рис. 4.1.).

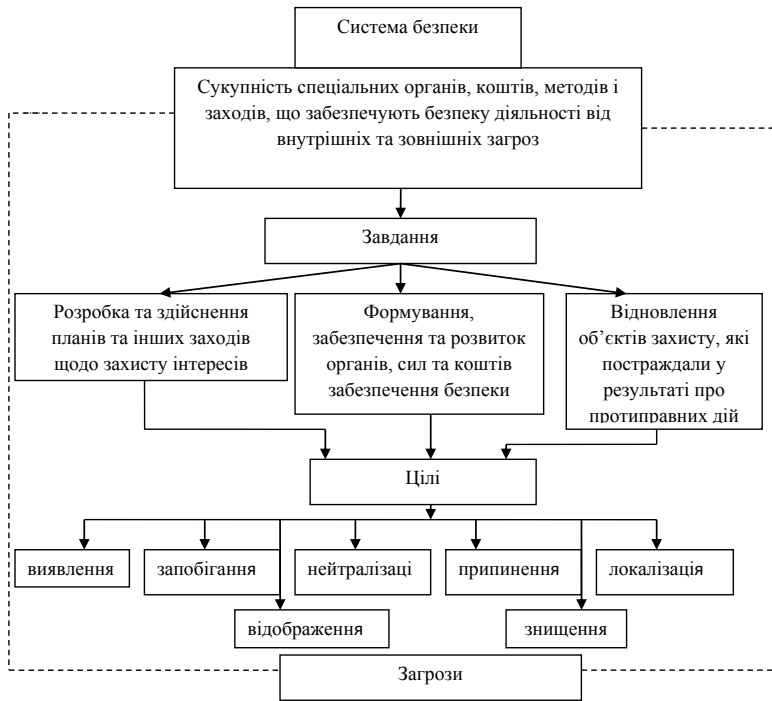

Рис. 4.1 Система банківської безпеки

Систему безпеки банківської діяльності можна визначити як організовану сукупність спеціальних органів, коштів, методів і заходів, що забезпечують захист діяльності від впливу внутрішніх та зовнішніх загроз (рис. 4.2).

При організації ефективної системи фінансової безпеки необхідно дотримуватися таких принципів:

комплексність – забезпечення безпеки персоналу, матеріальних та фінансових ресурсів від можливих загроз усіма доступними законними засобами, методами; забезпечення безпеки інформаційних ресурсів протягом усього життєвого циклу, на усіх технологічних етапах їх обробки та використання, в усіх режимах функціонування; спроможність системи до розвитку та удосконалення відповідно до змін умов функціонування суб'єкта;

Рис. 4.2 Система безпеки банківської діяльності

своєчасність – попереджувальний характер заходів щодо забезпечення безпеки. Постановка завдань, формування комплексної безпеки на попередніх стадіях розробки системи безпеки на підставі аналізу та прогнозування обставин, загроз безпеці, а також розробка ефективних заходів попередження;

безперервність – використання злочинцями законних і незаконних методів з метою боротьби з методами захисту, що забезпечують безпеку діяльності;

активність – захист інтересів банківських установ шляхом використання стандартних і нестандартних методів;

законність – система безпеки на основі законодавчої бази, що регулює процес здійснення банківської діяльності;

обґрунтованість – заходи і засоби захисту, які повинні реалізовуватися на сучасному рівні розвитку безпеки та відповідати встановленим вимогам і нормам;

економічна доцільність – співставлення можливих збитків та витрат на забезпечення безпеки (критерій ефективності – вартість);

спеціалізація – залучення до розробки та впровадження заходів та засобів захисту спеціалізованих підрозділів або установ;

взаємодія та координація – здійснення заходів забезпечення безпеки на основі чіткої взаємодії усіх зацікавлених підрозділів та служб, сторонніх спеціалізованих установ;

удосконалення заходів і засобів захисту на основі власного досвіду, нових технічних засобів з урахуванням зміни методів і засобів розвідки, схем відмивання грошей, фінансування тероризму та фінансового шпіонажу;

централізація управління – самостійне функціонування системи безпеки за єдиними організаційними, функціональними та методологічними принципами з централізованим управлінням системою безпеки.

Основною метою системи безпеки банків є попередження збитків від розголошення конфіденційної інформації; крадіжки фінансових та матеріально-технічних цінностей, порушення функціонування інформаційних систем.

Цілями системи фінансової безпеки повинні бути: захист прав банківських установ, їх структурних підрозділів та співробітників; збереження та ефективне використання фінансових, матеріальних, інформаційних ресурсів; підвищення конкурентоспроможності та зростання прибутковості за рахунок забезпечення якості банківських послуг та безпеки для клієнтської бази.

Завданнями системи фінансової безпеки повинні бути: своєчасне виявлення та ліквідація загроз, чинників та умов, що спричиняють фінансовий, матеріальний та моральний збиток банківській системі; віднесення інформації до категорії обмеженого доступу; створення механізму та умов оперативного реагування на загрози безпеці та появу негативних тенденцій у функціонуванні банківської системи; створення умов для максимально можливого

відшкодування та локалізації збитків, що отримані на підставі неправомірних дій фізичних та юридичних осіб, для послаблення негативного впливу порушень безпеки на досягнення стратегічних цілей.

Розглядаючи фінансову безпеку банків як систему, виокремлено її об'єкти і суб'єкти (рис. 4.3).

Рис. 4.3 Суб'єкти і об'єкти фінансової безпеки банків

Об'єкти захисту в банку мають різноплановий характер, і потребують різних умов забезпечення безпеки (табл. 4.1).

На основі аналізу основних об'єктів захисту банку, для забезпечення необхідного рівня його безпеки, система безпеки банку повинна відповідати наступним вимогам: оперативність, узгодженість, гнучкість, надійність, точність, відновлюваність.

Таблиця 4.1

Різноплановість об'єктів захисту в банку

Об'єкт захисту в банку	Характер	Умови безпеки
Фінансові ресурси (національна й іноземна валюта, комерційні операції та угоди банку, цінності, фінансові документи)	Висока вартість, системність, мобільність, таємність, різнонаправленість	Фізична і технічна охорона, прогноз, контроль і регулювання потоків і напрямків
Матеріальні засоби (будівлі, сховища, обладнання, транспорт, засоби і системи інформатизації);	Висока вартість, низька спроможність до модернізації, громіздкість, інертність	Фізична і технічна охорона, ремонт, заміна, модернізація
Інформаційні ресурси банку з обмеженим доступом (відомості, що є банківською та комерційною таємницею банку і його конфіденційною інформацією);	Таємність, складність передачі, обробки, зберігання і резервування	Технічна охорона, обмеження доступу, розмежування доступу, контроль і регулювання потоків і напрямків
Персонал банку (керівництво і вищий менеджмент банку, особи, які мають доступ до його таємниць, інші працівники банку);	Людські якості, моральні установки, матеріальний стан, досвід роботи	Ретельна перевірка, постійний контроль, фізична охорона,
Клієнти банку (фізичні та юридичні особи)	Людські якості, моральні установки, матеріальний стан	Конфіденційність, постійний контроль, ретельна перевірка, фізична охорона

Користувачі результатами діяльності банку мають різнопланові фінансові інтереси. Всі вони зацікавлені в найшвидшій і найповнішій їх реалізації. Проте інтереси фінансової безпеки потребують впровадження певних обмежень прав користувачів для досягнення балансу їх задоволення (табл. 4.2).

Характер фінансової безпеки комерційного банку – двоякий: з одного боку необхідність виконання послуг банку у максимально короткий термін для досягнення фінансових інтересів користувачів результатами його діяльності, з другого – ретельне дотримання вимог чинного законодавства і порядку проведення банківських операцій, збереження комерційної таємниці та виконання заходів по аутентифікації і розмежуванню доступу до інформації.

Таблиця 4.2

Види, фінансові інтереси та обмеження прав користувачів результатами діяльності банку

Користувачі результатів	Фінансові інтереси користувачів	Обмеження
1	2	3
Акціонери	Ріст ринкової вартості банку і прибутковості акцій, зміцнення фінансової стійкості, зростання показників ефективності діяльності, інвестиційній привабливості і конкурентоздатності.	Розпорядження коштами банку обмежене законодавством України та іншими нормативними актами. Обмеження доступу до інформації, що містить державну таємницю та до деяких відомостей комерційного характеру (наприклад, відомості про клієнтів). Вплив на діяльність банку залежить від кількості та якості акцій.
Інвестори	Інвестиційна привабливість банку, ефективність інвестицій і рівень їхнього ризику, ефективність використання наявних у банку власних і залучених засобів, фінансова стійкість, платоспроможність.	Обмеження в обсягах інформації про фінансовий стан банку, неможливість впливати на управління його ресурсами.
Національний банк	Зміцнення стійкості банківських установ, підвищення якості здійснення функцій по акумулюванню коштів і їхньої трансформації в кредити й інвестиції, зміцнення довіри вкладників і інших кредиторів	Вплив на діяльність і ресурси банку обмежений законами України.
Органи фінансово-економічного контролю	Своєчасність, повнота розрахунків по податках і зборам у бюджет і позабюджетні фонди, стабільність надходжень коштів	Обмеження в обсягах інформації про фінансовий стан банку, неможливість впливати на управління його ресурсами.
Органи місцевого самоврядування	Створення нових робочих місць, економічна підтримка регіону, орієнтація на місцевих контрагентів, стабільність податкових платежів у місцеві бюджети	Доступ тільки до даних публічної звітності, можливість впливати на діяльність і ресурси банку тільки за допомогою “адмінресурсу”.

Продовження табл. 4.2

1	2	3
Кредитори	Своєчасність і повнота виконання зобов'язань по наданому кредиту, позиці, по поверненню внесків і депозитів	Обмеження в обсягах інформації про фінансовий стан банку, неможливість впливати на управління його ресурсами.
Клієнти	Своєчасність і повнота задоволення потреб у фінансуванні, прибутковість і надійність розміщення вільних засобів, терміни проходження платежів	Доступ тільки до даних публічної звітності. Неможливість впливу на діяльність банку.
Наймані робітники банку	Здатність банку вчасно виплачувати зарплату, забезпечувати працевлаштування, соціальні гарантії, стабільність і прибутковість діяльності	Доступ до інформації, яка стосується тільки безпосереднього виконання обов'язків. Неможливість впливу на діяльність банку.
Управлінський персонал організації	Стратегічне і тактичне планування, управління фінансово-кредитними ресурсами, забезпечення інвестиційної привабливості, конкурентоздатності і високої ефективності діяльності, прийняття оперативних управлінських рішень	Доступ до інформації, яка стосується тільки безпосереднього виконання обов'язків, вплив на діяльність банку обмежений посадовими інструкціями та іншими нормативними документами

Особливості банківської безпеки полягають у наступному:

- постійний строгий контроль держави за станом справ в банку та регулювання його діяльності;
- безпосередній зв'язок між банківською та Національною безпекою;
- широке коло інтересів банку як у виробничій, так і в невиробничій сферах і, як наслідок, більша, порівняно з іншими суб'єктами підприємництва, кількість зовнішніх та внутрішніх загроз і дестабілізуючих факторів;
- наявність додаткового і рівноправного об'єкта захисту – банківських клієнтів;
- превалювання мети безпеки (виконання обов'язків перед клієнтами і партнерами та забезпечення їх інтересів) над стратегічними цілями діяльності

банку (одержання максимального прибутку як суб'єкта господарської діяльності.

Виходячи із вище зазначеного сформовано елементи структурно-функціонального забезпечення фінансової безпеки банків (табл. 4.3).

Таблиця 4.3

Елементи формування нової філософії фінансової безпеки банків

Елементи	Характеристика
Етимологічне джерело	безпека - система заходів, що забезпечує захищеність інтересів власників, клієнтів, працівників та керівництва банку від зовнішніх і внутрішніх загроз
Онтологічна сутність	процес досягнення стану захищеності фінансових інтересів банку, що виявляються в ході реалізації його статутних цілей і завдань, і полягає в створенні сприятливих умов для реалізації всіх передбачених статутом видів банківської діяльності. Рівень забезпечення фінансової безпеки банку визначається загальноприйнятими критеріями його надійності, а також іншими показниками, що характеризують його здатність протистояти різним негативним явищам
Гносеологія дослідження	загальнометодологічні положення вивчення фінансових відносин, зовнішніх та внутрішніх загроз, їх структурування
Поняття	сукупності умов, за яких потенційно небезпечні для фінансового стану комерційного банку дії чи обставини, попереджені чи зведені до такого рівня, за якого вони не здатні завдавати шкоди встановленому порядку функціонування банку, збереженню й відтворенню його майна та інфраструктури і перешкоджати досягненню банком статутних цілей; стан захищеності фінансових інтересів комерційного банку, його фінансової стійкості, а також середовища, в якому він функціонує
Генеральна мета	забезпечення фінансово стійкого функціонування банку та уникнення загроз його безпеці, захист законних інтересів банку від протиправних посягань, охорона життя і здоров'я персоналу, недопущення крадіжок фінансових ресурсів та матеріально-технічних засобів, знищення майна і цінностей, розголошення, втрати, витоку службової інформації
Суб'єкти	держава, Національний банк України, банки, партнери і клієнти банків, служби безпеки банків
Об'єкти	персонал банку, фінансові ресурси, матеріальні цінності, новітні технології, інформаційні ресурси
Завдання	прогнозування, виявлення і подолання загроз, віднесення інформації до категорії обмеженого доступу; створення механізму й умов для оперативного реагування на загрози безпеки, максимально можливої локалізації загроз, що завдані фізичними та юридичними особами
Принципи	комплексність, своєчасність, безперервність, активність, законність, економічна доцільність, взаємодія і координація, удосконалення, централізація управління, законності, багатомірності, дотриманості максимально допустимого рівня транспарентності
Методи	управління ризиками, резервування, внутрішній контроль, оцінка та аналіз

Фінансову безпеку банків необхідно розглядати на двох рівнях, тому що банківська система має дворівневу побудову. При оцінці відповідності банків критеріям і стратегії фінансової безпеки, виділяють три взаємопов'язані аспекти:

загальна оцінка життєздатності системи; оцінка ролі центрального банку в банківській системі, його законодавчих функцій і надійності механізму їх реалізації; оцінка здатності банківської системи до взаємодії як між її окремими суб'єктами, так і з державними і громадськими центрами з приводу вироблення стратегічних і короткострокових цілей розвитку економіки.

Відповідно до визначених критеріїв та стратегій доцільно розглянути основні загрози, які шкодять системі стратегічного управління фінансовою стійкістю банків та її основному елементу – фінансовій безпеці.

Загрози безпеці банку – це реальні дії зловмисників чи конкурентів, які здатні завдати банку матеріальної або моральної шкоди, що проявляються сукупністю факторів і умов, які створюють небезпеку для нормального функціонування банку відповідно до його завдань та інтересів.

Основними інтересами банків, якщо розглядати життєво важливі, є придбання, накопичення та розподіл у відповідності з уставними цілями грошових коштів. Всі інші сфери діяльності банків мають підпорядкований характер і витікають із основної мети – отримання прибутку.

Безпека діяльності банків щодо отримання прибутку являє собою стан захищеності самого банку та його клієнтів від загрози можливих збитків. У банківській практиці такі загрози прийнято називати ризиками. Факт отримання прибутку відносно захищеності банків необхідно розглядати як оптимальне співвідношення рівня існуючих загроз (ризиків) та прибутковості банківської діяльності. Такий стан досягається за умови своєчасного виявлення існуючих видів та чинників ризику банківської діяльності, їх кваліфікованої оцінки та ефективного управління ними.

Система зароз фінансовій безпеці банків, враховуючи макро- та мікросередовище функціонування банків подана у табл. 4.4.

Таблиця 4.4

Загрози фінансовій безпеці банківської системи

Зовнішні загрози (макро- рівень)	Внутрішні загрози (мікро- рівень)
Глобальні банківські кризи. Причини виникнення: фінансова глобалізація; зменшення обсягів виробництва, погіршення платоспроможності підприємств-позичальників; надмірна кредитна експансія під час тривалого економічного підйому; вплив інфляції на банківський сектор; різке коливання товарних цін, цін на фінансові активи процентних ставок; вплив зовнішньо-економічних чинників	Недосконалість організації системи фінансового менеджменту в банку: некваліфіковане управління; помилки в стратегічному плануванні та прогнозуванні банківської діяльності; недостовірна оцінка прибутковості від діяльності банку та капіталу банку, визначення джерел поповнення власного капіталу; виникнення конфлікту інтересів між акціонерами; значне вкладання коштів в основні засоби; необґрунтовані високі виплати дивідендів або повернення банком коштів, залучених на умовах субординованого боргу
Механізм використання монетарних інструментів: рівень обов'язкового резервування, обсяги рефінансування НБУ, процентна політика, політика курсоутворення, система управління золотовалютними резервами	Недосконалість організації проведення основних банківських операцій: кредитний процес: частка прострочених відсотків і пролонгованих кредитів у кредитному портфелі; недостовірна інформація про позичальників; недосконала оцінка кредитного ризику; цінні папери: необачлива політика, пов'язана з недостатньо прорахованою підпискою на цінні папери; вкладення коштів у неефективні проекти; використання фальшивих векселів, цінних паперів і гарантійних листів
Недосконалість банківського нагляду та регулювання: наявність економічних нормативів, що регламентують банківську діяльність, їх обґрунтованість і безумовне дотримання; застосування вимог до капіталу банків; система заходів щодо попереднього реагування на проблеми банків та застосування пруденційних заходів впливу	Недотримання ліквідності банківської установи: нерациональна структура підрозділів, що проводять активні операції, неврахування у внутрішніх положеннях та процедурах при визначенні якості активів усіх особливостей, що притаманні проведенню операцій; нерациональна структура активів; дисбаланс між залученням і розміщенням коштів
Незабезпечення фінансової стійкості банків через недовіру до банківської та грошової систем і купівельної спроможності національної валюти	Відсутність висококваліфікованого та чесного кадрового персоналу банку: розтрата коштів банківськими службовцями; незаконне привласнення доходу; маніпуляції з витратами; зловживання реальними активами банку чи клієнта; дії, що виходять за межі повноважень управлінського персоналу банку; підробка документів або внесення до них фіктивних даних, незаконні бухгалтерські записи
Конкурентне середовище в банківській системі: методи, що застосовуються в конкурентній боротьбі, проблема присутності іноземного банківського капіталу	Слабкість маркетингової політики банку: відсутність ретельного аналізу ситуації на фінансовому ринку; невміння обирати партнерів; неефективна рекламна політика просування банківських продуктів на ринок банківських послуг

Продовження табл. 4.4

Зовнішні загрози (макро- рівень)	Внутрішні загрози (мікро- рівень)
Система запобігання та протидії відмиванню доходів, отриманих злочинним шляхом, та фінансуванню тероризму	Неефективна система фінансового моніторингу в банку: відсутність відповідального працівника, внутрішніх правил та програм проведення фінансового моніторингу, необгрунтована політика “Знай свого клієнта”
Нестійкість податкової, кредитної та страхової політики	Наявність каналів витоку інформації з банку: недостатні або невідповідні потребам банку інформаційні системи; відсутність надійної міжфіліальної інформаційної мережі
Несприятливі макроекономічні умови: загальноекономічна ситуація в країні та регіонах	Проблеми, пов’язані з ринковими ризиками: неочікувана загроза валютного, процентного та інших ризиків; неглибоке розуміння працівниками банку природи системних ризиків

Кожну із наведених загроз можна деталізувати відповідно до рівня фінансової безпеки, що досліджується.

Функціонування служби фінансової безпеки в банку передбачає розробку певних положень щодо встановлення загроз за кожним об’єктом, що підпадає під обстеження і контроль.

Питання безпеки банків актуальні не тільки безпосередньо для банків, а також для усіх учасників ринкових відносин. Безумовно, в першу чергу зазначеній проблемі приділяють увагу власники банку, його акціонери, які турбуються за розвиток власного бізнесу та несуть за нього матеріальну, моральну та соціальну відповідальність. Безпека банків також турбує клієнтів і партнерів. Таким чином, безпека банку повинна ґрунтуватися на: безпеці банку як організації; безпеці банківського персоналу; безпеці банківських операцій.

Зазначені напрямки повинні складати основний комплекс забезпечення безпеки будь-якого учасника ринку незалежно від його конкретної діяльності. Розгляд питань безпеки банків потрібно починати з оцінки позиціонування банків на ринку банківських послуг щодо його впливу на галузеву та регіональну структуру економіки.

Розглядаючи безпеку банків через призму організації, важливо акцентувати увагу як на її зовнішньому, так і на внутрішньому середовищі. У зовнішньому середовищі слід розглядати дії з боку клієнтів, партнерів,

конкурентів, державних установ, а також кримінальне середовище. Внутрішнє середовище – це дії персоналу банків в особі спеціалістів та менеджерів відділів банків, неформальних груп, а також адміністрації банків. Загрози безпеці банків наведені у табл. 4.5.

Таблиця 4.5

Загрози безпеці банківської установи

Вид загрози	Характеристика загрози
<i>Загрози безпеці банку з боку зовнішнього середовища</i>	
Загрози з боку клієнтів банку	<ul style="list-style-type: none"> - чи є вони реальними клієнтами, тобто чи потребують конкретних банківських послуг та проводять свої платежі через банк; - чи є вони клієнтами, яка філософія бізнесу банку співпадає із задачами та цілями, яких вони намагаються досягти на ринку; - чи є вони клієнтами, які не можуть заподіяти шкоди банку, заволодіти цінностями банку
Загрози з боку партнерів банку	<ul style="list-style-type: none"> - чи є вони реальними партнерами банку на ринку, які виконують угоди та взяті зобов'язання, дотримуються нейтралітету та утримуються від вступу до конкуруючих з банком груп; - чи це партнери, для яких філософія банку співпадає з філософією їх бізнесу та не суперечить досягненню поставлених цілей і задач; - чи це партнери, які не застосовують ніяких дій, щоб навмисно залучити банк до незаконних операцій
Загрози з боку конкурентів банку	<ul style="list-style-type: none"> - безпосередні конкуренти банку, які беруть участь у конкурентній боротьбі проти банку за конкретними напрямками діяльності; - реальні конкуренти, які за своїм становищем на ринку можуть скласти конкуренцію банку з урахуванням слабких та сильних сторін діяльності; - сумнівні конкуренти – учасники ринку, які фактично не мають можливості конкурувати з банком, але власними діями підривають авторитету банку
Загрози з боку кримінальних угруповань	<ul style="list-style-type: none"> - реальний кримінал, його конкретні організації; - профани, які видають себе за кримінальні угруповання, але лише імітують таку поведінку
Загрози з боку держави	<ul style="list-style-type: none"> - дії проти банку законні чи протиправні; - приватні чи корумповані; - кваліфіковані чи некваліфіковані; - з кримінальним нахилом або тільки з точки зору особистої зацікавленості; - виконані професійно в межах власних повноважень або навмисні з використанням свого службового становища
Загрози з боку громадян держави	<ul style="list-style-type: none"> - чи є такі клієнти громадянами держави; - чи сприймається ними роль та значення банку як об'єкта для "скачування" грошей; - чи мають вони психофізіологічні проблеми; - чи пов'язані вони з криміналом

Продовження таблиці 4.5

Вид загрози	Характеристика загрози
<i>Загрози з боку внутрішнього середовища</i>	
Загрози з боку власників	<ul style="list-style-type: none"> - чи є вони законослухняними особами, які ведуть свій бізнес прозоро; - їх бізнес постійний чи для отримання прибутку та самоліквідації; - з якою метою був створений банк: для фінансової підтримки власних структур; для економії фінансових коштів при здійсненні внутрішніх розрахунків та платежів; для створення власної економічної імперії; - для маскування кримінального характеру основного бізнесу
Загрози з боку адміністрації банку	<ul style="list-style-type: none"> - професіоналізм та компетентність при виконанні дій з управління банком або навпаки; - чи використовуються тимчасово вільні кошти для цілей особистого збагачення шляхом придбання різних установ; - адміністрація працює тільки за високу заробітну плату та інші форми заохочення; - адміністрація розуміє власну репутацію та пов'язує її з репутацією банку
Загрози з боку менеджерів підрозділів	<ul style="list-style-type: none"> - професіоналізм та компетентність при виконанні дій з управління банком або навпаки; - менеджери, яких цікавить робота у банку чи тільки заробітна плата; - менеджери, які мають великий практичний стаж роботи в банку, вміють керувати і професійно контролювати спеціалістів банку та операції, які ті виконують; - менеджери, які працюють у банку і не пов'язані з іншими банком, кримінальними структурами
Загрози з боку спеціалістів банку	<ul style="list-style-type: none"> - професіоналізм та компетентність при виконанні дій з управління банком або навпаки; - спеціалісти, яких цікавить робота у банку чи тільки заробітна плата; - спеціалісти, які вміють зберігати банківську таємницю; - спеціалісти, які намагаються отримати особисту вигоду за місцем роботи та посади; - спеціалісти, які схильні до встановлення неформальних контактів з клієнтом; - спеціалісти, які готові погодитися на будь-які угоди з конкурентами; - спеціалісти, які власними діями підривають корпоративну культуру та репутацію банку на ринку
Загрози з боку неформальних груп	<ul style="list-style-type: none"> - підконтрольні адміністрації та менеджменту банку; - діють спонтанно, врозріз з філософією бізнесу банку; - протидіють конкретним задачам підрозділів щодо поставлених цілей; - за своєю суттю більш соціальні або більшою мірою створені на основі приватних інтересів, хобі банківського персоналу; - виступають у ролі суб'єкта, який може вирішувати конфліктні ситуації у колективі

Специфіка діяльності банків полягає в: перетіканні капіталу між галузями та регіонами держави; впливі на грошовий обіг; можливості активно брати участь в інвестиційних проектах; обслуговуванні кредитного та фінансового сервісу для клієнтів; ролі центру, що інформує про фінансовий стан учасників ринку; організації безготівкового та готівкового обігу.

Організаційно-функціональні злочини проти банків та заходи щодо їх подолання наведені у таблиці 4.6. До них слід віднести: злочини проти власності банку (незаконне оволодіння майном (грошима) шляхом обману або зловживанням довірою при отриманні кредиту, крадіжка майна (грошей) банку у сфері обігу платіжних засобів, крадіжки та незаконне використання касової готівки та прирівняних до них коштів; злочини, які посягають на економічну діяльність; злочини порушення порядку функціонування банку (зловживання повноваженнями, комерційний підкуп, посягання на інформацію, яка становить банківську таємницю, протиправні посягання у сфері комп'ютерної інформації банку, протиправні посягання на кадрове забезпечення банку, протиправні посягання на нематеріальні активи банку).

Головною метою фінансової безпеки є забезпечення стійкого функціонування банківської системи в умовах її взаємодії з екзогенним та ендогенним середовищами, які постійно змінюються, а також виявлення і нейтралізація зовнішніх та внутрішніх загроз стійкого функціонування банківської системи, організація протидії цим загрозам, мінімізація наслідків їх впливу.

Головна та функціональні цілі зумовлюють формування необхідних структуроутворюючих елементів і загальної схеми організації фінансової безпеки. Загальна схема організації фінансової безпеки містить дії (заходи), що здійснюються послідовно або одночасно, а саме: формування необхідного ресурсного потенціалу (капіталу, персоналу, прав, інформації, технології та устаткування); загальностратегічне прогнозування та планування фінансової безпеки за функціональними складовими; стратегічне прогнозування для забезпечення фінансової стійкості банківської системи; загальнотактичне

Таблиця 4.6

Організаційно-функціональні злочини проти банку

Види злочинів	Основні передумови виникнення	Дії банку
Незаконне заволодіння майном (грошима) банку шляхом обману або зловживання довірою при отриманні кредиту	<p>Злочини проти власності банку</p> <p>Надання неправдивої інформації: про майбутнього позичальника, про правдиві наміри майбутньої позики, про предмет та умови забезпечення.</p> <p>Випадки навмисного порушення процедури надання кредиту</p>	<ul style="list-style-type: none"> • перевірка достовірності відомостей і документів, що засвідчують право організації укладати договір кредитування в обсязі і на умовах, що передбачені проектом договору; • отримання відомостей, що підтверджують реальне існування організації-позичальника шляхом вивчення статутних документів, відомостей із податкових органів; • оцінка спроможності позичальника погашати суму позики у майбутньому; • перевірка достаттності вкладень власного капіталу позичальником в об'єкт кредитування; • провести юридичної та фактичної оцінок документів на предмет вторинних джерел погашення боргу; • встановлення і перевірка цілей кредитування; • моніторинг кредитної операції
Крадіжка майна (грошей) банку у сфері обігу платіжних засобів	<p>Крадіжка майна банку з використанням підробних грошей або цінних паперів.</p> <p>Крадіжка майна банку з використанням підробних розрахункових карток та інших платіжних документів</p> <p>Крадіжка з використанням векселів</p>	<p>при виявленні – повідомлення правоохоронних органів та вилучення із обігу</p> <p>при виявленні – повідомлення правоохоронних органів та вилучення із обігу</p> <ul style="list-style-type: none"> • необхідність розробленого положення про простий та переказний вексель із зазначенням усіх необхідних реквізитів, які повинні бути перевірені; • збір та обробка інформації про фактичну надійність та справжність векселів;

Продовж. табл. 4.6

Види злочинів	Основні передумови виникнення	Дії банку
	Крадіжки з використанням підrobних акредитивів	<ul style="list-style-type: none"> ● перевірка банку-емітента; ● встановлення факту надходження доручення банка-емітента про відкриття акредитиву, спосіб виконання акредитиву, спосіб повідомлення постачальника; ● перевірка наявності покриття акредитиву; ● перевірка справжності документів, що засвідчують особу отримувача коштів; ● перевірка реквізитів, наданих банком-емітентом та отримувачем на відповідність; ● перевірка правильності оформлення отримувачем ресстру рахунків.
	Крадіжки з використанням підrobних чеків	<ul style="list-style-type: none"> ● перед зарахуванням коштів на рахунок чекоутримувача перевірка наявності необхідної суми на рахунку; ● зарахування коштів на рахунок чекоутримувача проводиться тільки після списання коштів з рахунку банку-платника; ● перевірка терміну дії чека; ● перевірка справжності чека
	Крадіжки з використанням підrobних облігацій	<ul style="list-style-type: none"> ● перевірка справжності облігації відповідно до встановлених вимог
	Крадіжки за допомогою платіжних карток (крадіжки карток, підробка карток)	<ul style="list-style-type: none"> ● організація емісії карток повинна починатися з письмового узгодження певних заходів між підрозділами, що беруть участь у даному процесі; ● проведення попередньої перевірки персональних даних майбутніх власників платіжних карток та розробка рекомендацій щодо підвищення надійності їх зберігання; ● підвищення надійності процедури передачі інформації платіжної системи та ідентифікації власника карток; ● зовнішній і внутрішній контроль операцій з платіжними картками

Продовж. табл. 4.6

Види злочинів	Основні передумови виникнення	Дії банку
	<p>Крадіжки з використанням підроблених платіжних доручень (несанкціоноване списання грошових коштів з поточного рахунку клієнта банку)</p>	<ul style="list-style-type: none"> ● перевірка справжності платіжного доручення; ● переконатися, що сума платіжного доручення не перевищує суми, що знаходиться на рахунку платника; ● перевірка наявності первинних документів, які є підставою для переказу коштів; ● вжиття заходів профілактичного характеру; ● відслідковування та реагування на випадки надходження не підтверджених платіжних доручень та спроби несанкціонованого доступу до комп'ютерної інформаційної системи банку
<p>Крадіжки та незаконне використання касової готівки та прирівняних до них коштів</p>	<p>Крадіжка касової готівки особою, що не є працівником банку. Крадіжка касової готівки працівниками банку. Присвоєння грошових сум, що надходять у банк у результаті касових операцій. Крадіжка готівки шляхом обрахування клієнтів з боку контрольного працівника. Крадіжка готівки, що оприбуткована у касі. Крадіжки, які здійснюються співробітниками банку за сплучастью з особами, які не є співробітниками банку. Крадіжка готівки зі спеціально створених фіктивних рахунків. Незаконне використання коштів, що надійшли при не своєчасному їх зарахуванні на рахунок клієнта. Протиправні дії касирів валютно-обмінної каси. Присвоєння коштів банку шляхом крадіжки видаткових документів</p>	<ul style="list-style-type: none"> ● забезпечення режиму роботи каси у відповідності до положення про порядок ведення касових операцій; ● навчання працівників каси; ● систематичний контроль за збереженням цінностей та дотримання правил ведення касових операцій

Продовження табл. 4.6

<p>Види злочинів Злочини, які посягають на економічну діяльність банку</p>	<p>Основні передумови виникнення Незаконне отримання кредиту</p>	<p>Дії банку • аналітичне супроводження банком кредитних договорів із позичальниками; • своєчасне вжиття заходів, направлених на запобігання збитку від навмисного неповернення кредиту (зазначення у кредитному договорі умов супроводження кредитної справи)</p>
<p>Зловживання повноваженнями</p>	<p>Злочини щодо порушення порядку функціонування банку Особа формально діє в межах своєї службової компетенції, однак фактичні діяння здійснюються всупереч цілям і задачам, принципам і правилам діяльності банку. Діяння спричиняє суттєвий негативний вплив на права та законні інтереси громадян, установ. Наявність прямого зв'язку між неправомірними діями суб'єкта заповідною шкодою</p>	<p>• відстеження ефективності та працездатності систем, які контролюють дотримання працівником встановлених правил проведення банківських операцій</p>
<p>Комерційний підкуп</p>		<p>• застосування комплексу заходів організаційного, адміністративного та фінансового характеру, а також прийомів та методів, які використовуються службою безпеки банку</p>
<p>Посагання на інформацію, яка відноситься до банківської таємниці</p>	<p>Незаконне заволодіння конфіденційною інформацією шляхом крадіжки документів. Незаконне заволодіння конфіденційною інформацією шляхом перехвату документів. Незаконне заволодіння конфіденційною інформацією, яка знаходиться в автоматизованих системах</p>	<p>• закриття вільного доступу до відомостей, що становить комерційну таємницю; • встановлення персональної відповідальності осіб, які працюють з матеріалами, за схоронність документів</p>
<p>Порушення посагання у сфері комп'ютерної інформації банку</p>	<p>Порушення правил експлуатації ПЕОМ</p>	<p>• блокування доступу до інформаційних систем банку</p>

Продовження табл. 4.6

Види злочинів Протиправні посягання на кадрове забезпечення банку	Основні передумови виникнення	Дії банку
		<ul style="list-style-type: none"> ● захист кадрового потенціалу шляхом розробки спеціальних стандартів поведінки, направлених на захист інтересів банку, його клієнтів та ділових партнерів, та прийняття працівниками банку додаткових зобов'язань щодо їх дотримання; ● захист кадрового потенціалу банку шляхом здійснення заходів організаційного та соціального характеру; ● забезпечення безпеки кадрового потенціалу шляхом припинення трудових відносин з працівниками, які завдають шкоду інтересам банку; ● дії адміністрації у випадку виявлення ознак проникнення у банк небажаних осіб або здійснення протиправних дій працівниками банку
Протиправні посягання на нематеріальні активи банку	<p>Посягання на авторські права, патенти.</p> <p>Підірв ділової репутації банку.</p> <p>Розповсюдження інформації, яка наносить шкоду конкурентоспроможності</p>	<ul style="list-style-type: none"> ● притягнення до адміністративної та кримінальної відповідальності порушників

планування фінансової безпеки за функціональними складовими; тактичне прогнозування в системі забезпечення фінансової стійкості банківської системи; оперативне управління фінансовою стійкістю банківської системи; здійснення функціонального аналізу рівня фінансової безпеки; загальна оцінка досягнутого рівня фінансової безпеки.

Тільки за умови здійснення в необхідному обсязі зазначених заходів можна досягти належного рівня фінансової безпеки банківської системи.

В цілому фінансова безпека повинна базуватися на ідентифікації ознак і виділення наступних її аспектів:

- трактування безпеки як засобу забезпечення довгострокового стійкого розвитку та захист від стратегічних загроз (в межах стратегічного управління);
- трактування безпеки як фінансової безпеки (в межах управління ризиками);
- виділення специфічної діяльності щодо захисту інтересів акціонерів (в межах корпоративного управління).

Вище перелічені аспекти пов'язані між собою та визначають певний перелік специфічних характеристик стратегії як важливої складової загальної системи управління фінансовою стійкістю. Якщо розглядати організаційний бік управління фінансовою безпекою, то він тісно пов'язаний з системою управління ризиками при проведенні поточних банківських операцій. Ризиковий аспект фінансової безпеки пов'язаний з тим, що безпека та ризик є взаємопов'язаними категоріями. Чим вище рівень фінансової безпеки, тим більш спрощена модель управління ризиками, і навпаки, зволікання питаннями фінансової безпеки підвищує ймовірність негативних наслідків, пов'язаних з надмірними ризиками.

Мінімізація збитків за рахунок ефективного управління ризиками пов'язана з більш глобальним завданням збереження контролю за власністю та збільшення капітальної бази, що в свою чергу пов'язано з специфічною діяльністю захисту інтересів акціонерів банківської установи – фінансова безпека у цьому аспекті являє собою корпоративну безпеку банку. Захист інтересів акціонерів від не доброчинного поглинання банку, виводу його активів, фіктивного банкрутства, не ринкової конкуренції та інших кримінальних загроз

виступає важливим завданням корпоративного управління, націленого на зростання бізнесу. Значний збиток капіталізації наносить неефективна система менеджменту, зловживання службовим становищем вищого керівництва банківської установи. Протистояння зазначеним внутрішнім і зовнішнім загрозам стійкому розвитку банківської установи та зростанню її вартості виступає важливою умовою забезпечення корпоративної безпеки, що є основною складовою загальної фінансової безпеки банку. Таким чином, можна запропонувати дворівневу систему фінансової безпеки банківської установи (рис. 4.4).

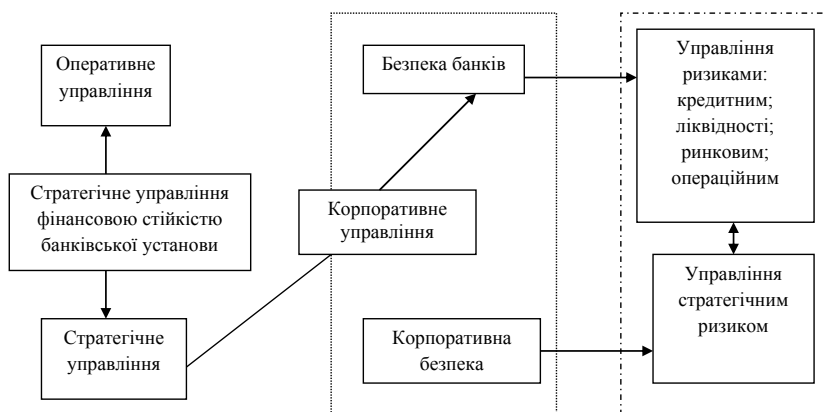

Рис. 4.4. Дворівнева система фінансової безпеки банків

4.2. Врахування критеріїв фінансової безпеки у методах оцінки фінансової стійкості банків

Фінансову безпеку банку можна розглядати як складну динамічну систему, тому що його діяльність підвладна впливу багатьох випадкових і не випадкових факторів. Оскільки фінансова безпека є характеристикою стану банку, для її оцінки, необхідно використовувати дані по результатам банківської діяльності, доповнені і оброблені з урахуванням певних критеріїв.

Критерій фінансової безпеки – це показник, що характеризує фінансову безпеку у змінних умовах функціонування банку.

Критерії фінансової безпеки при оцінці результатів банків визначаються з огляду на політику фінансової безпеки банку, ступінь його спеціалізації, стратегію розвитку. Тому що критерії фінансової безпеки мають не тільки кількісний, а й якісний характер, слід мати на увазі, що кожне рішення, основане на буд-якій методиці оцінювання, незалежно від числа критеріїв, буде прогнозним і суб'єктивним.

Виділяють дві групи методів проведення оцінки – якісні й кількісні. Якісні методи базуються на використанні експертних оцінок при визначенні певних параметрів. Кількісні методи передбачають розрахунок конкретних показників із подальшою оцінкою і тлумаченням отриманих значень.

Основні критерії фінансової безпеки банку за основними напрямками його роботи наведено у таблиці 4.7.

Таблиця 4.7

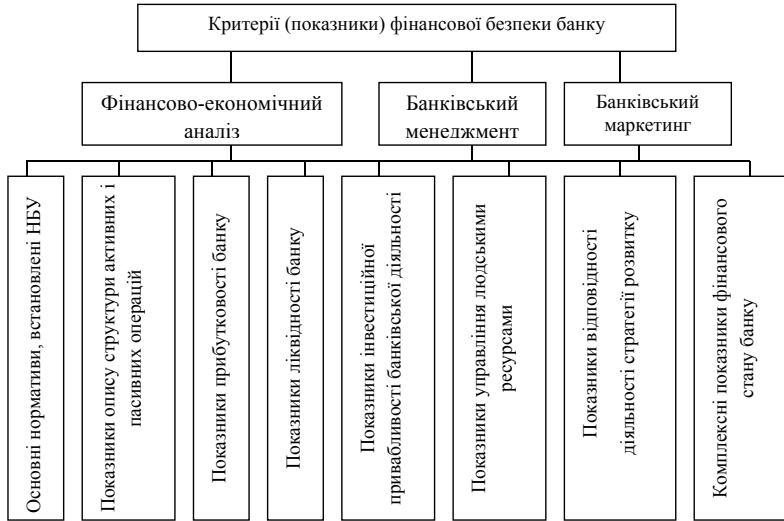
Відповідність критеріїв фінансової безпеки основним напрямам роботи банку

Напрямок роботи банку	Призначення критеріїв фінансової безпеки
1	2
Залучення і розміщення грошових вкладів	Характеризують фінансову безпеку вкладів, що надійшли в національній і іноземній валюті за звітний період
Кредитування позичальників, контроль за виконанням кредитних угод	Характеризують фінансову безпеку кредитних операцій банку, якість роботи персоналу і служби безпеки банку по забезпеченню контролю і порядку виконання кредитних угод і домовленостей.
Операційне і касове обслуговування банківських рахунків клієнтів	Визначають кількісну і якісну характеристику операційно-касового обслуговування клієнтів банку, стану справ по веденню рахунків клієнтів і банків-кореспондентів
Виконання валютних операцій	Характеризують фінансову безпеку валютних операцій, дотримання порядку їх проведення і дієвість контролю за роботою обмінних пунктів.
Виконання операцій з цінними паперами	Визначають фінансову безпеку цінних паперів, надають кількісну і якісну характеристику портфелям цінних паперів банку, дозволяють оцінити результативність і ефективність операцій з ними.
Операції з нерухомістю, дорогоцінними металами і дорогоцінним камінням	Визначають результативність роботи фондового центру банку, дають можливість визначити умови і перспективи роботи банку в даному напрямку.
Організація роботи філій банку	Характеризують фінансову безпеку філій банку, дозволяють оцінити ефективність організації і контролю їх роботи, дають підстави для прийняття управлінських рішень стосовно філійної мережі банку.
Бухгалтерська звітність та організація і ведення діловодства банку	Надають кількісну і якісну характеристику стану бухгалтерського обліку, аудиту, діловодства банку по всім напрямкам діяльності (кредитним операціям, валютним, операціям з цінними паперами, по касовим операціям, внутрішньобанківським операціям, тощо).
Управління ризиками	Надають кількісну і якісну характеристику роботи персоналу та служби фінансової безпеки банку по своєчасній ідентифікації, оцінці і мінімізації всіх ризиків банківської діяльності.

Продовження табл. 4.7

Напрям роботи банку	Призначення критеріїв фінансової безпеки
1	2
Автоматизація розрахунків і інформаційно-технічного забезпечення роботи банку	Надають кількісну і якісну характеристику рівня фінансової безпеки інформаційно-технічного забезпечення банку, у тому числі безпеки виконання операцій з платіжними картками, захисту інформаційних потоків, комп'ютерних систем.
Юридичне забезпечення роботи банку	Характеризують діяльність банку на правовому полі – відповідність операцій банку законодавчим актам і нормативним документам, координацію відносин банку з партнерами, клієнтами, персоналом, зовнішніми ревізорами, аудиторами, податковими органами і т.ін.
Забезпечення безпеки всіх видів діяльності банку	Надають кількісну і якісну характеристику роботи персоналу та служби фінансової безпеки банку по розвитку міжнародних зв'язків, рекламної (PR) діяльності банку, доцільності і ефективності надання консультаційних послуг, збору інформації про надійність партнерів, захисту засобів зв'язку, охороні будівель банку і його філій, охороні посадових осіб, вивченню кандидатів у штат банку і т.ін.
Економічний аналіз, внутрішній аудит, внутрішній контроль	Характеризують здатність банку до аналізу і прогнозування фінансово-економічного стану банка, координації роботи підрозділів і подальшого удосконалювання банківської діяльності
Комплектування підрозділів банку спеціалістами, забезпечення взаємозамінності співробітників за їх посадовими обов'язками	Характеризують якість атестації співробітників, результативність заміщення вакантних посад, професійну підготовку та ефективність навчання персоналу.
Функції господарського забезпечення роботи банку	Надають кількісну і якісну характеристику господарського забезпечення роботи банку (ефективність організації капітального та поточного ремонту будівель, техніки, пошуку і відбору виконавців, контролю за якістю і термінами виконання робіт; доцільність покупки автомобілів, оргтехніки, меблів, рекламної продукції і канц. товарів; організації урочистих подій і т.ін.)

Система фінансової безпеки повинна акумулювати дані фінансово-економічного аналізу діяльності банків, банківського менеджменту та маркетингу (рис. 4.5).

Рис. 4.5. Джерела критеріїв фінансовій безпеці банків

Комплексний фінансово-економічний аналіз у банківській сфері діяльності — це сукупність методологічних положень, методичних прийомів, процедур і способів пізнання діяльності комерційного банку, заснованих на принципах системності, багатосторонності, багатофакторності дослідження, ієрархії показників, багатокритеріальної оцінки, погодженості і взаємозумовленості і спрямованих на виявлення резервів підвищення ефективності діяльності кредитної організації, розробку економічно обґрунтованих рекомендацій з їхнього використання для досягнення стратегічних цілей і задач розвитку (збільшення власних засобів (капіталу) банку, реальних фінансово-кредитних потоків, дивідендної прибутковості акцій, рівня ринкової капіталізації й ін.).

Основною особливістю методик комплексного аналізу є поєднання в них формальних і неформальних (експертних) методів і прийомів.

Комплексний аналіз фінансово-економічних результатів діяльності банку слід проводити відповідно до тих же етапів, які рекомендуються для всіх системних досліджень взагалі і для системного комплексного аналізу господарської діяльності підприємств зокрема.

Не дивлячись на те, що системний підхід в економічному аналізі застосовується не одне десятиліття, серед учених не склалося до цього моменту єдиної думки про кількість, зміст і послідовність етапів системного аналізу. В більшості своїй спостерігається тенденція до все більшої деталізації, розукрупненню етапів аналізу. Однак, його відвічними і загальними з методологічної точки зору етапами є: представлення досліджуваної проблеми як системи у взаємодії всіх її компонентів; визначення мети системи, її окремих підсистем і множин; формулювання альтернатив досягнення мети, зіставлення цілей по певних критеріях ефективності; вибір найбільш прийняттного способу управління системою. Серед найважливіших етапів комплексного аналізу можна назвати побудову узагальненої моделі досліджуваної системи, в якій враховані всі її істотні змінні.

Важливе значення в розкритті змісту і спрямованості комплексного фінансово-економічного аналізу в комерційному банку мають принципи його проведення, що виконують двояку роль: з одного боку, вони визначають основи організації і проведення фінансово-економічного аналізу, а з іншого боку, розкривають зміст вимог (критеріїв) політики фінансової безпеки до результатів (висновків), отриманих у ході аналізу (табл. 4.8).

Існують наступні методики оцінки, які можна застосовувати при визначенні рівня фінансової безпеки банків.

1. *Метод головного показника* заснований на трансформації всіх показників діяльності банку, крім якого-небудь однорідного, названого головним, у розряд обмежень типу рівнянь і порівнянь. Методу головного показника властиві наступні недоліки:

Таблиця 4.8

Взаємозв'язок принципів фінансово-економічного аналізу в комерційному банку і вимог (критеріїв) політики фінансової безпеки до його результатів

Критерії (вимоги), яким повинні відповідати висновки, отримані на основі фінансово-економічного аналізу	Принципи фінансово-економічного аналізу в комерційному банку
1	2
Цінність для користувача	Практична значимість. Своєчасність. Істотність. Прогностична цінність (тобто можливість на основі отриманих результатів аналізу прогнозувати зміну фінансового стану в майбутньому). Економічність (витрати на його проведення багаті менше одержуваного ефекту)
Надійність, вірогідність (забезпечує достовірне уявлення про фінансове положення банку, його фінансової стійкості і конкурентоздатності)	Надійність використовуваних прийомів і методів, окремих показників і методик. Можливість перевірки. Обґрунтованість і доказовість. Об'єктивність (неупередженість, неупередженість). Взаємозгодженість показників звітності й аналізу. Наступність і сталість використовуваних прийомів і методів аналізу, методик розрахунку тих самих показників (даний принцип не означає, що в ході аналізу не застосовуються нові чи удосконалені показники, однак для порівнянності результатів аналізу варто зберігати незмінним деякий набір ключових показників і, відповідно, методик їхнього розрахунку)
Повнота, достатність для ухвалення управлінського рішення	Системність. Комплексність. Безперервність. Динамічність. Науковість
Ясність інтерпретації результатів аналізу	Порівнянність з аналогічними даними по іншому комерційному банку, з усередненими показниками банківської системи, з даними по інших країнах, а також з результатами аналізу цього ж банку за ряд попередніх періодів

- 1) у більшості випадків немає достатніх підстав для того, щоб вважати якийсь один і притому цілком певний показник діяльності головним, а всі інші – другорядними.
- 2) для показників якості $q_2(S)$, ..., $q_m(S)$, переведених у розряд обмежень, досить важко встановити їх допустимі значення.

2. *Метод результуючого показника* оснований на формуванні узагальненого показника шляхом інтуїтивних оцінок впливу окремих показників діяльності q_1 , ..., q_m на результуючу якість виконання системою її функцій. Оцінки такого впливу даються групою фахівців – експертів, що мають досвід розробки подібних систем.

Найбільше застосування серед результуючих показників діяльності одержали адитивний, мультиплікативний і максимінний показники.

Головним недоліком адитивного показника є те, що при його застосуванні може відбуватися взаємна компенсація часткових показників. Це означає, що зменшення одного з показників навіть до нульового значення може бути компенсовано зростанням іншого показника. Для ослаблення цього недоліку вводяться спеціальні обмеження на мінімальні значення часткових показників діяльності.

Мультиплікативний показник діяльності утворюється шляхом перемноження часткових показників з обліком їхніх вагових коефіцієнтів.

Найбільш істотна відмінність мультиплікативного показника від адитивного полягає в тому, що адитивний показник базується на принципі справедливої абсолютної поступки за окремими показниками, а мультиплікативний - на принципі справедливої відносної поступки. Суть останнього в тому що справедливим вважається такий компроміс, коли сумарний рівень відносного зниження одного або декількох показників не перевищує сумарного рівня відносного збільшення інших показників.

Максимінний показник. У ряді випадків вид результуючої цільової функції досить важко обґрунтувати або застосувати. У подібних випадках можливим простим шляхом рішення завдання є застосування максимінного показника.

Максимальний показник забезпечує найкраще (найбільше) значення найгіршого (найменшого) із часткових показників діяльності.

3. *Лексикографічний метод*. Суть методу полягає у виділенні безлічі альтернатив з найкращою оцінкою по найбільш важливому показнику. Якщо така альтернатива єдина, то вона вважається найкращою; якщо їх декілька, то з їхньої підмножини виділяються ті, що мають кращу оцінку по другому показнику й т.ін. Недоліком методу є наявність поступки, у межах якої альтернативи вважаються еквівалентними.

4. *Експертний аналіз банку*. Складність процесу ухвалення рішень, відсутність математичного апарату призводять до того, що при оцінці і виборі альтернатив можливо, (а часто просто необхідно) використовувати і обробляти якісну експертну інформацію. Перспективним напрямом розробки методів ухвалення рішень при експертній початковій інформації є лінгвістичний підхід на базі теорії нечітких множин і лінгвістичної змінної. Теорія нечітких множин підтвердила, що вживаний формальний апарат по своїх потенційних можливостях і точності повинен бути адекватний смислового змісту і точності початкових даних. Теорія нечітких множин має справу з «людськими знаннями», які прийнято називати експертною інформацією.

Головним недоліком перерахованих методів є те, що більшість з них базується на аналізі суто формалізованої інформації, як правило банківської звітності. При цьому без уваги залишаються ті «неформальні» аспекти діяльності банку, які найчастіше в дійсності визначають його долю. Прикладом можуть служити кадрова політика банку, якість менеджменту, або зв'язок банку із кримінальними структурами. Такого роду фактори важко формалізувати й регламентувати ступінь їхнього впливу на загальний стан банку в рамках стандартних методик. Однозначність у висновках, з одного боку, найбільш бажана для прийняття управлінських рішень відповідно до формальних інструкцій, а з другого – не дає можливості виявлення, знешкодження та прогнозування всього кола порушень банківської безпеки.

Застосування експертного підходу дозволяє вирішити три важливі проблеми:

- 1) врахувати всі істотні індивідуальні особливості банку й адекватно відобразити їх у загальних висновках;
- 2) врахувати не тільки кількісну, але і якісну інформацію про стан банку, що зазвичай найбільш істотно, тому що політику діяльності банку в остаточному підсумку визначають люди, а людям властиво мислити не цифрами, а невербальними образами;
- 3) використати багатий досвід і цінні знання в предметній області, які зазвичай не вдається використати в рамках стандартних методик, принаймні, у формалізованому вигляді.

Експертні процедури не покликані замінити звичайні бухгалтерські методи, і не можуть мати занадто широкомасштабного застосування, оскільки звичайно обмежується коло експертів, які беруть участь у роботі.

Можливі два варіанти результатів експертних процедур.

1. Інспекторська перевірка. Інспектор-експерт розглядає індивідуальні особливості роботи банку, знайомиться із різного роду інформацією і робить (відповідно до методики) певні висновки в оговореній формі. Далі математичний алгоритм систематизує висновки експерта й видає як стандартні (числові) оцінки окремих компонентів стану банку, так і комплексну (числову) оцінку його безпеки.

Важливо розуміти, що загальна, комплексна безпека банку не існує сама по собі, не визначається апіорі, а задається контекстом розв'язуваних економічних завдань. Так, наприклад, для приватного вкладника комерційного банку, безпека кредитної організації буде виражена у здатності банку повернути його внесок у певний строк з належними дивідендами. З погляду Національного Банку загальну безпеку кредитної організації доцільно визначити більш широко, як її здатність виконувати свої зобов'язання на протязі визначеного майбутнього часового періоду, і отже, у відсутності необхідності провадження регулюючих впливів на її роботу. При цьому

поняття безпеки при аналізі окремих компонентів діяльності банку доцільно обмежити рівнем розв'язуваного завдання. Так наприклад, при аналізі здатності банку формувати фонд обов'язкових резервів, загальну безпеку можна трактувати, як здатність банку на даний момент й у визначеному майбутньому правильно проводити відрахування у ФОР.

2. Аналіз групи банків. Проведення оцінки безпеки та надійності групи банків має багато спільного з аналізом окремих банків, разом з тим має певні особливості. Звичайно, за попередньою схемою (“інспекторська перевірка”) можна провести аналіз для кожного банку окремо, а потім узагальнити результати. Однак, у такій ситуації все відбувається інакше. Експерти, що здійснюють аналіз, мають можливість не тільки вибірково оцінювати показники окремих банків, але й оцінювати їхні взаємини. Наприклад, кращий або гірший рівень менеджменту в одному банку в порівнянні з іншим. Така додаткова експертна інформація дозволяє підвищити точність підсумкових числових оцінок загальної безпеки банку і її компонент, а також уточнити загальні висновки про взаємозв'язок банків. Наприклад, крім загального ранжирування банків по ступеню надійності можна одержати класифікацію банків, а також кластеризацію по схожості аспектів їхньої діяльності, що дозволить одержати важливі загальні висновки про банківське співтовариство в цілому.

Груповий експертний підхід в аналізі банків не може бути використаний для великих сукупностей банків, тому що це зажадає надмірних обсягів експертних оцінок, що не можливо при обмеженні в кількості експертів. Найбільш ефективне застосування такого підходу максимум для 20-30 найцікавіших (або важливих або структуроутворюючих) банків у контексті розв'язуваних завдань.

Експерт, в силу того, що добре обізнаний в предметній області, здатен виділити найбільш важливі, істотні аспекти проблеми і охарактеризувати ступінь впливу цих аспектів на загальні висновки. Однак, зробити ці підсумкові висновки уможлиядним шляхом, особливо якщо потрібно одержати чисельні

показники, йому складно. Так, стосовно до банків, стан кредитних організацій для експерта представляється сукупністю різного роду позитивних і негативних факторів, певним чином пов'язаних і компенсуючих один одного. Але комплексну оцінку стану банку, тобто чітку відповідь на питання про ступінь безпеки банку, або про співвідношення надійностей двох банків, експерти дати не можуть, принаймні, у регулярному режимі. У цьому випадку використовуються методології з формалізованими методиками аналізу експертних оцінок і одержання підсумкових висновків у необхідній (у тому числі й числовій) формі. Такі методи одночасно дозволяють захистити результати від зайвого волонтаризму експертів і надають їм необхідну (стандартну) форму.

Специфіка методів експертного оцінювання визначається природою експертних висновків. Як вже відзначалося, експерт мислить не числами, а вербальними образами. Отже, вимагати від нього ту або іншу числову оцінку, – означає ставити перед ним свідомо нездійсненне завдання, що неминуче призводить до серйозних помилок у підсумкових висновках. Задавати експертові питання й одержувати від нього відповіді треба на звичній і зрозумілій для нього мові. Причому переважно в експертному опитуванні трансформувати складні питання у велику кількість простих. Експерту простіше дати певну оцінку “ні”, ніж багатобічну відповідь. Причому чим більше кваліфікований експерт, тим складніше йому відповісти однозначно на “глобальні” питання. Такий підхід дозволяє підвищити якість підсумкових висновків.

Експертні оцінки є принципово нечисловими величинами, а отже, не можна при їхній обробці використовувати стандартні статистичні (соціологічні) методи. Додатковою перешкодою до їхнього застосування є як правило мала кількість експертів, а значить нестійкі різного роду статистичні усереднення. Аналіз експертних оцінок вимагає адекватних методів, здатних урахувати їхні особливості. Дослідження подібних методів почали інтенсивно проводитися з кінця 60-х років. На сьогоднішній день існують стрункі,

детально розроблені теорії, що дозволяють вирішувати більшість стандартних завдань, зокрема теорія аналізу ієрархій, теорія нечислової статистики, груповий аналіз і т. ін.

5. *Метод аналізу ієрархій.* Відповідно до методу аналізу ієрархій розв'язувана проблема розбивається на більш дрібні складові, а ті, у свою чергу, на ще більш дрібні, тим самим утворюючи ієрархію. Цей метод заснований на припущенні про те, що людське мислення має ієрархічну структуру. На верхніх рівнях ієрархії важать більше загальні знання й правила, ніж на нижніх. За аналогією із цією моделлю мислення потрібно представити інформаційну проблему (у нашому випадку, аналіз банківської діяльності) у вигляді ієрархії.

Відповідно до вищезазначеної концепції переформування складного завдання оцінки загальної безпеки банку до великої кількості простих завдань вдало виглядає відома експертна рейтингова система CAMELS.

Основна ж проблема фінансово-економічного аналізу діяльності банку з точки зору фінансової безпеки полягає в створенні механізму його проведення.

Це зумовлено наступними причинами. На збір, обробку та видачу інформації для прийняття рішень потрібен деякий термін $t_{сб.} + t_{обр.} + t_{вид.}$, під час якого умови функціонування і стан справ банку може змінитись. Навіть при автоматизації збору та машинній обробці і видачі даних цей процес відбувається не миттєво, що суттєво зменшує час на прийняття управлінського рішення і час на реакцію системи фінансової безпеки:

$$t_{реак.} = t_{сб.} + t_{обр.} + t_{вид.} + t_{пр.р.} + t_{вкл.} \quad (4.1)$$

де $t_{реак.}$ – час реакції на зміну стану фінансової безпеки;

$t_{сб.}$ – час, необхідний для збору інформації про стан банку;

$t_{обр.}$ – час обробки інформації про стан банку;

$t_{вид.}$ – час на видачу інформації для прийняття управлінських рішень;

$t_{пр.р.}$ – час на прийняття управлінських рішень по наданій інформації;

$t_{вкл.}$ – час приведення в дію інструментів відбиття та ліквідації загроз.

Отже, кожне прийняте управлінське рішення ґрунтується на даних, які мають певну неточність і потребуватимуть коригування.

Забезпечення фінансової безпеки банку здійснюється через виконання заходів банківського менеджменту, розроблених на підставі скоригованих управлінських рішень з урахуванням критеріїв фінансової безпеки.

Для визначення рівня фінансової безпеки банків використовується алгоритм (рис. 4.6).

Рис. 4.6 Схеми визначення стану фінансової безпеки банків

Вихідним і визначальним моментом у дослідженні фінансової безпеки банків є оцінка її рівня шляхом обґрунтування концепції єдиного інтегрального показника.

Він має містити такі параметри, які найбільш точно характеризують результати діяльності банківської системи, насамперед це показники достатності капіталу, темпів його зростання, оцінки ліквідності й дохідності активів.

Система фінансової безпеки повинна мати певну оцінку ефективності з метою її позитивного впливу на фінансову стійкість банків. Для цього формується система індикаторів оцінки та визначати інтегрального показника фінансової безпеки. Оскільки властивості фінансової безпеки характеризуються сукупністю ознак, то при упорядкуванні одиниць сукупності виникає необхідність агрегування усіх ознак множини в одну інтегральну оцінку.

Інтегральний показник з такими властивостями відіграє роль умовного експерта, оскільки він за незмінними правилами та в єдиний спосіб відображає зведену оцінку діяльності банків за основними показниками: дохідності, ліквідності, достатності капіталу і темпів зростання капіталу. Для поглибленого дослідження запропонованої категорії фінансової безпеки надалі передбачається використання показників саме такого змісту. З метою інтеграції багатьох властивостей реальних об'єктів в один інтегральний показник звернемося до теорії надійності.

Оскільки властивості соціально-економічних явищ характеризуються, як правило, множиною ознак ($m \geq 2$), то при упорядкуванні одиниць сукупності виникає необхідність агрегування усіх ознак множини в одну інтегральну оцінку. При цьому, агрегування ознак ґрунтується на так званій теорії «адитивної цінності», згідно з якою цінність цілого дорівнює сумі цінностей його складових. Якщо ознаки множини мають різні одиниці вимірювання, то адитивне агрегування потребує приведення їх до однієї основи, тобто попередньої нормалізації. Вектор первинних ознак $[x_1, x_2, \dots, x_m]$ замінюється вектором нормалізованих значень $[z_1, z_2, \dots, z_m]$.

На практиці застосовують різні способи нормалізації. Усі вони ґрунтуються на порівнянні емпіричних значень показника x_i з певною величиною a . Такою величиною може бути максимальне x_{max} , мінімальне x_{min} , середнє значення сукупності $[x_1, x_2, \dots, x_m]$ чи еталонне (порогове) x_e значення показника.

Якщо x_{ij} – деякі показники, $j=1, \dots, m$; $i=1, \dots, n$, які в сукупності характеризують банківську систему, то інтегральний показник (індекс) безпеки для цієї галузі повинен мати вигляд лінійної згортки.

Формула для розрахунку інтегрального індексу фінансової безпеки має такий вигляд:

$$I fb = \sum_{j=1}^i a_{ij} z_{ij}, \quad (4.2)$$

де a_{ij} – вагові коефіцієнти, що визначають ступінь внеску j -го показника в інтегральний індекс i -ї сфери банку;
 z_{ij} – нормалізовані значення вхідних показників x_{ij} .

Цей індекс дорівнює 1 тоді, коли всі x_{ij} набувають «найкращих», або оптимальних, значень, і 0 тоді, коли всі показники «найгірші».

Вимоги до a_{ij} та z_{ij} :

усі a_{ij} задовольняють такі умови:

$$0 \leq a_{ij} \leq 1; \quad (4.3)$$

$$\sum_j a_{ij} = 1. \quad (4.4)$$

Кожен із z_{ij} є нормалізованим, тобто $0 \leq z_{ij} \leq 1$, причому $z_{ij} = 1$ відповідає оптимальному значенню, а $z_{ij} = 0$ – найгіршому.

Методика містить такі етапи конструювання інтегральної оцінки фінансової безпеки: формування множини індикаторів; визначення характеристичних (оптимальних, порогових та граничних) значень індикаторів; нормалізація індикаторів; визначення вагових коефіцієнтів; розрахунок інтегрального індексу. Як індикатори можна обрати такі показники: відношення активів банківської системи до ВВП; частка активів недіючих банків у загальній сумі активів комерційних банків; розмір чистих активів НБУ (грошова маса і розмір емісій); розмір чистих зовнішніх резервів НБУ (різниця між зовнішніми кредитами і розміщенням валютних цінностей НБУ за межами України); частка іноземного капіталу у її сукупному капіталі; питома вага проблемних кредитів в

обсязі чистих активів; співвідношення високоліквідних активів і поточних пасивів; співвідношення власних і залучених коштів, обсяг фонду страхування депозитів, коефіцієнт покриття відсотків, обсяг активів на одного співробітника банку і таке інше.

Врахування у розрахунку індексу фінансової безпеки показників, які характеризують капітальну базу, рівень залучення коштів, питомої ваги проблемних кредитів пов'язано із сучасними тенденціями функціонування банків. Представлені характеристики (за умови їх неспівпадіння з рекомендованим рівнем) доцільно розглядати як загрози, які виникають у період невизначеності діяльності банківських установ.

Фінансова безпека банків передбачає розробку комплексу заходів щодо протидії негативному впливу потенційних загроз на процес забезпечення фінансової стійкості та стабільного функціонування банків. У цьому контексті набуває актуальності проблема виміру фінансової безпеки банків, тому що від адекватної оцінки наявного рівня фінансової безпеки залежить повнота, результативність та своєчасність прийняття управлінських рішень щодо нейтралізації дії негативних чинників на фінансову стійкість банків.

4.3. Механізм запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, в системі фінансової безпеки банків

Однією з найактуальніших світових фінансових проблем останнім часом є зростання кількості випадків участі банків у процесі відмивання брудних грошей. Це завдає величезних збитків кредитним установам, підриває довіру порядних вкладників, крім того, обіг таких коштів шкодить економіці держави.

Світ дійшов висновку, що боротьба з відмиванням брудних грошей у банківській системі економіки – справа виняткової ваги. В Україні на сьогодні склалися об'єктивні умови для активного відмивання грошових коштів.

Поширенню цього явища значною мірою сприяє закритість кредитно-фінансових установ, існування банківської таємниці, невизначеність законодавчої бази щодо реєстрації та джерел походження первинного капіталу. Банківська справа продовжує залишатися основною ланкою у сфері відмивання коштів підприємницьких структур.

Організуючи роботу і розробляючи внутрішньобанківську систему запобігання легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, банківські установи повинні не тільки зупиняти неправомірні операції клієнтів та притягати їх до відповідальності, а й відстежувати весь ланцюжок легалізації незаконно добутих коштів, викривати злочинців, конфісковувати їхні активи. Тобто основний тягар системи фінансового моніторингу припадає на банківську систему.

Феномен відмивання грошей базується на специфічних аспектах розвитку організованої злочинності. Їх можна позначити як інтенсивні та екстенсивні.

Інтенсивні аспекти пояснюються якісними змінами процесу відмивання грошей. Це передусім пов'язано з бурхливим розвитком всієї економіки та сектора фінансових послуг, що відбувався в другій половині ХХ ст., зумовлено появою і розвитком нових технологій, лібералізацією ринку та загальною тенденцією глобалізації економічного процесу. Але ті ж інструменти та ринки, що сприяють міжнародним фінансам і роблять країни взаємозалежними, також являють собою потенційну загрозу міжнародній фінансовій системі.

Крім того, така світова фінансова інтеграція вплинула на перерозподіл фінансових агрегатів, тобто у світі дедалі зменшується обіг готівкових грошових коштів і паралельно розвивається обіг безготівкових грошових коштів. Отже, злочинці, які отримують величезні прибутки готівкою, аби позбутися підозр щодо їх джерел, змушені інтегрувати свої фонди в легальну фінансову систему. Момент збування готівкової маси є невід'ємною частиною процесу відмивання грошей.

Екстенсивні аспекти відмивання грошей пов'язані із безпрецедентним розвитком організованої злочинності. Цей розвиток безпосередньо пов'язаний із

розвитком суспільства, про який вже йшлося. Серед конкретних причин цього розвитку можна виділити такі:

- соціальні зміни полягають насамперед у збільшенні потоків міграції, пов'язаної з лібералізацією пересування людей у світі. У свою чергу, міграція є наслідком дедалі помітнішого розриву між рівнем добробуту у країнах із розвинутою економікою та країнах так званого третього світу;
- технологічний розвиток, тобто поява нових технологій, які дозволили злочинцям більш ефективно та організовано здійснювати свою діяльність. Адже прискорення перевезень, розвиток авіатранспорту розширює можливості для втечі від правосуддя. Розвиток телекомунікацій сприяє організації та координації злочинної діяльності з будь-якої точки планети. Слід згадати також про нові можливості приховування злочинних доходів, нові технології, які дали злочинцям нові високотехнологічні засоби для здійснення злочинів;
- збільшення кількості об'єктів, які є предметом злочинів. Розвиток економіки пов'язаний із розширенням асортименту товарів та послуг, які споживаються. Такі привабливі товари, як різноманітна побутова техніка, комп'ютерні товари, одяг популярних торгових марок, прибуткові товари мистецтва та шоу-бізнесу не можуть не привертати уваги злочинців.

Система запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, базується на двох категоріях: відмивання грошей та фінансування тероризму.

Відмивання грошей – це обробка доходів, отриманих злочинним шляхом, з метою укриття їх незаконного походження і використання у легальній економіці.

Фінансування тероризму – використання коштів із законних або незаконних джерел з метою фінансування майбутньої терористичної діяльності.

Основними первинними злочинами, які призводять до відмивання грошей, є: великі злочини (усі злочини); торгівля наркотиками; незаконна торгівля зброєю; корупція; ухилення від сплати податків; крадіжки і шахрайство;

підробка документів; контрабанда; махінації з цінними паперами; злочини, пов'язані з інтелектуальною власністю.

Існують наступні злочини між відмиванням грошей і фінансуванням тероризму:

- *за джерелами походження коштів: відмивання грошей* – будь-які первісні злочини, злочинна діяльність; фінансування тероризму; *фінансування тероризму: законні джерела* – заробітна плата, продаж публікацій, держави-спонсори; збір коштів; незаконні джерела – торгівля наркотиками, смарагдами із зони конфлікту, використання внесків на благодійність не за призначенням, інші види злочинної діяльності;
- *за використанням коштів: відмивання грошей* – витрати на заможне життя, фінансування іншої злочинної діяльності; *фінансування тероризму* – фінансова підтримка планування терористичних актів, фінансування терористичних угруповань.

Основні характеристики відмивання грошей та фінансування тероризму наведені у табл. 4.9.

Таблиця 4.9

Основні характеристики відмивання грошей та фінансування тероризму

Структурні складові відмивання грошей та фінансування тероризму	Характеристика відмивання грошей та фінансування тероризму
Елементи відмивання грошей та фінансування тероризму	Інтеграція; розмежування; розміщення
Система введення коштів у фінансову систему	- переведення в інші валюти чи номінали; - депонування готівкових коштів на рахунок; - подрібнення вкладів; - переведення в чеки, золото, цінні папери на пред'явника; - змішування із законними коштами
Маскування слідів	- розподіл коштів з наступним поєднанням; - операції між фінансовими установами; - альтернативні грошові перекази; - позики, депозити, цінні папери; - компанії – «оболонки»
Інвестиції у легальну економіку	- цінні папери; нерухомість; - дорогоцінні метали і каміння; - антикваріат; предмети розкоші

Потреба в державній системі контролю за легалізацією доходів, одержаних злочинним шляхом, нині очевидна. Світовий досвід пропонує застосовувати три основні системи організації фінансового контролю.

Перша система контролю передбачає заборону великих за обсягом угод з готівкою без участі професійного посередника. Вона реалізована в межах Європейського Союзу. Наприклад, італійське законодавство не вимагає, щоб підприємці або фінансисти вели облік значних угод про оборот готівки та повідомляли про них. Навпаки існує заборона на здійснення таких угод без законного фінансового посередника, який веде відповідний облік.

Друга система контролю передбачає обов'язкове повідомлення уповноваженого органу про всі угоди, сума яких перевищує певний обсяг. Така система діє в США та Австралії. Система, безумовно, примітивна, але це гарантує отримання уповноваженим органом необхідної інформації. Крім того, простота критерію вибору операцій, що підлягають контролю, робить правила гри зрозумілими для всіх учасників і виключає момент підозри з боку суб'єкта фінансового моніторингу.

Третя система контролю передбачає інформування про сумнівні угоди. Проблема реалізації цієї системи полягає у визначенні сумнівності. Якщо вона базується на жорсткій фіксації протиправних дій, то на суб'єкта фінансового моніторингу автоматично покладається виявлення причин здійснення таких дій.

В Україні реалізується модель фінансового контролю змішаного типу. Національний банк проводить роботу з обмеження готівкового обігу без участі банківських установ. Ця модель здійснюється через створення та використання системи фінансового моніторингу, яка регулюється Законом України від 14.10.2014 № 1702-VII «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» та іншими законодавчими актами.

FATF також тісно співпрацює з низкою міжнародних та регіональних організацій, які впроваджують заходи з метою запобігання відмиванню доходів.

Як спостерігачі у роботі FATF беруть участь такі організації та органи: Група країн Азіатсько-Тихоокеанського регіону з відмивання грошей (APG); Азійський банк розвитку; Група країн Карибського басейну з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням коштів (CFATF); Секретаріат Співдружності; Рада Європи; Європейський банк реконструкції та розвитку (EBRD); Міжнародний валютний фонд (IMF); Банк розвитку країн Південної та Північної Америки (IDB); Комісія з контролю за обігом наркотиків Організації країн Північної та Південної Америки (OAS/CICAD); Інтерпол; Міжнародна організація комісії з цінних паперів (IOSCO); Група представників офшорних країн у сфері банківського нагляду (OGBS); Комітет ООН з контролю за обігом наркотичних речовин та запобігання злочинності (UNODCCP); Світовий банк; Всесвітня митна організація (WCO).

FATF (The Financial Action Task Force on Money Laundering) - міждержавний орган 34-ох країн та 2-ох регіональних організацій, метою якого є розробка та покращення політик як на національному, так і на міжнародному рівнях з метою протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму. З моменту свого створення FATF очолила роботу з імплементації заходів, спрямованих на протидію використанню фінансової системи з метою відмивання грошей та фінансування тероризму. FATF розробляє та підтримує актуалізацію спеціальних міжнародних стандартів у сфері боротьби з відмиванням грошей та фінансуванням тероризму.

Рекомендації FATF представляють вичерпну та послідовну систему заходів, які повинні бути імплементовані країнами з метою боротьби з відмиванням коштів та фінансуванням тероризму, а також фінансуванням розповсюдження зброї масового знищення.

Оригінальні Сорок Рекомендацій FATF були розроблені в 1990 р. як ініціатива по боротьбі з незаконним використанням фінансових систем особами, які відмивають кошти від продажу наркотиків. У 1996 р. Рекомендації були вперше переглянуті для відображення розвитку тенденцій і схем відмивання грошей, та для розширення їх сфери за межі відмивання грошей від продажу

наркотиків. У жовтні 2001 р. FATF розширила свій мандат для розгляду питань щодо фінансування терористичних актів та терористичних організацій, і зробила важливий крок щодо створення восьми (пізніше розширених до дев'яти) Спеціальних Рекомендацій по запобіганню фінансуванню тероризму.

Рекомендації FATF були переглянуті вдруге в 2003 р. і разом зі Спеціальним Рекомендаціям були схвалені більш ніж 180 країнами. Ці Рекомендації є загальновизнаними міжнародними стандартами протидії відмиванню грошей та фінансуванню тероризму.

Відповідно до висновків Третього раунду взаємної оцінки своїх членів FATF у лютому 2012 р. переглянула і оновила Рекомендації в тісній співпраці з регіональними групами за типом FATF та організаціями-спостерігачами, в тому числі Міжнародним валютним фондом, Світовим банком і Організацією Об'єднаних Націй. Перегляд усуває нові загрози, роз'яснює та посилює багато існуючих зобов'язань при збереженні необхідної стабільності та суворості Рекомендацій.

Всі редакції Сорока рекомендацій FATF охоплюють такі основні блоки питань: кримінально-правове переслідування осіб, пов'язаних з відмиванням доходів, включаючи забезпечувальні заходи та конфіскацію злочинних доходів; заходи, що вживаються фінансовими організаціями з метою запобігання відмиванню доходів; інституційні заходи, включаючи створення ПФР, а також правове та матеріальне забезпечення діяльності правоохоронних та наглядових органів; міжнародне співробітництво у сфері протидії відмиванню коштів, у тому числі у частині обміну інформацією між компетентними органами.

Підхід, що ґрунтується на оцінці ризиків, дозволяє країнам в рамках вимог FATF прийняти більш гнучкий комплекс заходів для того, щоб більш ефективно зосередити свої ресурси і застосовувати попереджувальні заходи, які відповідають характеру ризиків для зосередження своїх зусиль в найбільш ефективний спосіб.

Розповсюдження зброї масового знищення є серйозним питанням безпеки, тому в 2008 р. мандат FATF було розширено з метою включення питань боротьби

з фінансуванням розповсюдження зброї масового знищення. Для боротьби з цією загрозою у 2012 р. FATF прийняла нову Рекомендацію (Рекомендація 7) спрямовану на забезпечення послідовної та ефективної імплементації цільових фінансових санкцій, у разі якщо вони накладаються Радою Безпеки ООН.

Таким чином, найважливішими нововведеннями в редакції 2012 р. Сорока рекомендацій FATF є наступні: оцінка ризиків та застосування підходу, ґрунтованого на управлінні ризиками; інтеграція в Рекомендації заходів, спрямованих на протидію фінансуванню тероризму, встановлення цільових фінансових санкцій за розповсюдження зброї масового знищення.

Базельський комітет з банківського нагляду розробляє загальні норми та принципи банківського нагляду, а також рекомендації із впровадження передового досвіду у даній сфері. Комітет не має офіційних наднаціональних повноважень у сфері регулювання наглядової діяльності, і його висновки та рішення не мають обов'язкової юридичної сили. Питаннями протидії відмиванню доходів та фінансування тероризму займається Група з регулювання міжнародної банківської діяльності, до складу якої входять члени Базельського комітету та Офшорної групи банківських наглядових (ОГБС).

Три документи з числа наглядових норм та указівок Базельського комітету стосуються питань відмивання грошей: Декларація про запобігання злочинного використання банківської системи з метою відмивання грошових коштів (1988 р.); Основні принципи ефективного банківського нагляду (1997 р.); Належна перевірка клієнтів банками (2001 р.).

Декларація про запобігання злочинного використання банківської системи з метою відмивання коштів, прийнята Базельським комітетом у грудні 1988 р., вперше встановила міжнародні стандарти протидії відмиванню коштів для фінансової системи. В даному документі розкривається зміст наступних трьох базових положень, із яких слід виходити банкам з метою протидії відмиванню коштів: ідентифікація клієнтів; відповідність законодавству; співробітництво з правоохоронними органами.

Основні принципи ефективного банківського нагляду, опубліковані Комітетом у вересні 1997 р., представляють собою комплексний план організації банківського нагляду та охоплюють широке коло питань, включаючи протидію відмиванню коштів.

Із 25 основних принципів принцип №15 відноситься до протидії відмиванню коштів та передбачає обов'язок органів банківського нагляду встановлювати, чи має банк адекватні регламенти, положення та інструкції (включаючи суворі правила «Знай свого клієнта»), які сприяють дотриманню високих етичних та професійних норм у фінансовому секторі та запобіганню навмисного або ненавмисного використання банку кримінальними елементами.

Правила «Знай свого клієнта» («ЗСК»), іменовані також «Належною перевіркою клієнта» («НПК»), являються найважливішою частиною основи ефективної системи протидії відмивання грошей та фінансування тероризму кожної країни.

Вольфсберзька група була заснована у 2000 р. 11-ма найбільшими банками світу. Метою групи є розробка принципів протидії відмиванню грошей у приватному банківському секторі. Принципи, які розробляє Вольфсберзька група, формально не мають юридичної сили та є публічним зобов'язанням банків-учасників дотримуватись певних етичних правилах. Враховуючи реальний вплив членів Групи, контролюючих значну частину світового грошового обігу, прийняття ними таких принципів служить дійовим стимулом для їх виконання іншими приватними банками.

Враховуючи швидкі темпи та специфіку розвитку фінансово-кредитних відносин в Україні, можна спрогнозувати, що розробка механізмів запобігання прояву тіньових операцій саме у цій сфері посідатиме чільне місце при розв'язанні проблем детінізації національної економіки.

Незважаючи на значну увагу до даної проблеми, якість оцінок поки що лишається незадовільною. Це пояснюється тим, що різні методи оцінки тіньової економіки дають різні результати. Серед методів розрахунку оцінки нелегальної економіки існують такі:

- монетарний метод, який базується на гіпотезі про використання тіньовим сектором тільки готівки. Аналіз динаміки готівкової грошової маси дає досить повну інформацію про розмір сектора тіньової економіки;
- метод балансів доходів та видатків, при якому декларовані доходи порівнюють із реальним обсягом споживання товарів і послуг;
- аналіз зайнятості. Кількість незареєстрованих безробітних опосередковано свідчить про розмір тіньового сектора економіки;
- метод технологічних коефіцієнтів. Співставлення спожитої електроенергії та задекларованого обсягу виробленої продукції;
- метод опитування господарюючих суб'єктів та керівників підприємств;
- соціальний метод. Аналіз особливих норм, за якими здійснюються нелегальні угоди.

Оскільки методи принципово відрізняються один від одного, то результати оцінок також суттєво відрізняються. Оцінку сектора тіньової економіки з боку Національного банку України доцільно здійснювати через застосування монетарного методу. Таким методом є так званий експрес-метод, що ґрунтується на певній закономірності: рівень тінізації економіки обернено пропорційний рівню оподаткування юридичних і фізичних осіб:

$$k = \frac{g}{r}, \quad (4.5)$$

де k – співвідношення податкового навантаження і питомої ваги податків у дохідній частині бюджету;

g – середньозважене податкове навантаження, яке формує дохідну частину бюджету;

r – частка податків, які формують дохідну частину бюджету.

Якщо в початкову формулу підставити значення грошових агрегатів, отримаємо кінцеву формулу для розрахунку, яка має такий вигляд:

$$K = \sqrt{\frac{g_1 \cdot r_1 \cdot d_1}{g_0 \cdot r_0 \cdot d_0}} \quad (4.6)$$

де K – рівень тіньової економіки;

d – співвідношення готівки ($M0$) та обсягу грошової маси ($M3$)

[201, с. 83]

$$d = \frac{M0}{M3}, \quad (4.7)$$

де $M0$ – обсяг готівки;

$M3$ – обсяг грошової маси.

З точки зору універсальності найбільш привабливою для відмивання грошей є банківська система, що зумовлюється наявністю стійких зв'язків з іноземними установами, швидким банківським обслуговуванням, можливістю оперувати значними сумами тощо. Тому швидкість виявлення схем відмивання грошей та фінансування тероризму залежить від активної участі саме банків у процесі протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом.

Основні питання здійснення фінансового моніторингу в банківській системі України визначаються сукупністю нормативно-правових документів, які можна виділити у три групи (див. табл. 4.10): міжнародні документи у сфері запобігання та протидії легалізації кримінальних доходів та фінансуванню тероризму; національні законодавчі та нормативно-правові акти; внутрішні нормативні документи банків.

Ураховуючи організаційну структуру національної системи фінансового моніторингу України слід уточнити наступні елементи системи протидії легалізації доходів та фінансування тероризму в банківській системі: підзвітними особами є банки, платіжні організації та члени платіжних систем, що є банківськими установами; наглядовим органом є Національний банк України.

Таблиця 4.10

**Нормативно-правове забезпечення фінансового моніторингу в
банківській системі України**

Група	Назва
Нормативні документи міжнародних організацій та комітетів	Міжнародні конвенції: Конвенція ООН про боротьбу з незаконним обігом наркотичних засобів та психотропних речовин, Конвенція Ради Європи про відмивання, виявлення, вилучення та конфіскацію доходів від злочинної діяльності та про фінансування тероризму, Міжнародна конвенція ООН про боротьбу з фінансуванням тероризму, Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності, Конвенція ООН проти корупції та інші
	Резолюції Ради Безпеки ООН
	Документи Групи з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF): Рекомендації FATF
	Документи Базельського комітету банківського нагляду
	Документи інших міжнародних та регіональних організацій
Національні нормативні документи	Закони України: «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму», «Про банки і банківську діяльність»
	Нормативно-правові документи Національного банку України (далі – НБУ): Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» від 14.10.2014 № 1702-VII; Закон України «Про банки і банківську діяльність» від 07.12.2000 № 2121-III; Закон України «Про Національний банк України» від 20.05.1999 № 679-XIV; Положення «Про порядок організації та проведення перевірок з питань запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму» від 20.06.2011 № 197; Положення «Про застосування Національним банком України санкцій за порушення законодавства з питань запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму» від 15.06.2011 № 192; Положення «Про здійснення банками фінансового моніторингу» від 31.01.2011 № 22; листи та роз'яснення щодо окремих питань здійснення фінансового моніторингу в банках тощо
	Нормативно-правові документи Кабінету Міністрів України (далі – КМУ): Порядок формування переліку осіб, які пов'язані з провадженням терористичної діяльності або щодо яких застосовано міжнародні санкції, Перелік офшорних зон та інші
	Нормативно-правові документи Держфінмоніторингу
	Правила внутрішнього фінансового моніторингу банку
Внутрішньо-банківські нормативні документи	Програма ідентифікації та вивчення клієнтів банку
	Програми здійснення фінансового моніторингу за певними напрямками діяльності банку в процесі обслуговування клієнтів
	Програма оцінки та управління ризиками легалізації кримінальних доходів/фінансування тероризму
	Програма навчання та підвищення кваліфікації працівників банку
	Інші нормативні документи (наприклад, Положення про підрозділ фінансового моніторингу тощо)

Банк встановлює правила, розробляє програми проведення фінансового моніторингу та призначає працівника, відповідального за його проведення.

Банк зобов'язаний: стати на облік в ДСФМУ як суб'єкт первинного фінансового моніторингу; виявляти та реєструвати фінансові операції, що підлягають фінансовому моніторингу, стосовно яких є достатні підстави підозрювати, що вони пов'язані, стосуються або призначені для фінансування тероризму; здійснювати ідентифікацію, вивчення та класифікацію клієнтів з урахуванням установлених банком критеріїв ризиків; надавати ДСФМУ інформацію відповідно до вимог законодавства України з питань запобігання легалізації кримінальних доходів/фінансуванню тероризму; забезпечувати управління ризиками легалізації кримінальних доходів/фінансування тероризму; зупинити фінансові операції у разі, якщо такі операції містять ознаки легалізації, чи якщо учасником або вигодоодержувачем за фінансовою операцією є особа, яку включено до переліку осіб, пов'язаних із здійсненням терористичної діяльності або щодо яких застосовано міжнародні санкції; забезпечувати зупинення та/або відстеження (моніторингу) фінансових операцій клієнтів за рішенням (дорученням) ДСФМУ; погоджувати призначення та звільнення відповідального працівника банку.

Банк з метою виконання покладених на нього завдань має право звертатися із запитами до органів виконавчої влади, правоохоронних органів, Національного банку України, юридичних осіб, які в установленому законодавством порядку інформують про результати розгляду такого запиту.

НБУ як суб'єкт державного фінансового моніторингу зобов'язані: здійснювати регулювання та нагляд у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму за діяльністю банків, платіжних організацій та членів платіжних систем, що є банківськими установами; забезпечувати надання методологічної, методичної та іншої допомоги банкам у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму; проводити перевірку організації професійної підготовки працівників та керівників підрозділів, відповідальних за проведення фінансового

моніторингу; надавати ДСФМУ інформацію про дотримання банківськими установами, вимог законодавства у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму, у тому числі про виявлені порушення та заходи, вжиті для їх усунення; забезпечувати зберігання інформації, що надійшла від суб'єктів первинного та державного фінансового моніторингу і правоохоронних органів.

НБУ має право одержувати від банківських установ інформацію, необхідну для виконання ним функцій з регулювання і нагляду за ними.

НБУ та інші державні органи забезпечують відповідно до законодавства доступ ДСФМУ до своїх інформаційних ресурсів для створення та забезпечення функціонування єдиної державної інформаційної системи у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму.

НБУ визначає і розробляє процедуру застосування відповідних запобіжних заходів щодо країн, які не виконують або неналежним чином виконують рекомендації міжнародних, міжурядових організацій, задіяних у сфері боротьби з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванням тероризму: посилена увага під час погодження створення в таких країнах філій, представництв чи дочірніх підприємств банків; попередження суб'єктів первинного фінансового моніторингу не фінансового сектору про те, що операції з фізичними або юридичними особами у відповідній країні можуть мати ризик відмивання коштів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму; обмеження ділових відносин або фінансових операцій з відповідною країною або особами в такій країні.

НБУ здійснює нагляд у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму за діяльністю банків, платіжних організацій та членів платіжних систем, що є банківськими установами, шляхом проведення планових та позапланових перевірок, у тому числі виїзних.

Перевірка банку, платіжної організації та члена платіжної системи, що є банківською установою, відокремленого підрозділу банку, філії іноземного

банку щодо дотримання вимог законодавства з питань фінансового моніторингу проводиться з метою визначення достатності та відповідності заходів, що здійснюються банком, вимогам законодавства з питань фінансового моніторингу, а також рівня ризику використання послуг банку для легалізації кримінальних доходів або фінансування тероризму.

Службовці Національного банку здійснюють безвізний нагляд з питань фінансового моніторингу шляхом проведення аналізу дотримання банком вимог законодавства з питань фінансового моніторингу.

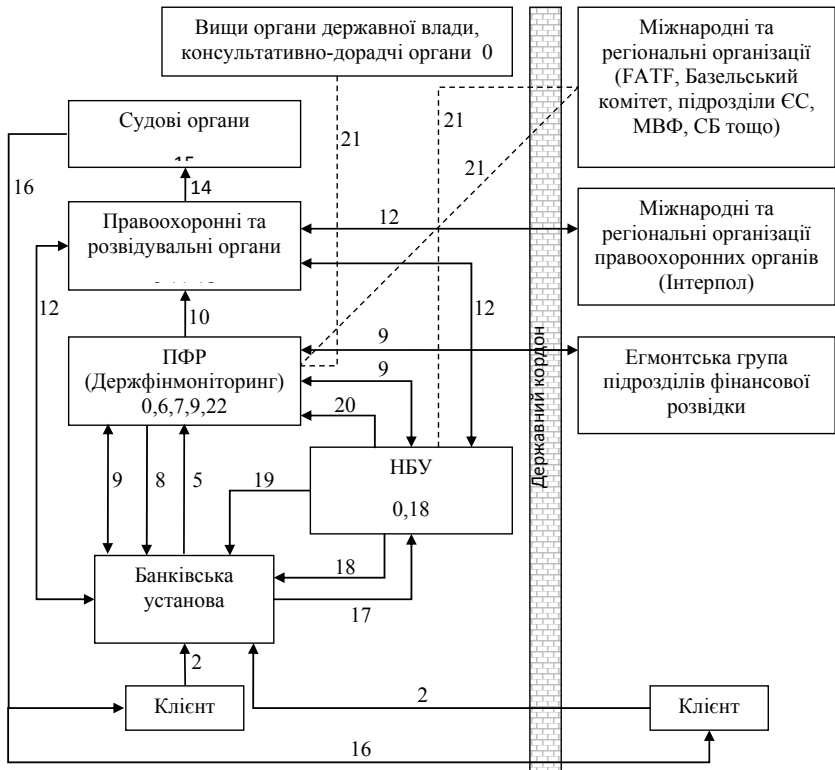
Інформацію, документи (копії документів) і пояснення, необхідні для проведення безвізного нагляду з питань фінансового моніторингу, банк надає на відповідний запит Національного банку у термін та порядку, що встановлюються у відповідному запиті.

Виїзна планова перевірка - перевірка, яка проводиться відповідно до затвердженого Національним банком річного плану перевірок з питань фінансового моніторингу. Планова перевірка банку (крім відокремлених підрозділів банків) проводиться не рідше одного разу на два роки.

Національний банк за наявності обґрунтованих підстав може прийняти рішення про проведення позапланової перевірки банку. Такими підставами є: результати безвізного нагляду з питань фінансового моніторингу; інформація інших підрозділів Національного банку, державних органів, органів нагляду іноземних держав про ознаки порушення вимог законодавства з питань фінансового моніторингу; результати узагальнення матеріалів перевірок окремих банків, що несуть взаємопов'язаний або системний зміст.

У разі виявлення порушень банком законодавства у сфері протидії легалізації доходів та фінансуванню тероризму Національний банк адекватно вчиненим порушенням застосовує до банку санкції (далі - санкції), до яких належать: накладання штрафу на банк; обмеження, тимчасове припинення дії чи анулювання ліцензії або іншого спеціального дозволу на право провадження певних видів діяльності; тимчасове відсторонення посадової особи банку від

посади. Механізм фінансового моніторингу в банківській системі України представлено на рисунку 4.7.

Рис. 4.7 Механізм фінансового моніторингу в банківській системі України

Позначення до рисунку:

0 – прийняття нормативно-правових документів в сфері протидії відмиванню грошей та фінансуванню тероризму відповідними органами та установами;

1 – організація внутрішньої системи фінансового моніторингу банку;

2 – намір здійснити фінансову операцію;

3 – ідентифікація клієнта, перевірка фінансової операції на наявність ознак легалізації доходів чи фінансування тероризму,

3.1 – у разі відсутності ознак - проведення фінансової операції без реєстрації;

3.2 – у разі наявності ознак проведення операції з подальшою реєстрацією;

3.3 – зупинення фінансової операції, що здійснюється на користь або за дорученням клієнта, якщо її учасником або вигодоодержувачем за нею є особа, яку включено до переліку осіб, пов'язаних зі здійсненням терористичної діяльності або щодо яких застосовано

міжнародні санкції; а також операції, або за якою є вмотивована підозра щодо належності операції до легалізації доходів чи фінансування тероризму;

4 – реєстрація фінансової операції, прийняття рішення про подання інформації про фінансову операцію, що підлягає внутрішньому фінансовому моніторингу в Держфінмоніторингу;

5 – подання інформації про фінансову операцію до Держфінмоніторингу;

6 – формування єдиної державної інформаційної системи у сфері запобігання та протидії відмиванню грошей та фінансуванню тероризму;

7 – аналіз повідомлень від банківських установ щодо їх приналежності до процесу відмивання грошей та фінансування тероризму,

7.1 – у разі відсутності ознак по операції, що не була зупинена – аналіз завершується;

7.2 – у разі відсутності ознак по операції, що була зупинена - прийняття рішення про поновлення операції;

7.3 – у разі наявності ознак по операції, що не була зупинена – подальший аналіз;

7.4 – у разі наявності ознак по операції, що була зупинена - прийняття рішення про додаткове зупинення операції (до 5 днів) з подальшим аналізом;

8 – повідомлення банківської установи про прийняте рішення (у разі попереднього зупинення операції);

9 – аналітична робота, збір, обробка та аналіз додаткової інформації щодо фінансових операцій, що підлягають фінансовому моніторингу;

9.1 – у разі відсутності ознак по операції, що не була зупинена – аналіз завершується;

9.2 – у разі, якщо за результатами перевірок фінансової операції, що була зупинена, ознаки легалізації не підтверджуються Держфінмоніторингу скасовує рішення щодо зупинення операції та повідомляє про це банківську установу та аналіз завершується;

9.3 – у разі, якщо за результатами перевірок операції, що не була зупинена, ознаки легалізації підтверджуються Держфінмоніторингу формує для правоохоронних органів узагальнені матеріали по підозрілим фінансовим операціям;

9.4 – у разі, якщо за результатами перевірок, що була зупинена, ознаки легалізації підтверджуються Держфінмоніторингу приймає рішення про додаткове зупинення операції (загальний строк не повинен перевищувати 14 днів) та формує для правоохоронних органів узагальнені матеріали по підозрілим фінансовим операціям;

10 – передача правоохоронним органам узагальнених матеріалів за повідомленнями про фінансові операції, що надійшли від банків та інших СПФМ;

11 – аналіз узагальнених матеріалів, що надійшли від Держфінмоніторингу; проведення попередніх розслідувань

12 – уточнення інформації про фінансові операції та їх учасників;

13 – порушення кримінальних справ (ст. 209, ст. 258 ККУ), встановлення винних осіб;

14 – передача справ до суду;

15 – здійснення правосуддя, винесення вироку;

16 – притягнення до відповідальності;

17 – подання банком до НБУ звітності щодо здійснення фінансового моніторингу;

18 – здійснення НБУ безвізного та візного нагляду за дотриманням банками законодавства в сфері протидії легалізації доходів, фінансуванню тероризму;

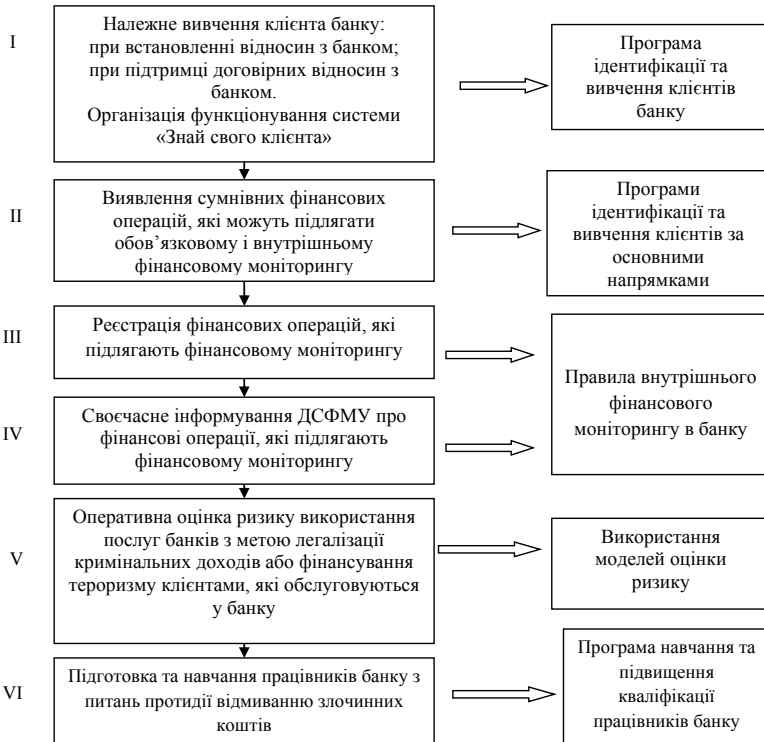
19 – внаслідок виявлених порушень в ході безвізного та візного нагляду застосування НБУ заходів впливу до банків;

20 – надання інформації Держфінмоніторингу про дотримання банками законодавства у сфері протидії легалізації злочинних доходів та фінансуванню тероризму;

21 – забезпечення налагодження співпраці, взаємодії та інформаційного обміну з державними органами, компетентними органами іноземних держав та міжнародними організаціями в сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму.

22 – формування звітності про функціонування національної системи фінансового моніторингу.

Внутрішньобанківську систему запобігання легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, можна поділити на декілька етапів відповідно до внутрішньобанківських документів та нормативно-правової бази Національного банку України (рис. 4.8).

Рис. 4.8 Основні напрямки внутрішнього фінансового моніторингу

При встановленні відносин з банком вивчення клієнта починається з його ідентифікації, отримання всіх обов'язкових відомостей, що вимагаються законодавчими документами. Працівник банку зобов'язаний отримати від клієнта документи і відомості, достатні для з'ясування його особи, суті діяльності, фінансового стану клієнта, мети і характеру майбутніх ділових відносин із банком, пов'язаних осіб, а також ідентифікувати фізичних осіб, які є

власниками істотної участі в юридичній особі або мають прямий чи опосередкований вплив на неї та отримують економічну вигоду від її діяльності.

За результатами ідентифікації клієнта на етапі встановлення відносин з ним формується і ведеться анкета. Вона є внутрішнім документом банку і містить інформацію, отриману за результатами щоквартального аналізу операцій, а також висновки банку відносно репутації клієнта й оцінку ризику шляхом здійснення ним операцій, пов'язаних з легалізацією кримінальних доходів або фінансуванням тероризму.

Система щоквартального аналізу банком операцій клієнта доцільно здійснювати за двома напрямками – фінансовим станом клієнта і суттю діяльності клієнта. Аналіз повинен здійснюватися співробітниками підрозділу фінансового моніторингу за попередній квартал у такому порядку:

1. *Формування переліку клієнтів, а саме:*

- перелік клієнтів, за рахунками яких обіг коштів у кварталі, що аналізується, значно (у декілька разів) більший порівняно з попереднім кварталом;
- перелік клієнтів, які у попередньому кварталі здійснювали операції з готівкою у значних сумах, визначених банком;
- перелік клієнтів, з моменту реєстрації яких не минуло 3 місяців;
- перелік клієнтів, які почали користуватися послугами банку у звітному кварталі;
- перелік клієнтів, які віднесені до категорії з великим ризиком;
- перелік клієнтів, про яких надходили запити від контролюючих органів (арешт коштів, проведення вилучення документів тощо);
- інформація про клієнтів, операції яких стали об'єктом фінансового моніторингу та внесені до реєстру;
- інформація про запити від Спеціально уповноваженого органу про надання додаткової інформації про фінансові операції, які стали об'єктом фінансового моніторингу.

На підставі такої інформації працівники підрозділу фінансового моніторингу формують перелік клієнтів, які потребують більш детального вивчення.

2. Проведення додаткового аналізу, а саме:

- аналіз інформації про банківські послуги, якими користується клієнт;
- аналіз інформації про наявність рахунків, відкритих безпосередньо у банку та інших банках;
- аналіз інформації про запити, що надійшли від контролюючих органів;
- аналіз інформації про операції, які стали об'єктом фінансового моніторингу;
- аналіз інформації про запити від Спеціально уповноваженого органу щодо надання додаткової інформації про фінансової операції, які стали об'єктом фінансового моніторингу;
- аналіз інформації, отриманої із ЗМІ.

3. Встановлення причин, які призвели до:

- істотного збільшення обороту коштів за рахунком клієнта;
- здійснення операцій з готівкою у значних розмірах за рахунком клієнта;
- зарахування на рахунок клієнта платежів від фізичних осіб на суму, що не перевищує 150 000 грн. або гривневий еквівалент, у тому числі через касу банку, якщо діяльність особи не пов'язана з наданням послуг населенню, збором обов'язкових або добровільних платежів.

4. Встановлення відповідності операцій, що проводяться, суті діяльності та фінансовому стану.

Встановлення відповідності проводиться шляхом порівняння інформації, отриманої від клієнта (статутні, реєстраційні документи тощо) та реальних фактів проведення операцій за рахунками. Додатково використовується інформація, отримана в ході щоденного аналізу операцій, які стали об'єктом фінансового моніторингу.

5. Проведення уточнення інформації про клієнта.

При невідповідності інформації, отриманої за результатами аналізу, виконавець підрозділу фінансового моніторингу проводить роботу щодо

з'ясування джерел походження додаткових коштів та (або) зміни напрямків діяльності клієнта (направлення запиту структурному підрозділу, який обслуговує рахунки клієнта, для отримання додаткової інформації від клієнта).

6. Відображення результатів аналізу

Після проведення всіх вищезазначених заходів працівник підрозділу фінансового моніторингу (ПФМ) робить висновки про відповідність чи невідповідність інформації, отриманої під час аналізу операцій, інформації, наданої клієнтом, та результатів попереднього аналізу.

За результатами аналізу оцінка ризику проведення клієнтом операцій з легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом (віднесений до категорії клієнтів з високим ризиком / не віднесений до категорії клієнтів з високим ризиком) може змінитися чи залишається без змін.

Висновки щоквартального аналізу підрозділу фінансової розвідки у формі службової записки подаються відповідальному працівнику банку, в якій зазначаються результати проведеного аналізу, результати вжитих заходів та кількість клієнтів, яким за результатами аналізу необхідно змінити рівень ризику.

Питання для самоконтролю.

1. Що таке фінансова безпека?
2. Які особливості організації фінансової безпеки в банках?
3. Що таке загрози банківської діяльності?
4. Які принципи фінансової безпеки банківської діяльності існують?
5. Які підходи до визначення рівня фінансової безпеки банківської діяльності існують?
6. Охарактеризуйте загрози фінансової безпеці банківської системи.
7. Охарактеризуйте загрози фінансовій безпеці банківської діяльності.
8. Охарактеризуйте ризики присутності іноземного капіталу у банківській системі України.
9. Який вплив іноземного капіталу здійснюється на рівень фінансової безпеки?

9.Що таке доларизація?

10. Охарактеризуйте переваги і недоліки присутності іноземного капіталу в банківській системі України?

11. Які індикатори характеризують рівень фінансової безпеки?

12.Що таке процес легалізації доходів отриманих злочинним шляхом?

14.Охарактеризуйте суб'єктів державного фінансового моніторингу.

15.Охарактеризуйте суб'єктів внутрішнього фінансового моніторингу.

Ключові слова: фінансова безпека, загрози фінансовій безпеці, принципи фінансової безпеки, іноземний капітал, легалізація доходів одержаних злочинним шляхом, фінансовий моніторинг

Тестові завдання.

1. Рівень експорту відноситься до :

- а) бюджетної безпеки;
- б) боргової безпеки;
- в) валютної безпеки;
- г) безпеки страхового та фондового ринку;
- д) немає вірної відповіді.

2. Фінансова безпека держави включає:

- а) бюджетну безпеку, валютну, боргову, грошово-кредитну та безпеку страхового та фондового ринку;
- б) бюджетну безпеку, валютну, безпеку банківської діяльності;
- в) валютну, боргову, грошово-кредитну;
- г) правильні відповіді б та в;
- д) немає правильної відповіді.

3. Інтеграційні процеси та залучення іноземних інвестицій відносять до:

- а) бюджетна безпека;
- б) валютна безпека;

- в) боргова безпека;
- г) безпека страхового і фондового ринку;
- д) грошово-кредитна безпека.

4. До безпеки страхового і фондового ринку НЕ відносять:

- а) забезпечення фінансовими ресурсами страхової компанії;
- б) стійкий фінансовий стан фондового ринку;
- в) залучення іноземних інвестицій;
- г) капіталізація ринку;
- д) всі відповіді вірні.

5. До юридичної та правової основи ефективності фінансових систем відноситься:

- а) визначення права на власність, договірне право;
- б) можливість забезпечувати і користуватись гарантіями;
- в) страхування вкладів, яке оплачують банки;
- г) правильні відповіді а) та б);
- д) правильної відповіді немає.

6. Фінансова безпека держави складається з:

- а) бюджетної;
- б) валютної;
- в) боргової;
- г) безпеки страхового і фондового ринку;
- д) всі відповіді вірні.

7. До бюджетної безпеки належить:

- а) платоспроможність держави, система курсоутворення, капіталізація ринку;
- б) інтеграційні процеси, стійкий фінансовий стан фондового ринку, рівень внутрішнього і зовнішнього боргу;

- в) платоспроможність держави, баланс доходів і видатків місцевих бюджетів, ефективне використання бюджетних коштів;
- г) доступність кредитних ресурсів, низький рівень інфляції, економічне зростання;
- д) правильної відповіді немає.

8. Фінансова безпека банку - це:

- а) стан банківської установи, який характеризується збалансованістю та стійкістю до впливу зовнішніх і внутрішніх загроз;
- б) проведення активних операцій на ринку банківських послуг;
- в) здатність досягати поставлених цілей і генерувати достатній обсяг фінансових ресурсів для забезпечення стійкого розвитку;
- г) емісія цінних паперів.

9. Забезпечення фінансової безпеки банку полягає у:

- а) забезпеченні фінансової стійкості та незалежності комерційного банку;
- б) наданні нетрадиційних банківських послуг;
- б) підтримці технологічної незалежності;
- в) оптимізації організаційної структури;
- г) здійсненні розрахунково-касових операцій.

10. Виконання яких із перелічених завдань забезпечує фінансову безпеку банків?

- а) визначення індикаторів фінансової безпеки;
- б) ідентифікація загроз банку;
- в) впровадження системи діагностики та моніторингу стану фінансової безпеки;
- г) здійснення відрахувань до спеціалізованих фондів.

11. Які види зовнішніх загроз можуть впливати на рівень фінансової безпеки банків?

- а) розбалансованість активів і пасивів банку;
- б) робота з платіжними картками;
- в) конкурентне середовище;
- г) нормативне регулювання банківської діяльності.

12. Які види внутрішніх загроз можуть впливати на рівень фінансової безпеки банків?

- а) політична нестабільність країни;
- б) залежність від інсайдерів;
- в) якість кредитного портфеля;
- г) економічна криза в країні.

13. Фінансова безпека окремого банку:

- а) тісно пов'язана з безпекою банківської системи;
- б) не пов'язана з безпекою банківської системи;
- в) впливає на політичну ситуацію в країні;
- г) впливає на рівень фінансової безпеки банківської системи.

14. Які з перелічених видів безпеки можна віднести до банківської безпеки?

- а) особиста безпека;
- б) колективна безпека;
- в) економічна безпека;
- г) інформаційна безпека.

15. Що, на вашу думку, є складовими національної ідеї:

- а) економічна безпека;
- б) фінансова безпека;
- в) національна безпека;
- г) відповіді а), б), в).

16. Забезпечення фінансової безпеки банків здійснюється за допомогою:

- а) методів встановлення процентної ставки;
- б) методів стратегічного планування;
- в) методів фінансового менеджменту;
- г) методів оцінки ринкової вартості застави.

17. До базових внутрішніх методів забезпечення фінансової безпеки банків належать:

- а) фінансове планування;
- б) банківський нагляд;
- в) фінансовий контроль.
- г) банківське регулювання.

18. До базових зовнішніх методів забезпечення фінансової безпеки банків належать:

- а) фінансове планування;
- б) банківський нагляд;
- в) фінансовий контроль.
- г) банківське регулювання.

19. У системі економічного управління об'єктами фінансового менеджменту банку є:

- а) капітал банку;
- б) залучені й позикові ресурси;
- в) фінансові результати діяльності банку;
- г) особи, які відповідають за прийняття рішень.

20. Забезпечення процесу управління фінансами здійснюють підсистеми:

- а) зовнішнього і внутрішнього нормативного забезпечення;
- б) кадрового забезпечення;
- в) інформаційного забезпечення;
- г) правильна відповідь відсутня.

21. Фінансове планування банку базується на:

- а) матеріалах звітів Міністерства фінансів;
- б) урахуванні граничних критеріїв, які встановлені для країн - кандидатів для вступу до ЄС;
- в) ставках НБУ на кредити в національній валюті;
- г) стратегічному і тактичному планах банку.

22. Функціями фінансового управління є:

- а) оперативне управління прибутковістю банку;
- б) визначення й аналіз показників нормативів діяльності банку, які встановлені зовнішніми регулювальними органами;
- в) оперативне управління фінансовими ризиками банку;
- г) визначення й аналіз показників ефективності окремих підрозділів банку та окремих видів операцій.

23. Стратегічний фінансовий контроль - це:

- а) контроль за виконанням затверджених бюджетів;
- б) контроль фінансової політики та її цільових показників;
- в) контроль поточних фінансових планів;
- г) контроль за дотриманням працівниками трудової дисципліни.

24. Які з перелічених завдань є завданнями системи фінансової безпеки банку:

- а) забезпечення росту попиту на внутрішньому ринку;
- б) здійснення моніторингу фінансового стану банку для раннього виявлення ознак його кризового розвитку;
- в) дослідження основних факторів, що обумовлюють кризовий розвиток банку;
- г) збільшення обсягів експорту продукції вітчизняних виробників.

25. Функція визначення потенційних проблем банку включас:

- а) повторну перевірку наявності даної проблеми;
- б) вибір необхідних важелів впливу на проблему;
- в) ідентифікацію проблеми;
- г) оцінку масштабів та визначення факторів, які призвели до виникнення проблеми.

26. Основними завданнями підсистеми фінансової діагностики є проведення:

- а) експрес-аналізу;
- б) комплексного аналізу;
- в) фундаментального аналізу;
- г) встановлення бюджетного дефіциту країни на рівні 5-7 % від ВВП.

27. Який з перелічених принципів забезпечення фінансової безпеки банку передбачас необхідність здійснення діагностичних та превентивних заходів щодо забезпечення стабільної та ефективної діяльності банку:

- а) принцип мінливості;
- б) принцип об'єктивності;
- в) принцип конфіденційності;
- г) принцип явності в інтерпретації результатів.

28. При ухваленні рішення про вибір можливого варіанта усунення кризової ситуації керуються принципом:

- а) безперервності та оперативності;
- б) комплексності та системності;
- в) альтернативності варіантів розвитку;
- г) дотримання компромісу між ступенем ризику і очікуваними результатами.

29. Для здійснення оцінки рівня фінансової безпеки банку проводять:

- а) оцінку внутрішніх і зовнішніх ризиків банку;
- б) аналіз співвідношення прямих та непрямих податків;
- в) визначення факторів зростання реальних доходів населення;
- г) маркетингові дослідження.

30. За результатами проведення діагностики рівня фінансової безпеки при отриманні висновку про її недостатність банківському аналітику необхідно:

- а) сформулювати на основі результатів діагностики перелік заходів щодо недопущення кризи в діяльності банку;
- б) внести пропозиції керівництву про скорочення штату працівників;
- в) активізувати роботу із залучення та запозичення коштів;
- г) відмовитися від проведення валютних операцій.

31. Повторна діагностика рівня фінансової безпеки банку проводиться з метою:

- а) мінімізації кредитних ризиків;
- б) здійснення моніторингу погашення проблемних позик;
- в) оцінки фактичного рівня фінансової безпеки банку;
- г) визначення зміни рівнів ризиків.

32. Розробка заходів щодо збільшення фінансової безпеки за результатами проведеної діагностики здійснюється:

- а) на початку року;
- б) у кінці року;
- в) до досягнення належного рівня фінансової безпеки банку;
- г) кожного кварталу поточного року.

33. Система фінансової безпеки банку - це:

- а) сукупність взаємопов'язаних діагностичних, інструментальних і контрольних заходів фінансового характеру;
- б) цілісність бюджетної системи як фінансової основи держави;
- в) покращення соціально-економічного стану в державі;
- г) розробка та впровадження нових конкурентоспроможних банківських продуктів.

36. Які з перелічених заходів є завданнями підсистеми фінансових важелів і методів у системі фінансової безпеки?

- а) втілення інформаційної системи маркетингу у банку;
- б) нейтралізація кризових явищ;
- в) усунення причин і наслідків кризи;
- г) забезпечення ефективної діяльності банку.

37. Визначте з переліку фінансові методи як способи дії фінансових відносин:

- а) амортизаційні відрахування;
- б) фінансові санкції;
- в) фінансовий аналіз;
- г) оподаткування.

38. Назвіть фінансові важелі як способи дії фінансового методу:

- а) орендна плата;
- б) дивіденди;
- в) франшиза;
- г) фінансове планування та прогнозування.

39. Які заходи необхідно вжити для мінімізації протиправних дій з боку службовців банків?

- а) формування ефективної системи внутрішнього аудиту;

- б) справедлива оплата в процесі визначення заробітної плати працівникам банку;
- в) диверсифікація кредитного портфеля;
- г) вихід основного капіталу з тіньового сектору економіки.

40. Інструменти підсистеми фінансових важелів та методів дають можливість банку:

- а) не допустити розвитку кризових ситуацій;
- б) зменшити кількість безробітних в країні;
- в) забезпечити ефективну діяльність банку;
- г) збільшити обсяги національного виробництва товарів.

41. Міжбанківське кредитування дає можливість банку:

- а) поповнювати ресурсну базу;
- б) регулювати ставки НБУ на кредити в національній валюті;
- в) покривати поточні потреби в ліквідних активах;
- г) збалансувати зростання соціальних видатків з темпами зростання валового внутрішнього продукту.

42. Діяльність банків на валютному ринку полягає в:

- а) зростанні (зменшенні) сальдо торговельного балансу по товарах;
- б) впливі на цільовий характер використання бюджетних ресурсів;
- в) розміщенні власних боргових зобов'язань на іноземних ринках;
- г) управлінні пасивами та активами в іноземній валюті.

43. Як впливає дострокова реалізація активів банку?

- а) збільшує прибуток банку;
- б) збільшує обсяг експорту товарів;
- в) впливає на здатність держави погашати борги;
- г) призводить до втрат, оскільки банку доводиться реалізовувати їх з дисконтом.

44. До способів боротьби з падінням ринкових курсів цінних паперів належать:

- а) створення резервів під торгові операції;
- б) диверсифікація вкладень у цінні папери;
- в) лімітування обсягів операцій з цінними паперами;
- г) усі відповіді правильні.

45. Проблеми ліквідності банку проявляються:

- а) зростанням проблемної заборгованості за окремими групами позичальників;
- б) нездатністю банку виконувати свої поточні зобов'язання;
- в) злочинними діями співробітників банку;
- г) падінням ринкового курсу цінних паперів, що знаходяться у власності банку.

РОЗДІЛ 5

БАНКІВСЬКІ РИЗИКИ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВОЮ СТІЙКІСТЮ БАНКІВ

Після вивчення даної теми студент повинен:

знати:

- структурні особливості і формування системного підходу при дослідженні ризиків банківської діяльності;
- зовнішні і внутрішні фактори впливу на систему ризик-менеджменту;
- функції системи ризик-менеджменту як складової управління фінансовою стійкістю банків;
- класифікацію ризиків банківської діяльності.

уміти:

- використовувати методи управління ризиками банківської діяльності;
- проводити ідентифікацію банківських ризиків;
- будувати організаційну структуру ризик-менеджменту банків.

5.1. Класифікація ризиків банківської діяльності

Концептуалізоване поняття ризику сприймається неоднозначно:

- ризик як відображення об'єктивної невпевненості, що сприймається як свідома інтерпретація невпевненості суб'єкта оцінювання, управління;
- ризик як невпевненість внаслідок психологічного сприйняття. У цьому розумінні ризик є комбінацією азарту і цілеспрямованих дій та вимірюється за допомогою показника ймовірності переконаності особи;
- зв'язок “ризик – невпевненість” можна трактувати як суто психологічне явище, що проявляється лише в аспекті людських відчуттів і людського досвіду (поведінки суб'єкта).

Отже, ризик – це об'єктивно-суб'єктивна категорія, яка стосується діяльності суб'єктів, пов'язаної з подоланням невизначеності й конфліктності в ситуації неминучого вибору.

Найбільш важливими елементами, покладеними в основу класифікації банківських ризиків є: тип (вид) комерційного банку; сфера виникнення і впливу банківського ризику; склад клієнтів банку; метод розрахунку ризику; ступінь банківського ризику; розподіл ризику в часі; характер обліку ризику; можливість керування банківськими ризиками; кошти керування ризиками.

Тип (вид) банку і ризики. На даний момент з урахуванням напряму діяльності банків можна говорити про три типи (види) комерційних банків: спеціалізовані, галузеві, універсальні.

У спеціалізованому, наприклад інноваційному банку переважають підвищені ризики, пов'язані з кредитуванням ризикових підприємств, технологій, реалізація яких на початку ускладнена. Це вимагає й особливих методів регулювання банківського ризику, зокрема одержання гарантій від держави, впровадження заставного права на нерухомість і т.ін. Холдингова установа, що спеціалізується на купівлі контрольних пакетів цінних паперів, робить оцінку ризику з операціями з цінними паперами тощо. Таким чином, спеціалізовані банки несуть ризики з тих специфічних банківських операцій, що складають напрям їх діяльності.

Галузеві банки тісно пов'язані з певною галуззю, тому спектр їх ризиків, крім основних ризиків з банківських операцій, залежить переважно від економічних (тобто зовнішніх для банку) ризиків клієнтів банку. У галузевому банку необхідно розраховувати розмір середньогалузевого ризику для визначення невикористаних резервів на підприємствах і установах галузі основних напрямів діяльності банків.

Універсальні банки змушені враховувати у своїй діяльності всі види банківських ризиків. З цього приводу варто виробити оптимальний набір видів ризику для кожного типу (виду) банку. Підвищеним ступенем ризику в розглянутих варіантах володіють галузеві банки як невеликі, немобільні, із

жорсткою прив'язкою до галузі та клієнта, а найменшим — універсальні банки, що мають можливість покрити збитки від одного виду діяльності прибутками від іншого. Сфера виникнення і впливу банківських ризиків.

Залежно від сфери виникнення банківські ризики класифікуються на: ризик країни; ризик фінансової надійності окремого банку (ризик недостатності капіталу банку, незбалансованої ліквідності, недостатності обов'язкових резервів); ризик окремого виду банківської операції (ризик неплатежу, невідшкодування, інкасування: банківські гарантії, юридичний ризик, ризик нерентабельності кредиту тощо).

З іншого боку, ризики залежно від сфери виникнення або впливу поділяються на зовнішні і внутрішні.

До зовнішніх належать ризики, не пов'язані з діяльністю банку чи конкретного клієнта. Мова йде про політичні, соціальні, економічні, географічні та інші ситуації і викликані ними збитки банку і його клієнтів. До економічних зовнішніх ризиків банку, не пов'язаних безпосередньо з його діяльністю, можна віднести: нестійкість валютних курсів; інфляцію; неплатоспроможність чи банкрутство клієнтів банку, відмову його від платежів і несплату боргу в установленний термін; зміну ціни товару після укладання контракту; помилки в документах чи оплаті товарів; зловживання клієнтами або розкрадання ними валютних коштів, виплату за підробленими банкнотами, чеками.

Внутрішні ризики поділяються на ризики в основній і допоміжній діяльності банку.

Ризики в основній діяльності являють собою розповсюджену групу видів: кредитний, відсотковий, валютний, ризик з факторингових та лізингових операцій, ризик з розрахункових операцій банку й операцій з цінними паперами.

Ризики в допоміжній діяльності банку включають збитки з формування депозитів, ризики банківських зловживань, ризики поза балансовими операціями, ризики втрати позицій банку на ринку, втрати репутації банку, складу його клієнтів, ризик зниження банківського рейтингу і т.ін. Вони відрізняються від ризиків з основної діяльності банку тим, що найчастіше мають

лише умовну, непрямую оцінку і виражаються у втраченій вигоді. Але й усередині кожного з перелічених видів ризиків можна виділити додаткові групи. Наприклад, поява нових видів кредитів (авального, ломбардного, диспозиціонованого, консорціального, облікового і акцептного) створила нові види ризиків за кредитними операціями і різні окремі методи їх розрахунку.

Склад клієнтів банку і методи розрахунку ризиків. Складом клієнтів банку визначається метод розрахунку ризику і його ступінь. Водночас великі кредити, видані одному або групі пов'язаних між собою позичальників, галузі, регіону чи країні, нерідко служать причиною банкрутств. Істотне значення має і правильний вибір кращого клієнта для банку. Звичайно до таких партнерів належать підприємства, що володіють високим ступенем фінансової стійкості і мають гарні показники ліквідності.

В умовах ринкової економіки посилюється нестійкість банківської системи. Це впливає на стан різних галузей економіки і підприємств. Суб'єкти, що хазяйнують, починають скорочувати власні кошти і резерви, що призводить до порушення нормального кругообігу кредитних ресурсів і підвищення ризику всіх банківських операцій. Тому в даний час найпоширенішим методом є мінімізація ризиків — виділення і дотримання економічних нормативів банківської ліквідності. Багато комерційних банків, особливо спеціалізованих, розраховують лише окремі види ризиків за різними напрямками банківської діяльності. Перспективним стає визначення розміру припустимого сукупного ризику банку, окремого клієнта, республіки (економічного регіону).

Залежно від методів розрахунку ризику бувають комплексними і позиційними. Комплексний ризик включає оцінку і прогнозування величини ризику банку і дотримання економічних нормативів банківської ліквідності. Позиційний ризик — це ризик окремої банківської позиції.

Ступінь банківського ризику (зважування ризику). Ступінь банківського ризику враховує повний, помірний і низький ризик залежно від розташування за шкалою ризиків. Ступінь банківського ризику характеризується ймовірністю

події, що веде до втрати банком коштів з даної операції. Вона виражається у відсотках чи у визначених коефіцієнтах.

Особливістю перебування ступеня банківського ризику є його індивідуальна величина, пов'язана з прийняттям на себе конкретного ризику з конкретної банківської операції. Вона визначається суб'єктивною позицією кожного банку.

Розподіл ризику за часом. Це важливий фактор в умовах нинішньої економіки. Основні операції банку піддаються минулому і поточному ризику (в окремих випадках — і майбутньому). Поточному ризику підлягають операції з видачі гарантій, акцепту перекладних векселів, документарні акредитивні операції, продаж активів із правом регресу та ін. Але сама можливість оплати гарантії через визначений час, оплата векселів, здійснення акредитива за рахунок банківського кредиту піддає ці операції й майбутньому ризику. При настанні часу оплати гарантії, якщо банк не врахував ймовірність цих втрат, він несе і минулий ризик, тобто той, який банк прийняв на себе безпосередньо при видачі гарантії. Розподіл ризику в часі відіграє дуже важливу роль для прогнозування майбутніх втрат банку. Враховуючи цей фактор можна уникнути накладення минулих ризиків і помилок на майбутню діяльність банку.

Характер обліку операцій та ризику. За характером обліку банківські ризику поділяються на ризику з балансових операцій і із забалансових операцій. Найчастіше кредитний ризик, що виникає щодо балансових операцій, поширюється і на позабалансові операції, наприклад при банкрутстві підприємства. Тут важливо правильно врахувати ступінь можливих збитків від однієї і тієї ж діяльності, що проходить одночасно як за балансовим, так і за позабалансовим рахунками. Так, оцінку ступеня ризику операції за валютними опціонами (нових видах цінних паперів) варто робити виходячи не тільки з валютного ризику, а й ринкового ризику за операціями з цінними паперами, а також ризиків з окремих забалансових операцій: з казначейськими зобов'язаннями, євродепозитами, біржовими індексами тощо.

Можливості управління банківськими ризиками. За можливостями управління ризику бувають відкритими і закритими. Відкриті ризики не підлягають регулюванню, закриті навпаки регулюються. З деяких операцій вводяться спеціальні обмеження з ризиків. Наприклад, одним з перетворень до інвалютних рахунків є обов'язково закрита позиція у валюті на кінець кожного робочого дня. Мається на увазі перерахування валюти, яка знецінюється, у валюту, курс якої підвищується.

Основними елементами, покладеними в основу виокремлення ризиків, є фактори виникнення, масштаби, можливість страхування, характер наслідків (ступінь допустимості), місце формування (табл. 5.1).

Таблиця 5.1

Основні ознаки класифікації ризиків

Класифікаційна ознака	Вид ризику	Характеристика ризику
За факторами виникнення	Суб'єктивний (пов'язаний з особистістю підприємця)	Недолік досвіду, освіти, порушення правил поведінки на ринку, недостатнє розуміння угоди
	Об'єктивний	Недолік інформації, стихійні лиха, несподівані зміни в кон'юктурі ринку, законодавстві, оподатковуванні
За масштабом	Локальний	Ризик окремої компанії
	Регіональний	Охоплює економічну діяльність на рівні регіонів країни
	Національний	Охоплює всю економіку країни
	Міжнародний	Пов'язаний зі змінами в кон'юктурі світового ринку, із взаєминами між країнами тощо
За місцем формування	Зовнішній	Зміни в законодавстві, умовах кредитування, інвестування тощо
	Внутрішній	Ризики, пов'язані зі спеціалізацією підприємства (виробничі, страхові тощо)

Продовження табл. 5.1

Класифікаційна ознака	Вид ризику	Характеристика ризику
За можливостями страхування	Піддаються страхуванню	Піддаються кількісному визначенню і страхуванню
	Не піддаються страхуванню	Форс-мажорні ризики, оцінити рівень яких неможливо
За ступенем допустимості	Мінімальний	Можливі втрати розрахованого прибутку в межах 0–25 %
	Підвищений	Можливі втрати розрахованого прибутку в межах 26–50 %
	Критичний	Можливі втрати розрахованого прибутку в межах 51–70 %
	Неприпустимий	Можливі втрати розрахованого прибутку в межах 71–100 %

Наведена класифікація й елементи, покладені в основу економічної класифікації, мають на меті не стільки перерахування усіх видів банківських ризиків, скільки демонстрацію наявності певної системи, що дозволяє банкам звертати увагу на окремі різновиди при визначенні сукупного розміру ризиків у комерційній і виробничій сфері розглянуті в таблиці 5.2.

Таблиця 5.2

Систематизація ризиків і загроз та заходи щодо їх запобігання

Ризики (загрози)	Заходи щодо їх запобігання
Кредитний ризик	<ul style="list-style-type: none"> • створення кредитного меморандуму • розробка положення про кредитний комітет • установлення лімітів кредитування контрагентів на одного позичальника лімітів за галузями і регіонами • проведення суворого і ретельного аналізу заявок на кредит • супровід кредитних угод (візит до позичальника, контроль його фінансового стану тощо) • застосування штрафів і стягнень пені при невчасному погашенні позики та порушенні інших умов договору • списання безнадійних кредитів із суми резервів, а якщо недостатньо — із прибутку • проведення маркетингу ринку кредитних ресурсів — прогнозування стану ринку кредитів
Відсотковий ризик (ризик зміни відсоткових ставок)	<ul style="list-style-type: none"> • прогноз поведінки ринків (превентивна аналітика) • відповідність природи відсоткових ставок залучення і розміщення (плаваючі ставки залучення відповідають плаваючим ставкам розміщення, фіксовані ставки залучення відповідають фіксованим ставкам розміщення) • розподіл ризику між позичальником і банком • диверсифікація позичальників

Продовження табл. 5.2

Ризики (загрози)	Заходи щодо їх запобігання
Курсовий ризик на ринку цінних паперів	<ul style="list-style-type: none"> • моніторинг ринку цінних паперів • безпосередня участь в управлінні підприємством-емітентом ц/п, акції чи облигації якого містяться в портфелі • консультування підприємств-емітентів ц/п із питань грошового обігу й оподаткування, встановлення мінімальної суми падіння вартості цінного паперу, при перевищенні якої цінний папір продається автоматично
Валютний ризик	<ul style="list-style-type: none"> • прогнозування динаміки валютного курсу • робота з різними валютами (диверсифікація ризику) • розподіл валютного ризику шляхом укладання угод типу форвард, своп, опціон • аналіз і прогнозування міжнародних валютних ризиків
Ризик при формуванні депозитів	<ul style="list-style-type: none"> • гнучкість депозитних угод (можливість перегляду відсоткової ставки) • диверсифікація ринку депозитів
Операційний ризик	<ul style="list-style-type: none"> • організація простого й ефективного документообігу • розробка і впровадження технічних карт • програмне забезпечення
Ризик зменшення розміру прибутку від неефективного управління банком	<ul style="list-style-type: none"> • поєднання інтересів інвесторів, акціонерів, менеджменту і співробітників банку
Незбалансованість інтересів учасників процесу	<ul style="list-style-type: none"> • гнучка система оплати праці і матеріального заохочення працівників
Невідповідність оргструктури сформульованим цілям	<ul style="list-style-type: none"> • моніторинг оргструктури — заслуховування на правлінні питань щодо відповідності оргструктури не менше двох разів на рік
Розрив між рівнем кваліфікації працівників і поставленими завданнями	<ul style="list-style-type: none"> • програма підвищення кваліфікації і розвитку персоналу • формалізація та автоматизація операцій • делегування прав і відповідальності працівників банку • добір і розстановка кадрів за кваліфікаційною ознакою. Наявність базової економічної освіти
Низький рівень мотивації праці	<ul style="list-style-type: none"> • положення про моральне і матеріальне заохочення. Програма просування по службі — оволодіння керівниками технікою мотивації і делегування повноважень
Недостатність інформаційного забезпечення працівників	<ul style="list-style-type: none"> • систематичні зустрічі вищого керівництва з начальниками управлінь та відділів — випуск інформаційного бюлетеня
Зовнішні загрози	
Збільшення продуктів-замінників	
Зміна курсів урядів, зміна торговельної політики	<ul style="list-style-type: none"> • диверсифікація клієнтської бази та послуг

Продовження табл. 5.2

Ризики (загрози)	Заходи щодо їх запобігання
Криза в діловому циклі	
Зміна потреб і смаків клієнтів	систематичний аналіз тарифних ставок банків-конкурентів

Національний банк України як центральний орган державного управління банківською системою здійснює регулювання і нагляд за діяльністю вітчизняних банків і визначає банківський ризик як імовірність того, що події, очікувані або неочікувані, можуть мати негативний вплив на капітал та (або) надходження банку. Відповідно до Методичних вказівок з інспектування банків «Система оцінки ризиків», затверджених постановою Правління Національного банку України від 15.03.2004 № 104, з метою здійснення банківського нагляду Національний банк України виділив дев'ять категорій ризику, а саме:

1) кредитний ризик – наявний або потенційний ризик для надходжень та капіталу, який виникає через неспроможність сторони, що взяла на себе зобов'язання виконувати умови будь-якої фінансової угоди із банком (його підрозділом) або в інший спосіб виконувати взяті на себе зобов'язання;

2) ризик ліквідності – наявний або потенційний ризик для надходжень та капіталу, який виникає через неспроможність банку виконувати свої зобов'язання в належні строки, не зазнавши при цьому неприйнятних втрат;

3) ризик зміни процентної ставки – наявний або потенційний ризик для надходжень та капіталу, який виникає через несприятливі зміни процентної ставки;

4) ринковий ризик – наявний або потенційний ризик для надходжень та капіталу, який виникає через несприятливі коливання вартості цінних паперів, товарів і курсів іноземної валюти;

5) валютний ризик – наявний або потенційний ризик для надходжень та капіталу, який виникає через несприятливі коливання курсів іноземних валют і цін на банківські метали;

6) операційно-технологічний ризик – потенційний ризик для існування банку, що виникає через недоліки корпоративного управління, системи внутрішнього контролю або неадекватність інформаційних технологій і процесів обробки інформації з точки зору керованості, універсальності, надійності, контрольованості й безперервності роботи;

7) ризик репутації – наявний або потенційний ризик для надходжень та капіталу, який виникає через несприятливе сприйняття іміджу фінансової установи клієнтами, контрагентами, акціонерами (учасниками) або органами нагляду;

8) юридичний ризик – наявний або потенційний ризик для надходжень та капіталу, який виникає через порушення або недотримання банком вимог законів, нормативно-правових актів, угод, прийнятої практики або етичних норм, а також через імовірність двозначного тлумачення;

9) стратегічний ризик – наявний або потенційний ризик для надходжень та капіталу, який виникає через помилкові управлінські рішення, неналежну реалізацію рішень і неадекватне реагування на зміни в бізнес-середовищі.

Вивчаючи зміст та причини виникнення різних ризиків, які пов'язані з банківською діяльністю на фінансовому ринку, перелік стандартної класифікації ризиків доцільно доповнити наступними:

-регіональний ризик, який пов'язаний з можливими небажаними змінами у соціально-економічному середовищі функціонування банків (соціальні, політичні, правові, загальний економічний стан регіону та його зв'язки з іншими регіонами);

-ризик інфляційного знецінення активів і капіталу банківської системи, який пов'язаний із загрозою зниження їх ринкової вартості, з одного боку, і недоотриманням доходів – з іншого. Однак сама по собі інфляція не створює загрози знецінення капіталу і активів, тому що вона включається в ціну кредиту або до інвестиційного доходу. Загрозою є помилкове прогнозування майбутніх темпів інфляції та динаміки процентної ставки. Таким чином, слід зазначити, що ризик інфляційного знецінення фінансових активів і капіталу виникає у період

зниження очікуваної інфляції та процентних ставок. У період їх збільшення причиною від'ємного приросту процентного доходу може бути перевищення встановленої кредитором процентної ставки конкурентного обмежувального значення. Зазначена ситуація викликана не інфляційним ризиком, а ризиком концентрації фінансових активів біля однієї або декількох груп позичальників або одержувачів інвестицій;

-ризик концентрації банківських операцій біля певного позичальника або одержувача інвестицій, емітента довгострокових зобов'язань, а також біля джерела кредитних ресурсів. Тому для загального аналізу галузі позичальника доцільно використовувати такі показники: поточний економічний стан галузі, в яку банки розміщують свої кредитні або інвестиційні активи; перспективи розвитку галузі; циклічність розвитку галузі; конкуренція; стійкість суб'єктів економічної діяльності галузі до змін у технологіях, а також залежність галузі від імпорту ресурсів; структура галузевих витрат, середні за галуззю фінансові показники, а також диверсифікація виробництва; бар'єри для входження в галузь, ступінь директивного впливу держави на її суб'єктів та стійкість відносин між акціонерами та менеджерами крупних підприємств.

При аналізі групи банківських ризиків, які пов'язані з фінансовим ринком, необхідно відмітити їх альтернативний, об'єктивно-суб'єктивний характер. Вони не можуть призвести до втрати вартості одних банківських активів через порушення їх руху на фінансовому ринку, а тільки через зниження ринкової вартості у часі або одних активів відносно інших. Зазначене можливе при небажаній зміні попиту і пропозиції на фінансовому ринку. Коли грошові кошти перетворюються на банківські активи, тобто набувають терміновість, поверненість і платність, вони стають чутливими до ринкових і цінових ризиків. Охарактеризуємо ринкові і цінові ризики.

Ризик зниження ринкової ліквідності цінних паперів як об'єкта банківських інвестицій полягає у загрозі зниження ринкової вартості, а також дострокового відкликання деяких цінних паперів із обігу. Якщо банки залучають позичковий капітал, емітуючи боргові зобов'язання (облігації, векселі, депозитні

сертифікати), для них існує загроза, що реальний процент за ними, який буде сплачений, при пониженні ринкових процентних ставок буде більшим, ніж номінальний. Небажана зміна процентних ставок призведе до зменшення попиту у даному сегменті фінансового ринку, що в свою чергу призведе до зниження швидкості обігу його інструментів.

Процентний ризик передбачає загрозу нанесення банкам прямих збитків, коли ціна залучених кредитних ресурсів визначається ринковою нормою процента і альтернативних, нерозміщених банком кредитних ресурсів на ринку на більш вигідних умовах, якщо плата за кредит фіксована. В цілому процентний банківський ризик визначається такими умовами: відповідністю швидкості обігу різних фінансових інструментів, що використовують банки для залучення та розміщення коштів; відповідністю типів процентних ставок, які є основою процентного доходу, які отримують банки за активними операціями та виплатами за пасивними операціями для фінансових інструментів відповідно до термінів погашення; невизначеністю попиту і пропозиції на фінансовому ринку, мінливістю процентних ставок, а також ринковою ліквідністю фінансових інструментів.

Валютний ризик можна подати як операційний (конверсійний) та трансляційний. Операційний валютний ризик пов'язаний з терміновістю угод, до яких залучається іноземна валюта, тобто з невизначеністю ринкової вартості банківського фінансового активу і створюваного ним доходу через певний проміжок часу.

Джерелом трансляційного валютного ризику є загроза невідповідності залучених і розміщених банківських фінансових активів і пасивів, які виражені у різних іноземних валютах. Зазначена невідповідність може виникати у період появи у банківських операціях більш ніж однієї валюти. Однак у практиці банківської діяльності бувають ситуації, коли певний напрямок зміни цін на ринку є лише частиною іншого коливання, більш глобального і довготривалого, яке виникає внаслідок впливу на фінансову сферу процесів циклічного розвитку усієї економіки. Тому поряд із вищезазначеними валютними ризиками доцільно виділити і економічний. Він пов'язаний з тим, що ринок іноземної валюти за своєю

суттю є посередником між ринком грошей і кредитних ресурсів у одній країні та ринком товарів, кредитів та інвестицій – в іншій. Таким чином, коливання валютних курсів залежать від темпів розвитку грошового ринку, банківської системи, товарного виробництва, законодавства, від співвідношення обсягів і структури експорту та імпорту в країні.

Доцільно також виділити ризик реінвестування, який пов'язаний зі зниженням ринкової вартості грошових потоків фінансових активів і доходу за ним. Невизначеність курсів валют і процентних ставок у майбутньому призводить до невпевненості банківської установи в отриманні доходу при наступному реінвестуванні коштів на той же термін у фінансові інструменти, що використовувалися раніше. Можливість повторного інвестування визначається постійною або зростаючою ліквідністю ринку, що робить його привабливим для банків. У цьому випадку зазначений ризик є проєкцією поточного процентного і валютного ризиків на майбутні кредити та інвестиції банку. Ризик реінвестування також пов'язаний з вкладенням вивільнених кредитних ресурсів з метою хеджування поточного валютного та процентного ризиків.

Поряд з ціновими банківськими ризиками, які тісно пов'язані з фінансовим ринком, важливу роль у забезпеченні стійкого функціонування банків відіграють ризики, які безпосередньо пов'язані з об'єктом банківських фінансових угод. Ризик втрати основної суми боргу і процента за ним, збільшення терміну кредиту, зміна позичальника, а також зміна вартості забезпечення є для банку внутрішніми ризиками. Вони також пов'язані з зовнішніми ризиками, які зумовлені невизначеністю фінансового ринку, економіко-політичної ситуації в країні. Отже, суб'єктивні банківські ризики є відображенням впливу об'єктивних процесів фінансових інвестицій, кредиторів та інвесторів.

Виходячи з аналізу чинників утворення банківських ризиків, їх можна класифікувати таким чином:

- *об'єктивні ризики*, які пов'язані з об'єктом банківських операцій. Вони включають інфляційний, регіональний, концентраційний, ринковий та кредитний ризики.

- *суб'єктивні ризики*, які пов'язані з суб'єктами банківської діяльності: ризик рентабельності, платоспроможності і ліквідності позичальників, одержувачів інвестицій або елементів довгострокових зобов'язань, ризик зниження банківської ліквідності та дохідності активних операцій;
- *управлінські ризики*, які опосередковано впливають на фінансову діяльність банків: загрози зловживань та крадіжок, порушення у комп'ютерних системах, втрата іміджу банків.

У цілому структура банківських ризиків є відображенням впливу процесів, які відбуваються в різних галузях і сферах економіки, на діяльність банківських установ. Слід зазначити, що поряд із дослідженням структурних особливостей ризиків вивчення впливу банківських ризиків доцільно проводити на основі системного підходу. Системний підхід до вивчення банківських ризиків полягає перш за все у тому, що банківська діяльність розглядається як відкрита динамічна система у сукупності її важливих внутрішніх і зовнішніх зв'язків. Зниження банківських ризиків є результатом оптимізації зазначеної системи.

Для використання системного підходу необхідно визначити основні зв'язки між елементами системи банківських ризиків, які реалізуються через встановлення принципів, компонентів, факторів та параметрів, які розглянуті в таблиці 5.3.

З огляду на все вищезазначене можна стверджувати, що банківські ризики є складовою системного ризику, який пов'язаний з розвитком фінансово-кредитної системи держави.

Системний ризик – це ризик втрат, пов'язаних з небажаними змінами на ринку в цілому, які викликані:

- «ефектом доміно» на фінансовому ринку, якщо криза однієї або групи фінансових інституцій або компаній реального сектора, криза сегмента ринку або системи розрахунків передається у розширеному обсязі, через перетин зобов'язань, на інші групи фінансових інституцій або компаній

Таблиця 5.3

Складові системного підходу у дослідженні банківських ризиків

Назва	Характеристика
<i>Принципи системного підходу</i>	
Методологічний	Визначають концептуальні загальні положення і не залежать від специфіки ризику, що досліджується. До них належать однотиповість, коректність, комплексність, взаємозалежність
Методичний	Безпосередньо пов'язані з видом діяльності, його специфікою. До них належать, різносприятливість, динамічність, узгодженість
Операційний	Пов'язані з наявністю, достовірністю, однозначністю інформації і можливостями її обробки. До них належать моделювання і симплексний зв'язок
<i>Компоненти системного підходу</i>	
Гностичний	Накопичення та аналіз нової інформації про реальні та потенційні системи управління банками
Проектний	Пов'язаний з плануванням та прогнозуванням банківської діяльності у напрямку досягнення цілей, пов'язаних з мінімізацією ризиків та наслідків від їх реалізації
Конструктивний	Дії щодо відбору і формування механізму впливу на систему банківських ризиків
Комунікативний	Відображає процеси, пов'язані з встановленням доцільної взаємодії між суб'єктами банківської діяльності у процесі функціонування банків як організацій фінансового ринку
Організаційний	Дії банківських менеджерів з реалізації певних дій щодо прийняття ризиків та їх мінімізації
<i>Фактори системного підходу</i>	
Ресурсний	Розробка системних заходів фінансово-кредитного, інноваційного, організаційного, законодавчого регулювання банківської системи з метою зниження її ризикованості
Управління системними процесами	Розробка управлінської інформації, її розповсюдження на підсистеми банківської діяльності, контроль і коригування реагування суб'єктів системи на інформацію, що отримується
Реалізація регулюючого впливу	Отримання очікуваного ефекту від розповсюдження управлінської інформації між різними суб'єктами банківської системи

Продовження табл. 5.3

Назва	Характеристика
<i>Параметри системного підходу</i>	
Базові параметри функціонування різних елементів банківської системи і закономірності їх зміни	Обсяги власних капіталів, залучених і запозичених коштів; рівні рентабельності; фінансова стійкість; конкурентна позиція
Інтегральні системні якості банківських ризиків	Об'єднання різних елементів систем банківської діяльності і банківських ризиків у цілісний об'єкт

реального сектора, сегмента ринку або системи розрахунків, поступово охоплюючи увесь ринок; у випадку, коли криза фінансового ринку однієї країни або групи країн передається на іншу;

– кризою довіри серед інвесторів, які створюють ситуацію неліквідності на ринку.

Класифікація системних ризиків за ступенем впливу на суб'єкти економічних відносин наведена в таблиці 5.4.

Таблиця 5.4

Класифікація системних ризиків за ступенем впливу на суб'єкти економічних відносин

Класифікаційна ознака	Характеристика
За ступенем охоплення	Фінансовий сектор, фінансові ринки, грошовий обіг і кредит, міжнародні фінанси, державні і корпоративні фінанси
За ступенем впливу	Середньо і довгостроковий негативний вплив на економічну активність в державі і на добробут населення
За ступенем прояву	<i>У фінансовій сфері:</i> різке зростання проценту, збільшення проблемних банків і боргів, суттєве скорочення кредитів, ланцюгові банкрутства, перехід до збиткової моделі банківської діяльності, перевага спекулятивної над інвестиційною фінансовою діяльністю, масштабне падіння курсу цінних паперів, затримки розрахунків, банківська паніка

Продовження табл. 5.4

Класифікаційна ознака	Характеристика
	<i>У міжнародних фінансах:</i> неконтрольоване падіння курсу національної валюти, масовий вплив капіталів із країни, некероване зростання зовнішнього боргу і прострочених платежів держави, передача системного ризику на міжнародний ринок і фінансові ринки інших країн
	<i>У сфері грошового обігу:</i> некероване зростання цін з переходом у хронічну інфляцію, відмова від національної валюти, масова поява грошових сурогатів
	<i>У сфері державних фінансів:</i> різке падіння золотовалютних резервів і державних стабілізаційних фондів, виникнення дефіциту або загострення дефіцитності бюджету, падіння фінансування державних витрат, некероване зростання внутрішнього державного боргу

Таким чином, складність емпіричного вирішення проблеми зростання ризиків в міру розвитку банків вимагає системного підходу. При його використанні необхідно враховувати такі якісні характеристики ризиків як протиріччя та альтернативність. Це означає можливість для державних органів регулювання обирати певні співвідношення «потенційний дохід – ризикові втрати», а також шляхи захисту від ризику.

5.2. Підходи до управління банківськими ризиками

Успішна діяльність банку в цілому значною мірою залежить від обраної концепції управління ризиками. Мета процесу управління банківськими ризиками полягає в їх обмеженні або мінімізації, оскільки повністю уникнути ризиків неможливо.

Система управління ризиками – це науково-методичний комплекс заходів відносно управління банками, націлених на виявлення та оцінку ризику, використання специфічних прийомів і методів з метою створення умов для

стійкого їх функціонування, максимізації власного капіталу, виконання вимог клієнтів і партнерів банків та забезпечення прибуткової діяльності.

Ризиками можна і потрібно свідомо управляти, керуючись такими правилами:

- усі види ризиків взаємопов'язані;
- рівень ризику постійно змінюється під впливом динамічного оточення;
- ризики, на які наражаються банки, безпосередньо пов'язані з ризиками їх клієнтів;
- банкіри повинні намагатися уникнути ризиків навіть більше, ніж інші підприємці, оскільки вони працюють не з власними, а з чужими грошима.

Процес управління ризиками передбачає дотримання таких основних принципів: комплексності, безперервності, послідовності, обачності, оперативності, превентивності, участі, обмеженості, суттєвості.

1. Принцип комплексності передбачає прагнення до найширшого аналізу можливих причин і чинників виникнення банківських ризиків;

2. Принцип послідовності полягає в тому, що процес управління банківськими ризиками має здійснюватися поетапно: ідентифікація, оцінка, управління, моніторинг та контроль;

3. Принцип обачності полягає у тому, що методи оцінки, які застосовуються в процесі управління банківськими ризиками, повинні запобігати заниженню величини ризику;

4. Принцип оперативності передбачає, що суб'єкти управління банківськими ризиками мають швидко реагувати на зміни чинників зовнішнього та внутрішнього середовища, які можуть призвести до виникнення ризику;

5. Принцип суттєвості полягає в тому, що у фінансових звітах має відображатись істотна інформація щодо управління банківськими ризиками, котра є корисною для прийняття економічних рішень. Інформація є суттєвою, якщо її відсутність або перекручення може вплинути на економічні рішення користувачів звітності;

6. Принцип превентивності передбачає максимально можливе і завчасне виявлення зовнішніх та внутрішніх подій, що призводять до збільшення банківських ризиків;

7. Принцип безперервності полягає в тому, що процес управління банківськими ризиками здійснюється, виходячи з припущення, що діяльність банку триватиме далі;

8. Принцип участі полягає в обов'язковому залученні в процес управління ризиками керівників центрів відповідальності банку, колегіальних органів, відділу внутрішнього аудиту та підрозділу з управління ризиками;

9. Принцип обмеженості зумовлений тією обставиною, що оцінювання банківських ризиків проводиться в умовах невизначеності й динамічності фінансових ринків, а також прийняття під час оцінювання ризиків певних допущень, пов'язаних з імовірнісним характером ризику.

Процес управління ризиками складається з чотирьох етапів:

- 1) усвідомлення ризику, визначення причин його виникнення та ризикових сфер;
- 2) оцінювання величини ризику;
- 3) мінімізація або обмеження ризиків шляхом застосування відповідних методів управління;
- 4) здійснення постійного контролю за рівнем ризиків з використанням механізму зворотного зв'язку.

Щоб досягти успіхів у тій сфері діяльності, яка характеризується підвищеною ризиковістю, банкам необхідно створювати та розвивати системи управління ризиками. З їх допомогою керівництво банку зможе виявити, оцінити, локалізувати та проконтролювати той чи інший ризик.

Система управління ризиками складається з розглянутих далі елементів і підсистем: управління активами і пасивами; реалізація кредитної політики; установлення нормативів і лімітів; ціноутворення продуктів і послуг; управлінський облік та фінансовий аналіз; вимоги до звітності та документообігу; інформаційно-аналітична служба; розподіл повноважень у процесі прийняття рішень; моніторинг; аудит; служба безпеки.

Механізм прийняття рішень має не лише ідентифікувати ризик, а й дозволяти оцінити, які ризики і якою мірою може прийняти на себе банк, а також визначати, чи виправдає очікувана дохідність відповідний ризик.

Виправданий або допустимий ризик - необхідна складова стратегії і тактики ефективного менеджменту.

З'ясувати існування ризику, проаналізувати його на якісному рівні - це необхідні, але не достатні кроки. Важливо виявити величину того чи іншого ризику, тобто кількісно його оцінити. Ступінь ризику певного економічного рішення оцінюється втратами (збитками), яких можна очікувати в разі його реалізації, а також ймовірністю, з якою ці втрати можуть статися. Коли ймовірність втрат висока, а розмір їх малий або навпаки — збитки малоімовірні, хоча й оцінюються як значні, то ризик вважається невисоким (малим).

Ймовірність настання певної події визначається за допомогою об'єктивних та суб'єктивних методів. Об'єктивні методи визначення ймовірності ґрунтуються на обчисленні частоти, з якою в минулому відбувалася розглядувана подія. Це методи теорії ймовірностей, економічної статистики, теорії ігор та інші математичні методи. Суб'єктивні методи спираються на використання оцінок і критеріїв, сформованих на підставі припущень, власних міркувань і досвіду менеджера, оцінок експертів, суджень консультантів, порад консалтингової фірми тощо. Суб'єктивні методи застосовуються тоді, коли ризики не піддаються кількісному вимірюванню — квантифікації.

У процесі управління банківськими ризиками виникають багатofакторні залежності з численними зворотними зв'язками, які не піддаються формалізації. Коли цим знехтувати, то сутність процесу може настільки спотворитися, що буде дискредитовано саму ідею застосування формалізованого підходу. Кількісні методи, як показує практика, дають змогу підвищувати ефективність управління ризиками в банківській справі лише до певної межі, а далі виникають невиправдані ілюзії і ризик зростає.

Одним із важливих інструментів у процесі оцінювання та управління ризиками є аналіз сценаріїв — альтернативних варіантів, за якими можуть

розвиватися події в майбутньому. Такий аналіз базується на оцінці періоду часу, протягом якого банк наражається на конкретний вид ризику, а також ступеня впливу ризику та ймовірності його реалізації. Наявність ризику означає існування кількох сценаріїв, які відрізняються як за ймовірністю настання події, так за можливими наслідками. Самі сценарії мають бути описані та сформульовані на основі експертних оцінок, тобто суб'єктивними методами: розмір (величина) — обсяг можливих втрат; ймовірність настання негативної події; тривалість періоду впливу ризику.

Ступінь складності системи оцінювання ризику має відповідати ступеню ризиковості середовища, в якому працює банк. Системи слід створювати заздалегідь, оскільки втрати через їх відсутність можуть значно перевищити витрати на їх створення та впровадження. Типовим прикладом такої системи є система кредитних рейтингів, за допомогою якої оцінюють кредитний ризик позичальників за різними галузями, видами наданих позик, напрямками кредитування, типами позичальників (юридична або фізична особа) тощо. Система кредитних рейтингів допомагає керівництву банку встановити обґрунтовану відсоткову ставку, яка включає компенсацію за прийнятий банком ризик.

Наступним етапом процесу управління ризиками є порівняння реального та допустимого рівнів ризиків. Якщо фактичний ризик не перевищує меж допустимого, керівництво банку може обмежитися контролюючою функцією, аби не допустити зростання рівня ризиковості.

У разі, коли рівень реального ризику перевищує допустимі межі, необхідно його знизити, застосувавши відповідні методи управління. Вибір методу визначається насамперед видом ризику, а також особливостями й можливостями конкретного банку, загальним станом економіки, ступенем розвитку інфраструктурних елементів банківської системи, законодавчим та нормативним середовищем тощо.

Так, цінові ризики мінімізуються за допомогою методів хеджування, що базуються на проведенні операцій з похідними фінансовими інструментами

(деривативами) на строкових фінансових ринках. Необхідною умовою здійснення операцій хеджування є активно діючий строковий ринок, який створює можливості для проведення фінансових операцій у будь-який час і в будь-яких обсягах. В Україні, наприклад, строковий ринок перебуває у стадії становлення, тому застосування методів хеджування вітчизняними банками значно обмежене.

У процесі мінімізації кредитного ризику банк може вдаватися до таких методів: аналіз кредитоспроможності позичальника або емітента цінних паперів; диверсифікація; установлення лімітів; вимоги забезпечення кредиту і т. ін. Вибір методу або групи методів управління кредитним ризиком залежить від стратегії конкретного банку, ставлення керівництва до проблеми ризику, рівня підготовки співробітників, кола клієнтів та особливостей того сегмента ринку, який обслуговує банк. Так, для спеціалізованих банків можливості застосування методу диверсифікації обмежені. Банк, який працює з невеликими клієнтами, може не практикувати встановлення лімітів.

Функціональні ризики банку можуть бути мінімізовані завдяки посиленню систем контролю та внутрішнього аудиту; застосуванню спеціального програмного забезпечення, що виявляє помилки та локалізує збої в комп'ютерних мережах; відпрацюванню систем повноважень і посадових інструкцій; удосконаленню технічних засобів зв'язку та передавання інформації тощо.

Якщо рівень ризику з якоїсь причини не вдається мінімізувати, керівництво банку може прийняти рішення про його обмеження. Обмеження ризику або його зниження до допустимого рівня досягається обмеженням обсягів операцій, у зв'язку з якими виникає ризик, і (або) скороченням періоду часу, протягом якого банк наражається на відповідний ризик. Обмеження обсягів операцій забезпечує зменшення розмірів можливих втрат, а скорочення ризикового періоду дає змогу знизити ймовірність настання негативної події.

У своїй діяльності банки можуть використовувати тактику уникнення ризику, відмовляючись від проведення певних фінансових операцій, освоєння

нових ринків, впровадження нових послуг і продуктів та інших дій, які супроводжуються підвищенням ризиком. Але в банківській практиці, на відміну від інших видів бізнесу, такий підхід не завжди прийнятний. Якщо компанія може працювати без залучення кредитних ресурсів, розміщення коштів на депозитах, купівлі цінних паперів, проведення експортно-імпорتنих операцій і завдяки цьому уникнути багатьох видів ризиків, то для банку такий шлях неприйнятний. Адже переважна більшість банківських операцій визначається, насамперед, потребами клієнтів, без яких банк існувати не зможе. Тому у процесі управління ризиками банк має якнайширше застосовувати методи їх мінімізації, удосконалювати відомі та шукати нові підходи до вирішення проблем ризиковості діяльності. Водночас банки наражаються й на такі ризики, вплинути на які вони не в змозі. У такому разі ризики оцінюються й беруться до уваги при розрахунках загального рівня ризиковості. Може статися так, що доведеться знизити інші ризики таким чином, щоб загальний ризик не перевищував допустимого рівня.

Рівень банківських ризиків контролюють за допомогою систем управління, спираючись на різні методики та щоденну діяльність конкретних підрозділів банку. Оперативний контроль за рівнем ризику належить до обов'язків менеджерів, тоді як стратегічний контроль за діяльністю банку та самого оперативного керівництва може бути реалізований лише власниками — акціонерами банку. Якщо засновники банку не створюють дієвих механізмів контролю на рівні ради директорів, то їхні шанси на досягнення очікуваних результатів істотно знижуються.

У процесі здійснення оперативного контролю банківське керівництво має насамперед правильно розставити кадри на місцях та організувати ресурсне забезпечення діяльності установи. Недостатнє кадрове, матеріально-технічне та фінансове забезпечення конкретних операцій породжує невиправданий ризик. Наприклад, банк має розвинути комп'ютерну мережу, яка дає змогу здійснювати операції з деривативами на міжнародних фінансових ринках. Проте за відсутності високопрофесійних аналітиків та відповідного рівня організації

роботи казначейства банку, проведення таких операцій спричиниться до значного підвищення загального ризику банківської установи.

Однією з важливих складових системи контролю за банківськими ризиками є внутрішній управлінський контроль. Завдання його зводяться до чіткого визначення та розмежування посадових повноважень, забезпечення подвійного контролю, ротачії кадрів, організації контролю за окремими операціями безпосередньо на робочих місцях, створення досконалих систем передавання та зберігання інформації. І хоча не існує такої системи внутрішнього контролю, яка змогла б запобігти службовим зловживанням, проте правильно організований механізм контролю істотно знижує рівень функціональних ризиків.

Кожний структурний підрозділ банку, а також здатні оцінити ризик фахівці володіють певною частиною інформації, необхідної для всебічного аналізу ризику. Створення відповідної системи взаємодії зазначених власників інформації розглядається як обов'язковий елемент управлінського процесу. Однією з форм реалізації цього положення є система моніторингу ризику.

Моніторинг ризику означає процес функціонування регулярної незалежної системи оцінювання та контролю за ризиком з механізмом зворотного зв'язку. Моніторинг здійснюється завдяки інформаційним звітам структурних підрозділів та окремих посадових осіб, внутрішньому і зовнішньому аудиту та аналітичній діяльності спеціалізованих служб банку. Звітність, застосовувана в рамках моніторингу, забезпечує менеджерам зворотний зв'язок, а також надає докладну зведену інформацію. Така інформація допомагає аналізувати поточну діяльність як з погляду ризиковості, так і щодо прийняття загальних управлінських рішень.

Для ефективного використання ресурсів банку, які спрямовуються на здійснення моніторингу, ризики потрібно класифікувати за ступенем їх значущості для конкретного банку і внести до системи стеження лише ключові види ризиків. Усі ті ризики, які перебувають за межами встановлених вартісних лімітів, виводяться за рамки складання деталізованої звітності в системі

моніторингу. Функція контролю здійснюється вибірково, а докладний аналіз — лише в разі надходження сигналів небезпеки, таких як порушення строків платежу, порушення нормативів, лімітів тощо. За такого підходу гарантовано, що кошти будуть спрямовані саме на виявлення та ретельне стеження за істотними для банку ризиками.

Система моніторингу ризиків допомагає коригувати поточну діяльність згідно із сигналами попередження, що їх вона генерує з використанням механізму зворотного зв'язку. Результативність системи управління ризиками в цілому істотно залежить від ефективності системи моніторингу. За такого підходу до організації процесу управління менеджери середньої ланки відповідають як за надійність локальної системи, так і за втілення в життя стратегічних цілей, сформульованих на рівні вищого керівництва банку.

У великих банках з метою посилення контролю за банківськими ризиками створюються комітети управління ризиками або спеціалізовані відділи, які діють під егідою ради директорів. Їх завданням є, зокрема, збір, обробка та аналіз інформації, яка надходить зі структурних підрозділів, її узагальнення та прогнозування можливих сценаріїв для врахування ризиків на рівні банку в цілому.

Вітчизняні банки проблему створення ефективних систем управління ризиками ще мають вирішити. При цьому важливо використати міжнародний досвід та пам'ятати, що становлення практики управління ризиками ще не завершено. Створити універсальну методіку побудови зазначених систем не можна в принципі, оскільки кожний банк по-своєму унікальний, орієнтований на власну ринкову нішу, можливості своїх співробітників, усталені зв'язки. Механічне копіювання вдалої моделі управління ризиком, створеної конкретним банком, призведе швидше до негативних наслідків в іншому банку.

На початковій стадії банки стикаються, здебільшого, з важко контрольованими зовнішніми ризиками, такими як ризик зміни умов державного регулювання, ризик здійснення кримінальних акцій тощо. Такі ризики потребують створення особливих систем безпеки, вартість яких досить висока.

При зіставленні можливих результатів та витрат виявляється, що контроль за цією групою ризиків не виправданий з економічної точки зору. На тлі їх визначального впливу управління більшістю фінансових та функціональних ризиків втрачає свою актуальність. На цьому етапі втрати від реалізації ризиків компенсуються за рахунок високої дохідності банківської діяльності, як однієї з найризиковіших сфер економіки.

Систему управління банківськими ризиками слід розглядати з позиції структурно-функціональної організації, яка містить три етапи.

Підготовчий етап включає у себе: формалізація системи бізнес-процесів банку; опис процедур контролю та прийняття рішень; складання карт ризиків за центрами відповідальності банку; розробку методики оцінки та прогнозування ризиків.

На цьому етапі також розглядається функціональна структура системи, вирішується, які органи мають безпосередньо займатися управлінням ризиками, розглядаються їх основні завдання (див. додаток Ж).

2. Процедурний етап системи управління банківськими ризиками включає в себе розробку: процедури встановлення лімітів; концепції мінімізації банківських ризиків; процедур перегляду основних параметрів лімітної політики банку; процедур страхування, хеджування тощо.

3. Інтеграційний етап включає в себе: аналіз вимог до кількості й якості інформації, що надходить в автоматизовану систему управління ризиками; опис можливостей наявної корпоративної системи; розробку рекомендацій із впровадження системи управління банківськими ризиками в корпоративну інформаційну систему; розробку поетапного плану впровадження.

Операційні (технологічний, ризик виконавця, шахрайство, корпоративний) та функціональні (юридичний ризик, ризик ділової репутації) ризики існують у кожному структурному підрозділі банку.

На відміну від цих ризиків, фінансові ризики за своєю економічною сутністю більше пов'язані з бізнес-напрямами банку, які виступають у якості факторів виникнення фінансових ризиків (табл. 5.5).

Таблиця 5.5

Ідентифікація фінансових ризиків за основними бізнес – напрямками банку

Основний бізнес-напрямок банку	Вид ризику
Надання кредитів фізичним та юридичним особам	Кредитний, валютний, ліквідності, процентний
Залучення вкладів фізичних та юридичних осіб	Ліквідності, валютний, процентний
Купівля – продаж іноземної валюти за дорученням клієнтів та за ініціативою банку	Валютний
Управління розвитком та контроль операцій відокремлених підрозділів (філіалів)	Кредитний, валютний, ліквідності, процентний
Продаж, купівля, обмін цінних паперів за дорученням клієнтів та за ініціативою банку, андеррайтинг	Кредитний, фондовий, процентний
Оптимізація та регулювання грошових потоків, залучення та розміщення коштів на міжбанківському ринку	Кредитний, валютний, ліквідності, процентний

Другим елементом системи управління банківськими ризиками є механізм кількісної та якісної оцінки ризиків.

Спеціалісти НБУ при оцінці ризиків використовують чотири основних компоненти:

- кількість ризику (тобто рівень або обсяг ризику), на яку наражається банк (характеризується як незначна; помірна; значна);

- якість управління ризиком, тобто наскільки добре здійснюється виявлення, вимірювання, контроль і моніторинг ризиків (характеризується як висока; така, що потребує вдосконалення; низька);

- сукупний ризик, тобто узагальнений висновок, який відображає рівень занепокоєння органів нагляду, зважаючи як на кількість ризику, так і на якість управління ризиком, з урахуванням відносного значення кожного з цих аспектів; пом'якшувальні фактори (наприклад, страхування) можуть вплинути на оцінку сукупного ризику; оцінка сукупного ризику визначає стратегію нагляду, тобто

які конкретні заходи щодо цього банку будуть вжиті банківським наглядом НБУ і які ресурси буде для цього виділено;

– напрям ризику, тобто ймовірна зміна сукупного рівня ризику протягом наступних 12 місяців; якщо напрям ризику такий, що зменшується, це вказує на те, що на основі наявної інформації протягом наступних 12 місяців можна очікувати зменшення сукупного ризику; стабільний напрям вказує на те, що сукупний ризик, ймовірно, залишиться незмінним; якщо напрям ризику зростає, це свідчить про те, що сукупний ризик через 12 місяців збільшиться (табл. 5.6).

Таблиця 5.6

Кількісна та якісна оцінка ризику за методикою НБУ

Показники	Параметри		
	значна	помірна	незначна
Кількість ризику	висока	потребує вдосконалення	низька
Якість управління ризиком	високий	помірний	низький
Сукупний ризик	такий, що зростає	стабільний	такий, що зменшується

Як зазначено в Постанові Правління НБУ від 15.03.2004 № 104 «Методичні вказівки з інспектування банків «Система оцінки ризиків» значний розмір капіталу або високі показники фінансової діяльності не повинні розглядатися як пом'якшувальні фактори для неадекватної системи управління ризиками. Одночасно наглядовці не повинні також робити висновок, що «високий» рівень ризику – це погано, а «низький» рівень ризику – це добре. Кількість ризику насамперед відображає рівень ризику, який банк бере на себе в процесі своєї діяльності, і добре це чи погано – залежить від того, чи забезпечують системи управління ризиками банку виявлення, вимірювання, моніторинг і контроль цієї кількості ризику.

Методи визначення кількісної оцінки банківських ризиків наведено в таблиці 5.7.

Таблиця 5.7

Методи оцінки фінансових ризиків банку

Методи	Вид фінансового ризику	Переваги методу	Недоліки методу
1. Статистичні методи:	Кредитний	Досить високе визначення розмірів збитку і ймовірність їх настання в майбутньому в ординарних умовах	Необхідність обробки великого обсягу статистичної інформації. Мала ефективність оцінки в умовах кризи
1.1 Метод «Монте-Карло»			
1.2 Z-модель Альтмана			
1.3 Модель Чесера			
1.4 Модель Дюрана			
1.5 VaR–метод	Кредитний, валютний, фондовий		
2. Методи експертних оцінок: Метод Дельфі	Кредитний, валютний, процентний, фондовий	Ефективний при відсутності достовірної інформації чи її недостатності. Висока ефективність оцінки в умовах кризи	Суб'єктивний характер
2.1 Метод «дерева рішень»	Кредитний		
2.2 Метод коефіцієнтного аналізу			
2.3 Метод рейтингів			
3. Аналітичні методи:	Фондовий	Містить у собі можливості факторного аналізу параметрів. Висока ефективність оцінки в умовах кризи	Трудомісткий.
3.1 Дюрація	Валютний, фондовий, процентний		
3.2 Стрес-тестинг			
3.3 GAP-аналіз	Процентний		
4. Метод аналогій	Кредитний, ліквідності, валютний, фондовий, процентний,	Коли неможливо застосувати інші методи аналізу. Висока ефективність в ординарних умовах	Важко створити умови, у яких повторився б минулий досвід

Продовження табл. 5.7

Методи	Вид фінансового ризику	Переваги методу	Недоліки методу
5. Комбінований метод	Кредитний, ліквідності, валютний, фондовий, процентний	Синергетичний ефект. Висока ефективність в ординарних умовах та в умовах кризи	Трудомісткий, потребує обробки великого обсягу статистичної, бухгалтерської та управлінської інформації

Третій елемент системи управління банківськими ризиками – це безпосередньо інструменти управління ризиками (в першу чергу управління фінансовими ризиками).

5.3. Організація системи ризик-менеджменту у банках

Система ризик-менеджменту повинна включати процес прийняття рішень, подальший моніторинг ризикових позицій, їх хеджування, порядок взаємодії суб'єктів, які сприяють забезпеченню фінансової стійкості банківської системи, та контроль за прийнятими ризиками. При аналізі ефективності системи ризик-менеджменту доцільно використовувати як основний методологічний інструмент системний підхід. Системний підхід уявляє собою всебічний підхід, який фокусує увагу не тільки на банківській системі, а і на навколишньому середовищі. При цьому центральним поняттям системного підходу є поняття «система», яке являє собою множину елементів, що знаходяться у взаємодії, відносинах, зв'язках та завдяки цьому являє собою цілісність. Можна сказати, що система – це нова якість, яка виникає завдяки зв'язкам у системі, які здійснюють перенесення властивостей кожного елемента системи до усіх інших елементів системи. Зазначені зв'язки мають назву інтегральних або системних. Ефективність системного підходу у формуванні положень ризик-менеджменту полягає в ефективній взаємодії між частинами системи.

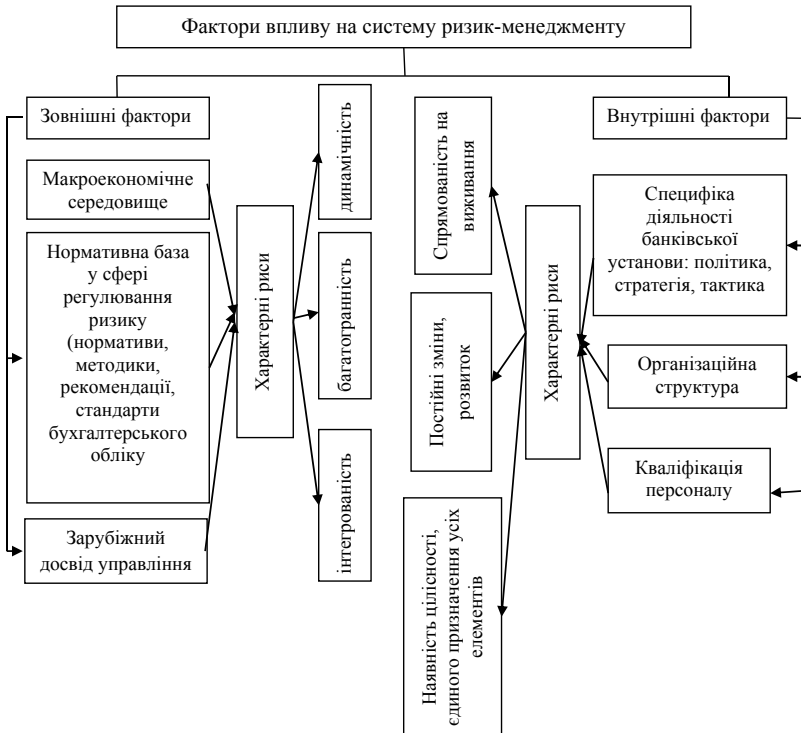
Система ризик-менеджменту уявляє собою сукупність взаємопов'язаних та взаємозалежних елементів, кінцевою метою існування яких є мінімізація ризиків. Процес ризик-менеджменту у прийнятті рішень управління ризиками в системі стратегічного управління фінансовою стійкістю доцільно представити за наступними блоками: збір і обробка даних; якісний аналіз ризиків; кількісна оцінка ризиків; оцінка прийнятності ризику; оцінка можливості зниження ризику; вибір методів та формування варіантів зниження ризику; оцінка можливості збільшення ризиків; формування та вибір варіантів збільшення ризиків; оцінка доцільності зниження ризиків; оцінка доцільності збільшення ризику; вибір варіанта зниження ризику; реалізація проекту (прийняття рішень); відмова від реалізації проекту (уникнення ризику).

Слід зазначити, що блок – збір та обробка інформації за аспектами ризиків подані у як перший етап. Але в дійсності зазначена робота здійснюється протягом усього періоду прийняття рішень. В міру переходу від одного етапу до іншого може уточнюватися потреба у додатковій інформації.

Функціонування банківської системи як в цілому, так і окремого банку, здійснюється на основі прийняття стратегічних, тактичних і оперативних рішень. Однак їх реалізація знаходиться під впливом об'єктивно суттєвої невизначеності. Будь-який прояв невизначеності може затримати настання прогнозованих подій, змінити їх зміст або кількісну оцінку, викликати небажаний розвиток подій як очікуваних, так і неочікуваних.

Підсистема управління ризиком складається з об'єкта та суб'єкта управління. Як об'єкт управління виступають банківські установи та його конкурентні позиції на ринку банківських послуг. Змінною, якою управляють, є розрахункова величина – рівень ризику. Управляючою частиною, або суб'єктом управління, у даній підсистемі є підрозділ ризик-менеджменту, який на підставі отриманої інформації, використовуючи різні методи теорії ризику, розробляє заходи керуючого впливу для зниження рівня ризику або утримання його на певному рівні.

Слід зазначити, що використання системного підходу при формуванні ризик-менеджменту у стратегічному управлінні фінансовою стійкістю банківської системи передбачає визначення зовнішніх та внутрішніх чинників виникнення проблем (рис. 5.1.).

Рис. 5.1. Зовнішні і внутрішні фактори впливу на систему ризик-менеджменту

Динамічність передбачає швидку зміну зовнішнього середовища, яке оточує функціонування банківської системи. Тому основною задачею є створення адаптивної системи ризик-менеджменту, яка б не протистояла змінам зовнішнього середовища, а змінювалася відповідно до них.

Сучасна банківська система взаємодіє з великою кількістю суб'єктів: акціонерами, клієнтами, партнерами, органами влади, учасниками фінансового ринку, конкурентами – і в цьому полягає її багатогранність. Уся ця багатогранність ускладнюється тим, що всі суб'єкти пов'язані між собою великою кількістю взаємовідносин (економічних, інформаційних, політичних, адміністративних), тобто постійно впливають один на одного, а це свідчить про інтегрованість зовнішнього середовища. Відповідно, зміна взаємодії банківської системи з будь-яким із цих суб'єктів призводить до зміни відносин з іншими.

Сама по собі система ризик-менеджменту передбачає здійснення певних процесів та дій, які представляють елементи системи, а саме: ідентифікація та локалізація ризику, аналіз і оцінка ризику, способи мінімізації, моніторинг ризикових позицій.

Система ризик-менеджменту як складова управління фінансовою стійкістю банків повинна виконувати наступні функції:

- методологічна: розробка нормативних положень, системи вимог до звітності та документообігу, системи розподілу повноважень в процесі прийняття рішень;
- аналітична: створення єдиного інформаційно-аналітичного простору, оцінка можливих збитків та ймовірності їх настання;
- регулююча: управління активами і пасивами, ціноутворення банківських продуктів та послуг, реалізація кредитної політики, встановлення нормативів і лімітів;
- контрольна: моніторинг, аудит, фінансова безпека.

Виконання зазначених функцій можливе через реалізацію вказаних нижче етапів управління ризиками.

Виявлення ризику та причин його виникнення. Основним методом виявлення ризику виступає комплексний аналіз банківських операцій, яким притаманний ризик, та аналіз зовнішніх факторів, що впливають на їх утворення та зміну ризику. В межах такого аналізу отримують уявлення про фінансову

стійкість банківської системи, існуючих тенденцій її зміни, у тому числі при можливому негативному впливі зовнішнього середовища. Для досягнення мети повного і своєчасного виявлення ризиків банків економічний аналіз повинен базуватися на комплексному підході, який включає аналіз і прогнозування поведінки зовнішнього і внутрішнього середовища.

Оцінка ризику і можливих збитків. Залежно від типу банківських операцій здійснюється кількісна оцінка можливих збитків, а також визначається ймовірність настання небажаної події, яка призводить до збитків. На цьому етапі можливо використовувати методики: розрахунок чутливості вартості портфеля до ринкових ризиків – альфа, бета аналіз, аналіз дюрації; розрахунок ризикової вартості портфеля – облік кореляцій між фінансовими інструментами, які складають портфель; розрахунок кредитного ризику – кореляція між станом різних позичальників: ризик ліквідності та фондування – розрахунок геп-ліквідності; ризик ліквідності активів – визначення співвідношення розміру позиції банку до розміру усього ринку; операційний ризик – організація системи моніторингу операцій, що пов'язані з відмиванням (легалізацією) брудних грошей.

Прийняття рішень про облік або відмова від ризику. Оцінюється уся сукупність ризиків, які прийняті банками, а також можливість управління прийнятими ризиками.

Здійснення регулюючого впливу на ризик. Основними методами управління ризиками слугують:

1. Діагностика і моніторинг. Діагностика стійкості банків повинна здійснюватися під час проведення моніторингу стійкості банківської системи. В свою чергу фінансовий моніторинг банківської системи виступає частиною наглядових функцій центрального банку. Основна його мета – забезпечення органів державного управління і банківської системи інформацією, що відображає результати діяльності банківської системи та вплив чинників, які визначають її стійкість.

Основними завданнями фінансового моніторингу виступають: збір і накопичення інформації, яка віддзеркалює основні показники економічного розвитку країни у контексті динамічного функціонування банків; збір і накопичення інформації, яка віддзеркалює діяльність банківської системи; аналіз і прогноз показників фінансової стійкості національної банківської системи; оцінка системних ризиків банків; виявлення і оцінка ступеня впливу основних чинників, які визначають стійкість банків; оцінка ефективності заходів, які здійснюються у межах державного регулювання банківської системи.

2. Встановлення нормативів і лімітів. Це введення обмежень на величину фінансових операцій і наступний контроль за виконанням прийнятих рішень. Зазначений метод використовується для уникнення концентрації кредитних і ринкових ризиків та підтримки ліквідності банків на певному рівні (табл. 5.8).

Операції, які підлягають лімітуванню, доцільно згрупувати наступним чином: операції за конверсією однієї валюти; операції з цінними паперами; кредитно-депозитні операції на міжбанківському ринку; операції з похідними фінансовими інструментами.

Таблиця 5.8

Види лімітів за банківськими ризиками

Вид банківських ризиків	Вид ліміту
Кредитний	Ліміти окремих контрагентів
	Ліміти географічної концентрації
	Ліміти галузевої концентрації
Ліквідності	Ліміти на кумулятивні розриви ліквідності
Ринковий	Ліміти на чутливість вартості портфельів до зміни ставок дохідностей окремо за валютами
	Ліміт на загальну чутливість до коливання процентних ставок
	Ліміти на відкриті валютні позиції за кожною валютою
	Ліміт на загальну відкрити валютну позицію

3. Диверсифікація. Передбачає розподіл активів і пасивів за різними компонентами як на рівні фінансових інструментів, так і за їх складовими з метою зниження ризику.

Як основні форми диверсифікації можна використовувати: диверсифікацію портфеля цінних паперів, диверсифікацію кредитного портфеля, диверсифікацію валютного кошика, диверсифікацію джерел залучення коштів.

4. Формування резервів на покриття збитків. Зазначений інструмент дозволяє покривати ризик за рахунок власних коштів банків, що резервуються (резерв під кредитні операції, операції з цінними паперами, під дебіторську заборгованість). Зазначені заходи спрямовані на забезпечення банками фінансової стійкості та дозволяють запобігти коливанням величини прибутку банків у зв'язку зі списанням збитків. При цьому зростання резерву збільшує витрати (зменшує капітал), а зменшення резерву, навпаки, збільшує доходи (капітал). Такий порядок виступає елементом фінансового планування в банківських установах. Це пов'язано, по-перше, з тим, що створені резерви по кредитах віднесені до більш високої групи ризику, і формуються за рахунок прибутку. При цьому банківські установи за допомогою сформованих резервів можуть штучно завищувати або занижувати власний фінансовий результат, а тому, і корегувати суму податку на прибуток.

5. Хеджування. Використання одного фінансового інструмента для зниження ризику, пов'язаного з негативним впливом ринкових факторів на ціну іншого, пов'язаного з першим інструментом. Таким чином, хеджування застосовується для зниження ризику збитків, пов'язаних зі зміною ринкових чинників (цін на фінансові інструменти, обмінних курсів валют, процентних ставок) шляхом застосування певних заходів. Такими заходами можуть бути: ф'ючерсні операції, опціони, операції своп, процентний арбітраж. Фактично хеджування означає створення зустрічних вимог та зобов'язань за операціями з цінними паперами, валютою та реальними активами. Вибір методів управління або їх комбінації здійснюється в залежності від виду ризику, специфіки діяльності банків, їх фінансового стану (табл. 5.9).

Таблиця 5.9

Похідні інструменти хеджування ринкового ризику

Назва	Характеристика	Переваги	Недоліки
Форвард	Угода щодо купівлі-продажу, коли розрив між датою укладення угоди та датою проведення обміну активами перевищує два робочих дні. Ціна (курс), за якою (яким) буде здійснюватися операція в майбутньому, фіксується в момент укладання форвардного контракту. Форвардний контракт є обов'язковим для виконання кожною стороною. Форвардний контракт не є стандартизованим, тобто може бути укладений на будь-який строк та будь-яку суму, за бажанням сторін	Індивідуальний характер укладення угоди; відсутність комісійних; не потребує щоденного переоцінювання за поточним курсом чи ставками	Низька ліквідність інструменту; складність пошуку контрагента
Ф'ючерс	Угода, яка аналогічна форварду, але відбувається за стандартизованими умовами: здійснюється тільки на біржах, під їх контролем, а форма і умови контрактів чітко уніфіковані. Розрахунки щодо купівлі-продажу ф'ючерських контрактів здійснюються через розрахункову палату біржі. До остаточної оплати ф'ючерс може перепродаватися на біржі	Висока ліквідність інструменту, гарантування своєчасності і повноти платежів з боку біржі	Стандартні умови угоди; обмежена гнучкість щодо термінів та інших умов контракту
Опціон	Угода, аналогічна форварду та ф'ючерсу, за якою одній стороні - покупцеві опціону - надається виключне та безумовне право вибору здійснювати операцію купівлі-продажу чи ні. Друга сторона - продавець опціону - зобов'язана виконувати рішення покупця опціону і не має права відмовитися від своїх зобов'язань. Розрізняють опціон кол - опціон, який надає право купувати базовий актив, та опціон пут, який надає право продавати базовий актив. Розрізняють також американський опціон - угода, яка може бути виконана в будь-який момент протягом усього строку її дії, та європейський опціон, який може бути виконаний тільки в кінці строку дії	Можливість вибору під час прийняття рішення про виконання опціону; обмеження ризику покупця величиною опціонної премії, яка визначається в момент укладення угоди	Висока вартість; стандартні умови біржових опціонів
Своп процентної ставки	Контрактна угода між двома сторонами, відомими як учасники свопу, про обмін потоками грошових коштів, які розраховані за різними ставками, але виходячи з однієї суми, відомої як умовна сума. Як правило, один потік коштів розраховується за фіксованою ставкою, а інший - за плаваючою ставкою	Низька вартість; висока розвиненість ринку свопів	Високий ризик невиконання контрагентом своїх зобов'язань

Продовження табл. 5.9

Назва	Характеристика	Переваги	Недоліки
Валютний своп	Однчасне укладання спот та протилежної форвардної угоди. Іноземна валюта, придбана згідно з угодою спот, знову продається після закінчення певного проміжку часу, і, відповідно, валюта, що продається згідно з угодою спот, після закінчення певного проміжку часу купується знову. Обидві угоди укладаються з одним і тим самим партнером, при цьому курси, дати валютування та способи платежу встановлюються в момент укладання угоди		

Організація процесу контролю. На даному етапі здійснюється наступний контроль за обсягом прийнятого фінансового ризику, рівнем збитків, дотриманням встановлених нормативів та лімітів, оцінюється ефективність управління окремими видами ризиків. Процес контролю є основним механізмом захисту від потенційних помилок та збитків.

Зазначена схема організації системи ризик-менеджменту за наведеними етапами відповідає класичній схемі управлінського процесу: аналіз – планування – формування регулюючого впливу – облік і контроль. Увесь процес управління є безперервним, усі всі його етапи здійснюються одночасно для різних видів ризиків.

Система управління ризиками повинна бути зорієнтована на вирішення наступних завдань: забезпечення оптимального співвідношення між дохідністю банківських операцій та їх ризиковістю; підтримка ліквідності банківських надходжень на достатньому рівні за умови оптимізації обсягу прибутку; забезпечення встановлених норм достатності капіталу.

Слід зазначити, що на сьогоднішній день найбільшу загрозу для банківських установ становлять такі види ризику, які прямо не пов'язані з проведенням банківських операцій. До них слід віднести ризики, пов'язані з репутацією банківських установ, з конкуренцією у банківській сфері та операційні.

Таким чином, при вирішенні проблем управління фінансовими ризиками, доцільно взяти за основу розробку методики управління окремими видами ризику з метою виявлення, локалізації, вимірювання та контролю над ризиками та мінімізації їх впливу.

Відповідно до міжнародної практики ведення банківського бізнесу основним документом, що дає класифікацію банківських ризиків, є стандарти Базельського комітету з банківського нагляду щодо здійснення ефективного банківського нагляду.

Якщо розглядати систему ризик-менеджменту на конкретному банку, то слід визначити стратегічну мету банку, якою повинно бути управління співвідношенням «дохідність/ризиковість». Традиційний підхід до управління ризиками ґрунтується на виконанні регулятивних вимог Національного банку України, а також на апробації і впровадженні «кращої світової практики» в частині оцінки та управління ризиками. Правління банку розуміє, що для забезпечення високих темпів зростання розвитку Банку потрібно розглядати ризики разом з прибутковістю відповідно до поставлених акціонерами завдань.

Основна стратегічна мета ризик-менеджменту – розвиток кількісної оцінки ризику з метою більш ефективного управління ризиками конкретних банківських операцій, а також контроль рівня загального ризику для зменшення його негативного впливу на інвестований акціонерами капітал.

Основне завдання ризик-менеджменту – профілактика виникнення ризиків, мінімізація негативних наслідків, заподіяних реалізацією ризиків, максимізація додаткового прибутку, який одержується в результаті ефективного управління ризиками.

Поставлені завдання в банку реалізується за допомогою: вивчення можливих наслідків діяльності в ризиковій ситуації та ідентифікація реальних ризиків для чіткого визначення об'єктів управління в усіх сферах діяльності банку; розробки заходів, які не допускають, запобігають або зменшують розмір збитку від впливу повністю неврахованих ризикових факторів, непередбачуваних обставин за допомогою аналізу негативного впливу

«критичних» сценаріїв на діяльність банку в цілому; реалізації такої системи адаптації та толерантності до ризиків, за допомогою якої можуть бути не тільки нейтралізовані або компенсовані негативні ймовірні результати, а й максимально використані шанси на отримання високого доходу.

Для ефективного управління групами ризику в банках функціонує така організаційна структура, яка розглянута на рисунку 5.2.

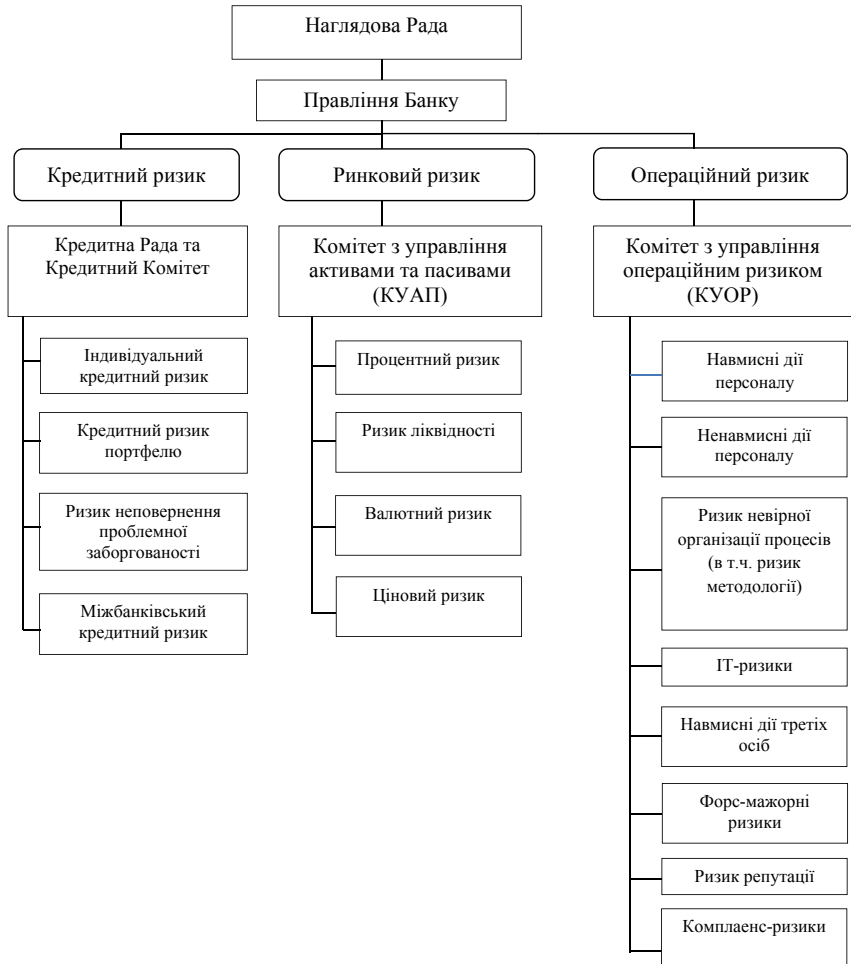

Рис. 5.2. Організаційна структура ризик-менеджменту в банку

Управління банківськими ризиками здійснюється за допомогою щорічного проходження наступних етапів:

Етап 1: Постановка стратегічних і тактичних завдань на наступний рік, з регулярним аудитом «план-результат» і, за необхідності, проведення оперативної корекції тактичних завдань.

Етап 2: Перевірка ефективності організаційної структури Ризик-менеджменту для управління і контролю найбільш вагомих видів банківських ризиків.

5.4. Методи управління ризиками в банках

Система управління кредитним ризиком

Кредитний ризик – невизначеність фінансового результату банку, внаслідок можливих втрат, зумовлених нездатністю позичальників (юридичні та фізичні особи) погашати в зумовлені кредитними договорами терміни основну суму кредиту та нараховані за ним відсотки.

Кредитний ризик є домінуючим елементом ієрархічної системи банківських ризиків в банку та невід'ємною складовою сукупного банківського ризику.

Управління кредитним ризиком здійснюється за допомогою аналізу на рівні сукупного кредитного портфелю, окремого позичальника, продукту, операції, який проводиться системно та комплексно у взаємозв'язку з іншими видами ризику (процентний, операційний, валютний).

- Процес управління кредитним ризиком банку реалізує наступні принципи:
- цілісність (розгляд елементів кредитного ризику як сукупної цілісної системи);
  - відкритість (взаємозв'язок з іншими видами ризику);
  - структуризація (процес має чітко визначену структуру, основною ознакою якою є сталість взаємозв'язків між її елементами, а також правила даних зв'язків);

- ефективність (забезпечення стратегічного співвідношення ризик/дохід);
- регламентованість (усі процеси, що виникають у системі управління кредитним ризиком, повинні мати чіткий регламент);
- узгодженість (стратегія управління кредитним ризиком узгоджується з загально банківською стратегією розвитку бізнесу);
- інформованість (процес управління кредитним ризиком супроводжується наявністю об'єктивної, достовірної та актуальної інформації та звітами).

Система управління кредитним ризиком - процес, що послідовно реалізується через наступні етапи: ідентифікація ризику; оцінка наслідків настання ризиків; вибір управлінського рішення; контроль (моніторинг та облік, звітність, відповідальність).

Ідентифікація.

Ідентифікація кредитного ризику є базовим етапом в процесі управління системою кредитного ризику. Під ідентифікацією кредитних ризиків розуміється виявлення їх специфіки, прогнозування можливостей та особливостей реалізації, вимірювання ризику у часі, рівень взаємозв'язків з іншими ризиками, фіксування факторів, що впливають на кредитний ризик, який ідентифікується.

На даному етапі визначається рівень подібності ризикової позиції з її запланованими характеристиками, та в результаті цього формується рейтинг ризикової позиції, що аналізується, в залежності від того наскільки відрізняються кількісні та якісні параметри об'єкту, що розпізнається, від параметрів прийнятих банком.

Головна ціль ідентифікації - створення умов для третього етапу управління кредитним ризиком, під час якого відбувається безпосередній вибір управлінського рішення.

Оцінка.

Оцінці підлягають кредитні ризики, визначені на етапі ідентифікації, в розрізі наступних часових категорій:

- Дані минулих років. Проводиться збір статистичних даних, що дозволяє провести оцінку наслідків настання кредитного ризику та зробити висновки щодо статистичного характеру подій, пов'язаних з появою зазначених ризиків.
- Дані на дату оцінки. Проводиться збір даних, що дозволяє здійснити корегування оцінки, що побудована на історичних даних, з метою їх використання в дійсному часі, оскільки така інформація дає можливість врахувати часові зміни в операційному середовищі банку.
- Прогнозування майбутніх позицій. Проводиться збір даних, необхідних для прогнозування, а також інформації, що дозволяє врахувати майбутні зміни, що впливають на характеристики операційного середовища. В банку виокремлюються такі фактори кредитного ризику: фактори індивідуальних кредитних ризиків; фактори сукупного кредитного ризику.

Зазначений розподіл обумовлений можливістю здійснення аналізу кредитного ризику на рівні конкретного позичальника та на рівні кредитного портфелю в цілому. Фактори, що впливають на величину кредитного ризику розглянуті в таблиці 5.10.

Таблиця 5.10

Фактори, що впливають на величину кредитного ризику

Індивідуальний ризик	Сукупний ризик
<i>Нестабільність економічної ситуації</i>	
Зміна фінансового стану позичальника	Зміна грошово-кредитної політики НБУ (вимоги до резервування)
Кредитна історія позичальника	Зміна в кредитні політиці
Зміна якості забезпечення кредиту	Макроекономічний фактор
Якість управління підприємством-позичальником	Особистий фактор (Поведінковий)
Зміни умов кредитування	
Особистий фактор (Поведінковий)	

Управління ризиком

Головною метою управління кредитним ризиком є: запобігання ризику - досягасться шляхом ліквідації передумов виникнення кредитного ризику; дотримання ризику на визначеному рівні; мінімізація ризику (табл. 5.11.).

Банк використовує експертні рейтингові моделі. Рейтинг встановлюється в залежності від фінансової стійкості позичальника і відображає експертну оцінку відносної можливості його дефолту. Для стандартизованих кредитних продуктів Банк використовує автоматизовані інструменти оцінки – скорингові моделі.

Таблиця 5.11

Методи управління кредитним ризиком

Метод	Характер впливу на ризик	Що вклучас
Запобігання ризику	Непрямий вплив	-Відбір і оцінка кредитних спеціалістів -Оптимізація процесу кредитування -Розвиток персоналу -Аналіз потенційного клієнта -Постійний моніторинг клієнта
Оцінка, вимірювання і прогнозування ризику	Непрямий вплив	-Оцінка кредитоспроможності позичальника -Оцінка якості кредитного портфеля - банку -Вимірювання кредитного ризику -Прогнозування кредитного ризику
Уникнення кредитного ризику	Прямий вплив	-Відмова у наданні кредиту ненадійному клієнту
Мінімізація ризику	Прямий вплив	-Рационалізація кредитів -Диверсифікація кредитів -Резервування кредитів -Структурування кредитів
Страховання ризику	Непрямий вплив	-Перерозподіл обов'язків щодо відшкодування кредитних втрат на страхову компанію
Утримання ризику	Непрямий вплив	-Створення структурних підрозділів по роботі з проблемними кредитами -Призупинення кредитної діяльності у високо ризикових галузях Пошук нових секторів кредитного ринку і розробка нових кредитних продуктів

Оцінка кредитного ризику позичальника здійснюється у відповідності з внутрішніми нормативними документами. З метою зниження ризиків

фінансування клієнтів з негативною репутацією, Банком впроваджена система перевірки даних щодо клієнтів (верифікація). За результатами ідентифікації та оцінки приймається рішення щодо управління кредитним ризиком. В банці визначають наступні стратегії управління кредитним ризиком:

- Стратегія уникнення застосовується у випадку, якщо вартість реалізації ризикової події перевищує оціночну вартість об'єкту, що наражається на ризик, при відсутності критичної необхідності у даному об'єкті.
- Стратегія прийняття і нехтування застосовується у випадку, якщо затрати на управління ризиковою позицією перевищують вартість реалізації ризикової події, а уникнення є неможливим.
- Стратегія прийняття і управління використовується при відсутності можливості застосування вищезазначених стратегій, шляхом використання спеціального інструментарію з управління банківськими ризиками.

Банк приймає одне з 3 рішень: відмова у наданні кредиту (уникнення); прийняття і управління (надання кредиту); прийняття з умовами мінімізації (встановлення додаткових вимог до позичальника, кредиту, застави, часткове затвердження параметрів кредиту).

Контроль.

Процес управління кредитним ризиком продовжується і після прийняття рішення щодо видачі кредиту до повного погашення тіла та відсотків.

Рівень кредитного ризику до змін здійснюється за допомогою моніторингу показників ризику (якість обслуговування боргу, фінансовий стан позичальника, виконання умов кредитного договору, стан та якість забезпечення тощо), їх динаміки для своєчасного управлінського реагування в разі раптових відхилень значень ризикової позиції від запланованих/бюджетних величин.

Для зниження рівня проблемних кредитів, контролюю обсягів та динаміки прострочених зобов'язань, в банку побудовані аплікаційні скорингові моделі для продуктів роздрібногo бізнесу та поведінкова скорингова модель для збору заборгованості фізичних осіб.

Управління ринковим ризиком

Напряма «Ринкові ризики» включає в себе ризик ліквідності, валютний, процентний та ціновий ризики. Ринковими ризиками управляє Комітет управління активами та пасивами. Ринкові ризики - ризики виникнення у Банку фінансових втрат/збитків внаслідок зміни ринкової вартості фінансових інструментів торгового портфелю, процентних ставок, а також курсів іноземних валют та/або дорогоцінних металів. Відмінною рисою ринкових ризиків від інших банківських ризиків є їх залежність від кон'юнктури ринку.

Метою управління ринковими ризиками є підтримання прийнятого на себе Банком ризику на рівні, визначеному відповідно до власних стратегічних завдань.

У банку існує трирівнева система управління ризиком ліквідності.

Перший рівень складається з розробки стратегічних планів. Основні принципи стратегічного управління ліквідністю визначаються при складанні бізнес-плану у вигляді обсягів, структури активів і зобов'язань банку.

На другому рівні визначаються тактичні завдання і шляхи їх виконання. Тактичне управління ліквідністю здійснюється КУАП і складається з регулярного аналізу відповідної звітності та підготовки відповідних вказівок підрозділам банку, які безпосередньо впливають на обсяг і структуру операцій банку.

Управління третього рівня полягає в забезпеченні відповідності поточних виплат і надходжень грошових коштів і здійснюється на щоденній основі Казначейським управлінням.

Інструментами регулювання ринкових ризиків є:

- встановлення лімітів за фінансовими інструментами;
- управління дисбалансами (GAP) для утримання ризику в межах внутрішніх нормативів, встановлених Наглядовою Радою;
- прогноз очікуваних майбутніх грошових потоків з використанням сценаріїв, розроблених на основі статистичних даних про результати діяльності банків України в умовах фінансової кризи;

- забезпечення дотримання нормативів ліквідності НБУ;
- стрес-тестування окремих фінансових інструментів і портфелю в цілому з використанням сценарного підходу, а також аналіз чутливості фінансового результату до факторів ризику, оцінка волатильності і взаємозв'язків факторів ризику (кредитний, процентний, фондовий, валютний);
- розрахунок показника Value at Risk (VaR).

Ризик ліквідності.

Для обмеження рівня ризику ліквідності керівництво банку забезпечує диверсифіковані джерела фінансування на додаток до основної депозитної бази, шляхом управління активами і пасивами з урахуванням дотримання принципів ліквідності і щоденного контролю майбутніх грошових потоків і рівня ліквідності.

У процесі управління ліквідністю банк керується наступними основними принципами:

- управління ліквідністю здійснюється щоденно і безперервно;
- при прийнятті рішень банк дозволяє конфлікт між ліквідністю і прибутковістю на користь ліквідності;
- кожна угода, що впливає на стан ліквідності, повинна бути прийнята до уваги ризику ліквідності. При розміщенні активів у різні фінансові інструменти банк суворо враховує строковість джерела ресурсів і його обсяг.

З метою аналізу ризику втрати ліквідності проводиться аналіз залежності Банку від операцій на міжбанківському ринку, операцій великих клієнтів, концентрації кредитних ризиків. Для управління загальною ліквідністю Банк аналізує розриви в термінах погашення вимог і зобов'язань.

Процентний ризик.

Управління процентним ризиком полягає в забезпеченні оптимальної структури (включаючи за термінами переоцінки) чутливих до змін процентних ставок активів і пасивів. Управління структурою чутливих до процентних змін активів і пасивів банку здійснюється шляхом ціноутворення за прибутковими

активами і платними зобов'язаннями в залежності від їх виду, валюти та строковості.

Управління ринковим ризиком включає в себе такі елементи: прогноз можливих втрат від зміни ціни інструменту при величині позиції на дату прогнозу; порівняння прогнозних втрат із встановленими лімітами; за необхідності зміна позиції за інструментом таким чином, щоб прогнозні втрати не перевищили ліміт.

Тактичне управління ринковим ризиком здійснює Комітет управління активами і пасивами (КУАП) шляхом розробки вказівок підрозділам, які впливають на розмір і структуру відкритих валютних позицій, портфелю цінних паперів, а також активів і пасивів банку. Банком проводиться аналіз строковості переоцінки активів і пасивів і моделювання отримання процентних доходів у випадку паралельного зміщення кривої прибутковості. Результати даного аналізу є основою для прийняття ризик-управлінських рішень в частині управління ринкового ризику КУАП. КУАП встановлює базові процентні ставки, а також встановлює чіткі межі зі зміни даних процентних ставок шляхом делегування відповідних повноважень та здійснює щомісячний контроль відповідності фактичних процентних ставок встановленому рівню базових ставок.

Валютний ризик

Управління валютним ризиком здійснюється за допомогою щоденного моніторингу валютної позиції. Рівень валютного ризику оцінюється за допомогою оцінки ризикової вартості і стрес-тестування значних коливань курсів валют.

У банку операційний ризик визначається як імовірність настання події, яка може призвести до фінансових збитків або вплинути на досягнення стратегічних цілей Банку, з причини неадекватної роботи систем і технологій, недосконалісті процесів, внутрішнього і зовнішнього шахрайства або реалізації форс-мажорів. Це потенційний ризик для існування Банку, який посилюється кумулятивним впливом поєднання різних факторів операційного ризику.

У банку діє «Єдиний Класифікатор операційного ризику», який визначає перелік та ідентифікує основні ризики, притаманні банківським процесам.

Система управління операційним ризиком реалізується при проходженні таких етапів:

- ідентифікація (знання Класифікатору ризиків, потенційні загрози і можливі події операційного ризику - за допомогою листів-нагадувань, інформаційних листів);
- виявлення - процес виявлення вже фактично реалізованої події (створення зацікавленості працівників у виявленні та реєстрації подій);
- оцінка на місці виникнення (проводиться при заповненні полів форми для реєстрації операційних ризиків);
- консолідована оцінка та складання управлінської звітності для розгляду Підкомітетами (співробітники Управління ринкових та операційних ризиків щотижнево консолідують дані, отримані від Ризик-офіцерів, оцінюють події, контролюють якість внесених даних, а також складають регулярні звіти і супроводжують засідання Комітет з управління операційним ризиком (КУОР) і його Підкомітетів);
- реагування на подію: обов'язкова розробка заходів для мінімізації подій з урахуванням рівня ризику та їх впровадження на місцях виникнення ризику (прийняття рішень на Підкомітетах та контроль їх виконання, а також оцінка ефективності проведених заходів);
- контроль ефективності вжитих заходів (аналіз результатів на чергових засіданнях КУОР і його Підкомітетів, а також порівняння статистики).

Як би не була виявлена подія, вона підлягає внесенню до бази даних операційних подій, форма якої є єдиною для всього Банку.

У банку проводиться щотижнева консолідація виявлених операційних подій серед всіх структурних підрозділів Банку.

Єдина база даних подій операційного ризику формується співробітниками Управління ринкових та операційних ризиків. Головне завдання консолідованої

бази подій операційного ризику - це розуміння Керівництвом, з якими видами операційного ризику стикаються структурні підрозділи, щоб приймати своєчасні та ефективні рішення щодо мінімізації/ліквідації/необхідності проведення профілактичних заходів для недопущення збільшення кількості реалізованих подій операційного ризику певної категорії або їх появи в майбутньому (табл. 5.12).

Таблиця 5.12

Підходи щодо консолідованої оцінки операційного ризику (далі – ОР)

Оцінка (підходи для визначення рівня ризику)	Контроль (підходи для регулярного моніторингу)
Збір статистики інцидентів в базу ОР	Контроль збитків/витрат
Щорічна самооцінка рівня ОР керівниками підрозділів	Контроль витрат
Аналіз процесів з оцінкою чутливості до факторів ОР	Контроль кількості подій за період
Визначення рівня ОР для контролю (ризик-апетит);	Контроль певних показників ризику
Стрес-тестування «критичних» ОР	

Основна вимога до результатів використовуваних підходів - це можливість співставлення результатів в єдину карту ризику.

За результатами оцінки і контролю складаються звіти, які мають форму, затверджену КУОР, і відповідають основним критеріям управлінської звітності: інформативність, об'єктивність, правильність, порівнюваність, своєчасність, ретроспективність.

Для оперативного управління та реагування на зафіксовані операційні ризики на основі КУОР доцільно створити 4 підкомітети для управління одним з чотирьох факторів операційного ризику.

Підкомітет «Персонал» - питання навмисних і ненавмисних дій персоналу/помилки персоналу, оцінка кваліфікації та достатності персоналу тощо.

Підкомітет «Процеси» - питання організації процесів, якості комунікацій, ефективності існуючих процесів і необхідності оптимізації тощо.

Підкомітет «Зовнішні чинники» - питання навмисних дій третіх осіб (у тому числі шахрайство, проникнення в електронні бази даних, спроби порушити

цілісність, безпеку, конфіденційність банку) та ліквідація наслідків форс-мажорів та навмисне завдання шкоди репутації банку.

Підкомітет «Системи» - питання якості роботи інформаційних систем, формування єдиного розуміння ІТ-ризиків і розробка збалансованих рішень щодо Інформаційної безпеки та ІТ- ризиків, з урахуванням специфіки та інтересів бізнес-підрозділів банку.

Оскільки існує безліч проявів операційного ризику, реальною можливістю впровадження ефективного контролю є аналіз банківського процесу «поетапно», виявлення справжньої причини реалізації події та подальша розробка заходів щодо недопущення повторення події (за допомогою перевірки наявності/правильності складання технологічних карт, зміни послідовності виконання етапів, встановлення додаткових контролів на різних етапах процесу).

При управлінні операційним ризиком банк періодично переглядає встановлені рівні операційного ризику (т.зв. ризик-апетити) і свою стратегію управління ризиками. Для всіх типів операційного ризику необхідно прийняти рішення: прийняти; передати/страхувати; зменшити; уникнути.

Для забезпечення безперервної діяльності та мінімізації збитків у банку розроблений і затверджений План безперервної діяльності. Практична сторона розробки Плану - це розгляд «критичних» стрес-сценаріїв розвитку події операційного ризику, в результаті чого будуть визначені критичні процеси, системи та ключові посади.

Залежно від профілю операційного ризику банк може використовувати такі методи управління операційним ризиком:

- Тестування існуючих продуктів/процесів/ресурсів (у тому числі ІТ-ресурсів) з позиції чутливості до негативного впливу чинників операційного ризику і впроваджуваних/стратегічних процесів/продуктів/ресурсів.
- Пошук найкращих управлінських рішень (best practices). У зв'язку з недостатнім розвитком кількісної оцінки ризику за допомогою якісних підходів до оцінки можна визначити «слабкі» місця процесу та запровадити кращі методи оптимізації або контролю (наприклад, «подвійної пари очей»).

- Лімітування ризику. Встановлення граничних значень ризику, а також затвердження лімітів відповідальності для прийняття рішень.
- Страхування.
- Передача/трансфер ризику, передача ризикованих процесів на аутсорсинг.
- Формування резервів для компенсації непередбачених збитків.
- Уникнення ризику за допомогою скасування ризикованих операцій, процесів, продуктів, систем.
- Регулярний внутрішній контроль і аудит. Внутрішній контроль - це інструмент превентивних дій, а не констатації фактів минулих подій.

Дії «прямого» контролю реалізуються за допомогою наявності таких умов: відповідальність кожного співробітника чітко визначена і зрозуміла; доступ (фізичний і системний) контролюється Компетентними підрозділами; впроваджена адекватна процедура самоконтролю і постконтролю керівником або наступним підрозділом в ланцюжку процесу; транзакції авторизуються; транзакції записуються; політики, процедури, обов'язки документуються; передбачено постійне навчання нового та підвищення кваліфікації існуючого персоналу; аналіз процесів на адекватність/обґрунтованість поділу обов'язків (уникнення дублювання функцій); регулярна інвентаризація ресурсів: враховані активи порівнюються з наявними.

Моніторинг проводиться на рівні структурних підрозділів та/або в усьому банку. З метою підтримки «проактивного» управління розроблені індикатори раннього попередження (ключові індикатори ризику) для відображення потенційних джерел загроз для реалізації операційного ризику. Частота моніторингу визначається значимістю індикатора і складністю процесу моніторингу. Індикатори визначаються експертами Компетентних підрозділів. Такі індикатори є основними показниками ризику для чутливості діяльності банку до факторів операційного ризику.

5.5. Організація внутрішнього контролю за банківськими ризиками

Для побудови ефективної системи управління банківськими ризиками банк паралельно з процесом управління ризиками повинен реалізувати стратегію «ризик-орієнтованого» контролю, який передбачає виявлення причин виникнення ризиків та своєчасне управління ними. Результатом впровадження «ризик-орієнтованого» підходу до контролю стало впровадження в банку системи внутрішнього контролю, яка полягає в: аналізі ризиків і встановленні причин їх виникнення; удосконаленні системи виявлення ризиків на ранній стадії; усвідомленні всіма співробітниками необхідності впровадження/проведення «самоконтролю».

Зазначена система являє собою сукупність органів та напрямків внутрішнього контролю, що забезпечує порядок здійснення та досягнення цілей, які встановлюються законодавством, положеннями про систему внутрішнього контролю, установчими та внутрішніми документами банків.

Внутрішній контроль – це сукупність процедур, що забезпечують достовірність і повноту інформації, яка передається керівництву підприємства чи установи, дотримання вимог внутрішніх та зовнішніх нормативних актів при здійсненні операцій, збереження, оптимальне використання ресурсів, забезпечення чіткого виконання працівниками службових зобов'язань і розпоряджень органів управління.

Основними цілями проведення внутрішнього контролю виступають:

- забезпечення ефективності та результативності діяльності банківської установи при здійсненні банківських операцій, управління активами і пасивами, схоронність активів, управління банківськими ризиками;
- достовірність, повнота, об'єктивність та своєчасність складання та надання фінансової, бухгалтерської звітності та забезпечення інформаційної безпеки;
- дотримання норм правових актів, стандартів саморегулюючих установ, засновницьких та внутрішніх документів;

- уникнення ситуації залучення банками та участі їх у здійсненні протиправної діяльності, у тому числі відмиванні коштів, отриманих злочинним шляхом, і фінансуванні тероризму, а також забезпечення своєчасного подання у відповідності із законодавством відомостей до державних регуляторних органів і Національного банку України.

Внутрішній контроль повинен містити у собі такі основні напрямки:

- контроль з боку органів управління за організацією діяльності банку;
- контроль за функціонуванням системи управління банківськими ризиками і їх оцінку;
- контроль за розподілом повноважень при здійсненні банківських операцій та інших угод;
- контроль за системою управління інформаційними потоками та забезпечення її безпеки;
- контроль за функціонуванням системи протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, і фінансуванню тероризму;
- контроль відповідності діяльності банків на ринку цінних паперів вимогам законодавства та нормативних актів.

Таким чином, система управління ризиками є складовою внутрішнього контролю. З метою визначення основних ризиків, пов'язаних з діяльністю банків, а також методів управління ними, розробляється Концепція управління банківськими ризиками, яка базується на рекомендаціях Базельського комітету з банківського нагляду та відповідних законодавчих актах.

З метою адекватної оцінки ризиків, які виникають в процесі проведення банківської діяльності, доцільне створення організаційно-методологічної бази оцінки ризиків, яка включає в себе систему методик і процедур, що дозволяють проводити аналіз та моніторинг банківських ризиків.

Організаційно-методологічна база оцінки, контролю та управління банківськими ризиками включає визначення елементів ризику та методологію управління (табл. 5.13).

Таблиця 5.13

Елементи та методологія управління ризиками

Елементи ризику	Методологія управління
<i>Ринковий ризик</i>	
Управління GAP, управління дюрацією, синтетичне управління процентним ризиком (використання строкових фінансових інструментів), валютний метчинг	Постійний моніторинг стану фінансових ринків з метою прогнозування можливих сценаріїв зміни параметрів; відпрацювання стратегій операцій на фондовому ринку; створення системи процедур, націлених на підтримку запланованого рівня ризику, у тому числі прийняття рішень за операціями, що несуть у собі ринковий ризик; встановлення і контроль лімітів на інструменти, емітентів, ліміти збитків; багаторівневість контролю за дотриманням лімітів; сукупність методик і процедур, що дозволяють проводити всебічний аналіз і оцінку ринкових ризиків
<i>Ризик ліквідності</i>	
Оперативне управління ліквідністю, стратегічне управління ліквідністю	Аналіз стану зовнішнього середовища з точки зору ліквідності банку, у тому числі аналіз ступеня ліквідності та розвитку фінансового ринку, аналіз наявних у банку можливостей щодо залучення ресурсів для поповнення ліквідності; визначення величини дефіциту або надлишку ліквідних активів та узгодження угод, які направлені на ліквідацію дефіциту (надлишку) ліквідності; планування грошових потоків з урахуванням мінімально допустимого рівня високоліквідних і ліквідних активів; контроль клієнтської бази з метою її диверсифікації та підтримка на необхідному рівні
<i>Операційний ризик</i>	
Створення систем внутрішнього контролю, документування усіх процесів, незалежне прийняття рішень; перевірка процедури проведення усіх банківських операцій	Створення підрозділів методології і банківських технологій
<i>Ризик репутації</i>	
Використання принципів прозорості операцій при взаємовідносинах з контрагентами; зважена маркетингова політика, уникнення факторів недобросовісної конкуренції	Інформаційна служба банку повинна проводити аналіз інформації про банк у засобах масової інформації, проведення аналізу діяльності банку незалежними рейтинговими агентствами

<i>Кредитний ризик</i>	
<p>Ідентифікація кредитного ризику; якісна та кількісна оцінка ризику; методи мінімізації; створення систем процедур, направлених на підтримку запланованого рівня ризику; належне вивчення клієнта банку (при встановленні відносин з банком; при підтримці договірних відносин з банком); організація функціонування системи “Знай свого клієнта”</p>	<p>Обмеження концентрації кредитних ризиків за позичальниками: банк повинен провести укрупнення у сегментах малих та середніх підприємств, питома вага яких у кредитному портфелі зростає; обмеження кредитного ризику за галузями: у даних макроекономічних обставинах, які склалися в Україні, переглядає власну стратегію по відношенню до кредитування тих чи інших видів діяльності, в залежності від рівня неплатежів; обмеження концентрації кредитних ризиків за видами забезпечення: з метою запобігання можливим ускладненням відносно реалізації застави; обмеження концентрації кредитних ризиків за строками кредитування; з метою зниження зазначеного виду ризику, необхідно проводити збалансування активів і пасивів банку, встановлювати максимальні терміни надання кредиту у залежності від кредитних продуктів, характеру забезпечення, а також фондування угоди; банк обмежує коло власних контрагентів на фінансових ринках тільки суто надійними фінансовими інституціями, встановлюючи ліміти ризику на банки – контрагенти та інвестиційні компанії; банк встановлює ліміти ризику на емітентів боргових зобов'язань; в умовах нестабільності на фондовому ринку формує власний портфель тільки із боргових зобов'язань найбільш надійних емітентів та у невеликих обсягах; банк встановлює ліміти на страхові компанії; зазначені ліміти використовуються банком як інструмент зниження ризиків шляхом страхування застави у декількох більш надійних</p>

В цілому служба внутрішнього контролю відповідає не за внутрішній контроль, а за його незалежну оцінку та допомогу керівництву у його удосконаленні. У ситуації обмеженості ресурсів виконання даної цілі можливе шляхом використання ризик-орієнтованого підходу. Концепція ризик-орієнтованого підходу внутрішнього контролю, який базується на визначенні та моніторингу рівня ризику, що прийнятний для банківських установ, передбачає передавання на усі рівні управління відповідальності за ідентифікацію ризику та їх оцінку. Доцільно виділити два підходи організації системи внутрішнього контролю – за традиційною моделлю і моделлю ризик-орієнтованого підходу.

За традиційною моделлю система внутрішнього контролю включає в себе наступні компоненти: нормативні акти і внутрішні регламенти; акти перевірок

служби внутрішнього контролю – звіти про виявлені порушення; план заходів служби внутрішнього контролю; звіт для керівництва з переліком найбільш вагомих порушень; нерегулярний контроль виконання розпоряджень.

За моделлю ризик-орієнтованого підходу система внутрішнього контролю включає в себе наступні компоненти: стандарт-прийнятність рівня ризику, який забезпечується системами внутрішнього контролю, у тому числі ризику невідповідності законодавству; за кожним виявленим фактом здійснюється аналіз вразливості системи контролю, інформується керівництво;

– висновки підтверджуються банківським бізнесом, план дій готують підрозділи, зацікавлені у зменшенні ризику; служба внутрішнього контролю готує підсумковий звіт, у якому зазначаються основні проблеми, оцінка адекватності запропонованих дій; щомісячний контроль виконання плану дій.

З метою створення системи внутрішнього контролю, ґрунтованого на ризик-орієнтованому підході, доцільно виділити об'єкти, які включаться до методологічної процедури формування системи внутрішнього контролю.

Методологія при визначенні ризику у банківських установах включає: окреслення кола об'єктів, що підлягають перевірці; визначення факторів ризику; прив'язку об'єктів перевірки до бізнес-процесів банківських установ; методологію присвоювання балів факторам ризику; методологію визначення рівня ризику за об'єктами перевірки; розробку програми оцінки ризиків; обговорення та координацію методології оцінки ризиків з підрозділами банківської установи; розробку внутрішнього документа, який включає методологію оцінки ризиків для виконання цілей служби внутрішнього контролю; підготовку інструкції роботи з програмою оцінки ризиків для співробітників служби внутрішнього контролю.

Об'єкти управління і контролю банківської установи доцільно поділити на ресурси і види діяльності. До об'єктів ресурсів включають фінансові і матеріальні ресурси, основні фонди, нематеріальні активи і людські ресурси.

Види діяльності об'єктів управління і контролю поділяють:

- продаж банківських продуктів – маркетингові дослідження і операції з формування ринку банківських продуктів, операції зі зростання обсягів банківських продуктів, контроль якості продуктових стратегій;
- операційне обслуговування – технології обслуговування клієнтів, операції удосконалення банківських продуктів і розробки нових;
- фінансовий менеджмент – управління фінансовими ресурсами, грошовими потоками, забезпечення проєктів, маркетингова діяльність із залучення і розміщення коштів;
- забезпечення діяльності – створення організаційної структури банківської установи, виокремлення відділів і служб, організація інформаційної системи, операції координації дій внутрішніх виконавців;
- управління філіалами і відділеннями – спеціалізована форма фінансового менеджменту.

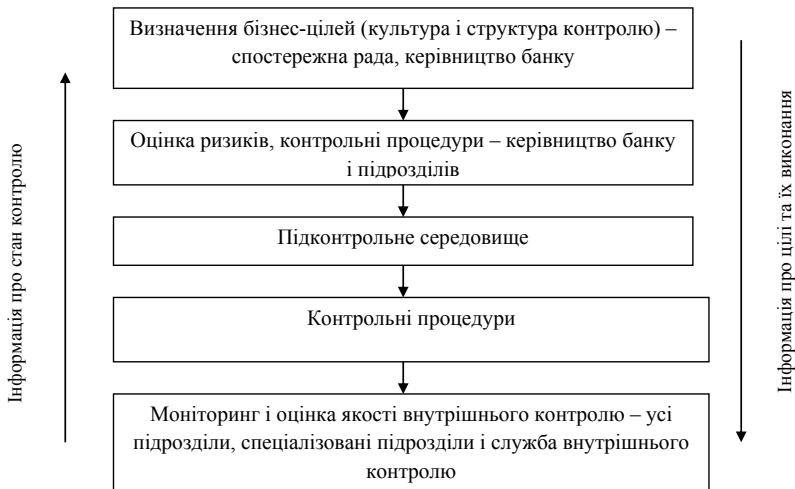
Для виконання певних обов'язків і функцій банківської установи створюється управлінська структура. Під структурою управління розуміють склад ланок та рівнів управління, їх взаємозв'язок і підпорядкованість. При впровадженні ризик-орієнтованої системи контролю доцільно пов'язати схему структури банківської установи із системою внутрішніх взаємозв'язків. Для побудови зазначеної схеми необхідно враховувати, що схема окреслює лише загальні контури структури організації, вона повинна бути доступною для розуміння.

Базовими принципами формування системи внутрішнього контролю є розподіл обов'язків, дозвіл і фізичний контроль. Розподіл обов'язків передбачає встановлення відповідальності між співробітниками на умовах недопущення ситуації відповідальності однієї особи за операцію у цілому. Дозвіл зумовлює, що узгодження усіх операцій відповідальними офіційними особами повинно відбуватися у межах їх компетенції. Фізичний контроль передбачає контроль доступу до активів і документів.

При прийнятті рішень на вищому рівні управління аналізується поточна інформація (внутрішня і зовнішня), тенденції, виявлені у результаті аналізу поточної інформації, наслідки, які можуть виникнути при прийнятті рішень державних органів влади.

На цьому ж рівні управління розробляються і коригуються концепції, плани перспективного розвитку банківської установи, контролюється їх реалізація.

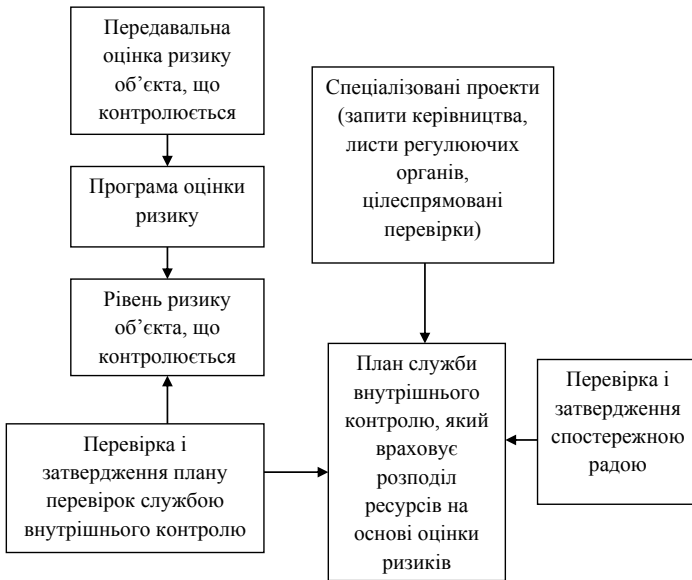
Концепції і плани повинні бути пов'язані між собою за цілями і строками їх реалізації, ресурсами і виконавцями (рис. 5.3).

Рис. 5.3. Інформаційне забезпечення служби внутрішнього контролю

Другий рівень управління – департаменти і управління головного офісу банківської установи, керівництво філіалів і відділень. На даному рівні управління забезпечується операційна діяльність банку. Третій рівень управління – рівень безпосередніх виконавців управлінських рішень.

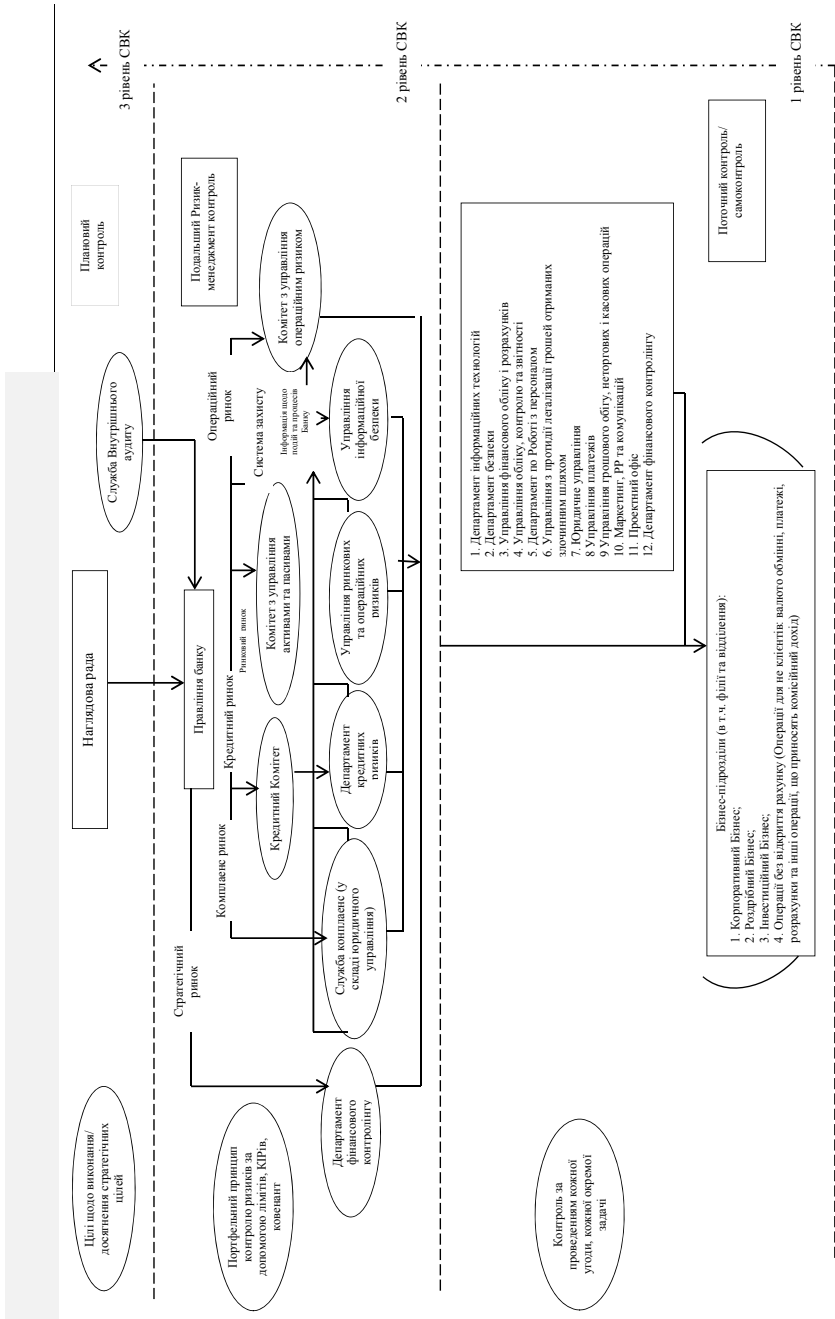
Слід зазначити, що оцінка і управління банківськими ризиками, контроль за ними здійснюється на мікрорівні – у банківській установі та макрорівні – підрозділами головного офісу банку (рис. 5.4).

Рис. 5.4. Планування внутрішнього контролю на основі оцінки ризиків

Невизначеність, яка має прояв через брак інформації, заважає економічним суб'єктам ефективно використовувати ресурси і грошові кошти та розробляти стратегію поведінки на ринку. У зв'язку з тим, що ймовірність виникнення ризику, пов'язаного з браком інформації про стан зовнішнього середовища, зворотно пропорційна рівню інформованості менеджерів банків про ставлення зовнішнього середовища відносно свого банку, зазначений вид ризику найбільш важливий у сучасних умовах. Ризики взаємопов'язані і зміни одного з них викликають зміни у іншого, але у сукупності вони впливають на результати діяльності банківської установи і вимагають оцінки та управління.

Ефективність системи внутрішнього контролю виражається в: процесній інтеграції (впровадження в процес); оцінці ризиків на регулярній основі; розробці та проведенні заходів, з подальшою оцінкою їх ефективності (рис. 5.5).

1 Рівень - Самоконтроль/поточний контроль, який проводиться під час здійснення операцій банку і включає контроль за дотриманням внутрішніх документів щодо здійснення цих операцій, коректності внесення даних в ПЗ, порядку прийняття рішень про їх здійснення, контроль за своєчасним і достовірним відображенням операцій у бухгалтерському обліку та звітності, контроль за збереженням майна банку.

2 Рівень - Подальший контроль, який проводиться після здійснення операцій банку і полягає у перевірці обґрунтованості та правильності здійснення операцій за період (портфельний підхід до аналізу і контролю операцій), а також відповідності документів встановленим формам та вимогам щодо їх оформлення, відповідності виконуваних працівниками обов'язків їх посадовим інструкціям, виявленні причин порушень і недоліків та визначенні заходів щодо їх усунення, коригуванні планових і прогнозних показників, перевірці повноти та достовірності даних статистичної звітності, сформованої банком.

3 Рівень - Інституційний контроль - проведення планових перевірок Службою внутрішнього аудиту для незалежної оцінки ефективності роботи, впровадженої системи управління та контролю банківських ризиків, а також якості організації процесів та здійснення операцій учасниками процесів.

Керівництво банку забезпечує проведення Службою внутрішнього аудиту оцінки адекватності та ефективності системи внутрішнього контролю виходячи з власних потреб, але не рідше одного разу на рік.

Мінімізація ризиків можлива тільки при проведенні комплексу заходів, які спрямовані на зниження ризику за рахунок оптимізації процесу і/або додавання до процесу додаткових критеріїв перевірок.

У банку необхідна корпоративна культура управління банківськими ризиками, яка заснована на розумінні кожним співробітником банку природи виникнення ризику і його можливих негативних наслідків, що впливають на якісне виконання свого функціоналу і на результативність процесу в цілому (як на рівні керівництва, так і на рівні кожного співробітника).

У першу чергу, культура ризику визначається організаційною структурою управління, яка включає в себе чіткий поділ завдань, повноважень і відповідальності, а також: безумовну і повну підтримку розвитку корпоративної культури управління та контролю ризику з боку керівництва (всіх рівнів); організований процес навчання і регулярного інформування всього персоналу про результати функціонування системи управління та контролю банківських ризиків; розуміння відповідальності за наслідки реалізації ризиків, і, як наслідок, необхідність проведення самоконтролю власної роботи, а також обов'язковість інформування про події реалізованого ризику зацікавлених підрозділів ризик-менеджменту; інформованість співробітників про рівень банківських ризиків ризику та ефективність вжитих заходів для його мінімізації в загальних консолідованих звітах; постійний моніторинг ризику функціональними підрозділами ризик-менеджменту; налагоджена система контролю і звітності перед керівництвом для забезпечення оперативного управління ризиками.

Для визначення фактора ризику необхідно встановити перелік ризиків, які притаманні банківським установам, і за якими встановлюють прийнятні і допустимі рівні. Фактори ризику – показники, які можуть бути використані у залежності від об'єкта перевірки для встановлення рівня ризику бізнесу, операцій і контрольного середовища об'єкта, їх можливого впливу на бізнес. До основних характеристик фактора ризику належать: негативний або позитивний вплив на вимір і оцінку рівня ризику, пов'язаного з об'єктом перевірки; зменшення або збільшення рівня ризику по відношенню до об'єкта перевірки; визначення загального показника ризику об'єкта перевірки.

До груп факторів ризику слід віднести вид бізнесу, складність операцій, нестійкість бізнесу, бізнес-середовище, ступінь впливу на ключові показники, кадрове забезпечення, недотримання етичних цінностей, використання недосконалих інформаційних технологій, неякісне корпоративне управління, недосконалу організаційну структуру, незадовільний стан контролюючого середовища.

Фактори ризику мають прояв через розмір активів, обсяг операцій, складність операцій, рівень автоматизації, чесність і компетентність співробітників, неадекватну організаційну структуру, систему внутрішнього контролю, значення впливу на репутацію банку, географічне розташування і ступінь змін.

Класифікація ризиків, які виникають у процесі діяльності суб'єктів фінансового ринку, дозволяє аналітикам розподілити їх і виділити групи за ознаками в залежності від цілей аналізу, що дає можливість ефективного використання методів і способів оптимізації рівня ризиків. За класифікаційними ознаками ризику поділяють: за часом: ретроспективні, поточні і перспективні; за рівнем: низькі, помірні і високі; за джерелом виникнення: ризику, які є наслідком не прогнозованого майбутнього, непередбачуваності поведінки суб'єктів, недостовірності інформації; за тривалістю у часі: постійні, змінні і короткострокові; за сферою виникнення: зовнішні і внутрішні.

Залежно від ступеня суттєвості ризиків, які притаманні структурним підрозділам банківської установи, доцільно сформувані шкалу оцінки ризиків: висока – контроль правління банку; середня – рішення лінійного керівництва, контроль куратора; низька – рішення і контроль лінійного керівництва. Суттєвість ризиків і ступінь їх впливу подані у таблиці 5.14. Значення ризиків проставляються у залежності від оцінки ймовірності.

Таблиці 5.14

Розподіл ризиків за їх суттєвістю і ступенем впливу

Ймовірність	Суттєвість ризику за ступенем впливу		
	Ступінь впливу		
	Несуттєвий	Суттєвий	Надмірний
Ймовірно ($P \geq 0,5$)	середній	високий	критичний
Можливо ($0,1 < P < 0,5$)	низький	середній	високий

Продовження табл. 5.14

Ймовірність	Суттєвість ризику за ступенем впливу		
	Ступінь впливу		
	Несуттєвий	Суттєвий	Надмірний
Малоймовірно ($P <= 0,1$)	низький	низький	середній
Критерії ймовірності впливу			
Оцінка ймовірності	Опис	Індикатори та історія	Вплив
Висока (ймовірно) $P > 0,5$	Ймовірність настання кожного року або ймовірність настання події більше ніж 50%	Потенційна ймовірність того, що подія відбудеться декілька разів на протязі певного періоду часу. Подія відбулася нещодавно	Надмірний
Середня (можливо) $0,1 < P < 0,5$	Існує ймовірність настання події на протязі п'яти років або ймовірність настання менше 50 %	Подія може відбутися декілька разів протязі певного періоду часу. Складно контролювати вплив зовнішніх чинників. Існує історія настання	Несуттєвий
Низька (віддалено) $P < 0,1$	Практично відсутня ймовірність настання подій протязі п'яти років або ймовірність настання менше ніж 10 %	Ймовірність настання події мала. Подія не настала	Суттєвий

Таким чином, на підставі визначення інтегрального показника ризику, за допомогою якого встановлюється загальна ризиковість діяльності банківських установ і позиція їх на ринку банківських послуг. Зазначений розрахунок має доцільність з точки зору розробки і прийняття рішень щодо подальшого функціонування та збереження фінансово стійких позицій.

Визначені елементи ризику за кожною категорією та методи управління ним доцільно використовувати при формуванні системи ризик-орієнтованого внутрішнього контролю банківських установ.

Питання для самоконтролю.

1. Що таке ризик?
2. Які ризики виділяють в банківській діяльності?
3. Що таке кредитний ризик?
4. Що таке операційний ризик?
5. Що таке ринковий ризик?
6. Охарактеризуйте методи визначення ризику.
7. Охарактеризуйте зовнішні і внутрішні фактори впливу на систему ризик-менеджменту.
8. Охарактеризуйте елементи та методологію управління ризиками банківської діяльності.
9. Що таке система ризик-менеджменту?
9. Що таке синтетичне управління процентним ризиком?
10. Охарактеризуйте організацію функціонування системи “Знай свого клієнта”.
11. Які характеристики системного ризику банківської діяльності?
12. Що таке ідентифікація ризику?
14. Охарактеризуйте складові системи ризик-менеджменту в банках.
15. Охарактеризуйте складові ризик-орієнтованого внутрішнього контролю.

Ключові слова: ризики, ризик-менеджмент, ідентифікація, управління ризиками, моніторинг ризиків, системний ризик, системний підхід.

Тестові завдання.

1. До найважливіших елементів, покладених в основу класифікації банківських ризиків НЕ відноситься:
  - а) тип комерційного банку ;
  - б) склад клієнтів;
  - в) метод розрахунку ризику;
  - г) країна фінансової групи, що якої належить банк;
  - д) характер обліку ризику.

2. Несгійкість валютних курсів відноситься до таких ризиків банку:

- а) зовнішні;
- б) внутрішні;
- в) економічні;
- г) вірні відповіді а і в;
- д) вірні відповіді б і в.

3. Неплатоспроможність чи банкрутство клієнтів відноситься до таких ризиків банку:

- а) зовнішні;
- б) внутрішні;
- в) економічні;
- г) вірні відповіді а і в;
- д) вірні відповіді б і в.

4. Помилки і документах чи оплаті товарів відносяться до таких ризиків банку:

- а) зовнішні;
- б) внутрішні;
- в) економічні;
- г) вірні відповіді а і в;
- д) вірні відповіді б і в.

5. Ризик з факторингових та лізингових операцій відноситься до такої групи ризиків:

- а) внутрішні;
- б) ризики в основній діяльності;
- в) ризики в допоміжній діяльності;
- г) правильні відповіді а і б;
- д) правильні відповіді а і в.

6. Ризик з розрахункових операцій банку відноситься до такої групи ризиків:

- а) внутрішні;
- б) ризики в основній діяльності;
- в) ризики в допоміжній діяльності;
- г) правильні відповіді а і б;
- д) правильні відповіді а і в.

7. Ризик операцій з цінними паперами відноситься до такої групи ризиків:

- а) внутрішні;
- б) ризики в основній діяльності;
- в) ризики в допоміжній діяльності;
- г) правильні відповіді а і б;
- д) правильні відповіді а і в.

8. Ризики втрати позицій банку на ринку відносяться до такої групи ризиків:

- а) внутрішні;
- б) ризики в основній діяльності;
- в) ризики в допоміжній діяльності;
- г) правильні відповіді а і б;
- д) правильні відповіді а і в.

9. Ризик втрати репутації банку відносяться до такої групи ризиків:

- а) внутрішні;
- б) ризики в основній діяльності;
- в) ризики в допоміжній діяльності;
- г) правильні відповіді а і б;
- д) правильні відповіді а і в.

10. Ризик зниження банківського рейтингу відносяться до такої групи ризиків:

- а) внутрішні;
- б) ризики в основній діяльності;
- в) ризики в допоміжній діяльності;
- г) правильні відповіді а і б;
- д) правильні відповіді а і в.

11. Найвний та потенційний ризик для надходжень і капіталу, який виникає через несприятливі коливання вартості цінних паперів, товарів та курсів іноземних валют – це:

- а) кредитний ризик;
- б) ризик ліквідності;
- в) ринковий ризик;
- г) валютний ризик;
- д) ризик репутації.

12. Найвний та потенційний ризик для надходжень і капіталу, який виникає через несприятливе сприйняття іміджу фінансової установи – це:

- а) кредитний ризик;
- б) ризик ліквідності;
- в) ринковий ризик;
- г) валютний ризик;
- д) ризик репутації.

13. Найвний та потенційний ризик для надходжень і капіталу, який виникає через неспроможність банку виконувати свої зобов'язання в належні строки, не зазнавши при цьому несприятливих втрат – це:

- а) кредитний ризик;

- б) ризик ліквідності;
- в) ринковий ризик;
- г) валютний ризик;
- д) ризик репутації.

14. Найвний та потенційний ризик для надходжень і капіталу, який виникає через несприятливі коливання курсів іноземних валют і цін на банківські метали – це:

- а) кредитний ризик;
- б) ризик ліквідності;
- в) ринковий ризик;
- г) валютний ризик;
- д) ризик репутації.

15. Найвний та потенційний ризик для надходжень і капіталу, який виникає через неспроможність сторони, що взяла на себе зобов'язання виконувати умови будь-якої фінансової угоди з банком або в інший спосіб виконувати взяті на себе зобов'язання – це:

- а) кредитний ризик;
- б) ризик ліквідності;
- в) ринковий ризик;
- г) валютний ризик;
- д) ризик репутації.

16. Контроль за рівнем кредитного ризику забезпечується виконанням наступних нормативів:

- а) Н7;
- б) Н8;
- в) Н9;
- г) Н10;

- д) всі відповіді вірні.

17. Кредитний ризик поділяється на :

- а) індивідуальний кредитний ризик;
- б) індивідуальний кредитний ризик, кредитний ризик портфелю банку;
- в) кредитний ризик портфелю;
- г) ризик неповернення проблемної заборгованості та міжбанківський кредит;
- д) вірні відповіді б,г.

18. Ринковий ризик поділяється на :

- а) процентний і валютний;
- б) ціновий ризик ;
- в) ризик торгівельної книги;
- г) ризик ліквідності;
- д) процентний , валютний , ціновий ризик і ризик ліквідності.

19. Контроль за інвестиційною діяльністю банківських установ, Національний банк України здійснює шляхом регулювання рівня наступних нормативів:

- а) Н1, Н2, Н3;
- б) Н4, Н5, Н6;
- в) Н7, Н8;
- г) Н9, Н10;
- д) Н11, Н12.

20. Що відноситься до джерел виникнення системи ризику у вітчизняній банківській системі:

- а) недостатній рівень розвиненості інфраструктури;
- б) неоптимальна структура банківського сектору;

- в) вплив зовнішньоекономічного середовища на стабільність країни;
- г) сегментованість та дискретність заходів з боку органів державного управління на фінансову стійкість банківського сектору України;
- д) всі відповіді вірні.

РОЗДІЛ 6

БАНКІВСЬКИЙ НАГЛЯД ТА МАКРОПРУДЕНЦІЙНЕ РЕГУЛЮВАННЯ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ БАНКІВ

6.1. Економічна сутність, функції та завдання банківського нагляду

Особливості функціонування банківської системи в ринковій економіці обумовлюють необхідність організації контролю та нагляду за діяльністю комерційних банків. Банківська система виконує життєво важливу роль посередника, акумулюючи заощадження приватних осіб і підприємств, надаючи їх іншим фізичним і юридичним особам, тобто банки перерозподіляють мобілізовані грошові кошти для найбільш ефективного і продуктивного використання.

Передумови для здійснення нагляду за діяльністю кредитних організацій як самостійної державної функції виникли дуже давно. Вперше ідея банківського нагляду з'явилася у Німеччині в 1874 р., хоча відповідний державний орган – Раду банків – було створено тільки після кризи у 1931 р. Нагальна потреба в контролі та регулюванні банківської сфери виникла після Великої депресії 20-30-х рр. XX ст. Після Другої світової війни інтернаціоналізація банківського бізнесу та прискорення міжнародного руху капіталу обумовило формування міжнародних правил і норм банківського нагляду.

Сучасний стан розвитку економіки потребує постійної уваги до банківської системи, проведення політики, спрямованої на створення сприятливих умов для її стабільного та ефективного функціонування. Адже, нестабільність банківської системи може призвести до краху банків, підриву довіри громадськості до них, до таких макроекономічних наслідків, як занепад готівкового обігу, звуження сфери безготівкових розрахунків, величезних зобов'язань уряду тощо. Саме через це банки підлягають більш пильному нагляду та контролю з боку держави, ніж буд-які інші суб'єкти господарювання.

Таким чином, банківське регулювання та нагляд є невід'ємними складовими банківської діяльності та стабільності функціонування економіки країни в цілому.

В ст. 1 Закону України «Про Національний банк України» банківське регулювання визначається як одна із функцій Національного банку України, яка полягає у створенні системи норм, що регулюють діяльність банків, визначають загальні принципи банківської діяльності, порядок здійснення банківського нагляду, відповідальність за порушення банківського законодавства.

Банківський нагляд розглядається як система контролю та активних впорядкованих дій Національного банку України, спрямованих на забезпечення дотримання банками та іншими особами, стосовно яких Національний банк України здійснює наглядову діяльність, законодавства України і встановлених нормативів з метою забезпечення стабільності банківської системи та захисту інтересів вкладників і кредиторів банку. Далі у цьому ж Законі (п. 8 ст. 7 «Інші функції») зазначено, що банківське регулювання та нагляд розглядаються як єдина функція Національного банку України. Натомість у ч. 2 ст. 55 функції банківського регулювання і нагляду відокремлюються одна від одної.

Основна мета банківського нагляду полягає у підтримці стабільності й довіри до банківської системи, шляхом забезпечення платоспроможності банківських структур. А головним завданням органів банківського нагляду є – забезпечення належного контролю за діяльністю банків, який би унеможливив їх функціонування поза правовим полем (рис. 6.1).

Визначають наступні принципи банківського нагляду:

- універсальність та обов'язковість. Нагляду підлягають усі без винятку банки, що працюють на території країни;
- законодавче закріплення за Національним банком України наглядових функцій з наданням йому права видавати відповідні нормативні акти, які є обов'язковими до виконання всіма банками;

Рис. 6.1 Мета і завдання банківського нагляду

- єдність вимог наглядових органів. До всіх банків, що проводять однакові види діяльності, мають бути однакові вимоги. Якщо ці вимоги можуть бути диференційовані, то правила диференціації мають бути зрозумілими та сталими;
- обов’язковість виконання вимог наглядових органів;
- єдність кількісного та якісного контролю. Треба відстежувати не тільки дотримання банками тих чи інших правил, нормативів, вимог, вказівок, а й якісні

характеристики їхнього розвитку, що потребує досконалого контролю за динамікою показників ефективності роботи банків;

- поєднання дистанційного (документарного) і «контактного» (перевірки на місцях) методів нагляду;
- професіоналізм контролю. Необхідно чітко розуміти характер бізнесу банків і на цій основі аналізувати банківські операції;
- адекватність контролю. Невеликі банки, що здійснюють небагато операцій, потребують тільки технологічного нагляду, тоді як великі й середні – поглибленого аналізу;
- конструктивний характер нагляду. Завдання наглядових органів – якомога раніше виявляти причини можливих ускладнень у діяльності банку та своєчасно сприяти їх усуненню;
- консолідований характер нагляду. Нагляд за банком слід проводити з урахуванням операцій усіх його підрозділів (філій, відділень);
- поєднання всіх видів контролю: державного – наявність системи банківського законодавства, її аналізу та коректування відповідно до вимог часу; суспільного – контроль з боку суспільства, населення за прозорістю та відкритістю інформації що характеризує життєдіяльність банку; відомчого – з боку Національного банку або іншого спеціально уповноваженого органу; незалежного – здійснення контролю незалежними аудиторськими компаніями;
- достовірність звітності і повна відповідальність за її якість та конфіденційність. Банки, які приховували свій реальний фінансовий стан, зазвичай банкрутують першими;
- забезпечення прозорості функціонування банківської системи.

Принципи банківського нагляду також можна систематизувати як принципи законності, незалежності, гласності, постійності, плановості, обов'язковості та неупередженості посадових осіб, які здійснюють перевірки, по відношенню до фінансових установ.

Визначальним у побудові компетенції центрального банку є принцип законності, він закріплює вимогу дотримуватись норм основного Закону України та чинного законодавства. Адже статтею 55 Закону України «Про Національний банк України» визначено, що Національний банк здійснює функції банківського регулювання і нагляду за діяльністю банків у межах і порядку передбачених законодавством України.

Принцип незалежності, як один із принципів побудови системи діючого банківського нагляду впливає зазвичай із правового статусу центрального банку і ґрунтується на нормах як Конституції України, так і чинного банківського законодавства. Закріплені законодавством загальні функції і повноваження наділяють Національний банк України незалежним статусом щодо організації та регулювання банківської справи, у тому числі й у відносинах нагляду. Зокрема, відповідно до ст. 72 Закону України «Про банки і банківську діяльність», Національний банк має право здійснювати перевірку осіб, які охоплюються наглядовою діяльністю Національного банку, з метою дотримання банківського законодавства.

Об'єктивність є одним з основоположних принципів організації наглядової діяльності і базується на неупередженості здійснюваної контрольної діяльності. Згідно зі ст. 63 Закону «Про Національний банк України», останній не має права вимагати від банків виконання операцій та інших дій, не передбачених законами України та нормативними актами Національного банку України.

При цьому слід розуміти, що Національний банк України не повинен віддавати перевагу окремим представникам банківського бізнесу, хіба що за винятком ситуацій, коли для забезпечення стабільності всієї банківської системи центральний банк зменшує економічні нормативи для конкретного банку у випадку його тимчасових фінансових проблем для відтворення нормальної фінансової діяльності.

Компетентність контролюючих органів впливає з попередніх принципів і пов'язана не лише з чітким встановленням компетенції органів контролю, а й із професійною здатністю посадових осіб відповідних структурних підрозділів

Національного банку якісно, у встановлені терміни та в межах загальноприйнятої політики виконувати свої повноваження у сфері здійснення контролю.

Принцип гласності також має визначальне значення для організації банківського нагляду і складається з декількох взаємодоповнюючих аспектів. Його основи встановлені ст.57 Конституції України і полягають у тому, що закони та інші нормативно-правові акти, що визначають права та обов'язки громадян, мають бути доведені до відома населення в порядку, встановленому законом. У протилежному випадку вони не є чинними.

Гласність є визначальним принципом і для роботи суб'єкта, що перевіряється, тобто банківської установи. Відповідно до ст. 70 Закону України «Про банки і банківську діяльність», банк зобов'язаний публікувати квартальні баланси, а також звіт про прибутки (збитки) в газеті «Урядовий кур'єр» чи «Голос України» протягом місяця, наступного за звітним кварталом, а річну фінансову звітність, підтверджену аудитором, не пізніше 1 червня наступного за звітним року.

Принцип плановості при здійсненні контрольних повноважень Національним банком закладений у Законі України «Про банки і банківську діяльність» та у відповідних актах Національного банку, що регулюють порядок проведення перевірок. Зокрема, відповідно до ст. 71 зазначеного Закону, кожний банк є об'єктом перевірки на місці інспекторами Національного банку чи призначеними ним аудиторами.

Щодо принципу постійності, то одним із його проявів є закріплений законом обов'язок банків подавати Національному банку фінансову і статистичну звітність щодо роботи банку, його операцій, ліквідності, платоспроможності, прибутковості, а також інформацію афілійованих осіб банку з метою оцінки його фінансового стану.

Таким чином принципи банківського нагляду різними авторами визначаються по-різному, але трактуються досить споріднено. Зважаючи на те, що принципи мають бути первинними та лежати в основі певної сукупності, на

нашу думку основними принципами здійснення банківського нагляду мають бути: законність, незалежність, обов'язковість та плановість.

Сутність банківського нагляду також виражається його функціями, а саме:

- функція забезпечення законності, полягає в забезпеченні повної відповідності нормативних актів Національного банку України чинному законодавству України;
- пруденційна функція полягає в тому, щоб при прийнятті нормативних актів і встановленні нормативів знаходити оптимальні рішення між обмеженням ризиків банківських операцій і збереженням достатнього рівня прибутковості;
- аналітична функція – комплекс завдань, направлених на запобігання виникненню проблем на ранніх стадіях, як в окремих банках, так і в банківській системі. Для виконання аналітичної функції органи нагляду повинні аналізувати роботу банків направлену на управління ризиками та розробляти загальні рекомендації для всієї банківської системи;
- оціночна функція пов'язана з визначенням ступеню відповідності роботи банківської установи чинному законодавству та пруденційним нормам;
- консультативно-корегуюча функція – процес усунення незначних недоліків, виявлених в процесі роботи банку. Виконання цієї функції полягає в пред'явленні банку вимог з приводу корегування його роботи, направлених на усунення виявлених недоліків. Якщо виявлені недоліки не носять системного характеру і не несуть серйозної загрози роботі банку, органи нагляду можуть обмежитися проведенням консультацій з керівництвом банку і погодити перелік виправних заходів;
- ліцензійно-штрафна функція, полягає у накладенні штрафних санкцій або позбавленні банківських установ ліцензій, у разі виявлення серйозних недоліків їх діяльності. Також, органами нагляду можуть бути прийняті заходи по введенню в банк тимчасової адміністрації.

Таким чином охоплено весь спектр діяльності наглядового органу починаючи з дотримання відповідності вимогам законодавства та закінчуючи

накладанням штрафних санкцій, введенням тимчасової адміністрації та ліквідації банків.

Зважаючи на досить суттєвий перелік функцій банківського нагляду, відповідно до ст. 66 Закону України «Про банки і банківську діяльність», залежно від характеру впливу виокремлюються дві форми регулювання банківської діяльності: адміністративна, та індикативна.

При адміністративному регулюванні переважно використовуються засоби впливу організаційно-владного характеру, до них належать: реєстрація банків і ліцензування їх діяльності; встановлення вимог та обмежень щодо діяльності банків; застосування санкцій адміністративного чи фінансового характеру; нагляд за діяльністю банків; надання рекомендацій щодо діяльності банків.

Усі вищезазначені форми адміністративного регулювання формують цілісну систему контролюючи кожен етап створення та діяльності банківської установи.

Таким чином на першому етапі відбувається реєстрація та ліцензування банківської установи, метою даного етапу є оцінка спроможності новоствореної банківської установи, чи установи, що планує розширити перелік здійснюваних нею банківських операцій, здійснювати банківську діяльність відповідно до законодавства України. Результатом даного етапу є набуття банком відповідного правового статусу та отримання можливості легального функціонування на ринку банківських послуг.

Другий етап полягає у законодавчому закріпленні вимог та обмежень в діяльності банків, адже здійснення банківського нагляду регламентується багатьма нормативними актами.

На третьому етапі Національним банком України у випадку виявлення у діяльності банків або інших фінансово-кредитних установ певних відхилень, від законодавчо закріплених у нормативно-правових актах правил, можуть застосовуватись заходи впливу адміністративного чи фінансового характеру, або надаватись рекомендації з приводу поліпшення їх діяльності.

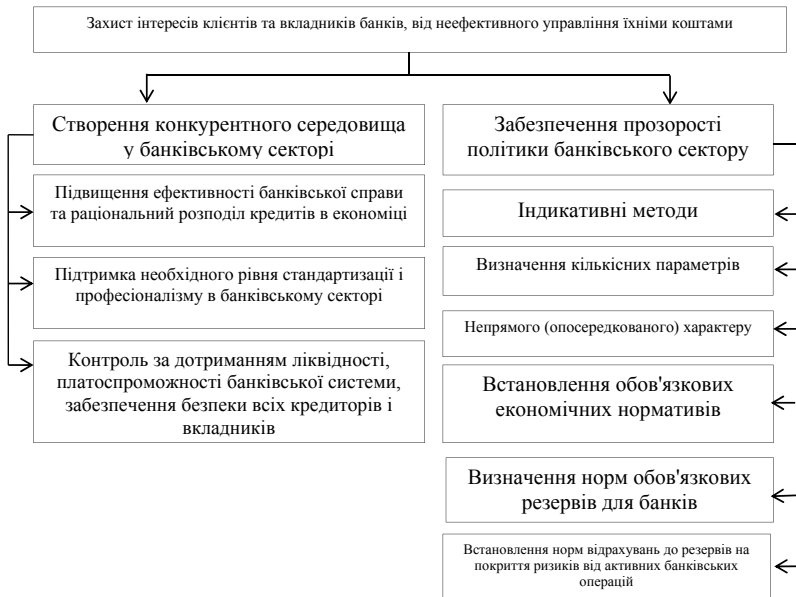

Загалом адміністративне регулювання здійснюється у правовій формі, тобто шляхом видання нормативно-правових та індивідуально-правових актів. В основу адміністративного регулювання покладено використання засобів впливу переважно організаційно-правового характеру. Адміністративне регулювання дозволяє забезпечити стабільне функціонування банківської системи відповідно до вимог законодавства та нормативно-правових актів Національного банку.

На відміну від адміністративного, індикативне регулювання передбачає використання певних індикаторів, що дають змогу Національному банку України за допомогою інструментів грошово-кредитної політики здійснювати регулювання грошового обігу та кредитування економіки підтримуючи її стабільність та опосередковано реалізовувати основні принципи банківського нагляду.

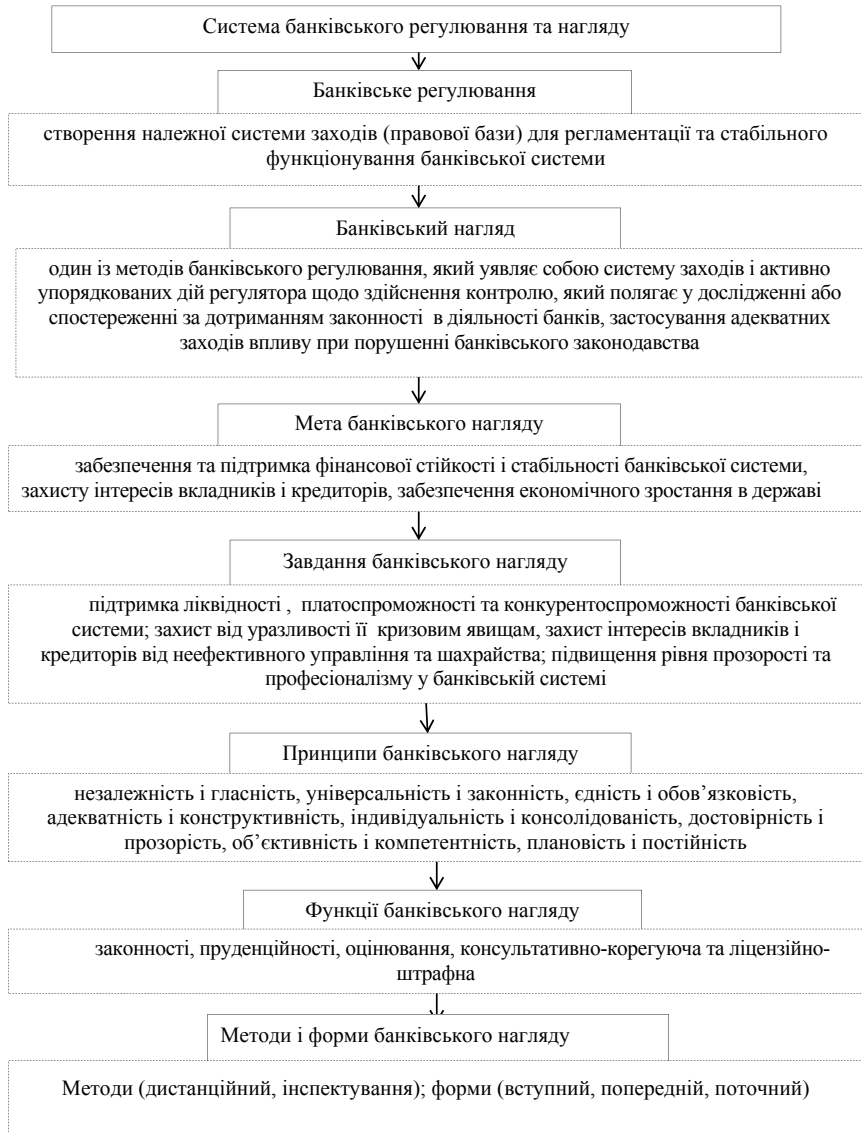
Відповідно до Закону України «Про банки і банківську діяльність» індикативне регулювання включає наступні складові: встановлення обов'язкових економічних нормативів; визначення норм обов'язкових резервів для банків; встановлення норм відрахувань до резервів на покриття ризиків від активних банківських операцій; визначення процентної політики; рефінансування банків; встановлення кореспондентських відносин; управління золотовалютними резервами, включаючи валютні інтервенції; операцій з цінними паперами на відкритому ринку; регулювання імпорту та експорту капіталу (рис. 6.2).

Під час здійснення індикативного регулювання за допомогою першої групи засобів, Національний банк України використовує виключно кількісні параметри, наприклад встановлення значень обов'язкових економічних нормативів або норм відрахування до резервів. Хоча у даному випадку індикативне регулювання поєднується з адміністративним, адже значення економічних нормативів закріплені нормативно-правовою базою Національного банку України.

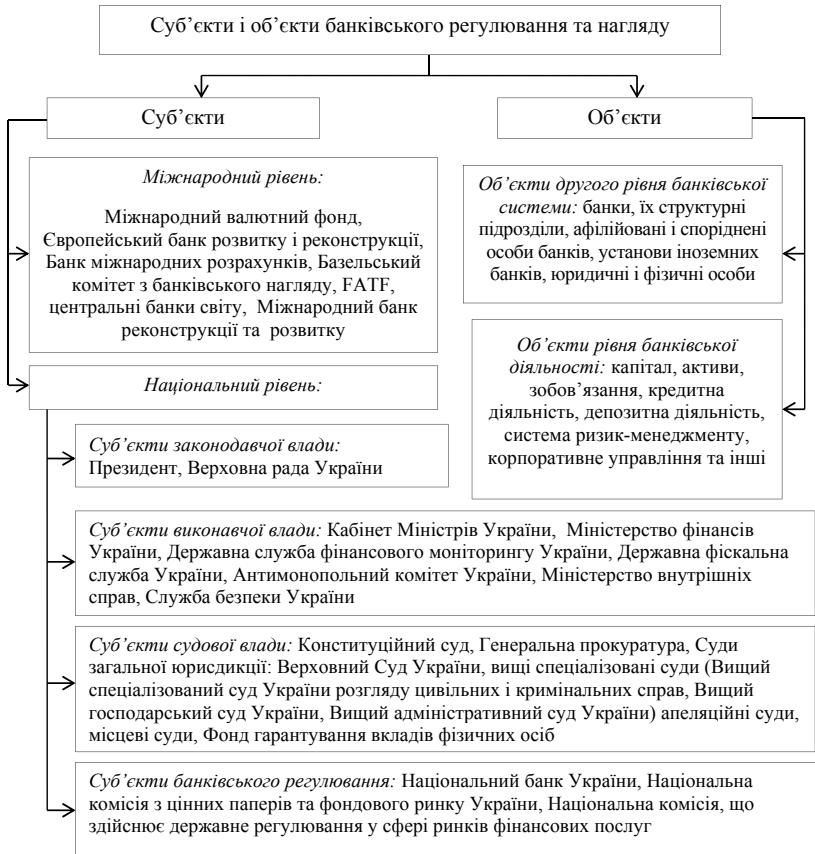
Рис. 6.2 Методи індикативного регулювання банківської діяльності

Засоби впливу непрямого характеру полягають у тому, що Національний банк України діє як орган державного управління, тобто шляхом використання наведених вище інструментів підтримує стабільність економіки держави впливаючи на кон'юнктуру фінансового ринку та поведінку фінансово-кредитних установ. Узагальнюючи усе вище викладене, структурно-логічну схему теоретичного обґрунтування економічної сутності банківського регулювання та наглядно представлено рис. 6.3.

Рис. 6.3. Структурно-логічна схема теоретичного обґрунтування економічної сутності банківського регулювання та нагляду

Класифікація суб'єктів і об'єктів банківського регулювання та нагляду представлена на рис. 6.4.

Рис. 6.4. Класифікація суб'єктів і об'єктів банківського регулювання та нагляду

В умовах посилення фінансової глобалізації, ставить перед наглядовими органами нові завдання. В першу чергу це стосується розробки нової архітектури та філософії банківського нагляду з переглядом ключових позицій. Для органів банківського нагляду вже недостатньо використовувати дані щодо дотримання

банківськими установами кількісних і якісних показників. Вони повинні бути впевнені, що банки в майбутньому спроможні уникнути значних ризиків або покрити збитки у разі їх виникнення.

6.2. Характеристика базельських принципів організації банківського нагляду і регулювання

Після другої світової війни ряд держав центральної Європи прийняли рішення про необхідність контролю та координації діяльності комерційних банків на загальних принципах. Протягом останніх десятиріч система банківського нагляду поступово набувала міжнародного характеру, об'єктивно пов'язано з інтернаціоналізацією банківської справи.

Комітет з банківського нагляду створено у 1974 році при Банку міжнародних розрахунків (Bank for International Settlements, BIS). Територіально Банк міжнародних розрахунків розташований у місті Базель, Швейцарія. Саме від назви міста комітет і отримав свою іншу назву - Базельський комітет; нині вона так широковживана, що використовується на рівні з офіційною. Неофіційно його ще називають Комітетом Кука – за ім'ям директора Банку Англії Пітера Кука - засновника ідеї організації міжнародного банківського нагляду.

До Комітету з банківського нагляду спочатку входили представники всього 10 країн - Сполучених Штатів Америки, Канади, Японії, Об'єднаного Королівства Великої Британії та Північної Ірландії, Федеративної Республіки Німеччини, Франції, Італії, Нідерландів, Бельгії та Швейцарії. Згодом до них приєдналися Люксембург, Швеція та Іспанія. Як бачимо, всі ці країни були і залишаються промислово розвинутими, а тому раніше від інших відчували на собі вплив світової глобалізації.

Базель-I. Основним документом виступає «Міжнародне наближення визначення капіталу та нормативів капіталу», який був прийнятий у 1988 році і головними стандартами в ньому виступають вимоги до формування і оцінки регулятивного капіталу та кредитного ризику. 1997 році були прийняті «Основні принципи ефективного банківського нагляду». У 1996 році були прийняті «Поправки до Базельської угоди про капітал», а саме «Поправка щодо врахування ринкових ризиків».

Базель-II. Правила нагляду, оновлені у 2004 році. Була прийнята «Нова концептуальна основа Угоди про капітал», у якій посилюються вимоги до оцінки кредитного, ринкового і операційного ризиків при розрахунку мінімальних вимог до капіталу. Більшість розвинутих країн перейшли на ці стандарти ще до початку глобальної кризи.

Базель-III. Перегляд Базельських стандартів розпочався ще в 2005 р., але поштовхом для посилення регулювання стала фінансова криза. Нові норми передбачають загальне підвищення капіталізації банків, поліпшення якості капіталу, підвищення якості капіталу, буфери капіталу, впровадження короткострокових і середньострокових нормативів ліквідності та нормативу боргового навантаження, проциклічне регулювання.

Першим вагомим кроком на шляху до міжнародної гармонізації банківського регулювання стало прийняте у 1988 році Міжнародне наближення розрахунку капіталу та стандартів капіталу (International Convergence of Capital Measurement and Capital Standards), відоме також як Угода про капітал (Capital Accord), або просто Базельська угода (Basle Accord). Пізніше цей документ отримав ще одну назву - Базель I.

Базель I у редакції 1988 року містив три основні постулати:

- капітал банку складається з основного та додаткового;
- банки повинні утримувати капітал для покриття кредитного ризику. Кредитний ризик оцінювався за допомогою вагових коефіцієнтів ризику;

- в будь-який момент часу співвідношення між капіталом банку та його активами, взятими з урахуванням коефіцієнта кредитного ризику, не повинно бути меншим 8%.

Прийняття Угоди про капітал стало переломним етапом для розвитку банківського нагляду у світі. З її появою органи банківського регулювання отримали перший стандарт міжнародного рівня, на який можна було рівнятися. Слід зазначити, що Угода про капітал із самого початку була націлена на так звані «міжнародно активні банки» і була обов'язковою лише для країн - членів Базельського комітету. Однак відносна простота й доступність її методик і підходів спричинилися до того, що до 2004 року Базель I тією чи іншою мірою було запроваджено у майже 130 країнах світу, в тому числі в Україні, причому щодо всіх банків - об'єктів нагляду незалежно від їх «міжнародної активності».

У комітеті країни представлені центральними банками або іншими органами, які відповідно до національного законодавства несуть офіційну відповідальність за нагляд. Комітет із питань банківського нагляду підзвітний Комітету керуючих центральними банками, який щомісяця проводить засідання у банку міжнародних розрахунків у м. Базелі. Тут же на постійній основі діє секретаріат Комітету. У своїй діяльності він керується двома кардинальними принципами:

- жодна банківська система не повинна залишатися поза системою банківського нагляду;
- нагляд повинен бути надійним.

На початку своєї діяльності Комітет концентрував зусилля на розробці методів удосконалення системи «раннього реагування» на проблеми, які виникають у роботі банків. Згодом центр уваги перемістився на міжнародне співробітництво - передусім на усунення недоліків у національних системах нагляду, формування розуміння наглядовими органами в усіх країнах світу важливості банківського нагляду і якості. Поставлені завдання вирішувалися шляхом одночасного застосування трьох основних методів:

- обмін інформацією щодо національних заходів нагляду;

- вдосконалення техніки ефективного нагляду за міжнародними банківськими операціями;
- розробка мінімальних стандартів достатності власного капіталу банку.

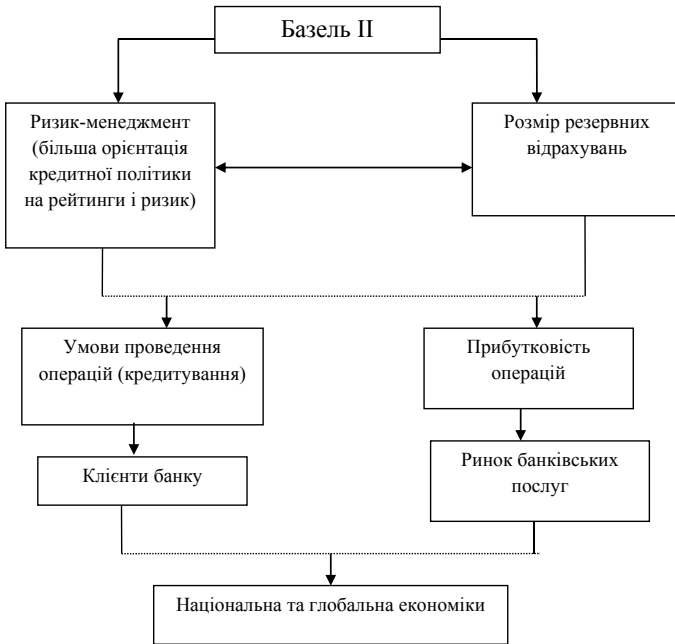
З урахуванням викладеного Базельський комітет сформулював 25 принципів ефективного нагляду за банківською діяльністю. До них належать:

- попередні умови ефективного банківського нагляду, принцип 1;
- ліцензування і структура нагляду, принципи 2-5;
- пруденційні правила і вимоги, принципи 6-15;
- методи поточного банківського нагляду, принципи 16-20;
- вимоги, що пред'являються до інформації, принцип 21;
- офіційні повноваження наглядових органів, принцип 22;
- транскордонні банківські операції, принципи 23 - 25.

Головною метою упровадження нової Базельської угоди II є: створення рівних конкурентних умов для операцій кредитних інститутів на міжнародних ринках; забезпечення повної відповідності обсягу власного капіталу банків усієї сукупності ризиків, які супроводжують їхню діяльність; універсалізація можливості застосування коефіцієнта Кука. Новий коефіцієнт на консолідованій основі застосовуватиметься одночасно до холдингових фінансових груп з домінуючим банківським напрямом діяльності і до великих транснаціональних банків, його принципи у ширшому розумінні зможуть бути застосовані до усіх банківських установ, незалежно від їхніх розмірів ступеня диверсифікації діяльності чи країни походження; здійснення зовнішнього і внутрішнього контролю за ризиками, а також можливість використання кількісних та якісних нормативів управління ними; створення ефективного механізму пруденційного нагляду за банками у подальшому.

Дослідники виділяють три рівні впливу Базеля II на економіку: внутрішньобанківський, галузевий та макроекономічний (рис. 6.5).

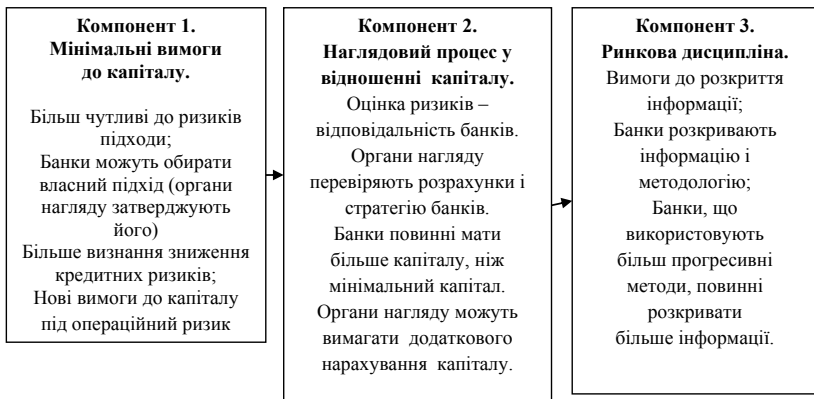
Рис.6.5. Рівні впливу Базеля II

Перший рівень впливу охоплює внутрібанківські чинники. Насамперед тут очікуються зміни в системі ризик-менеджменту, викликані переорієнтацією кредитної політики банків залежно від ризиків позичальників. Зазначеному процесу додатково сприятиме зміна резервних відрахувань, що, з одного боку, позначиться на умовах операцій для клієнтів банків, а з другого - на прибутковості операцій для банку.

Другий рівень впливу стосується банківської галузі, зокрема - клієнтів банку безпосередньо та конкуренції у певних сегментах ринку фінансових послуг. Нові кредитні умови надають перевагу позичальникам із високим рейтингом та ускладнюють доступ до кредитних ресурсів другорядним позичальникам. Оскільки конкуренція в боротьбі за позичальників із високим рейтингом

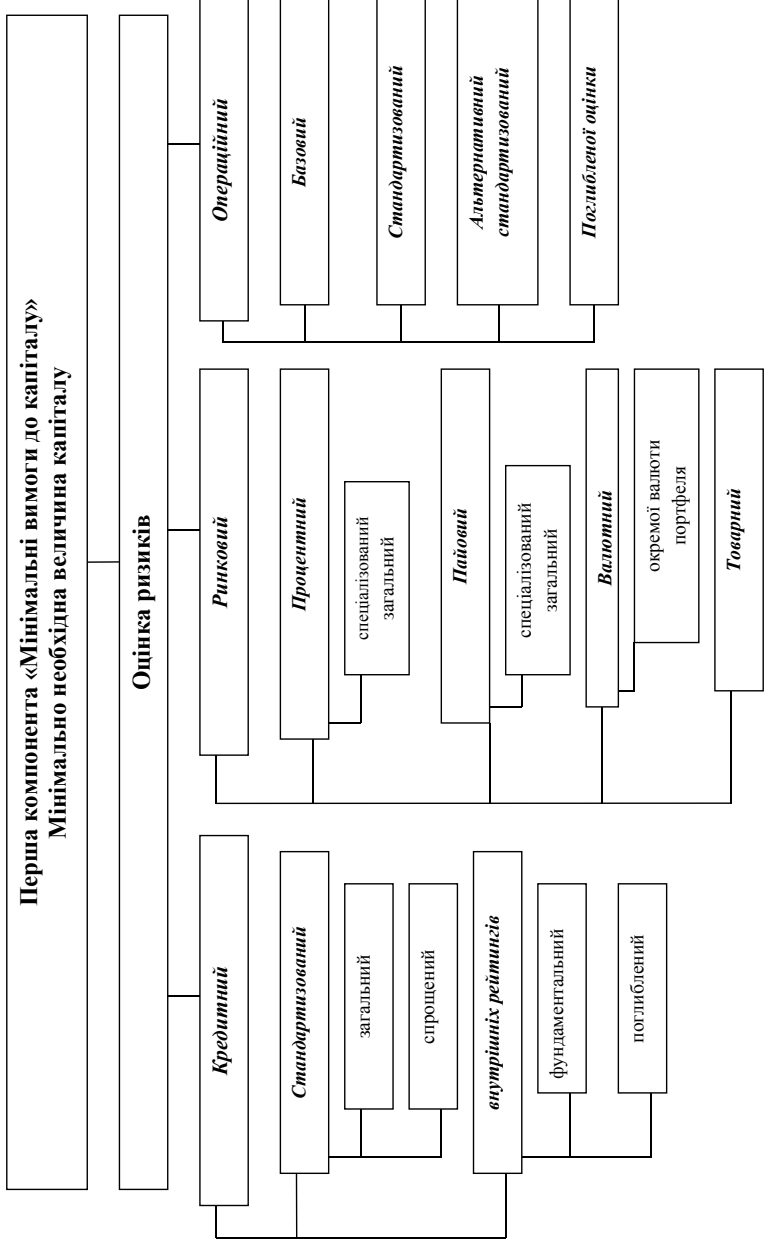
посилиться, це може також спричинити зменшення прибутковості операцій з ними. Зміна прибутковості окремих операцій спонукає банки оптимізувати структуру їх активів, що призведе до змін сфери діяльності певних банків та, можливо, підсилить тенденцію до консолідації в галузі.

Зазначені фактори впливу другого рівня загалом позитивно позначатимуться на економіці країни. Проте наявність ефекту циклічності, який посилює економічні кризи, може свідчити і про можливі негативні наслідки запровадження Базеля II (*третій рівень впливу*). Масштаб макроекономічних змін у кожній конкретній країні залежатиме від регулятивної політики держави у її прагненні втілити в життя стандарти Базеля II. Розглянемо детальніше згадані вище рівні впливу (рис. 6.6).

Рис. 6.6 Компоненти Базелю II

Перший компонент – для розрахунку мінімальних вимог до капіталу (рис. 6.7).

Рис. 6.7. Мінімальні вимоги до капіталу банку

Основні відмінності:

- Банки можуть самостійно обирати між трьома способами розрахунку свого кредитного ризику:

1) стандартизований підхід (SA);

2) фундаментальний підхід на підставі внутрішніх рейтингів (F-IRB);

3) удосконалений підхід на підставі внутрішніх рейтингів (A-IRB);

4) банки повинні включати операційний ризик у загальний розрахунок ризику. Операційний ризик (OR) визначається як збитки, викликані недоліками і проблемами у внутрішніх системах банку, людського фактору або зовнішніми потрясіннями.

Інтенсивність змін у системі ризик-менеджменту банку та розміру резервних відрахувань залежить від застосованого підходу. Як відомо, Ба-зелем II запропоновано нові підходи до оцінки кредитного ризику, які поділяються на стандартизований та базовий і вдосконалений IRB-підходи (від англ. "Internal ratings-based approach" – підхід, що ґрунтується на внутрішніх рейтингах). Загальні резерви капіталу зменшуються із засто-совуванням банком досконалішого підходу. Найпрогресивнішим вважається вдосконалений IRB-підхід (найменші відрахування), а найменш прогресивним — стандартизований підхід (найбільші відрахування). Базовий IRB-підхід за рівнем досконалості і розміром резервних відрахувань перебуває посередині. Розмір та напрям змін резервного капіталу залежатиме також від якості і виду активів банку. Отже, низький рівень ризиків призводитиме до зменшення загального розміру резервів і навпаки.

Другий компонент – наглядовий процес (рис. 6.8).

Відповідно до Базелю II встановлено чотири принципи нагляду.

У Базелі II зроблений акцент на взаємодію банків і регулюючих органів, яка повинна здійснюватися не тільки в ході формальних перевірок, але і у формі діалогу.

Рис. 6.8 Контроль з боку регулюючих органів банківського нагляду

Перший принцип встановлює, що банк повинен мати в своєму розпорядженні процедуру оцінки достатності капіталу по відношенню до загального рівня ризиків, а також повинен розробити стратегію підтримки капіталу на достатньому рівні. Причому тут мається на увазі ширший набір ризиків, ніж в частині другій Угоди: ризики географічної і галузевої концентрації кредитів, ризики процентної ставки, ризики недостатньої ліквідності, стратегічні ризики і ризики, пов'язані з репутацією. Чинники, зовнішні по відношенню до банку (наприклад, ділові цикли), також повинні враховуватися. Конкретні методики, які застосовуються для реалізації цього принципу, залежать від розміру банку і складності його операцій.

Згідно *другому принципу* регулюючий орган повинен переконатися в адекватності оцінки банком достатності капіталу, а також в адекватності прийнятої стратегії по підтримці капіталу на необхідному рівні. Необхідно перевірити здатність банку забезпечувати виконання пруденціальних вимог. При цьому з'ясується, чи дійсно враховані всі істотні ризики, чи відповідає структура капіталу умовам, що склалися в економіці, чи відстежує керівництво банку показники забезпеченості власним капіталом і ін.

Третій принцип: органи нагляду повинні чекати, що банки підтримуватимуть рівень власного капіталу вище мінімально необхідного. Регулюючий орган може встановити особливі, вищі норми забезпеченості капіталом для всієї банківської системи або окремих категорій банків залежно від ризиків, властивих їх діяльності.

Четвертий принцип полягає у тому, що органи нагляду повинні завчасно вживати заходи, необхідні для запобігання ситуації недостатньої забезпеченості банку капіталом. У науковій літературі зустрічаються пропозиції визначити додаткове порогове значення для коефіцієнта достатності власних коштів, нижче за яке банк стає об'єктом пильнішої уваги для регулюючих органів; проводяться ретельніші перевірки і ін.

Другим компонентом також передбачені офіційні інструкції в галузі міжнародної координації між органами нагляду «країна походження – країна перебування». Відповідно до Базелю II, регулюючий орган країни походження несе відповідальність за здійснення нагляду за банківською групою на консолідованій основі і керує координацією з органами нагляду країни перебування. На практиці це викликало турботу країни перебування, у банківській системі яких високу питому вагу займають дочірні підприємства іноземних банків. Ця проблема особливо гостро постала у Центрально- Східній Європі де, за виключенням Словенії, контрольні пакети акцій у банках належать іноземним інвесторам.

Третій компонент – розкриття ринкової інформації (рис. 6.9).

Містить у собі чіткий перелік інформації, яка обов'язкова для оголошення. Банки повинні публікувати чітку кількісну і якісну інформацію про ризики, капітал, принципах і процедурах управління ризиком.

Згідно з Третьою компонентною всі вимоги до розкриття інформації поділяються на дві категорії: вимоги до розкриття кількісної інформації та вимоги до розкриття якісної інформації.

Рис. 6.9 Ринкова дисципліна

Третя компонента складається здебільшого з вимог до розкриття інформації якісного характеру - положень, політики, процедур, регламентів та іншої внутрішньої нормативно-методологічної бази банку щодо виявлення, оцінки, контролю і моніторингу ризику, а також щодо цілей та задач, які ставить перед собою банк у процесі ризик-менеджменту.

Вимоги до розкриття якісної інформації поділяють на загальні та специфічні. Загальними вимогами передбачається, що банк незалежно від обраного ним методу (підходу) оцінки необхідної суми капіталу обов'язково повинен розкрити у звітності за кожним окремим сегментом ризику (наприклад, кредитним, ринковим, операційним, процентним ризиком банківської книги, пайовим) опис своїх задач та політики щодо ризик-менеджменту, в тому числі: стратегії та процеси; структуру та організацію відповідного підрозділу ризик-менеджменту; сферу дії і характер своїх систем звітування про ризик та/або його кількісної оцінки; політику щодо хеджування та/або пом'якшення ризику та стратегії і процеси для моніторингу постійності ефективності такого хеджування.

Специфічні вимоги до розкриття якісної інформації застосовуються лише до тих банків, які обрали деякі поглиблені методи оцінки ризиків.

Базелем II передбачено, що банки повинні розкривати інформацію двічі на рік. Виняток становлять: інформація загального плану про завдання та мету ризик-менеджменту; системи звітності та подібні параметри - може розкриватися раз на рік; інформація щодо складових основного капіталу та значення показника адекватності регулятивного капіталу - раз на квартал для великих банків; інформація щодо величини експозиції до ризику в разі її значної різкої зміни - раз на квартал незалежно від розміру банку.

До основних сфер розкриття інформації відносять: вимоги до капіталу банку за основними критеріями ризику; субкомпоненти зважених за ризиком активів; політика банку стосовно управління ризиками: кредитного, процентного, ринкового, операційного, торгового портфеля; структура кредитного портфеля; кредитний ризик, покритий заставними зобов'язаннями; сумнівні та прострочені кредити; інформація щодо оцінки забезпечення; нереалізовані збитки та дохід з інвестиційного портфеля; результати стретестинга торгового портфеля; до банків, що використовують IRB додатково вимагається опис систем внутрішніх рейтингів і процедур за кожним портфелем.

Поява нових стандартів Базель III – це реакція на глобальну фінансову кризу, однією з причин якої були недоліки пруденційного регулювання діяльності фінансових посередників. В умовах фінансової глобалізації стандарти організації, функціонування та регулювання діяльності фінансових посередників перестали відповідати сучасним вимогам.

Перегляд Базельських стандартів розпочався ще в 2005 р., але поштовхом для посилення регулювання стала криза. Нові норми передбачають загальне підвищення капіталізації банків, поліпшення якості капіталу, підвищення якості капіталу, буфери капіталу, впровадження короткострокових і середньострокових нормативів ліквідності та нормативу боргового навантаження, проциклічне регулювання.

Таким чином, можна стверджувати, що кожний стандарт удосконалює підходи до регулювання та нагляду. У запропонованих вимогах Базель – III пропонується підвищити норматив відношення статутного капіталу до активів, зважених за рівнем ризиків з 2 % до 4,5 %, а також збільшення аналогічного нормативу за капіталом I рівня з 4 % до 8 % (табл. 6.1).

Таблиця 6.1

Вимоги до капіталу банків відповідно до Базель – III, %

Показники	Статутний капітал	Капітал I рівня	Регулятивний капітал
Мінімальні вимоги	4,5	6,0	8,0
Буфер капіталу	2,5	-	
Мінімальне значення з урахуванням буферу капіталу	7,0	8,5	10,5
Діапазон проциклічного резерву	0-0,25	-	-

З метою покриття збитків, пов'язаних з негативними змінами у фінансовому і економічному середовищі, передбачено формування додаткових резервів (замороженого резерву, буфера) у розмірі 2,5 % статутного капіталу банків після дивідендних відрахувань. Також при суттєвому нарощуванні кредитного ризику за рахунок зростання обсягу кредитних операцій,

передбачено формування проциклічного резерву від 0 % до 0,25 % від статутного капіталу. Формування даного резерву направлено на зниження втрат капіталу при циклічних коливаннях кредитних ринків.

Зупинимось більш детально на основних змінах вимог до капіталу Базель – III, які можна розглядати з позиції підвищення вимог до капіталу, формування буферів (резервів) для підтримки достатності капіталу, відрахування з капіталу.

Підвищення вимог до капіталу. Основним нововведенням є істотне підвищення вимог до форми капіталу I рівня, до якого рекомендовано включати лише акції та нерозподілений прибуток. Показник капіталу першого рівня повинен зростати з 4 до 6 %, що означає встановлення частки на інші інструменти капіталу першого рівня (відкладені податкові активи, інвестиції в інші фінансові компанії) у розмірі 1,5 % від загального розміру капіталу першого рівня. Структура капіталу представлена: основний капітал – 6 %; додатковий – 2 %; капітал III рівня скасовано, а для страхування від ринкового ризику банки матимуть капітал, якість складу якого буде подібною до якості капіталу, що використовується для виконання вимог щодо протидії кредитному і операційному ризикам. Обмеження банків від надмірних ризиків можливе шляхом встановлення нового розміру коефіцієнта левериджу – відношення обсягу позичкових коштів до власних на рівні 3,5 %.

Буфери для підтримки достатності капіталу. З метою покриття збитків, пов'язаних з негативними змінами у фінансовому і економічному середовищі, передбачено формування додаткових резервів (буфера) у розмірі 2,5 % статутного капіталу банків після дивідендних відрахувань.

Під час економічного зростання нові вимоги стимулюватимуть банки до створення буферного капіталу. У періоди падіння економічної активності до банків не застосовуватимуться заходи впливу, доки мінімальна вимога дотримується. Тому банки орієнтуватимуться на рівень у 7 % з метою вільного розпорядження тими коштами, які вони заробили.

При суттєвому нарощуванні кредитного ризику за рахунок зростання обсягу кредитних операцій передбачено формування проциклічного резерву від 0 % до 0,25 % від статутного капіталу. У періоди надмірного зростання кредитування наглядові органи використовуватимуть проциклічний резерв як інструмент макропруденційного регулювання.

Відрахування з капіталу. Згідно з Базель – III всі відрахування з капіталу повинні здійснюватися з обсягу капіталу першого рівня.

Слід зазначити, що доповненням у Базель – III є утримання капіталу під ризик ліквідності поряд з ринковим, кредитним і операційним ризиками. Тому встановлені обов'язкові параметри контролю за ризиком ліквідності, а саме: коефіцієнт ліквідного покриття – банки повинні мати ліквідні активи, які б на 100 % покривали короткострокові зобов'язання банків терміном менше місяця; коефіцієнт чистого стабільного фінансування – характеризує наявність довгострокових джерел фінансування і розраховується на один рік; коефіцієнт левериджу – відношення обсягу капіталу першого рівня до сукупних активів, зважених з урахуванням ризику на рівні 3 %.

Відповідно до проведених Базельським комітетом досліджень реалізація нових стандартів буде відбуватися поетапно, що дозволить акумулювати капітал і при цьому забезпечувати фінансування кредитно-інвестиційних операцій (табл. 6.2).

Таблиця 6.2

Поетапне введення вимог до капіталу банків, %

Показники	Роки						
	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Коефіцієнт статутного капіталу	3,5	4,0	4,5	4,5	4,5	4,5	4,5
Буфер капіталу				0,625	1,25	1,875	2,5
Мінімальне значення з урахуванням буфера капіталу	3,5	4,0	4,5	5,125	5,75	6,375	7,0
Капітал I рівня	4,5	5,5	6,0	6,0	6,0	6,0	6,0
Регулятивний капітал	8,0	8,0	8,0	8,0	8,0	8,0	8,0
Регулятивний капітал до буфера капіталу	8,0	8,0	8,0	8,625	9,25	9,875	10,5

6.3. Ризик-орієнтований нагляд у забезпеченні фінансової стійкості банків

Для забезпечення ефективності системи управління фінансовою стійкістю банків необхідна розробка науково-методичних підходів, за допомогою яких можлива реалізація випереджальних заходів, які надають можливість попередити виникнення кризових ситуацій та прийняти адекватні управлінські рішення. До таких методичних підходів слід віднести реалізацію принципів ризик-орієнтованого нагляду для попередження та нейтралізації ризику втрати фінансової стійкості банками, прогнозування ймовірності банкрутства банків та проведення стрес-тестування індикаторів фінансової стійкості в умовах асиметрії інформації.

Управління фінансовою стійкістю банків пов'язане передусім із нейтралізацією ризиків у діяльності банків. Зазначене можливо за допомогою використання ризик-орієнтованого нагляду та контролю в світлі циклічності виникнення банківських криз, що пов'язані з тенденціями економічного розвитку в державі.

Ризик-орієнтований нагляд в системі управління фінансовою стійкістю банків за своєю суттю відноситься до нагляду за дотриманням вимог якісного характеру. Методи нагляду за виконанням встановлених вимог та методи ризик-орієнтованого нагляду в певній мірі збігаються, проте їх головна відмінність полягає в тому, що основна увага наглядового органу приділяється не перевірці виконання формальних регулюючих вимог кількісного характеру, а перевірці дотримання якісних вимог з наголосом на механізми і способи управління ризиками.

До переваг застосування ризик-орієнтованого нагляду слід віднести: ризик-орієнтований нагляд дозволяє наглядовому органу оцінювати загальну стійкість банку щодо існуючих ризиків, спрогнозувати потенційні ризики банку в майбутньому, забезпечуючи тим самим як поточну, так і перспективну оцінку відповідності банку наглядовим вимогам; визначати важливість ролі керівництва

банку та ролі прийнятих в банку процедур дозволяє органу банківського нагляду своєчасно реагувати на виявлені проблеми шляхом рекомендацій та використання антикризових заходів впливу; зменшення навантаження на наглядовий орган, оскільки ризик - орієнтований нагляд дозволяє уникнути багаторівневих і комплексних перевірок здійснюваних банком операцій на предмет відповідності нормам і вимогам, концентруючись лише на перевірці операцій, що мають підвищений ризик.

Головним недоліком існуючої системи режимів нагляду за банками виступає те, що відбувається ігнорування профілем ризику окремого банку, а зосереджується увага на оцінюванні його фінансового стану, що у свою чергу не дає можливості прогнозувати кризові ситуації у діяльності банку.

Основними постулатами подальшого удосконалення ризик-орієнтованого нагляду в системі управління фінансовою стійкістю банків в Україні повинні стати: нагляд за системними банками, ризиковість діяльності яких представляє потенційне джерело для виникнення фінансової нестабільності у банківській системі в цілому; врахування профілю ризику втрати антикризової фінансової стійкості окремого банку; розробка рекомендацій щодо застосування антикризових методів та інструментів; дотримання принципу ефективності та оперативності банківського нагляду, що проводиться.

Схема ризик-орієнтованого нагляду представлена на рисунку 6.10.

Ризик-орієнтований нагляд дає можливість отримати формалізовану оцінку ризик-профілю окремого банку у вигляді індексу від «1» до «3», яка повинна бути результатом інспекційної перевірки НБУ та слугувати орієнтиром для визначення подальших наглядових заходів.

Система ризик-орієнтованого підходу до нагляду за діяльністю банків націлена перш за все на передбачення, попередження, локалізацію та нейтралізацію ризиків з яким стикаються банки під час проведення власної діяльності.

Ризик-орієнтований банківський нагляд уявляє собою особливий режим застосування інструментів банківського нагляду, що стосується практично усіх

компонентів наглядового процесу. У вузькому розумінні ризик-орієнтований підхід – це комплексна методика виявлення зон підвищеного ризику у діяльності банківських установ на місцях.

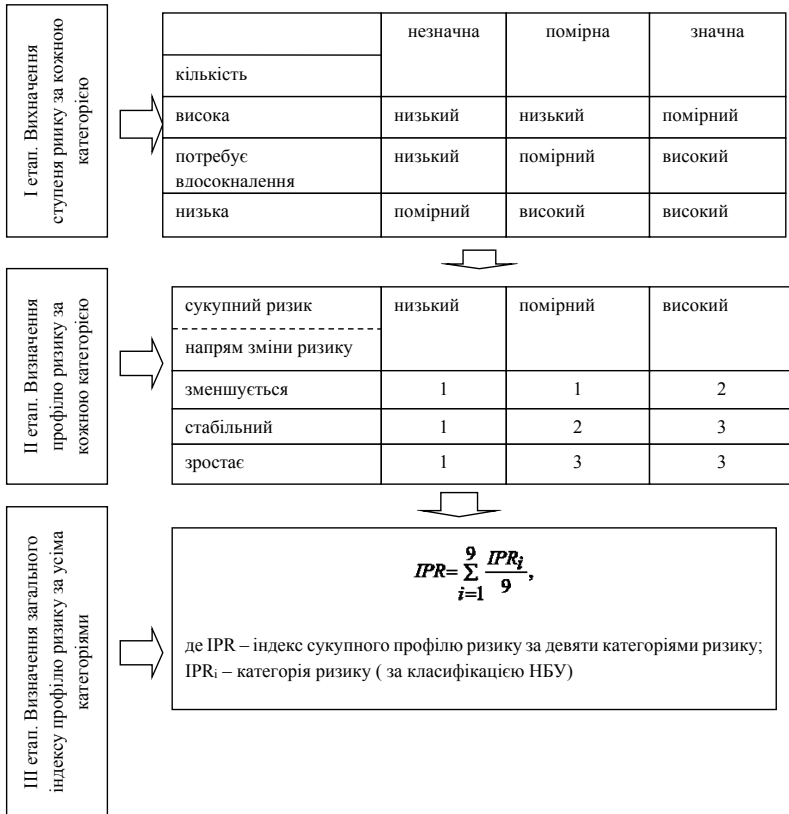

Рис. 6.10 Схема матричного підходу визначення профілю ризику банку

Система ризик-орієнтованого підходу до нагляду за ризиком втрати фінансової стійкості банками повинна базуватися на виконанні наступних принципів.

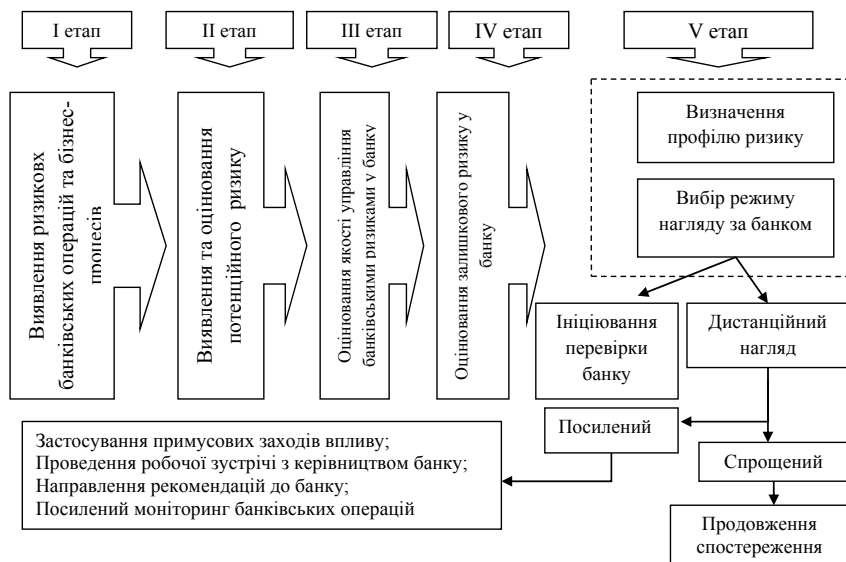
По-перше. Принцип законності, який передбачає, що усі дії при реалізації ризик-орієнтованого підходу повинні здійснюватися в межах діючого законодавчої та нормативної бази.

Використання представленого принципу не повинно заперечувати проведенню операцій через банки та встановленню їх ділових відносин як з клієнтами, так і з наглядовими органами.

По-друге. Принцип співрозмірності, який передбачає, що прийняті як наглядовими органами, так і банками управлінські рішення повинні бути адекватні ризику, що оцінений.

По-третє. Принцип гнучкості, що передбачає зміну рівня оцінки ризику у залежності від обставин, які мають місце при подальшому функціонуванні банку, або розвитку бізнес-процесів.

Система ризик-орієнтованого підходу до нагляду формується на основі виділення п'яти етапів (рис. 6.11).

Рис. 6.11. Етапи ризик-орієнтованого нагляду за діяльністю банків

Ризик-орієнтований підхід нагляду за діяльністю банків необхідно розглядати також і через систему внутрішнього контролю.

Концепція ризик-орієнтованого підходу внутрішнього контролю, який базується на визначенні та моніторингу рівня ризику, що прийнятний для банківських установ, передбачає передавання на всі рівні управління відповідальності за ідентифікацію ризику та їх оцінку.

Ризик-орієнтований підхід до внутрішнього аудиту/контролю – це сучасний підхід до побудови ризик-сфокусованого внутрішнього аудиту, спрямованого на сприяння досягненню стратегічних цілей організації через посилення взаємодії з ризик-менеджментом в частині методологій, технологій та внутрішніх комунікацій. Це незалежна і об'єктивна діяльність за поданням гарантій і консультацій керівництву з метою створення доданої вартості організації і отримання стратегічних переваг. Він допомагає банку досягти своїх цілей шляхом привнесення до системного, дисциплінуючого підходу, до оцінки і поліпшення ефективності процесів управління ризиками, контролю і управління в цілому.

Каталізатором інтеграції ризик-менеджменту і внутрішнього аудиту як безперервних незалежних процесів, стало видання в 2004р. нової версії концепції, розробленою COSO: «Enterprise Risk Model –Integrated Framework». Даний документ дозволив знайти спільні риси у цілях, компонентах системи внутрішнього контролю та управління ризиками, що дозволило виключити дублювання дій і «неформальну» конкуренцію між підрозділами банку.

Основними причинами потреби застосування ризик-орієнтованого внутрішнього контролю у системі управління фінансовою стійкістю банків є:

– НБУ розроблені методичні рекомендації з організації ризик-менеджменту у банках, системи корпоративного управління, системи внутрішнього контролю, що дозволяє з урахуванням міжнародних стандартів сформувати єдину систему ризик-орієнтованого підходу на основі внутрішнього контролю;

– накопичений досвід банківської системи у сфері вирішення тактичних завдань (досягнення операційних цілей), завдань комплаєнсу (досягнення

достовірності звітності, дотримання законодавства) дозволяють здійснити перехід до більш складних і пріоритетно важливих дій щодо забезпечення стратегічних цілей розвитку;

– постійні зрушення у зовнішньому і внутрішньому середовищах банків вимагають нових підходів до розвитку систем ризик-менеджменту та внутрішнього контролю.

До основних переваг системи ризик-орієнтованого внутрішнього контролю слід віднести:

спирається на превентивні заходи, дозволяє обґрунтовано спланувати та здійснити функціональний контроль бізнес-процесів з точки зору їх вразливості та слабкості під впливом ризиків, пов'язаних з втратою антикризової фінансової стійкості, а також розробити комплекс заходів щодо їх профілактики та нейтралізації;

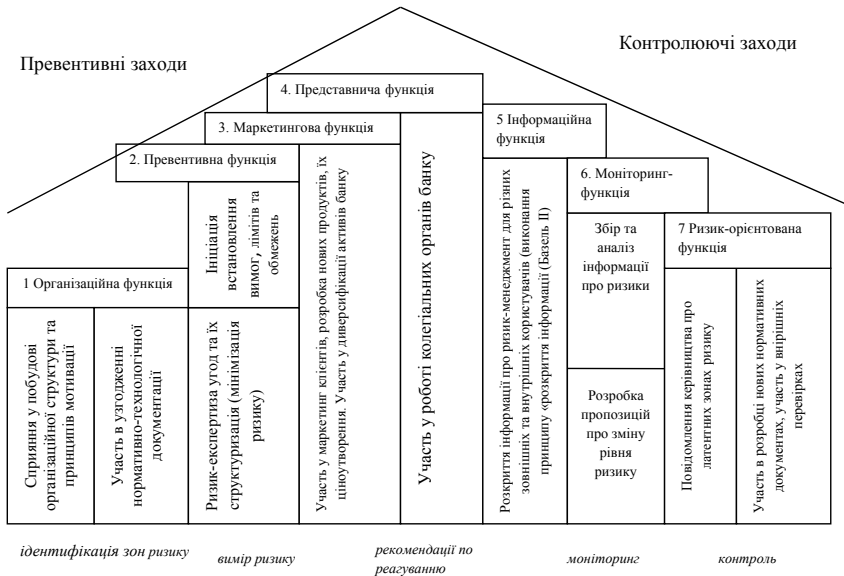
орієнтований на результат, процеси ризик-моніторингу та ризик-контролю супроводжується розробкою рекомендаційних управлінських рішень, які сприяють досягненню стратегічних цілей банківського бізнесу щодо фінансово стійкого розвитку;

забезпечує підвищення економічної корисності внутрішнього контролю та ризик-менеджменту: у частині раннього виявлення та нейтралізації загроз, що впливають на досягнення стратегічних цілей банку; зниження ризиків, які несуть значні репутаційні та ринкові втрати, фінансові наслідки;

забезпечує ризик-діалог та задовольняє наростаючі потреби Ради директорів (стратегічний рівень управління) та вищого топ-менеджменту (тактичний рівень управління) не тільки в частині інформації про існуючі ризики, що загрожують антикризовій фінансовій стійкості, але і про рекомендовані рішення щодо їх профілактики та нейтралізації;

виступає конкурентної перевагою, що дозволяє підвищити якість кредитних рейтингів, зміцнити ринкові позиції бізнесу, в цілому збільшити рівень капіталізації та фінансової стійкості банківського бізнесу.

Ризик-орієнтований підхід до нагляду у системі управління фінансовою стійкістю банків слід реалізовувати у поєднанні з системами ризик-менеджменту, корпоративного управління, системи комунікацій банку на основі внутрішнього контролю (рис. 6.12).

Рис. 6.12. Ризик-орієнтований внутрішній контроль (виявлення напрямів побудови взаємодії з підрозділами через ключові функції ризик-менеджменту)

Сучасні тенденції розвитку банківських систем розвинутих країн доводять на практиці той факт, що пруденційний банківський нагляд є ефективним, за умов коли основою його організації виступає система оцінки ризиків. З іншого боку слід звернути увагу на той факт, що рівень ефективності системи управління банківськими ризиками є індикатором фінансової стійкості банку. Тому, стійкість окремого банку, є запорукою стабільності банківської системи країни в цілому. Саме тому ризик-орієнтований підхід до нагляду за втратою фінансової стійкості банків є ефективним, адже він зосереджує увагу не на

здійсненні загального контролю за діяльністю банків, а на основі аналізу ефективності системи управління ризиками має змогу визначити рівень ефективності функціонування системи управління фінансовою стійкістю банків.

В останніх міжнародних документах, які стосуються регулювання та нагляду за фінансовою системою в цілому, та банківською – зокрема, акцент робиться на забезпечення достатнього рівня капітальної бази, ліквідності та фінансової стійкості. Для прийняття рішення щодо застосування заходів використовують матрицю вибору інструментів забезпечення фінансової стійкості банків (табл. 6.3).

Таблиця 6.3

**Матриця вибору методів стабілізації фінансової стійкості
у банках з урахуванням ризик - орієнтованого нагляду**

Оцінка складових антикризової фінансової стійкості	Фінансова стійкість		
	1-А	2-В	3-С
А від 0 – до 0,3	Підтримка антикризової фінансової стійкості	Підвищення антикризової фінансової стійкості	Інтенсивне підвищення антикризової фінансової стійкості
<i>Варіант дистанційного антикризового моніторингу фінансової стійкості (А)</i>	«інтенсивний» – банки цієї зони характеризуються високим рівнем системної важливості, що висуває специфічні вимоги до процесу дистанційного моніторингу за їх діяльністю.		
В від 0,31-0,6	Подолання антикризової фінансової стійкості	Підтримка антикризової фінансової стійкості	Підвищення антикризової фінансової стійкості
<i>Варіант дистанційного антикризового моніторингу фінансової стійкості (В)</i>	“посилений” – для банків, що потрапили до цієї зони, характерним є високий індекс сукупного ризик-профілю банку, та, відповідно, недостатня якість системи ризик-менеджменту або несприятливі тенденції зміни рівня ризиків банку. Рівень системної важливості банку є середнім або суттєвим, що вимагає з боку наглядових органів посиленої уваги, застосування розширеного набору інструментів моніторингу, в т.ч. стрес-тестування, розширення переліку звітних форм та інше.		

Продовження табл. 6.3

Оцінка складових антикризової фінансової стійкості	Фінансова стійкість		
	1-А	2-В	3-С
С від 0,61-1	Підвищення антикризової фінансової стійкості	Подолання антикризової фінансової стійкості	Підтримка антикризової фінансової стійкості
<i>Варіант дистанційного антикризового моніторингу фінансової стійкості (С)</i>	«базовий» – банки, що потрапили в зону «базового» моніторингу, характеризуються високим рівнем якості внутрішньої системи ризик-менеджменту банку, та не потребують значної уваги з боку наглядових органів, оскільки їх банкрутство має обмежений вплив на стабільність банківської системи		

Систематизація антикризових заходів в залежності від зон ризику втрати фінансової стійкості банками та варіанту дистанційного антикризового моніторингу фінансової стійкості представлена цю таблицю 6.4.

На сучасному етапі розвитку банків, серед проблем, пов'язаних із наслідками кризи, що відбулася і продовжується її дія досить актуальним є забезпечення фінансової стійкості банків.

Фінансова стійкість – це здатність банку функціонувати згідно з його стратегією, цілями та задачами під дією різних зовнішніх та внутрішніх чинників, яка може бути оцінена різними показниками.

За допомогою визначення рівня фінансової стійкості банків можна оцінити її втрату та розробити стратегію, за допомогою якої забезпечується управління фінансовою стійкістю.

Система управління фінансовою стійкістю банків в першу чергу передбачає встановлення певних критеріїв, які дозволяють визначитися із антикризовими заходами випереджального характеру.

Таблиця 6.4

Вибір антикризових заходів в залежності від зон ризику втрати фінансової стійкості банками та варіанту дистанційного антикризового моніторингу фінансової стійкості

		Випереджальні антикризові заходи	
Зона ризику втрати фінансової стійкості	Варіант дистанційного антикризового моніторингу фінансової стійкості	<p><i>Реорганізація банків або процедура банкрутства за власною ініціативою</i> (визначення об'єктів змін, документування поточної технології роботи та класифікація бізнес-процесів; розробка критеріїв оптимізації та визначення обмежувальних умов; аналіз поточної технології роботи; розробка, узгодження та документування нової технології; впровадження змін, контроль за ефективністю введених перетворень; корегування та закріплення змін)</p> <p><i>Встановлення внутрішньобанківських нормативів:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> – встановлення обмежувальних сум операцій, що дозволяються виконуючим органам банку, поділом банку, окремим відповідальним особам; – встановлення обмежувальних сум операцій, на які банк може проводити операції з підприємствами, різними галузями, різними країнами та регіонами, з різними категоріями фізичних осіб, з використанням різних фінансових інструментів; – встановлення підвищених внутрішньобанківських обов'язкових нормативів <p><i>Встановлення внутрішньобанківських лімітів:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> – величини неприйнятної ризику – величина збитків, що призводить до зниження показника достатності капіталу банків до критично низького його рівня, що загрожує банку втратою ліцензії або неприйнятна величина можливого збитку за будь-якою операцією банку; – гранично допустимий ризик – величина збитків, що дорівнює величині планового квартального прибутку банку; – максимально допустимий ризик – величина битку, що дорівнює величині планового місячного прибутку банку 	планування діяльності та розвитку Банків (перспективний план, річний, квартальний, оперативний), ризик-орієнтований внутрішній контроль
A від 0 – до 0,3	інтенсивний		
B від 0,31-0,6	посилений		
C від 0,61-1	базовий		

Впровадження ризик-орієнтованого нагляду як інструменту випереджальної системи управління фінансовою стійкістю банків націлено на розробку власної стратегії нівелювання кризових ситуацій без втручання державних регулюючих органів на основі встановленого варіанту дистанційного антикризового моніторингу фінансової стійкості – інтенсивного, посиленого або базового.

6.4. Економічна сутність, мета, завдання та інструменти макропруденційного регулювання та нагляду за банками

Макропруденційне регулювання та нагляд призначений для моніторингу чинників, які спричиняють прямий та непрямий вплив на фінансову стабільність, визначення факторів уразливості банківської системи по відношенню до системних ризиків, ранньої діагностики системної нестабільності у фінансовій сфері економіки. Саме завдяки впровадженню та вдосконаленню системи забезпечення фінансової стійкості, одним з елементів якої є макропруденційне регулювання та нагляд, центральні банки провідних країн світу у цілому гідно вийшли з фінансової кризи та зменшили збитки від неї.

Ефективність регулювання та нагляду за фінансовим сектором залежить значною мірою від того, наскільки чітко визначені завдання, що стоять перед органами регулювання та нагляду, наскільки добре ці завдання розуміють і підтримують органи, що розробляють економічну політику держави та несуть відповідальність за її реалізацію.

Фінансова криза виявила невідповідність регулювання та нагляду за фінансовим сектором сучасним вимогам та засвідчила, що процес регулювання та нагляду здійснювався з помилками. Уроки кризи зараз аналізуються в усьому світі, зокрема виробляється політика щодо реформування регулювання та нагляду за фінансовим сектором з метою підвищення його ефективності.

Макропруденційна політика займає проміжне місце між грошово-кредитною політикою центрального банку, яка в свою чергу націлена на досягнення макроекономічних цілей, та макропруденційним регулюванням органу нагляду, який необхідний для уникнення ситуації неплатоспроможності окремих фінансових посередників, а також контролю за виконанням ними зобов'язань перед кредиторами, клієнтами та вкладниками. В цілому, можна сказати, що макропруденційна політика наближається до грошово-кредитної політики. В умовах збалансованої макроекономічної кон'єктури реалізація завдань макропруденційної політики буде сприяти досягненню цілей грошово-кредитної політики і навпаки, тобто макропруденційна політика повинна заміщувати грошово-кредитну політику у разі недієздатності останньої.

Макропруденційна політика – це комплекс превентивних заходів, націлених на мінімізацію ризику системної фінансової кризи, тобто ризику виникнення ситуації, у якій значна частина фінансового ринку визначається як неплатоспроможна або неліквідна, у результаті чого учасники ринку не можуть продовжувати діяти без підтримки грошової влади та органів нагляду.

У 2010 р. G30 було визначено чотири основні відмінності макропруденційної політики від грошово-кредитної, бюджетно-податкової, інвестиційної політик, а саме:

- Ступінь охоплення: політика реагування на рівні фінансової системи загалом.
- Мета: макропруденційна політика спрямована на підвищення стійкості фінансової системи та обмеження системних ризиків, які поширюються всередині фінансової системи через взаємопов'язаність фінансових інститутів, їх спільну уразливість до шоків і схильність діяти проциклічно, що посилює волатильність фінансового циклу.
- Види інструментів: у макропруденційній політиці бажано використовувати інструменти зі змінними й фіксованими характеристиками з метою зниження системного ризику та підвищення стійкості фінансової системи до абсорбції системних шоків.

– Рекомендації для установ: ті з них, що відповідають за імплементацію макропруденційної політики, повинні інформувати та отримувати відомості щодо монетарної, фінансової та інших видів державної політики, а також надавати рекомендації відповідно до власних повноважень іншим агенціям.

Згідно з документами G30 і МВФ, макропруденційна політика доповнює, але не підміняє собою зміст макроекономічної та структурної політики, а також пруденційного нагляду.

В свою чергу макропруденційний нагляд концентрується на системній стабільності фінансового сектору, а не уникненні неспроможності окремих банків. Особливу увагу при цьому повинно бути приділено системо утворюючим банкам та взаємозв'язкам на фінансовому ринку. Зазначене пояснюється тим, що ризик системної стабільності залежить від колективної поведінки учасників фінансового ринку, у результаті чого ризики у фінансовій системі для регулятора придбають ендогенний характер.

До основних завдань макропруденційного регулювання та нагляду слід віднести: підтримка стійкості фінансової системи до агрегованих шоків, включаючи рецесію та зовнішні шоки; обмеження надлишкових фінансових ризиків, що приймають на себе фінансова система в цілому; згладжування фінансового циклу.

Схематично складові елементи макропруденційного регулювання та нагляду можна подати наступним чином (рис.6.13).

Макропруденційне регулювання та нагляд в першу чергу відповідає за фінансову стійкість фінансової системи в цілому та банківської, зокрема. Він має визначати та пом'якшувати ризики, що притаманні фінансовій системі для забезпечення стабільності її функціонування.

Це в свою чергу призведе до зниження втрат економіки, що виникають при порушенні рівноваги надання фінансових послуг фінансовими інституціями (таких як надання кредитів, послуг страхування, платіжних та розрахункових послуг, тощо), а це в свою чергу є основою функціонування фінансових ринків.

Рис. 6.13 Елементи макропруденційного регулювання та нагляду

Макропруденційне регулювання – це постійний процес, в межах якого відбувається мінімізація масштабу системного ризику, викликаного настанням макро- і мікро- ризиків, що впливають на банківську систему і на реальну економіку, що досягається шляхом узгодженості в діях, які приймаються регулятором, шляхом зниження проциклічності фінансової системи та простеження за взаємозв'язками між фінансовими інституціями.

Відповідно до класифікації макропруденційних інструментів експертів «Групи Тридцяти», макропруденційне регулювання здійснюється в залежності від об'єкту регулювання макропруденційної політики (табл. 6.5).

Запропоновані інструменти використовуються для підвищення здатності фінансової системи протистояти системному ризику та для пом'якшення наслідків внутрішніх ризиків, які виникають через взаємозв'язок окремих фінансових інституцій та фінансового ринку в цілому.

Таблиця 6.5

**Класифікація інструментів макропруденційної політики
за методикою «Групи Тридцяти»**

Об'єкт регулювання	Інструмент
Кредитна експансія	Динамічний норматив співвідношення обсягу кредитів до вартості застави;
Лeverидж	Контриклічний буфер капіталу; Стресс-тестування для оцінки достатності капіталу; Коефіцієнт валового лeverиджу (співвідношення капіталу та активів); Підвищений коефіцієнт зважування ризику в нормативі достатності капіталу по торговому портфелі цінних паперів
Ліквідність	Додатковий буфер ліквідності; Норматив співвідношення довгострокових активів та довгострокових зобов'язань; Норматив співвідношення короткострокових активів та короткострокових зобов'язань.

Класифікація інструментів макропруденційного регулювання та нагляду запропонована Комітетом з глобальної фінансової стабільності представлена у таблиці 6.6. Більшість з наведених інструментів може застосовуватися одночасно як для підтримки фінансової стійкості, так і для згладжування фінансового циклу.

До інструментів, рекомендованих Комітетом з глобальної фінансової стабільності (Committee on the Global Financial System) Банка міжнародних розрахунків, віднесені додаткові буферні вимоги до капіталу та ліквідності, обмеження лeverиджу за різними типами фінансових вимог, обмеження на співпадання вимог та зобов'язань за строками і валютою, а також особливі вимоги до інститутів інфраструктури фінансового ринку.

Зазначені інструменти поділяють за наступними підходами:

- підхід змінних інструментів (variable approach), який передбачає використання пруденційних норм, параметри яких змінюються у часі;
- підхід постійних інструментів (fixed approach), який передбачає застосування постійно діючих обов'язкових нормативів.

Таблиця 6.6
Класифікація інструментів макропруденційної політики, що
рекомендовані Комітетом з глобальної фінансової
стабільності

Межа не стабільності	Банк		Інші інвестори, крім банку	Учасники ринку цінних паперів	Інститути фінансової інфраструктури
	Структура балансу	Кредитні вимоги			
Фінансовий леверидж	нормативи достатності капіталу; коефіцієнти зважування ризику; норми резервування на можливі втрати; обмеження на розподілення прибутку; обмеження щодо росту кредитного портфелю.	обмеження максимального співвідношення суми кредиту та забезпечення по ньому; обмеження максимального співвідношення процентних виплат та доходу позичальника; обмеження не співпадання термінів зобов'язань та вимог		ліміти на маржу та мінімальний дисконт	
Ризик ліквідності та ринковий ризик	нормування ліквідності; обмеження щодо валютного кредитування; обмеження не співпадання термінів вимог та зобов'язань; обмеження валютної позиції.	правила оцінки вартості фінансових інструментів.	обмеження на валютну позицію	проведення операцій центральним банком на відкритому ринку	вимоги до учасників валютних торгів (гарантійний фонд, завчасне депонування)
Взаємозалежність системо утворюючих гравців ринку	ліміти ризику концентрації; додаткові вимоги до капіталу; вимоги до дочірніх структур				вимоги до центральних контрагентів

Якщо розглядати світовий досвід застосування заходів макропруденційного регулювання, то регулятори країн дотримувалися використання традиційних інструментів для підтримки економічного зростання. Тільки у ряді випадків були реалізовані макропруденційні заходи з урахуванням специфіки структури економіки і ризиків. Структуровано, макропруденційні заходи були згруповані за чотирма напрямками (табл. 6.7).

Таблиця 6.7

Макропруденційні заходи, що застосовувалися регуляторами країн світу

№ з/п	Проблема	Інструменти
1	Макроекономічний ризик і ризик «фінансових пухирів»	1) резервні вимоги 2) ліміти по обсягу кредитування 3) податки на споживче кредитування (<i>податок на основну суму боргу</i>)
2	Кредитний ризик і ринковий ризик	1) нормативи співвідношення обсягу кредиту і вартості застави (loan - to - value ratio - LTV ratio) 2) нормативи співвідношення суми заборгованості і доходу (debt - to - income ratio - DTI ratio) 3) створення контрциклічних/динамічних резервів (countercyclical/dynamic provisioning), формування резервів на можливі втрати по позиках 4) обмеження на «короткі продажі» 5) обмеження на операції з CDS
3	Валютний ризик і ризик потоків капіталу	1) податки на операції з капіталом 2) обмеження на відкриті валютні позиції банків 3) обмеження на вкладення в активи з номіналом в іноземній валюті 4) обмеження на запозичення в іноземній валюті 5) спеціальні вимоги по ліцензуванню 6) адміністративні заходи
4	Заходи по реалізації Базельських реформ 1) дослідження Інституту фінансової стабільності під егідою БМР 2) дослідження Базельського комітету з банківського нагляду і Європейського банківського управління	

На відміну від мікропруденційних стандартів, які для підтримки конкурентного середовища є рівними для усіх, макропруденційне регулювання та нагляд має наступні особливості.

По-перше, вона передбачає високі стандарти для інститутів, ринків та інструментів, які визнаються системно значущими. У випадку фінансової нестабільності додаткові вимоги дозволяють системно значущим суб'єктам мати буфер капіталу та ліквідності і не залежати від допомоги грошової або фіскальної влади.

По-друге, пруденційні норми. Повинні носити контрциклічний (динамічний) характер, щоб протистояти дисбалансам на ринках фінансових активів.

Концептуальні основи запровадження макропруденційного регулювання та нагляду в Україні доцільно визначити за наступною схемою (рис. 6.14). Реалізація стратегії макропруденційного регулювання та нагляду відповідає таким принципам.

Перший принцип - принцип наукової обґрунтованості базується на системних знаннях про закономірності розвитку фінансової системи; урахує реалії економічного, політичного й соціального життя країни, вітчизняний і світовий досвід;- використовує систему нових методик і методів.

Другий принцип – системності й цілісності передбачає розгляд банківської системи як єдиного об'єкту та з позиції сукупності самостійних банківських одиниць.

Третій принцип – принцип адекватності, використовують як теоретичну модель, що має досить точно й повно відображати реальні процеси, що відбуваються у фінансовій системі.

Четвертий принцип - принцип багатоваріантності (альтернативності), який передбачає розроблення не одного, а декількох (як мінімум трьох) варіантів майбутнього розвитку фінансової системи (використання сценарного підходу).

Підвищення ролі макропруденційного регулювання та нагляду, як частини макрорегулювання полягає у комплексному аналізі та оцінці взаємозв'язків і взаємозалежності банківського, громадського, корпоративного і приватного (або особистого) секторів.

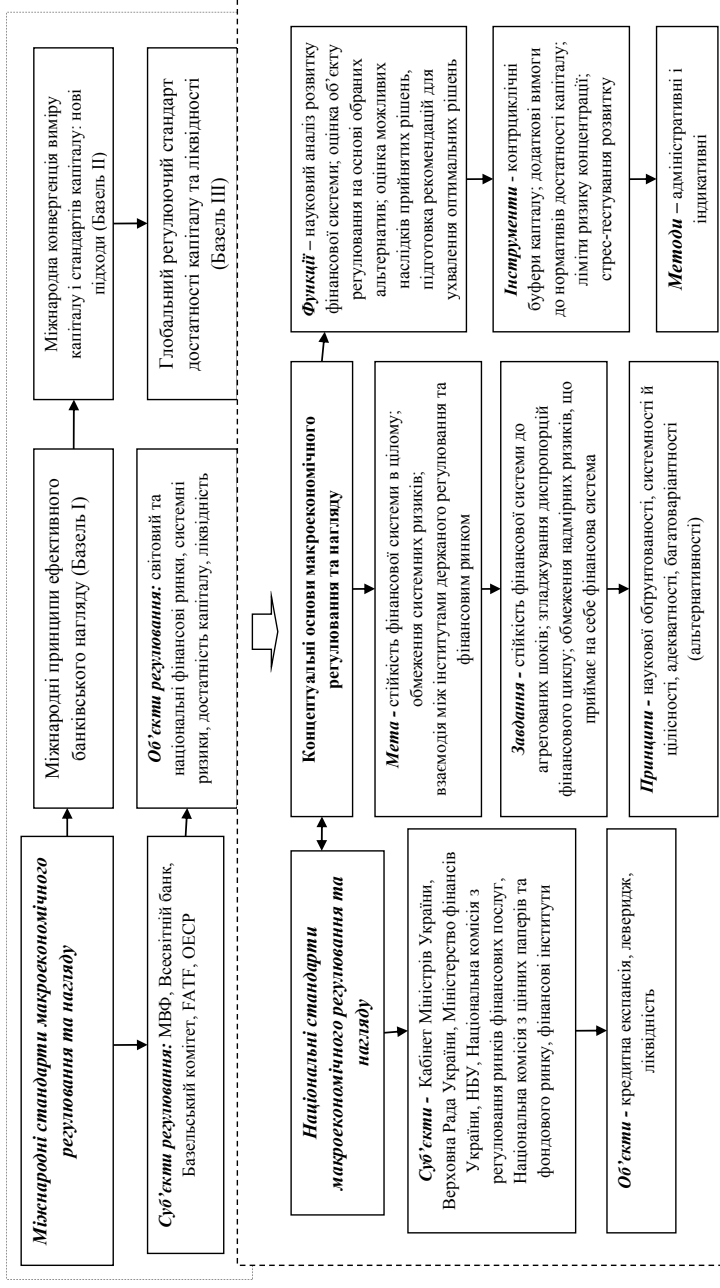

Рис. 6.14 Концептуальні основи макроекономічного регулювання та нагляду

Головний інструмент макропруденційного нагляду - система оцінки індикаторів фінансової стабільності (чутливість до ризику, фінансовий важіль, показники ліквідності, різні характеристики ринку заощаджень, тощо).

Питання для самоконтролю.

1. Що таке банківський нагляд, банківське регулювання?
2. Що таке макропруденційний нагляд?
3. Охарактеризуйте функції, завдання, принципи макропруденційної політики та її вплив на фінансову стійкість банків.
4. Дайте характеристику макропруденційного та мікропруденційного нагляду.
5. Які інструменти макропруденційної політики існують?
6. Що таке контрциклічного регулювання?
7. Охарактеризуйте інституційні засади макропруденційної політики.
8. Які існують моделі організації банківського нагляду?
9. Що таке вступний контроль?
10. Що таке попередній контроль?
11. Що таке поточний контроль?
12. Охарактеризуйте принципи ефективного банківського нагляду.
13. Які основні характеристики Базелю II?
14. Які основні характеристики Базелю III?

Ключові слова: макропруденційна політика, банківський нагляд, банківське регулювання, контр циклічне регулювання, капітал банків, економічні нормативи регулювання, інструменти макропруденційної політики.

Тестові завдання.

1. До системи наглядової діяльності в Україні належать:

- а) державний нагляд, який здійснюється Національним банком;
- б) внутрішній банківський контроль;
- в) зовнішній аудит;
- г) усі відповіді правильні.

2. До основних завдань банківського регулювання належать:

- а) монополізація економіки держави;
- б) фінансування державного боргу;
- в) підвищення працездатності населення;
- г) забезпечення ефективного, надійного та результативного функціонування фінансових ринків.

3. Які з чинників дають можливість оцінити принципи та напрями діяльності органів державного управління, які спрямовані на створення та вдосконалення правового поля:

- а) загальноекономічні ;
- б) інституційно -правові;
- в) соціальні;
- г) інформаційні;
- д) внутрішньосистемні.

4. Самоконтроль/ поточний контроль проводиться:

- а) після здійснення операцій банку;
- б) при проведенні планових перевірок;
- в) під час здійснення операцій банку;
- г) при ліцензуванні діяльності банку;
- д) при реєстрації діяльності банку.

5. Інституційний контроль передбачає:

- а) незалежну оцінку;
- б) проведення планових перевірок;
- в) портфельний підхід до аналізу і контролю;
- г) оцінка адекватності та ефективності системи внутрішнього контролю;
- д) усе вище перелічене.

6. Подальший контроль передбачас:

- а) проведення під час здійснення операцій банку;
- б) організацію внутрішнього контролю;
- в) проведення після здійснення операцій банку;
- г) впровадження системи управління та контролю банківських ризиків;
- д) якості організацій процесів та здійснення операцій учасниками процесів.

7. Основну мету регулювання банківської діяльності викладено у Законі України:

- а) «Про Національний банк України»;
- б) Конституція України;
- в) «Про банки і банківську діяльність»;
- г) "Про затвердження Положення про фінансове оздоровлення комерційних банків";
- д) "Положення про застосування Національним банком України санкцій за порушення банківського законодавства".

8. На чіткому розподілі завдань і функцій наглядових органів за діяльністю окремих секторів фінансового ринку ґрунтується наступна модель регулювання:

- а) перехресна;
- б) пруденційна;
- в) модель мегарегулятора;
- г) секторна модель;
- д) розподільна модель.

9. При якому співвідношенні проблемних активів банків до ВВП країни можна вважати, що банківська криза відбулась:

- а) >1%;
- б) >2%;

- в) >3%;
- г) >4%;
- д) >5%.

10. При якому співвідношенні коштів, необхідних для порятунку банківської системи, до розміру ВВП можна вважати, що банківська криза відбулась:

- а) >1%;
- б) >2%;
- в) >3%;
- г) >4%;
- д) >5%.

11. Макропруденційна політика – це:

- а) комплекс превентивних заходів;
- б) підтримка стійкості фінансової системи до агрегованих шоків;
- в) обмеження надлишкових фінансових ризиків, що приймає на себе фінансова система в цілому;
- г) згладжування фінансового циклу;
- д) усі відповіді вірні.

12. До об'єктів макропруденційної політики відносять:

- а) взаємовідносини між фінансовими посередниками, ринками, інфраструктурою фінансового ринку;
- б) взаємовідносини між фінансовими посередниками, ринками, інфраструктурою банківського ринку;
- в) взаємовідносини між фінансовими посередниками, ринками, фінансовою системою та реальною економікою;
- г) взаємовідносини між фінансовими посередниками, ринками, інфраструктурою фінансового ринку, фінансовою системою та реальною економікою;
- д) немає привільної відповіді.

13. Системний ризик – це:

- а) ризик розриву фінансових послуг, негативні наслідки для реальної економіки;
- б) ризик розриву фінансових послуг, який викликаний погіршенням зв'язків усієї фінансової системи;
- в) ризик розриву фінансових послуг, який викликаний погіршенням стану усієї фінансової системи;
- г) ризик розриву фінансових послуг, який викликаний погіршенням стану усієї фінансової системи, або її частини, та має потенційні негативні наслідки для реальної економіки;
- д) ризик розриву фінансових послуг, який викликаний погіршенням стану усієї фінансової системи, або її частини

14. До інструментів макропруденційної політики відносять:

- а) леверидж, ліквідність, кредитна експансія;
- б) леверидж, ліквідність, кредитна експансія, достатність капіталу;
- в) леверидж, ліквідність, адекватність капіталу;
- г) леверидж, ліквідність, кредитна експансія, фінансова стійкість;
- д) леверидж, ліквідність, кредитна експансія, капітальна стійкість.

15. Кредитна експансія визначається як:

- а) співвідношення обсягу кредиту та вартості застави;
- б) співвідношення проблемної заборгованості до сукупного обсягу кредитного портфеля;
- в) співвідношення ВВП і проблемної заборгованості;
- г) співвідношення кредитного портфелю до ВВП;
- д) співвідношення ВВП до вартості застави.

16. Ліквідність за макропруденційним підходом визначається як:

- а) додатковий буфер ліквідності;

- б) норматив співвідношення довгострокових активів та довгострокових зобов'язань;
- в) норматив співвідношення короткострокових активів і короткострокових зобов'язань;
- г) правильні відповіді а,б,в;
- д) норматив співвідношення довгострокових активів та довгострокових зобов'язань і Норматив співвідношення короткострокових активів і короткострокових зобов'язань;

17. Лєверидж – це:

- а) підвищений коефіцієнт зважування ризику у нормативі достатності капіталу за торговим портфелем цінних паперів;
- б) контр циклічний буфер капіталу;
- в) стрес-тестування для оцінки достатності капіталу;
- г) коефіцієнт валового лєвериджу (просте співвідношення капіталу та активів);
- д) усі відповіді вірні.

СИТУАЦІЙНІ ЗАВДАННЯ

Задача 1

За банком «ІНГ Банк Україна» наявні такі дані:

Показник	Попередній рік	Звітний рік
Активи, млн. грн.	10 842,7	12 121,0
Зобов'язання, млн. грн.	9 108,5	10 252,9
Доля міжбанківських кредитів в зобов'язаннях банку, %	6	8

Визначити коефіцієнт активності залучення міжбанківських кредитів та проаналізуйте його динаміку. Зробити висновки.

Задача 2

Визначити коефіцієнт активності залучення ресурсів та проаналізувати його динаміку, якщо відомі такі дані за два роки:

Показник, млн. грн.	Попередній рік	Звітний рік
Активи	4 704,4	4 844,3
Власний капітал	513,3	623,1
Сума позичених коштів	153,7	184,4

Задача 3

Визначити рівень використання залучених коштів в доходні активи та рівень використання залучених коштів в кредитні вкладення, якщо активи банку складають 17 599,4 млн. грн., причому доля доходних активів в загальній сумі активів складають 83 %, а доля кредитного портфеля – 48 % від загальної суми активів; власний капітал банку складає 2 909,5 млн. грн., а доля позичених коштів складає 12 % від загальної суми пасивів.

Задача 4

Наведені наступні показники банку:

Показники	Попередній рік	Звітний рік
Активи	19 505 610	31 459 178
Доходи	1 277 175	1 400 115
Процентні доходи	1 064 787	1 563 389
Процентні витрати	670 934	790 024
Прибуток	100 543	127 998

На основі даних розрахувати наступні показники доходності за 2 роки та зробити відповідні висновки :

- загальний рівень рентабельності
- чиста процентна маржа
- коефіцієнт процентного доходу
- доходність активів
- визначити середньорічну кількість працівників, якщо відомо, що продуктивність праці в попередньому році складає 12777,18, а в звітному - 13259,5 у.о.

Задача 5

Доходи банку за звітній період складають 1 400,1 млн. грн., відношення доходів до витрат складає 1,08.

Розрахувати наступні показники та зробити відповідні висновки :

- коефіцієнт дієздатності
- витратність активів, якщо доходність активів складає 7,18%.

Задача 6

Розрахувати рентабельність активів, рентабельність доходних активів, рентабельність загального капіталу, рентабельність статутного капіталу за наступними даними та зробити відповідні висновки :

Показники	Поточний рік
Активи, млн. грн.	19 505,6
Зобов'язання, млн. грн.	16 537,3
Доходні активи	75% від суми загальних активів
Статутний капітал, млн. грн.	2 522,8
Прибуток, млн. грн.	128,0

Задача 7

Станом на 1.01.2016 р. банк «Південний» мав наступні показники діяльності:

- сукупні пасиви: 10 208,34 млн. грн.;
- зобов'язання: 84,4% від суми сукупних пасивів;
- кошти клієнтів банку: 7 060,6 млн. грн.;
- депозити на вимогу: 32,5% від суми коштів клієнтів.

Визначити значення коефіцієнту активності залучення строкових депозитів та рівень депозитів в зобов'язаннях. Зробити висновки.

Задача 8

Станом на 1.01.2016 р. банк «Південний» мав наступні показники діяльності:

- власний капітал: 1 592,50 млн. грн.
- зобов'язання: 8 615,84 млн. грн.;
- кредитні вкладення: 80,0% від зобов'язань;
- інвестиційні вкладення: 1 180,81 млн. грн.;

Визначити значення коефіцієнтів кредитної та інвестиційної активності банку. Зробити висновки.

Задача 9

На 1.01.2016 банк «Південний» мав наступні показники діяльності:

- активи, що приносять дохід – 9854,20 млн. грн.;
- власний капітал – 1 504,81 млн. грн.;
- відношення капіталу до зобов'язань – 17%.

Станом на 1.01.2016 р. відбулись наступні зміни у показниках:

- сума загальних активів зменшилась на 1,4%;
- сума активів, що приносять дохід зменшилась на 1,2%

Визначити рівень дохідних активів та його динаміку за 2 роки. Зробити висновки.

Задача 10

Наявні наступні дані по показникам діяльності банку «Південний», млн. грн.:

Показник	Попередній рік	Звітний рік
Регулятивний капітал 1 рівня	1 255,0	1 280,1
Регулятивний капітал	1 465,2	1 495,2
Активи, зважені за ступенем ризику	8 542,2	8 115,1
Чистий прибуток	47,8	53,2

Визначити всі можливі індикатори фінансової стійкості та їх динаміку за 2 роки. Зробити висновки.

Задача 11

Наявні наступні дані по показникам діяльності банку «Південний», млн. грн.:

Показник	Попередній рік	Звітний рік
Регулятивний капітал	1 465,2	1 495,2
Загальні активи	10 276,3	10 208,3
Прибуток до оподаткування	75,8	64,5
Сума податку на прибуток	28,0	11,3

Визначити всі можливі індикатори фінансової стійкості та їх динаміку за 2 роки. Зробити висновки.

Задача 12

Наявні наступні дані по показникам діяльності банку «Південний», млн. грн.:

Показник	Попередній рік	Звітний рік
Кредитний портфель	8 424,9	7 805,4
Сума великих кредитів	520,3	610,2
Сума кредитів, наданих інсайдерам	680,3	650,7
Сума іпотечних кредитів	1 208,0	1 121,4

Визначити всі можливі індикатори фінансової стійкості та їх динаміку за 2 роки. Зробити висновки.

Задача 13

Наявні наступні дані по показникам діяльності банку «Райффайзен банк Аваль», млн. грн.:

Показник	Попередній рік	Звітний рік
Регулятивний капітал 1 рівня	5317,3	5287,7
Регулятивний капітал	6420,9	6329,6
Активи, зважені за ступенем ризику	34163,4	30783,4
Чистий прибуток	24,2	68,5

Визначити всі можливі індикатори фінансової стійкості та їх динаміку за 2 роки. Зробити висновки.

Задача 14

Наявні наступні дані по показникам діяльності банку «Райффайзен банк Аваль», млн. грн.:

Показник	Попередній рік	Звітний рік
Кредитний портфель	45110,9	26701,4
- кредити та заборгованість в іноземній валюті	25650,7	16378,9
- кредити та заборгованість в національній валюті	19460,2	10322,5
Чистий прибуток	24,2	68,5
Загальний обсяг активів	53167,6	47433,7

Визначити всі можливі індикатори фінансової стійкості та їх динаміку за 2 роки. Зробити висновки.

Задача 15

На 01.01.16 р. банк має наступні дані:

- Власний капітал банку 517, 45 тис. грн.
- активи банку 4969,48 тис. грн.
- залучені кошти складають 62% в пасивах банку.

Визначити коефіцієнт надійності і мультиплікатор капіталу. Чи відповідають дані показники оптимальним значенням? Зробити відповідні висновки.

Задача 16

Наявні наступні дані по показникам діяльності банку «Південний», млн. грн.:

Показник	Попередній рік	Звітний рік
Власний капітал	1 504,81	1 512,32
Залучені кошти	7 035,4	6 992,1
Активи загальні	10 276,3	10 208,3
Активи капіталізовані	3 042,4	3 024,1

Визначити коефіцієнти надійності, фінансового важеля, участі власного капіталу у формуванні активів, захищеності власного капіталу та їх динаміку за 2 роки. Зробити висновки.

Задача 17

Наявні наступні дані по показникам діяльності банку «Універсал», млн. грн.:

Показники	Попередній рік	Звітний рік
Пасиви	468,9	683,5
Зобов'язання	327,5	459,5
Недохідні активи	87,5	94,6
Збитки	23,4	26,5
Дохідні активи	362,8	475,6

Розрахувати коефіцієнт захищеності дохідних активів та його динаміку за 2 роки. Зробити висновки.

Задача 18

Наявні наступні дані по показникам діяльності банку, тис. грн.:

Показник	Попередній рік	Звітний рік
Коррахунки в банках	14 271,7	28 318,5
Готівка в касі банку	9 241,7	8 219,2
Зобов'язання в депозитах усіх видів	85 125,9	91 935,0
Активи загальні	189 405,3	200 412,9
Зобов'язання всіх видів	130 139,1	141 943,3

Визначити коефіцієнти миттєвої ліквідності, загальної ліквідності зобов'язань банку та їх динаміку за 2 роки. Зробити висновки.

Задача 19

Наявні наступні дані по показникам діяльності банку, тис. грн.:

Показник	Попередній рік	Звітний рік
Процентні доходи	80 045,5	91 041,5
Процентні витрати	68 025,4	70 025,4
Середні загальні активи	150 243,9	186 034,3
Позики надані	120 235,0	130 235,4
Підпроцентні депозити	102 350,4	105 230,5

Визначити показники чистої процентної маржі та чистого спреду банку та їх динаміку за 2 роки. Зробити висновки.

Задача 20

Наявні наступні дані по показникам діяльності банку «Південний», млн. грн.:

Показник	Попередній рік	Звітний рік
Активи загальні	10 276,3	10 208,3
Власний капітал	1 504,81	1 512,32
Чистий прибуток	47,8	53,2

Визначити показники рентабельності активів та капіталу банку за 2 роки та їх динаміку. Зробити висновки.

Задача 21.

За наведеними даними визначте показники макроекономічної фінансової стійкості та рівня капіталізації банківської системи. Відповідь обґрунтуйте:

Показники	01.01.2016
ВВП, млн. грн.	261 878
Активи, млн. грн.	261 878
Капітал, млн. грн.	1 211 540
Зобов'язання, млн. грн.	155 487
Статутний капітал банків, млн. грн.	898 793

Задача 22.

Визначити рівень фінансової стійкості банку за даними таблиці.

Показники діяльності банку

Показники	Тис. грн.
Пасиви	73 580 300
Статутний капітал	15 537 900
Нерозподілений прибуток	827 471
Резерви та інші фонди банку	1 306 537
Зобов'язання банку в т. ч.:	55 908 392
Кошти банків	15 847 923
Кошти клієнтів, в т. ч.:	32 880 288
кошти юридичних осіб на вимогу	3 682 510
кошти фізичних осіб на вимогу	10 399 106
Боргові цінні папери, емітовані банком	204 267
Інші залучені кошти	5 705 125
Активи	73 580 300
Кредити	50 460 892
Грошові кошти та їх еквіваленти	5 553 897
Кошти в інших банках	607 743
державні цінні папери в портфелю банку	4 384 778
Чистий прибуток	504 177
Процентні доходи	8 453 540
Процентні витрати	(3 931 625)

- ✓ Коефіцієнт надійності;
- ✓ Коефіцієнт фінансового важеля;
- ✓ Коефіцієнт участі капіталу у формуванні активів;
- ✓ Співвідношення капіталу до депозитів;
- ✓ Коефіцієнт активності залучення ресурсів;
- ✓ Коефіцієнт активності залучення міжбанківських кредитів;
- ✓ Рівень міжбанківських кредитів у зобов'язаннях;

- ✓ Рівень використання залучених коштів в кредитні вкладення;
- ✓ Коефіцієнт миттєвої ліквідності;
- ✓ Коефіцієнт загальної ліквідності;
- ✓ Коефіцієнт співвідношення високоліквідних і загальних активів;
- ✓ Рентабельність активів;
- ✓ Рентабельність загального капіталу;
- ✓ Рентабельність статутного капіталу.

Задача 23.

Визначити рівень фінансової стійкості банку за даними табл.

Показники діяльності банку

Показники	Тис. грн.
Пасиви	73 580 300
Статутний капітал	15 537 900
Нерозподілений прибуток	827 471
Резерви та інші фонди банку	1 306 537
Зобов'язання банку в т. ч.:	55 908 392
Кошти банків	15 847 923
Кошти клієнтів, в т. ч.:	32 880 288
кошти юридичних осіб на вимогу	3 682 510
кошти фізичних осіб на вимогу	10 399 106
Боргові цінні папери, емітовані банком	204 267
Інші залучені кошти	5 705 125
Активи	73 580 300
Кредити	50 460 892
Грошові кошти та їх еквіваленти	5 553 897
Кошти в інших банках	607 743
державні цінні папери в портфелю баку	4 384 778
Чистий прибуток	504 177
Процентні доходи	8 453 540
Процентні витрати	(3 931 625)

КЕЙСОВІ ЗАВДАННЯ

Кейс 1

1. На підставі інформації, що викладена у розділі 1 підручника, скласти стратегічну карту ефективного управління фінансової стійкості банків, використовуючи макроекономічний, мікроекономічний та комплексний підхід до фінансової стійкості. Основні критерії складання стратегічної карти – достатність капіталу, платоспроможність, ліквідність, ризиковість.

2. Для виконання ІЗ-1 студенту пропонується розрахунок основних показників фінансової стійкості. З цією метою студент обирає банк як об'єкт аналізу. Аналітичною базою слугують фінансові звіти банку із офіційного його сайту або дані Національного банку – пошук даних: Банківський нагляд → Показники банківської системи → Дані фінансової звітності банків України (режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>). Період дослідження показників 3 роки. За результатами аналізу студент повинен зробити змістовні висновки. Алгоритм розрахунку показників фінансової стійкості студент може отримати, використовуючи інформацію щодо алгоритмів розрахунку показників, які наведені у Додатку Д підручника.

3. Для виконання завдання студенту пропонується розрахунок індикаторів фінансової стійкості банківської системи. Аналітичною базою слугує інформація із офіційного Національного банку – пошук даних: Банківський нагляд → Показники банківської системи → Основні показники діяльності банків України (режим доступу: http://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=36807&cat_id=36798); Статистика індикаторів фінансової стійкості (режим доступу: http://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=58001).

Період дослідження показників 3 роки. За результатами аналізу студент повинен зробити змістовні висновки. Алгоритм розрахунку індикаторів фінансової стійкості студент може отримати, скориставшись інформацією, що наведена у додатку Е.

4. Для виконання завдання студенту пропонується розрахунок інтегрального показника фінансової стійкості банків.

Аналітичною базою слугує інформація отримана студентом за результатами розрахунків у пунктах 1-3 кейсового завдання. Алгоритм розрахунку інтегрального показника фінансової стійкості наведено на рисунку 2.7 підручника.

Період дослідження показників 3 роки. За результатами аналізу студент повинен зробити змістовні висновки.

Список рекомендованої літератури: 14, 19, 24, 33, 42, 43, 45, 57.

Кейс 2

1. Студенту пропонується проаналізувати діючі методики рейтингової оцінки фінансової стійкості банків, які застосовують центральні банки світу. Виявити їх переваги та недоліки.

2. На основі офіційних даних фінансової звітності банків та даних Національного банку України проаналізувати вплив зовнішнього середовища на фінансову стійкість банків за наступними групами факторів:

Групи показників	Показники
Інституційний розвиток	1.1. Рівень концентрації загальної кількості банківських підрозділів у регіоні
	1.2. Показник експансії регіональних банків
	1.3. Індекс інституційної насиченості регіону банківськими установами
Соціально-економічний розвиток регіону	1.1. Комплексна оцінка соціально-економічного розвитку регіону
	1.2. Індекс конкурентоспроможності регіону
	1.3. Індекс споживання банківських послуг регіону
Участь банків у фінансуванні розвитку регіону	3.1. Індекс забезпеченості регіону банківськими послугами
	3.2. Частка доданої вартості, створеної банківськими установами у валовому регіональному продукті
Оцінка якості конкурентного середовища банку в регіоні	4.1. Характеристика власників істотної участі у статутному капіталі банку та можливість фінансової підтримки банку з їх боку
	4.2. Репутація банку
	4.3. Кредитний рейтинг банку
	4.5. Розмір банку
	4.6. термін функціонування банку

Зробити змістовні висновки.

2. На основі офіційних даних фінансової звітності банків та даних Національного банку України проаналізувати вплив внутрішнього середовища на фінансову стійкість банків за наступними групами факторів:

Група показників	Показники
1. Достатність капіталу	1.1. Співвідношення нормативного капіталу до зважених за ризиком активів
	1.2. Співвідношення нормативного капіталу першого рівня до зважених за ризиком активів
	1.3. Співвідношення недіючих кредитів без урахування створених резервів до власного капіталу
	1.4. Співвідношення капіталізованих активів до власного капіталу
	1.5. Співвідношення сукупних активів до власного капіталу
	1.6. Співвідношення сукупних зобов'язань до власного капіталу
	1.7. Співвідношення нормативного капіталу до сукупних зобов'язань
	1.8. Співвідношення нормативного капіталу з вирахуванням неробочих активів до робочих активів
	1.9. Співвідношення власного капіталу до строкових зобов'язань
2. Якість активів	2.1. Співвідношення недіючих кредитів до сукупних валових кредитів
	2.2. Співвідношення обсягу створених під кредитні операції резервів до недіючих кредитів
	2.3. Співвідношення обсягу створених під кредитні операції резервів до валових кредитів
	2.4. Співвідношення власного капіталу до валових кредитів
3. Рівень менеджменту	<i>Показники дієвості управління</i>
	3.1. Якість керівної ланки банку
	3.2. Якість виконавчої ланки банку
	3.3. Якість робочих зон
	3.4. Якість обслуговування клієнтів банку
	<i>Показники ділової активності</i>
	3.5. Співвідношення строкових коштів клієнтів до сукупних зобов'язань
	3.6. Співвідношення сукупних зобов'язань до сукупних пасивів
	3.7. Співвідношення поточних коштів клієнтів до сукупних зобов'язань
	3.8. Співвідношення робочих активів до сукупних зобов'язань
	3.9. Співвідношення валових кредитів до сукупних активів
3.10. Співвідношення цінних паперів до сукупних активів	
3.11. Співвідношення цінних паперів до робочих активів	

4. Прибутковість та рентабельність	4.1. Норма прибутку на активи
	4.2. Норма прибутку на власний капітал
	4.3. Співвідношення чистого процентного доходу до валового доходу
	4.4. Співвідношення непроцентних витрат до валового доходу
	4.5. Співвідношення доходу від торгівельних операцій до валового доходу
	4.6. Співвідношення загально-адміністративних витрат до непроцентних витрат
	4.7. Співвідношення чистого процентного доходу до обсягу валових кредитів за вирахуванням створених під кредитні операції резервів
	4.8. Співвідношення чистого прибутку до валового доходу
	4.9. Співвідношення чистого прибутку до робочих активів
	4.10. Співвідношення чистого прибутку до процентних витрат
	4.11. Співвідношення чистого прибутку до сукупних витрат
	4.12. Співвідношення чистого процентного доходу до сукупних активів
	4.13. Співвідношення валового доходу до сукупних активів
	4.14. Співвідношення процентних доходів до процентних витрат
	4.15. Співвідношення комісійних доходів до процентних доходів
	4.16. Співвідношення комісійних доходів до сукупних витрат
	4.17. Співвідношення валового доходу до сукупних витрат
	4.18. Співвідношення непроцентного доходу до непроцентних витрат
5. Ліквідність	5.1. Співвідношення ліквідних активів до сукупних активів
	5.2. Співвідношення ліквідних активів до короткострокових зобов'язань
	5.3. Співвідношення чистого прибутку до короткострокових зобов'язань
	5.4. Співвідношення валових кредитів до строкових коштів
	5.5. Співвідношення депозитних коштів до сукупних активів
	5.6. Співвідношення депозитних коштів до валових кредитів
6. Чутливість до валютного ризику	6.1. Співвідношення чистої відкритої позиції до капіталу
	6.2. Співвідношення кредитів в іноземній валюті до сукупних валових кредитів
	6.3. Співвідношення зобов'язань в іноземній валюті до сукупних зобов'язань
	6.4. Співвідношення кредитів в іноземній валюті до строкових коштів в іноземній валюті
	6.5. Співвідношення активів в іноземній валюті до сукупних зобов'язань в іноземній валюті

Список рекомендованої літератури: 14, 19, 23, 36, 47.

Кейс 3

1. На основі узагальнюючої інформації отриманої за кейсовим завданням 1 та 2, а також інформації, що наведена у таблиці 3.9 та 3.10, оцінити стадію та глибину кризових явищ у банках.

Період дослідження показників 3 роки. За результатами аналізу студент повинен зробити змістовні висновки.

2. Для виконання завдання студенту пропонується розробити антикризову програму для окремого банку. З цією метою студент аналізує фінансовий звіт банку за відповідний період та дані отримані ним за пунктом 1 цього кейсу. Антикризова програма повинна відображати наступні позиції:

- визначення цілей і завдань антикризової програми та їх взаємозв'язок зі стратегіями розвитку банку за усіма напрямками бізнесу, а також їх узгодження з державними антикризовими заходами, що використовуються для регулювання банківської системи;
- структура антикризової програми: перелік розділів, вимоги до їх змісту та взаємозв'язку з урахуванням внутрішньо- та зовнішньо спрямованих антикризових заходів;
- розробка технології процесу реалізації антикризової програми;
- розробка методичних вказівок до розрахунку певних показників, що характеризують параметри антикризових заходів та форм контролю за їх виконанням;
- організаційний механізм розробки та реалізації антикризової програми – визначення антикризових компетенцій серед учасників даного процесу;
- формування фінансово-економічного механізму розробки та реалізації антикризової програми;
- методи та форми соціально-психологічного супроводження розробки та реалізації антикризової програми;
- інформаційно-методичне забезпечення розробки антикризової програми;
- послідовність внесення змін в антикризову програму.

Рекомендації щодо розробки антикризових програм для банків наведені у додатку К.

3. Студенту на основі фінансової звітності банку пропонується обрати вид діагностики та розробити структурну схему діагностики проблеми кризових ситуацій та банкрутства банку.

Основним призначенням діагностики як висхідного етапу антикризового управління є:

- діагностування наявності кризи, оцінювання її масштабів, стадії, гостроти прояву, у тому числі ймовірності та часу виникнення ситуації банкрутства;
- прогнозування можливих тенденцій подальшого розвитку кризи за песимістичним (ліквідаційна процедура) та оптимістичним (санаційна процедура) сценаріями;
- надання суб'єктові антикризового управління аналітичної інформації, необхідної для прийняття відповідних управлінських рішень;
- оцінка можливості, доцільності та передумов виведення банку з кризового стану;
- захист інтересів вкладників і кредиторів.

Список рекомендованої літератури: 1, 18, 19, 28, 29, 33.

Кейс 4

1. Студенту пропонується на підставі фінансової звітності банку та класифікації загроз (таблиці 4.5 та 4.6 підручника) обґрунтувати типи загроз, що впливають на рівень фінансової безпеки банку.

2. Студенту пропонується розрахувати індекс фінансової безпеки банківської системи, використовуючи наступні показники:

Показники	Роки					
Співвідношення активів банківської системи до ВВП						
Рівень доларизації у банківській системі						
Співвідношення валового зовнішнього боргу до ВВП						
Частка іноземного капіталу у сукупному банківському капіталі						
Питома вага проблемних кредитів у чистих активах банківської системи						

Співвідношення власних і залучених коштів банку						
Адекватність регулятивного капіталу						
Чиста процентна маржа						
Індекс фінансової безпеки						

Вихідні дані студент може отримати з офіційного сайту Національного банку України (режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>).

3. Студенту пропонується розрахувати рівень тінізації економіки використовуючи монетарний метод за наступною формою:

Показники	Роки				
Податкові надходження, тис. грн.					
Обсяг валового внутрішнього продукту, тис. грн.					
Доходи бюджету, тис. грн.					
Податкове навантаження					
Частка податків, що формують доходну частину бюджету					
Обсяг готівки, М0, тис. грн.					
Обсяг грошової маси, М3, тис. грн.					
Співвідношення М0 до М3					
Рівень тіньової економіки, %					

Вихідні дані студент може отримати з офіційного сайту Національного банку України (режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>) та офіційного сайту Міністерства фінансів України (режим доступу: <http://www.minfin.gov.ua>).

Список рекомендованої літератури: 4, 5, 12, 19, 20, 27, 32, 34

Кейс 5

Студенту пропонується визначити системно значущі банки за наступними критеріями:

Критерії для визначення системно значущих банків

Інституції	Характеристика критеріїв
Базельський комітет з банківського нагляду	розмір, взаємний зв'язок, глобальний характер, складність, можливість заміщення.
Відповідно до закону Дода-Френка	небезпека рознесення, епідемії (contagion), кореляція (correlation), концентрація (concentration) умови, контекст (conditions/context).
ФРС США	1 категорія – фінансові установи, які можуть вважатися системно важливими на основі розміру або концентрації; 2 категорія – фінансові установи, які вважаються системно важливими через ефект розповсюдження проблем; 3 категорія – фінансові установи, які вважають системно важливими як група, оскільки існує кореляція ризику експозицій; сюди також включають установи, які є системно важливими лише за певних умов; 4 категорія – великі фінансові установи, які не можуть вважатися системно важливими, але крах яких може мати значні наслідки для економіки окремого регіону; така категорія включає великі регіональні банківські установи та великі страхові компанії; 5 категорія – фінансові установи, що не увійшли в вище зазначені категорії, переважно фінансові установи місцевого масштабу.
Банк міжнародних розрахунків	«підхід участі» - передбачає аналіз участі конкретного банку в системній кризі, коли спочатку вивчаються системні події, потім вимірюється системна важливість конкретного банку як збитки, що зазнають кредитори банку; «підходом вкладу» – банк розглядається як системно важливий, якщо навіть при малим розміром зобов'язань перед небанківськими контрагентами він має значні запозичення або розміщення на міжбанківському ринку, що викликає значні збитки для банківської системи у випадку його краху, тобто проблемний банк може перекладати свої проблеми на інші банки.

Студент може використовувати методикау Національного банку для визначення системних банків.

Наприкінці провести аналіз фінансово-економічної діяльності системних банків.

2. Студенту пропонується визначити основні показники використання макропруденційних заходів за наступними критеріями:

№ пір.	Проблема	Інструменти
1.	Макроекономічний ризик і ризик «фінансових пухирів»	<ul style="list-style-type: none"> • резервні вимоги; • ліміти за обсягами кредитування; • податки на споживче кредитування (податок на основну суму боргу)
2.	Кредитний ризик і ринковий ризик	<ul style="list-style-type: none"> • нормативи співвідношення обсягу кредиту і вартості застави (Loan - to - value ratio - LTV ratio); • нормативи співвідношення суми заборгованості і доходу (debet - to - income ratio - DTI ratio); • створення контрциклічних / динамічних резервів (countercyclical / dynamic provisioning), формування резервів на можливі втрати за позиками; • обмеження на короткі «продажі»; • обмеження на операції з CDS (кредитний дефолтний своп).
3.	Валютний ризик і ризик потоків капіталу	<ul style="list-style-type: none"> • податки на операції з капіталом; • обмеження на відкриття валютної позиції банків; • обмеження на вкладення в активи з номіналом в іноземній валюті; • спеціальні вимоги по ліцензуванню; • адміністративні заходи

Інформаційна база для проведення такого аналізу (режим доступу):

http://cbr.ru/analytics/?PrtlId=fin_stab;

https://bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=32236491).

3. Студентам пропонується визначити рівень буферного капіталу для банківської системи України за наступним алгоритмом:

Визначення базового індикатора:

де g_t – «кредити до ВВП»; K_1 – надані кредити в i -тому періоді; K_2 – розмір ВВП в i -тому періоді

Визначення тренду зміни базового показника:

Порівняння g_t з довгостроковим трендом за допомогою фільтра Ходрика-Прескотта [187]:

$$\left\{ \sum_{t=1}^T (y_t - g_t)^2 + \lambda \sum_{t=2}^{T-1} [(g_{t+1} - g_t) - (g_t - g_{t-1})]^2 \right\} \rightarrow \min_{g_t}$$

де y_t – коефіцієнт згладжування; g_t – значення індикатору «кредити / ВВП» поточного періоду; g_{t-1} – значення індикатору «кредити / ВВП» попереднього періоду; g_{t+1} – значення індикатору «кредити / ВВП» майбутнього періоду

Перша сума характеризує якість розподілу; друга – штраф за зміну тренду. Параметр λ – параметр згладжування. Якщо $\lambda \rightarrow \infty$, то тренд стає лінійним, якщо $\lambda \rightarrow 0$, то отриманий тренд повторює вихідний рядок. Якщо фактичний g_t значно перевищує показник тренду, то це сигнал до надлишкового зростання кредитування

Розрахунок GAP_t :

$$GAP_t = K_1 - K_2$$

де GAP_t – позитивне перевищення K_1 над трендом; K_2 – значення тренду для кожного періоду

Розмір контрциклічного капітального буферу:

КБК, в процентах від активів, зважених з урахуванням ризику

Інформаційна база для розрахунку – офіційний сайт Національного банку України (режим доступу: режим доступу: <http://bank.gov.ua>).

Список рекомендованої літератури: 19, 59-63.

ГЛОСАРІЙ

А

Активи банківські – ресурси банку та кошти, що класифікуються за напрямками розміщення та використання з метою одержання прибутку. Інколи А.б. Визначаються як ресурси, контрольовані банком у результаті минулих подій, використання яких, як очікується, призведе до збільшення економічної вигоди у майбутньому. А.б. Відображаються у активі балансу банку та включають: кошти в касі банку, кошти на кореспондентських рахунках, кошти в резервних фондах банку, надані кредити юридичним і фізичним особам, надані міжбанківські кредити, державні облігації, цінні папери, вкладення у факторингові та лізингові операції, дебітори, кошти, вкладені у спільну господарську діяльність та ін. А.б. Поділяють на активи, які приносять і не приносять дохід. До А.б., які не приносять доходу, належать матеріальні та нематеріальні активи: кошти в касі, на кореспондентському рахунку, на резервних рахунках, а також основні засоби, матеріали, нематеріальні активи та відвернені кошти прибутку. А.б., що приносять прибуток, поділяють на: кредити, облікові активи та банківські інвестиції. У банківській статистиці А.б. Класифікують наступним чином: готівкові кошти, банківські метали та кошти в Національному банку; залишки коштів на кореспондентських рахунках, відкритих в інших банках; кредити надані; вкладення в цінні папери; дебіторська заборгованість; основні засоби та нематеріальні активи; нараховані доходи до отримання; інші активи.

Активи вторинної ліквідності - здатність активів бути використаними як забезпечення для отримання грошових коштів, наприклад через операції кредитування чи репо.

Активи, зважені на ризик - сумарні активи, зважені за ступенем ризику окремих статей балансу.

Акціонерний капітал - формується за рахунок мобілізації комерційним банком коштів від випуску і розміщення власних акцій. Величина статутного фонду

дорівнює сумі прибутку, розмір яких визначається загальними зборами акціонерів банку. Основним призначенням резервного фонду є покриття втрат, які виникають у процесі діяльності банку.

Антикризове управління банків - це система управлінських заходів та рішень щодо діагностики, попередження, нейтралізації та подолання криз і їх причин на усіх рівнях банківської системи.

Антикризове управління в банках – це управління, завданнями якого є створення умов для збереження фінансової стійкості та довіри до банків шляхом передбачення загроз кризових явищ, аналізу їх симптомів на мета-, макро- та мікрорівнях, розробки та впровадження ефективних дій щодо зменшення негативних наслідків кризи та використання впливу її чинників для формування подальшої стратегії розвитку банків.

Антикризове управління фінансовою стійкістю – це комплексна динамічна характеристика, яка визначає спроможність банків максимально ефективно та з мінімальним ризиком трансформувати, розподіляти та використовувати свої ресурси (персонал, фінансові ресурси, обладнання та інформаційні технології) з метою виконання власних зобов'язань, збереження ефективності діяльності банків в умовах циклічного розвитку економіки, допустимого ризику та нівелювання наслідків кризи.

Антикризові процедури – це комплекс процедур, спрямованих на збереження фінансової стабільності банку, підвищення рівня його платоспроможності та виведення із кризового стану

Аутсорсинг – метод оптимізації витрат і організаційної структури, який передбачає передачу на договірній основі частини певних бізнес-функцій або частин бізнес-процесу стороннім спеціалізованим компаніям або використання зовнішніх ресурсів компаній-підрядників для виконання діяльності, яка традиційно проводиться власним персоналом з використанням власних ресурсів.

Б

Балансовий прибуток - це загальна сума прибутку від усіх видів діяльності банку, яка відображається в балансі.

Банк - юридична особа, яка має виключне право на підставі ліцензії Національного банку України здійснювати у сукупності такі операції: залучення у вклади грошових коштів фізичних і юридичних осіб та розміщення зазначених коштів від свого імені, на власних умовах та на власний ризик, відкриття і ведення банківських рахунків фізичних та юридичних осіб.

Банк з іноземним капіталом – це банк, у якому частка капіталу, що належить хоча б одному нерезиденту, перевищує 10 відсотків. Для створення банку з іноземним капіталом його засновники зобов'язані отримати попередній дозвіл Національного банку України.

Банківське регулювання – одна із функцій Національного банку України, яка полягає у створенні системи норм, що регулюють діяльність банків, визначають загальні принципи банківської діяльності, порядок здійснення банківського нагляду, відповідальність за порушення банківського законодавства.

Банківський нагляд - система контролю та активних впорядкованих дій Національного банку України, спрямованих на забезпечення дотримання банками та іншими особами, стосовно яких Національний банк України здійснює наглядову діяльність законодавства України і встановлених нормативів, з метою забезпечення стабільності банківської системи та захисту інтересів вкладників та кредиторів банку.

Безпека банків - система заходів, яка забезпечує захищеність інтересів власників, клієнтів, працівників і керівництва банку від зовнішніх та внутрішніх загроз.

Бенчмаркінг – систематична діяльність, націлена на пошук і оцінку кращих параметрів бізнес-практики та навчання співробітників на цих прикладах, який є попереджувальним інструментом в антикризовому управлінні.

Бенчмаркінг – це процес виявлення, дослідження, запозичення та адаптації передового досвіду підприємств однієї галузі, а також підприємств інших галузей (“out-of-box”) з метою розвитку.

Біржовий індекс (також Індекс акцій) — середній показник біржової активності, який узагальнює динаміку цін на цінні папери і свідчить про зміни в рівні цін за певний час.

В

Великі кредити – це кредити, які перевищують 10% регулятивного капіталу банку.

Високоліквідні активи – це активи, які не приносять банку дохід, але необхідні для розрахунків за зобов'язаннями. До них відносяться: касова готівка і банківські метали; кошти до запитання у НБУ; кошти до запитання в інших банках; строкові депозити у НБУ.

Витрати банку – це зменшення економічної вигоди в звітному періоді унаслідок проведення банком фінансово-господарських операцій у вигляді вибуття (зменшення) активів або збільшення зобов'язань, яке приводить до зменшення власного капіталу (за винятком зменшення капіталу унаслідок його вилучення або розподілу між власниками).

Відмивання грошей – це обробка доходів, отриманих злочинним шляхом, з метою укриття їх незаконного походження і використання у легальній економіці.

Власний капітал - грошові кошти, внесені акціонерами (засновниками банку), а також кошти, утворені в процесі подальшої діяльності банку. Власний капітал банку поділяється на капітал-брутто та капітал-нетто.

Власний капітал-брутто – це сума всіх фондів банку та нерозподіленого прибутку за балансом.

Власний капітал-нетто – це капітал-брутто за мінусом вкладень банку в господарську діяльність підприємств та організацій, акцій акціонерних товариств, витрат майбутніх періодів, відвернених коштів.

Внутрішній фінансовий моніторинг – це сукупність заходів, які здійснюються суб'єктами первинного фінансового моніторингу, з виявлення фінансових операцій, що підлягають внутрішньому фінансовому моніторингу, із застосуванням підходу, що ґрунтується на проведенні оцінки ризиків легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму; ведення обліку таких операцій та відомостей про їх учасників; подання інформації Спеціально уповноваженому органу про операції, що мають високий ступінь ризику легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму, а також додаткової інформації про фінансові операції та їх учасників, що стали об'єктом фінансового моніторингу з боку Спеціально уповноваженого органу.

Вторинні резерви, або «некасові» високоліквідні дохідні активи, — це цінні папери, які можуть бути оперативно реалізовані на грошовому ринку і перетворитися в грошову форму, тобто в первинні резерви з мінімальною втратою їх вартості.

Г

Грошово-кредитна політика – комплекс заходів у сфері грошового обігу та кредиту, спрямованих на забезпечення стабільності грошової одиниці України шляхом використання визначених Законом «Про Національний банк України» засобів і методів. Відповідно до ст.25 Закону України «Про Національний банк України» основними економічними засобами та методами *Г.к.п.* є регулювання обсягу грошової маси через: 1) визначення та регулювання норм обов'язкових резервів для комерційних банків; 2) процентну політику; 3) рефінансування комерційних банків; 4) управління золотовалютними резервами; 5) операції з цінними паперами (крім цінних паперів, що підтверджують корпоративні права), в т. ч. з казначейськими зобов'язаннями, на відкритому ринку; 6) регулювання імпорту та експорту капіталу; 7) емісію власних боргових зобов'язань і операції з ними.

Грошово-кредитні зобов'язання - валюта в обігу, фінансові вимоги до Національного банку України, за винятком зобов'язань Національного банку України перед Кабінетом Міністрів України та міжнародними фінансовими організаціями

Д

Депозити - це грошові кошти у готівковій або безготівковій формі, у національній або іноземній валюті, що передані банку власниками, або третьою особою за дорученням та за рахунок власника для зберігання на певних умовах.

Державні цінні папери - це державні зобов'язання, що випускаються в документарній або електронній формах центральним урядом, місцевими органами влади і окремими державними підприємствами з метою розміщення позик і мобілізації грошових ресурсів у відповідні бюджети.

Діагностика – це категорія антикризового управління, яка характеризується специфічним порядком зв'язків, структурою, функціями. Метою діагностики в антикризовому управлінні є своєчасне виявлення ознак і природи кризи, а також локалізація небажаного впливу.

Діагностика стійкості банківської системи – це аналіз та оцінка ситуації в національній банківській системі, а також виявлення позитивних або негативних чинників, які зумовлюють зміни в банківській системі в подальшому.

Ділова активність — це мотивований на макро- і мікрорівні процес управління ефективністю господарської діяльності суб'єктів економічних відносин, спрямований на забезпечення його розвитку, збільшення трудової зайнятості й ефективне використання всіх видів ресурсів з метою досягнення ринкової конкурентоспроможності й формування сучасного інноваційно-інвестиційного потенціалу суб'єктів ринкових відносин і національної економіки в цілому.

Доходи банку – це збільшення економічної вигоди впродовж звітного періоду в результаті реалізації банківського продукту і проведення інших господарських операцій у формі приливу або збільшення активів або зменшення зобов'язань, які приводять до збільшення власного капіталу, окрім зобов'язань, пов'язаних з

внесками акціонерів (або реалізацією додаткової кількості акцій).

Доходні активи - це активи, що приносять дохід у формі процента чи комісії, і утворюють прибуток банку.

Е

Економічні нормативи діяльності банків – показники, встановлені Національним банком України з метою регулювання банківської діяльності на основі безвиїзного нагляду для здійснення моніторингу діяльності окремих банків і банківської системи в цілому. Національний банк України встановлює наступні економічні нормативи, що є обов'язковими до виконання всіма банками:

1. Нормативи капіталу: мінімального розміру регулятивного капіталу – Н1 (120 млн. грн.); достатності (адекватності) регулятивного капіталу – Н2 (не менше 10%); (коефіцієнт) співвідношення регулятивного капіталу до сукупних активів (Н3) – Н3 (не менше 9%);(коефіцієнт) співвідношення регулятивного капіталу до зобов'язань (Н3-1) (не менше 10%).

2. Нормативи ліквідності: миттєва ліквідність – Н4 (не менше 20%); поточна ліквідність – Н5 (не менше 40%); короткострокова ліквідність – Н6 (не менше 60%).

3. Нормативи кредитного ризику: максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента – Н7 (не більше 25%); великих кредитних ризиків – Н8 (не більше 8-ми кратного розміру регулятивного капіталу); максимального розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих одному інсайдеру – Н9 (не більше 5%); максимального сукупного розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих інсайдерам – Н10 (не більше 30%).

4. Нормативи інвестування: інвестування в цінні папери окремо за кожною установою – Н11 (не більше 15%); загальної суми інвестування – Н12 (не більше 60%).

Економічний потенціал комерційного банку - сукупна здатність наявних економічних ресурсів виробити такий обсяг банківських продуктів і послуг, який

дозволить максимізувати прибуток з урахуванням досягнення необхідного рівня їх надійності.

Ефективність – показник того, наскільки успішно менеджери і співробітники банку забезпечували перевищення темпів зростання своїх доходів і прибили над темпами зростання операційних витрат.

Ефективне управління банком – своєчасне передбачення змін, пристосування до них і контроль процесів перетворень та розвитку для блага клієнтів, акціонерів, службовців, окремих соціальних груп і суспільства в цілому. Воно також має на увазі постійне зміцнення сильних сторін, реалізацію знову відкриваються можливостей, а також зменшення ризиків, усунення небезпечних ситуацій і ліквідацію слабких місць. Це ефективне управління його фінансовими, трудовими та матеріальними ресурсами.

Залучені кошти - кошти, прямо або опосередковано отримані на зворотній основі від фізичних осіб та/або юридичних осіб, отримані залишки фінансових активів, які виникли в результаті здійснення звичайної господарської діяльності в інтересах цих осіб. До залучених коштів не належать кошти, отримані у вигляді внесків до капіталу кредитної установи, у тому числі субординований капітал, отримані від кредитних установ за кредитними договорами, а також кошти, отримані з місцевих та державних бюджетів фінансовими установами - юридичними особами публічного права

До зобов'язань відносяться:

- кошти до запитання;
- кредити, які одержані від НБУ та інших банків;
- кошти бюджету України;
- строкові депозити інших банків і клієнтів;
- цінні папери власного боргу, емітовані банком;
- зобов'язання і вимоги за всіма видами гарантій, порук, авалів;
- зобов'язання з кредитування, що надані клієнтам і банкам.

До короткострокових зобов'язань відносяться:

- кошти до запитання;

- короткострокові кредити, які одержані від НБУ та інших банків;
- кошти бюджету України;
- короткострокові депозити інших банків і клієнтів;
- короткострокові цінні папери власного боргу, емітовані банком;
- зобов'язання і вимоги за всіма видами гарантій, порук, авалів;
- зобов'язання з кредитування, що надані клієнтам і банкам.

I

Інвестиційні вкладення - вкладення капіталу (майнових та інтелектуальних цінностей) в об'єкти підприємницького та іншого видів діяльності з метою його подальшого збільшення, отримання соціального, економічного та ін. ефекту.

Індикатори фінансової стійкості – показники поточного фінансового стану та стійкості фінансових установ країни та їх контрагентів із сектору корпорацій та сектору домашніх господарств.

Інсайдер – особа, яка завдяки своєму службовому становищу або спорідненим зв'язкам має доступ до конфіденційної інформації про діяльність банку, що недоступна широкій громадськості, та може використати її у власних цілях з метою збагачення, одержання неконкурентних переваг, привілеїв тощо.

Інші ліквідні активи — надані банком кредити та інші платежі, до погашення яких залишилися не більш одного місяця.

Іпотечний житловий кредит – довгостроковий кредит, що надається фізичній особі, товариству співвласників квартир або житловому кооперативу для фінансування витрат, пов'язаних з будівництвом або придбанням квартири чи житлового будинку (з урахуванням землі, що знаходиться під таким житловим будинком, чи присадибної ділянки), які надаються у власність позичальника з прийняттям кредитором такого житла (землі, що знаходиться під ним, чи присадибної ділянки) під заставу.

К

Капітал регулятивний - сукупність основного та додаткового капіталів, складові яких визначаються цим Законом та нормативно-правовими актами Національного банку України.

Капітал балансовий - залишкова балансова вартість активів банку після вирахування всіх його зобов'язань.

Капітал першого рівня – базовий капітал, що складається з оплаченого статутного капіталу (крім акцій банку, викуплених в акціонерів), резервного капіталу, не розподілених прибутків та інших фондів. Відповідно до міжнародних стандартів, із капіталу першого рівня вираховують нематеріальні активи (патенти, боргові зобов'язання інших підприємств та ін.).

Капітал підписний - величина капіталу, на яку отримано письмові зобов'язання акціонерів (пайовиків) банку на внесення коштів за підпискою на акції (паї).

Капіталізовані активи - майно та майнові права, які набуті на доходи.

Капітальна стійкість банку – обсяг власного капіталу, що забезпечує достатню суму грошових коштів, яку при необхідності можна використати для повернення депозитів, сформувати резерв для погашення непередбачених збитків чи боргів. Власний капітал банку є також джерелом фінансування розвитку банку, подолання негативних ситуацій, зумовлених форс-мажорними обставинами, запорукою необхідного реагування на кон'юнктуру кредитного ринку.

Коефіцієнти оборотності - система показників фінансової активності банку, яка характеризує наскільки швидко сформовані ресурси обертаються в процесі його діяльності

Короткострокові зобов'язання (short-term or current liabilities) - це зобов'язання, які повинні бути виконані протягом року або звичайного операційного циклу компанії в залежності від того, який період довше.

Кредитний портфель – сукупність усіх банківських позик, що структуровані за певними параметрами відповідно до завдань визначеної банком кредитної політики. Обсяг К.п. Оцінюється за балансовою вартістю всіх кредитів банку, в т.ч. Прострочених, пролонгованих і сумнівних. У структурі балансу банку

кредитний портфель розглядається як єдине ціле та складова частина активів банку, яка має свій рівень доходності та відповідний рівень ризику.

Кредитний ризик - невизначеність фінансового результату банку, внаслідок можливих втрат, зумовлених нездатністю позичальників (юридичні та фізичні особи) погашати в зумовлені кредитними договорами терміни основну суму кредиту та нараховані за ним відсотки.

Л

Ліквідні активи - 1. Засоби, які можна легко реалізувати, перетворивши їх у гроші. До Л.а. Належать: самі гроші, золото, короткотермінові державні цінні папери, кошти на поточних рахунках (до запитання) в банках, акції, облігації, векселі, що можуть бути проданими, майнові цінності, які можна швидко продати, векселі, за якими настав строк оплати. 2. Кошти, які можуть бути використані для погашення боргових зобов'язань.

Ліквідність банку – спроможність окремої установи чи системи в цілому забезпечувати своєчасність, повноту та безперервність виконання усіх своїх грошових зобов'язань (від лат. liquidus – рідкий, текучий). Л. розглядають як багаторівневу систему категорій, яка об'єднує поняття: 1) Л. банківської системи; 2) Л. банку; 3) Л. балансу банку (Л. активів, Л. пасивів); 4) Л. окремих фінансових інструментів тощо. Л. банку – це його спроможність забезпечувати своєчасне виконання своїх грошових зобов'язань, завдяки збалансованості міжстроками та сумами погашення розміщених активів і строками та сумами виконання зобов'язань, а також строками та сумами інших джерел і напрямів використання коштів. З метою підтримання Л. банк повинен мати певний резерв коштів для виконання непередбачених зобов'язань, які можуть бути обумовлені як змінами стану грошового ринку, так і фінансовим станом клієнтів або банків-партнерів. Л. банку слід розглядати як здатність банку виконувати свої зобов'язання не тільки своєчасно, але й без суттєвих втрат. Можливість забезпечення Л. банку пов'язана з наявністю надійної капітальної бази; високою якістю активів і депозитів, їх збалансованістю за строками;

помірною залежністю від зовнішніх джерел; позитивним іміджем банку; високим рівнем менеджменту тощо. Л. балансу банку характеризується співвідношенням окремих статей активу та пасиву балансу з метою порівняння їх значень зівстановленими нормативами. Л. балансу банку є основним фактором підтримання належного рівня Л. банку. Баланс банку вважають Л., якщо термінові зобов'язання за пасивами можна швидко покрити за рахунок реалізації активів.

Під Л. активів розуміють їх здатність перетворюватися у грошову форму під час реалізації або внаслідок погашення зобов'язань позичальником. Ступінь Л. того чи іншого виду активів залежить від їх призначення. До ліквідних активів відносяться:

- готівкові кошти і банківські метали;
- кошти до запитання в НБУ та в інших банках;
- короткострокові депозити в НБУ та в інших банках;
- короткострокові кредити, надані іншим банкам.

Л. пасивів забезпечується наявністю їх стабільних джерел, не чутливих до коливань відсоткових ставок. До ліквідних пасивів належать залишки на поточних рахунках постійних клієнтів банку, кредити, отримані від міжнародних фінансових організацій, кошти, одержані від емісії довгострокових облігацій банку тощо.

На мікрорівні ліквідність є спроможністю окремого банку своєчасно й у повному обсязі виконувати всі свої грошові зобов'язання та забезпечити розвиток банку на основі нарощення обсягів його операцій.

На макрорівні ліквідність – це динамічний стан банківської системи, який забезпечує своєчасність, повноту і безперервність виконання усіх її грошових зобов'язань та достатність коштів відповідно до потреб розвитку економіки.

М

Макропруденційна політика – це комплекс превентивних заходів, націлених на мінімізацію ризику системної фінансової кризи, тобто ризику виникнення

ситуації, у якій значна частина фінансового ринку визначається як неплатоспроможна або неліквідна, у результаті чого учасники ринку не можуть продовжувати діяти без підтримки грошової влади та органів нагляду.

Макропруденційне регулювання – це постійний процес, в межах якого відбувається мінімізація масштабу системного ризику, викликаного настанням макро- і мікро- ризиків, що впливають на банківську систему і на реальну економіку, що досягається шляхом узгодженості в діях, які приймаються регулятором, шляхом зниження проциклічності фінансової системи та простеження за взаємозв'язками між фінансовими інституціями.

Малоліквідні активи — позикові активи, до погашення яких залишилися більше 1 місяця.

Методи хеджування базуються на проведенні операцій з похідними фінансовими інструментами (деривативами) на строкових фінансових ринках. Необхідною умовою здійснення операцій хеджування є активно діючий строковий ринок, який створює можливості для проведення фінансових операцій у будь-який час і в будь-яких обсягах.

Методологія забезпечення фінансової стійкості банків – це система принципів, методів та способів, які необхідні для побудови піраміди управління фінансовою стійкістю.

Міжбанківські кредити - це позичковий капітал комерційного банку, що передається іншому банку у тимчасове користування на умовах повернення і платності.

Н

Недоходні активи – це основні засоби і нематеріальні активи, капіталовкладення, товарно-матеріальні цінності.

Неліквідні активи - це прострочена і сумнівна заборгованість по кредитах.

Низьколіквідні активи - це пролонгована і дебіторська заборгованість.

Неочікувані збитки – це збитки, які можуть виникнути в майбутньому і суму яких на дату балансу достовірно оцінити неможливо, однак які можна оцінити приблизно, з досвіту минулої роботи.

Неплатоспроможність банку - неспроможність банку своєчасно та в повному обсязі виконати законні вимоги кредиторів через відсутність коштів або зменшення розміру капіталу банку до суми, що становить менше однієї третини мінімального розміру регулятивного капіталу банку.

Нереалізовані доходи/витрати - доходи/витрати від переоцінки фінансових активів та зобов'язань, монетарного золота та банківських металів, а також доходи/витрати від купівлі іноземної валюти, монетарного золота та банківських металів, якщо такі операції здійснюються не за офіційним валютним курсом.

Нерозподілений прибуток – вид банківського капіталу, що є чистим прибутком банку, який був залишений в банку, а не розподілений серед акціонерів у вигляді дивідендів.

Низьколіквідні активи - пролонгована і дебіторська заборгованість.

1. Норматив миттєвої ліквідності (Н4).

$$H4 = (K_{кр} + K_{ка}) / Пр \times 100\%, \text{ де}$$

$K_{кр}$ – кошти на кореспондентському рахунку;

$K_{ка}$ – кошти в касі;

$Пр$ - поточні рахунки.

Нормативне значення показника Н4 повинне бути не менше ніж 20%.

2. Норматив поточної ліквідності (Н5).

$$H5 = A / З \times 100\%, \text{ де}$$

A – активи первинної і вторинної ліквідності;

$З$ – зобов'язання банку.

Для розрахунку нормативу враховуються вимоги і зобов'язання банку з кінцевим терміном погашення до 30 днів (включно).

До активів первинної і вторинної ліквідності відносяться:

- готівкові кошти і банківські метали;

- кошти до запитання в НБУ і в інших банках;

- строкові депозити в НБУ і в інших банках;
- боргові цінні папери, які рефінансуються і емітовані НБУ, в портфелі банку на продаж та інвестиції;
- боргові цінні папери в портфелі банку на продаж та інвестиції;
- надані кредити.

До зобов'язань відносяться:

- кошти до запитання;
- кредити, які одержані від НБУ та інших банків;
- кошти бюджету України;
- строкові депозити інших банків і клієнтів;
- цінні папери власного боргу, емітовані банком;
- зобов'язання і вимоги за всіма видами гарантій, порук, авалів;
- зобов'язання з кредитування, що надані клієнтам і банкам.

Нормативне значення показника Н5 має бути не менше ніж 40%

3. Норматив короткострокової ліквідності (Н6).

$$H_6 = \frac{A}{Z} \times 100, \text{ де}$$

(34)

A – ліквідні активи;

Z – короткострокові зобов'язання банку.

Для розрахунку нормативу враховуються ліквідні активи і короткострокові зобов'язання банку з початковим терміном погашення до одного року.

До ліквідних активів відносяться:

- готівкові кошти і банківські метали;
- кошти до запитання в НБУ та в інших банках;
- короткострокові депозити в НБУ та в інших банках;
- короткострокові кредити, надані іншим банкам.

До короткострокових зобов'язань відносяться:

- кошти до запитання;
- короткострокові кредити, які одержані від НБУ та інших банків;
- кошти бюджету України;
- короткострокові депозити інших банків і клієнтів;
- короткострокові цінні папери власного боргу, емітовані банком;
- зобов'язання і вимоги за всіма видами гарантій, порук, авалів;
- зобов'язання з кредитування, що надані клієнтам і банкам.

Нормативне значення показника Н6 повинне бути не менше, ніж 60%.

О

Облікова політика банку – сукупність визначених у межах чинного законодавства принципів, методів і процедур, які використовує банк для ведення бухгалтерського обліку, складання і подання фінансової звітності.

Облікова ставка – один із монетарних інструментів, за допомогою якого Національний банк України встановлює для банків та інших суб'єктів грошово-кредитного ринку орієнтир щодо вартості залучених і розміщених грошових коштів на відповідний період. О.с. Є базовою процентною ставкою щодо інших процентних ставок Національного банку України. О.с. Використовується Національним банком України одночасно як засіб реалізації грошово-кредитної політики та орієнтир ціни на гроші. Динаміка О.с. Характеризує основні напрями змін грошово-кредитного регулювання. Рівень і характер змін О.с. Залежить від тенденцій економічного розвитку країни, макроекономічних і бюджетних процесів, стану грошово-кредитного ринку тощо. О.с. Має підтримуватися на позитивному рівні щодо прогнозованого рівня інфляції, який визначається Кабінетом міністрів України на відповідний рік і враховується при складанні державного бюджету. О.с. Є найнижчою ставкою серед процентних ставок, за якими Національний банк України може підтримувати ліквідність банків. Розмір О.с. Затверджується рішенням Правління Національного банку України.

Обов'язковий фінансовий моніторинг – це сукупність заходів, які здійснюються суб'єктами первинного фінансового моніторингу, з виявлення

фінансових операцій, що підлягають обов'язковому фінансовому моніторингу, ідентифікація учасників цих операцій та вивчення їх діяльності, ведення обліку операцій, обов'язкове звітування про них до Спеціально уповноваженого органу, а також подання додаткової інформації про фінансові операції та їх учасників, що стали об'єктом фінансового моніторингу з боку Спеціально уповноваженого органу.

Обов'язкові резерви – один із монетарних інструментів для регулювання обсягів грошової маси в обігу та управління грошово-кредитним ринком. Обов'язковому резервуванню підлягають усі залучені банком кошти, за винятком коштів, залучених від банків-резидентів, міжнародних фінансових організацій та коштів, залучених на умовах субординованого боргу.

Операційний дохід - надходження, отримані банком у результаті здійснення операцій чи надання послуг своїм клієнтам. О.д. складаються з процентних (отримані проценти) та непроцентних (чисте позитивне сальдо) доходів від торговельних операцій на валютному ринку та ринку цінних паперів; дивідендів; доходів від фінансового лізингу; отриманих штрафів тощо. До складу О.д. не включають доходи, отримані від продажу основних засобів, доходи неопераційних підрозділів (ідальні, гуртожитки), штрафи та пені, отримані за господарськими операціями.

П

Пасиви - операції, завдяки яким банки формують свої фінансові ресурси у вигляді власних, залучених і емітованих коштів для проведення кредитних та інших активних операцій.

Первинні резерви — це всі касові активи, кошти на кореспондентському рахунку в НБУ.

Первинні та вторинні резерви складають високоліквідні активи.

За ступенем прибутковості активи діляться на групи:

- активи, що приносять дохід: кредити, депозити в інших банках, вкладення в цінні папери;

- активи, що приносять менш значний дохід: факторинг, лізинг, участь у промисловому інвестуванні, в діяльності інших господарських структур, кошти на коррахунках в інших банках;
- активи, що не мають постійної дохідності, але за певних умов можуть приносити дохід: прострочені позики, касова готівка, векселі, не оплачені в термін і опротестовані;
- активи, що не приносять дохід: основні засоби та ін.

Платоспроможність - спроможність банку виконати законні вимоги кредиторів.

П. характеризується рівнем забезпеченості фінансових зобов'язань банку власним капіталом. Коефіцієнт П. банку розраховується як відношення власного капіталу банку до активів, зважених на ризик. Неплатоспроможність банку визначається як його неспроможність протягом одного місяця в повному обсязі виконати законні вимоги кредиторів через відсутність коштів або зменшення розміру капіталу банку до суми, що становить менше третини суми, встановленої Національним банком як мінімально необхідної. Поняття П., як і поняття ліквідності характеризують здатність банку виконувати свої фінансові зобов'язання. Відмінність полягає в тому, що П. передбачає виконання зобов'язань за рахунок власного капіталу, тоді як ліквідність – повне виконання всіх зобов'язань банківської установи.

Показник короткострокової ліквідності - покриття високоліквідними і ліквідним активами поточних коштів клієнтів.

Оптимальне значення показника:

- для національної валюти – на рівні 40-50%;
- для іноземної валюти – 20-30%.

Показник довгострокової ліквідності - покриття терміновими пасивами термінових активів.

Портфель цінних паперів - це сукупність придбаних (отриманих) банком сторонніх цінних паперів, право володіти, користуватися та розпоряджатися якими належить банкові.

Поточні зобов'язання - зобов'язання банку з кінцевим строком повернення до 30-ти днів.

Похідні фінансові інструменти (деривативи) – фінансові контракти або фінансові інструменти, що походять із (базуються на) інших фінансових інструментів(ах), які називають базовими інструментами. Основою такого фінансового інструменту (контракту) можуть бути активи (наприклад, товари, акції, житлові застави, нерухоме майно, облігації, позики), індекси (на відсоткові ставки, валютні курси, фондові індекси, індекси споживчих цін) або інші умови. Кредитні деривативи походять від позик, облігацій чи інших форм кредитування. До П.ф.і. відносять: 1) інструменти, розрахунки за якими провадитимуться у майбутньому; 2) інструменти, вартість яких змінюється внаслідок змін відсоткової ставки, курсу цінних паперів, валютного курсу, індексу цін, кредитного рейтингу (індексу) або інших змінних, що є базисними; 3) інструменти, які не потребують початкових інвестицій. Основними видами П.ф.і. є форварди, ф'ючерси, опціони та свопи. П.ф.і. поділяють на умовні (біржові та позабіржові опціони, а також різні види страхування контрактів) і безумовні (ф'ючерси, форварди та свопи).

Прибутковість банку – показник діяльності банку, що відображає прибуток, який заробив банк, використовуючи ресурси, що знаходяться в його розпорядженні, для надання послуг.

Процентні доходи - складаються з доходів від коштів, розміщених в інших банках, плати за кредит, наданий суб'єктам господарської діяльності і фізичним особам, за інші види кредиту та з доходу від інвестиційних цінних паперів.

Процентні витрати - витрати, які обчислюються пропорційно в часі, впливають на фінансовий результат діяльності банку. До них належать:

- витрати за кредитами і депозитами та за іншими процентними фінансовими інструментами, в тому числі за цінними паперами з фіксованим прибутком, що так чи інакше підраховані;
- витрати у вигляді амортизації премії за цінними паперами;

- комісійні, подібні за природою до процентів. Наприклад, витрати за розміщення коштів у вигляді позики або за зобов'язання її надати, що визначаються пропорційно до часу і суми зобов'язання.

Простроченою позикою вважається така позика, очікуваний платіж за якою не надійшов повністю або частково на дату, визначену графіком оплат згідно з умовами кредитної угоди.

Процентна ставка за депозитом – процентна ставка, яку банк виплачує власнику депозиту. Її ще називають депозитною ставкою. Розмір процентної ставки за депозитом визначається депозитним договором (угодою) і залежить від строку депозиту (терміновий, до запитання), виду валюти, суми депозиту та суми мінімального поповнення, виду вкладника (фізична особа, суб'єкт господарювання), а також від порядку виплати доходу. Проценти на банківський вклад нараховуються від дня, наступного за днем надходження вкладу в банк, до дня, який передує його поверненню вкладникові або списанню з рахунка вкладника з інших підстав.

Р

Ресурсна база - це сукупність грошових коштів, які знаходяться у розпорядженні банку і використовуються ним для здійснення кредитних, інвестиційних та інших активних операцій.

Ризик – це об'єктивно-суб'єктивна категорія, яка стосується діяльності суб'єктів, пов'язаної з подоланням невизначеності й конфліктності в ситуації неминучого вибору.

Ризик-менеджмент уявляє собою сукупність взаємопов'язаних та взаємозалежних елементів, кінцевою метою існування яких є мінімізація ризиків.

Ризик-орієнтований підхід до внутрішнього аудиту/контролю – це сучасний підхід до побудови ризик-сфокусованого внутрішнього аудиту, спрямованого на сприяння досягненню стратегічних цілей організації через посилення взаємодії з

ризик-менеджментом в частині методологій, технологій та внутрішніх комунікацій.

Робочі активи - в комерційних банках кошти на кореспондентському рахунку, в касі, вкладені в майно, розміщені в інших банках, цінних паперах, надані кредити та інші активи, що дають дохід банку.

С

Система ризик-менеджменту – це процес прийняття рішень, подальший моніторинг ризикових позицій, їх хеджування, порядок взаємодії суб'єктів, які сприяють забезпеченню фінансової стійкості банківської системи, та контроль за прийнятими ризиками

Система управління ризиками – це науково-методичний комплекс заходів щодо управління банками, спрямований на виявлення та оцінку ризику, використання специфічних прийомів і методів з метою створення умов для стійкого функціонування, максимізації власного капіталу, виконання вимог клієнтів і партнерів та забезпечення прибуткової діяльності.

Система являє собою множину елементів, що знаходяться у взаємодії, відносинах, зв'язках та завдяки цьому являє собою цілісність

Системний підхід уявляє собою всебічний підхід, який фокусує увагу не тільки на банківській системі, а і на навколишньому середовищі.

Спред процентний – різниця між середньозваженою ставкою доходності процентних активів банку та середньозваженою ставкою витратності його процентних зобов'язань. С. Свідчить про реальну здатність банку до управління процентними ставками за своїми інструментами.

Стабільність банківської системи – комплексна характеристика стану банківської системи, при якому реалізується її сутність і призначення в економічній системі країни, адекватно та ефективно виконуються її функції, а також забезпечується спроможність підтримувати рівновагу та відновлювати стан після зовнішніх потрясінь чи посилення диспропорцій, будь-яких відхилень від безпечних параметрів, спричинених кризовими явищами (спадом економіки,

фінансовою кризою, трансформацією економіки тощо). С.б.с. характеризується надійністю, збалансованістю та пропорційністю функціонування її структурних елементів, здатністю зберігати стійку рівновагу та надійність протягом тривалого часу.

Статутний капітал - вартість вкладів акціонерів (засновників, учасників) банку, внесених з метою формування його активів для початку чи подальшої банківської діяльності, а також гарантування інтересів вкладників та кредиторів банку.

Стратегічний ризик – наявний або потенційний ризик для надходжень та капіталу, який виникає через неправильні управлінські рішення, неналежну реалізацію рішень і неадекватне реагування на зміни в бізнес-середовищі. Цей ризик виникає внаслідок несумісності: стратегічних цілей банку; бізнес-стратегій, розроблених для досягнення цих цілей; ресурсів, задіяних для досягнення цих цілей; якості їх реалізації.

Стратегія трансформації – це банківська стратегія, при якій ресурси купуються на короткостроковому ринку, де вони дешевше і продаються на довгостроковому ринку, де вони дорожче.

Стратегія управління фінансовою стійкістю банків – це система комплементарних рішень щодо вибору норм, орієнтирів, напрямків, засобів і правил, які забезпечують управління системоутворюючими складовими фінансової стійкості, які згруповані у підсистеми: методологічна база забезпечення фінансової стійкості, фінансова безпека, система антикризового управління, управління ризиками.

Стрес-тестування – метод кількісної оцінки ризику, який полягає у визначенні величини неузгодженої позиції, яка наражає банк на ризик та у визначенні шоквої величини зміни зовнішнього фактора – валютного курсу, процентної ставки тощо. Поєднання цих величин дає уявлення про те, яку суму збитків чи доходів отримає банк, якщо події розвиватимуться за закладеними припущеннями. С.-т. широко використовується для оцінки кредитного ризику,

ризиків ліквідності, валютного ризику, ризику зміни процентної ставки та вартості активів.

Строкові депозити - це зобов'язання, які мають певний строк. Це кошти, що зберігаються на депозитних рахунках у банку протягом строку, визначеного у депозитній угоді.

Строкові депозити – це зобов'язання, які мають певний строк. Це кошти, що зберігаються на депозитних рахунках у банку протягом строку, визначеного у депозитній угоді. Внески на визначений строк розміщуються у великих сумах. Банки виплачують за строковими депозитами більш високий відсоток, ніж за депозитами до запитання. Збереження коштів на строкових депозитах вигідно як клієнту, так і банку

Т

Твінінг – це угода з надійним іноземним банком про операційну реструктуризацію. Угода про твінінг використовується у країнах з перехідною економікою з метою подальших вкладень капіталу банком-партнером

Ф

Фінансова безпека банків – розробка комплексу заходів щодо протидії негативному впливу потенційних загроз на процес забезпечення фінансової стійкості та стабільного функціонування банків

Фінансова безпека банку – це сукупність умов, за яких потенційно небезпечні для фінансового стану комерційного банку дії чи обставини, попереджені чи зведені до такого рівня, за якого вони не здатні завдавати шкоди встановленому порядку функціонування банку, збереженню й відтворенню його майна та інфраструктури і перешкоджати досягненню банком статутних цілей; стан захищеності фінансових інтересів комерційного банку, його фінансової стійкості, а також середовища, в якому він функціонує.

Фінансова стійкість – це такий стан фінансової системи за якого вона працює без серйозних збоїв або небажаних наслідків для теперішнього та майбутнього розвитку економіки в цілому, демонструючи високий ступінь стійкості до шоків.

Фінансова стійкість банків – це здатність банку протистояти дії негативних зовнішніх та внутрішніх чинників, з метою мінімізації ризиків для збереження максимальної ефективності банківської діяльності в умовах циклічності, позитивного та негативного впливу фінансової глобалізації, розширення взаємозв'язків між банками й іншими фінансовими посередниками, розвитку нових банківських технологій і продуктів.

Фінансова стійкість банківської системи – це її здатність як системного утворення у динамічних умовах ринкового середовища протистояти дії зовнішніх та внутрішніх загроз, забезпечувати надійність збереження та повернення вкладів юридичних і фізичних осіб, своєчасно виконувати власні зобов'язання з метою реалізації цільових орієнтирів грошово-кредитної політики та забезпечення фінансової безпеки держави.

Фінансове оздоровлення банку - відновлення платоспроможності банку та приведення фінансових показників його діяльності у відповідність із вимогами Національного банку України.

Фінансовий моніторинг банківської системи – це частина наглядових функцій центрального банку, основною метою його є забезпечення органів державного управління і банківської системи інформацією, що відображає результати діяльності банківської системи та вплив чинників, які визначають стійкість банківської системи.

Фінансово стабільний банк – банк, який дотримується у своїй діяльності економічних нормативів, встановлених нормативно-правовими актами Національного банку України, та має достатній обсяг капіталу для свого подальшого розвитку.

Фінансування тероризму – використання коштів із законних або незаконних джерел з метою фінансування майбутньої терористичної діяльності.

Ц

Цінова стабільність - збереження купівельної спроможності національної валюти шляхом підтримання у середньостроковій перспективі (від 3 до 5 років) низьких, стабільних темпів інфляції, що вимірюються індексом споживчих цін.

Ч

Чистий прибуток - прибуток, що залишився після сплати податків.

Чистий прибуток (Net Income) — частина балансового прибутку підприємства, що залишається в його розпорядженні після сплати податків, зборів, відрахувань і інших обов'язкових платежів до бюджету. Чистий прибуток використовується для збільшення оборотних коштів підприємства, формування фондів і резервів, і реінвестицій у виробництво.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

Нормативно-правова:

1. Методика розрахунку рівня економічної безпеки України : затверджена наказом Міністерства економіки України від 20 березня 2007 р. за №60. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [//http://www.me.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=97980&cat_id=38738](http://www.me.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=97980&cat_id=38738).
2. Методичні вказівки з інспектування банків «Система оцінки ризиків», схвалені постановою Правління Національного банку України від 15.03.2004 №104. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>.
3. Основні Принципи ефективного банківського нагляду [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://fg.dressost.ru>
4. Про банки і банківську діяльність [Електронний ресурс] : закон України від 07.12.2000 №2121–III / Офіційний сайт ВР України. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>. – Назва з домашньої сторінки Інтернету.
5. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення : закон України від 14.10.2014 № 1702-VII [Електронний ресурс] / Офіційний сайт ВР України. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>. – Назва з домашньої сторінки Інтернету.
6. Про здійснення банками фінансового моніторингу : постанова Правління Національного банку України від 26.06.2015, №419 [Електронний ресурс] / Офіційний сайт ВР України. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>. – Назва з домашньої сторінки Інтернету.
7. Про Національний банк України [Електронний ресурс] : закон України від 20.05.1999, №679–X / Офіційний сайт ВР України. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>. – Назва з домашньої сторінки Інтернету.

8. Про порядок регулювання діяльності банків в Україні [Електронний ресурс]: інструкція, затверджена постановою Правління НБУ від 28.08.2001 № 368 . – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0841-01>.
9. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг [Електронний ресурс] : закон України від 12.07.2001, № 2664–III / Офіційний сайт ВР України. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>. – Назва з домашньої сторінки Інтернету.
10. Сорок рекомендацій Групи з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей та фінансуванням тероризму (FATF) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.sdfm.gov.ua/content/File/Site_docs/2008/20.09.08/40_ukr_new-3.htm.
11. Про порядок визначення системно важливих банків [Електронний ресурс]: положення затверджена постановою Правління НБУ від 25.12.2014 № 863. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0863500-14>.

Навчально-наукова література:

1. Антикризисное управление : навч. посіб / [под ред. Е. М. Короткова]. – М.: ИНФРА, 2005. – 620 с.
2. Арбузов С.Г. Банківська енциклопедія / [С.Г. Арбузов, Ю.В. Колобов, В.І. Міщенко, С.В. Науменкова] – К.: Центр наукових досліджень Національного банку України, Знання, 2011. – 504 с.
3. Банківський нагляд : навч. посіб. / [В.І. Міщенко, А.П. Яценюк, В.В. Коваленко, О.Г. Коренева] ; за ред. Міщенко В.І. – К. : Знання, 2004. – 406 с.
4. Барановський О.І. Фінансова безпека : монографія / О.І. Барановський. – Інститут економічного прогнозування. – К. : Фенікс, 1999. – 338 с.
5. Барановський О.І. Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забезпечення) : монографія / О.І. Барановський. – К.: КНТЕУ, 2004. – 759с.

6. Бланк И.А. Управление финансовыми рисками / И.А. Бланк. – К. : Ника–Центр, 2005. – 600 с. – (Серия «Библиотека финансового менеджера». Вып. 12).
7. Бланк И.А. Финансовый менеджмент : учебный курс / И.А. Бланк. – [изд. второе, перераб. и доп.] – К. : Эльга, Ника–Центр, 2006. – 653 с.
8. Бобиль В. В. Фінансові ризики банків: теорія та практика управління в умовах кризи: монографія / В. В. Бобиль. – Дніпропетр. нац. ун-т залізн. трансп. ім. акад. В Лазаряна.- Дніпропетровськ, 2016. - 298 с.
9. Витлинский В.В. Кредитный риск коммерческого банка / В.В. Витлинский. – К : Знання, 2000. – 232 с.
10. Вітлінський В.В. Ризикологія в економіці та підприємництві : монографія / В.В. Вітлінський, Г.І. Великоіваненко. – К. : КНЕУ, 2004. – 480 с.
11. Вплив глобалізації на розвиток банківської системи України / за редакцією проф. Л.В. Кузнецової.- Одеса: Видавництво «Атлант, 2011. – 517 с.
12. Гамза В.А. Безопасность коммерческого банка : учеб.–практ. пособ. / В.А. Гамза, И.Б. Качук. – М. : Изд–ль Шумилова И.И., 2000. – 216 с.
13. Грошово–кредитна політика в Україні / В.С. Стельмах, А.О. Єпіфанов, В.І. Міщенко. – К. : Знання, 2000.– 305 с.– («Бібліотечка банкіра»).
14. Дзюблюк О.В. Фінансова стійкість банків як основа ефективного функціонування кредитної системи: монографія / О.В. Дзюблюк, Михайлюк Р.В. – Тернопіль, 2009. – 316с.
15. Діяльність банків на кредитному ринку в умовах асиметрії інформації: монографія / За редакцією проф. Кузнецової Л.В. – Одеса: ОНЕУ, 2015. – 289 с.
16. Діяльність банків у забезпеченні сталого розвитку фінансового ринку України: монографія / За ред. В.В. Коваленко. – Одеса: Видавництво «Атлант», 2014. – 358 с.
17. Енциклопедія банківської справи України / [ред. В.С. Стельмах]; Національний банк України, Інститут незалежних експертів. – К. : Молодь: Ін Юре, 2001. – 680 с.

18. Зверяков М. І. Антикризове управління фінансовою стійкістю банку в умовах економічних дисбалансів: монографія / М.І. Зверяков, О.М. Зверяков. – Одеса: ОНЕУ, 2015. – 418 с.
19. Зверяков М.І. Управління фінансовою стійкістю банків / М.І. Зверяков, В.В. Коваленко, О.С. Сергеева. – Одеса: Видавництво «Атлант», - 2014. – 485 с.
20. Зубок М. І. Безпека банківської діяльності : навч. посіб. / М.І. Зубок. – К. : КНЕУ, 2002. –190 с
21. Ивасенко А.Г. Банковские риски : учебн. пособ. / А.Г. Ивасенко. – М. : Вузовская книга, 1998. – 104 с.
22. Івченко І.Ю. Економічні ризики : навч. посіб. / Ю.І. Івченко. – К. : Центр навчальної літератури, 2004. – 304 с.
23. Іщенко О.О. Система індикаторів фінансової стійкості банку: зарубіжний досвід та вітчизняні реалії [Електронний ресурс] / О. Іщенко // електронне наук. фах. вид. «Ефективна економіка». - Дніпропетровськ, 2015. - №5. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/7opM&g=4094>.
24. Каплан Р.С. Организация, ориентированная на стратегию / Роберт С. Каплан, Дейвид П. Нортон / Пер. с англ. — М.: ЗАО «Олимп—Бизнес», 2003. – 416 с.
25. Коваленко В. В. Вплив монетарних чинників на позиціонування інфляційної складової у діяльності банків: методологічні та практичні аспекти оцінювання: монографія / В. В. Коваленко, С .В. Шепель. – Одеса: Атлант, 2015. – 242 с.
26. Коваленко В. В. Капіталізація банків: методи оцінювання та напрямки підвищення : монографія / В. В. Коваленко, К. Ф. Черкашина. – Суми : ДВНЗ “УАБС НБУ”, 2009. – 153 с.
27. Коваленко В. В. Міжнародний досвід у сфері запобігання та протидії відмиванню доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванню тероризму : монографія / В. В. Коваленко, С. О. Дмитров, А. В. Єжов. – Суми : УАБС НБУ, 2007. – 112 с.

28. Коваленко В.В. Антикризове фінансове управління в системі суб'єктів економічної діяльності: методи та інструменти оцінювання: монографія/ В.В. Коваленко, М.В. Суганяка, В.І. Фучеджи. – Одеса: Видавництво «Атлант», 2013. – 458с.
29. Коваленко В.В. Антикризове управління в забезпеченні фінансової стійкості банківської системи : монографія / В.В. Коваленко, О.В. Крухмаль. – Суми : УАБС НБУ, 2007. – 198 с.
30. Коваленко В.В. Банківське регулювання і нагляд: методологія та практика: монографія / За ред. В.В. Коваленко. – Одеса: Видавництво «Атлант», 2013. – 491 с.
31. Коваленко В.В. Банківський нагляд : навч. посіб. / В.В. Коваленко. – Суми : УАБС НБУ, 2007. – 262 с.
32. Коваленко В.В. Концептуальные основы безопасности банковской деятельности: монография / В.В. Коваленко. – LAMBERT: Academic Publishing. – Germany, 2013. – 81 с.
33. Коваленко В.В. Стратегічне управління фінансовою стійкістю банківської системи: методологія і практика : монографія / В.В. Коваленко. – Суми: ДВНЗ «УАБС НБУ», 2010. – 228с.
34. Коваленко В.В. Фінансовий моніторинг банків : навч. посіб. / В.В. Коваленко– Суми : Мрія–1 ЛТД, 2005. – 120 с.
35. Коваленко В.В. Функціональна достатність ресурсного потенціалу банків: методи оцінювання та напрями забезпечення : монографія / В.В. Коваленко, Ж.І. Торяник. – К. : УБС НБУ, 2010. – 158 с.
36. Кочетков В.М. Організація управління фінансовою стійкістю банку в ринкових умовах : монографія / В.М. Кочетков. – К. : Вид-во Європ. Університету, 2003. – 300 с.
37. Кредитна діяльність банків України: проблеми та перспективи розвитку: монографія / За ред. В.В. Коваленко. – Одеса: Видавництво «Атлант», 2015. – 217 с.

38. Любунь О.С. Банківський нагляд: Підручник / О.С. Любунь, К.С. Раєвський. – Київ: Центр навчальної літератури, 2005. – 416 с.
39. Лютий І.О. Банківські інститути в умовах глобалізації ринку фінансових послуг: монографія / І.О. Лютий, О.М. Юрчук. – К.: Знання, 2011. – 357 с.
40. Малашихина Н.Н. Риск–менеджмент : учеб. пособ. / Н.Н. Малашихина. – Ростов/н Д : Феникс, 2004. – 320 с.
41. Мескон Майкл Х. Основы менеджмента / Майкл Х. Мескон, Майкл Альберт, Франклин Хедоури ; [пер. с англ.]. – [3-е изд.]. – М. : И.Д. Вильямс, 2007. – 672 с.
42. Минцберг Г. Стратегический процесс / Г. Минцберг, Дж. Б. Куинн, С. Гошал ; [пер. с англ., под. ред. Ю. Н. Кантуревского]. – СПб : Изд-во ПИТЕР, 2001. – 688 с.
43. Минцберг Г. Школы стратегий / Г. Минцберг, Б. Альстред, Дж. Лемпел ; [пер. с англ., под. ред. Ю.Н. Кантуревского]. – СПб : Из-во ПИТЕР, 2000. – 336 с.
44. Науменкова С.В. Системи регулювання ринків фінансових послуг зарубіжних країн : навч. посіб. / С.В. Науменкова, В.І. Міщенко. – К.: Центр наукових досліджень НБУ, 2010. – 170 с.
45. Показатели финансовой устойчивости: руководство по составлению. – Вашингтон, округ Колумбия, США: Международный Валютный Фонд, 2007. – 312 с.
46. Регулювання діяльності банків в умовах глобальних викликів: монографія / за редакцією проф. Л.О. Примостки. – К.: КНЕУ, 2012. – 459 с.
47. Розвиток банківської системи в умовах формування нової архітектури фінансового ринку / За ред. В.В. Коваленко. – Одеса: Видавництво «Атлант», 2012. – 765 с.
48. Сарахман О.М. Банківський нагляд: Навчальний посібник / О.М. Сарахман, К.С. Раєвський, О.І. Скаско. – Львів: ЛБІ НБУ, 2005. – 286с.

49. Сенчагов В. Экономическая безопасность: состояние экономики, фондового рынка и банковской системы / В. Сенчагов // Вопросы экономики. – 1996. – №6. – С. 144–153.
50. Синки Дж. мл. Управление финансами в коммерческих банках / [пер. с англ. 4-го перераб.изд. ; под ред. Р.Я. Левиты, Б.С. Пинскера. М.: 1994, Catallaxy. — 820 с.
51. Старостіна А.О. Ризик–менеджмент: теорія та практика : навч. посіб. / А.О. Старостіна, В. А. Кравченко – К. : Політехніка, 2004. – 200 с.
52. Стратегічний менеджмент банку : навч. посіб. / С.М. Козьменко, Ф.І. Шпиг, І.В. Волошко. – Суми : ВТД Університетська книга, 2003. – 734 с.
53. Томпсон А.А. Стратегический менеджмент. Искусство разработки и реализации стратегии : учеб для вузов / А.А. Томпсон, А. Дж. Стрикленд ; [пер. с англ. ; под ред. Л.Г. Зайцева , М.И. Соколовой]. – М. : Банки и биржи, ЮНИТИ, 1998. – 557 с.
54. Туленков В.М. Сучасний менеджмент : (теорії, концепції, моделі) : [навч. посіб. для вузів] / В.М.Туленков, О.Г. Чувардинський, Ю.Ж. Шайгородський. – Полтава : Інтер Графіка, 2008. – 375 с.
55. Фатхутдинов Р.А. Стратегический менеджмент : учеб. для вузов / Р.А. Фатхутдинов. – [2-е изд., испр. и доп.]. – М. : Бизнес–школа Интел–синтез, 1998. – 416 с.
56. Фінансовий моніторинг в банку : навч. посіб. / [С.О. Дмитров, В.В.Коваленко, А.В. Єжов , О.М. Бережний] ; [за ред. С.О. Дмитрова, В.В. Коваленко]. – Суми : ВТД Університетська книга, 2008.– 336 с.
57. Шершньова З.Є. Стратегічне управління : підручник / З.Є. Шершньова. – [2-ге вид., перероб. і доп.]. – К.: КНЕУ, 2004. – 699 с.
58. Ярочкин В.И. Система безопасности фирмы / В.П. Ярочкин – [2-е изд.]. – М. : Изд-во Ось–89, 1998. – 192 с.

59. Lindgren, C.J. Bank Soundness and Macroeconomic Policy// C.J. Lindgren, G. Garcia, and M.I. Saal. – Washington : International Monetary Fund - 1996. – 215 p.
60. Markowitz H. M. Portfolio selection: efficient diversification of investmnts / H. M. Markowitz.–John Wiley & Sons, Inc., New York Chapman & Hall, Limited, London, 1959. – 341.
61. Minsky H. P. The Financial Instability Hypothesis: An Interpretation of Keynes and an Alternative to «Standard» Theory // Minsky H. P. - London: Macmillan – 1983.
62. Schendel D.E.Business Policy or Strategic Management: a Broader View for an Emerging Discipline / D.E Schendel., K.J. Hatten ; Academy of Management Proceedings. – August. – 1972. – 371 p.
63. The ESRB handbook on operationalising Macro-prudential policy in the banking sector. Retrieved from https://www.esrb.europa.eu/pub/pdf/other/140303_esrb_handbook_mp.en.pdf

ДОДАТКИ

Додаток А

Розшифрування акронімів назв інструментів моніторингу та оцінки
фінансової стійкості

Назва (акронім) інструменту моніторингу	Компоненти акроніму	Переклад компонентів акроніму
BAKIS	з нім. Bankaufsichtliches Informationssystem	Інформаційна система банківського нагляду
BOPEC	з англ. Bank subsidiaries covered by the bank deposit insurance fund, Other subsidiaries, Parent company, Earnings, Capital	Дочірній банк, забезпечений банківським страховим фондом, інші небанківські дочірні компанії, материнська компанія, доходи, капітал
CAEL, CAMEL, CAMELS	з англ. Capital adequacy, Asset quality, Management factors, Earnings, Liquidity, Sensitivity to market risk	Адекватність капіталу, якість активів, фактори управління, доходи, ліквідність, чутливість до ринкового ризику
CAMEO	з англ. Capital, Asset quality, Management, Earnings, Operations and internal controls	Капітал, якість активів, управління, доходи, операції та внутрішній контроль
FIMS	з англ. Financial Institutions Monitoring System	Система моніторингу фінансових інститутів
FSIs	з англ. Financial stability indicators	Індикатори фінансової стійкості
GMS	з англ. Growth Monitoring System	Система моніторингу зростання
IBMS	з англ. Individual Bank Monitoring Screens	Індивідуальний банківський моніторинг показників
ORAP	з фран. Organisation et Renforcement de l'Action Préventive	Зміцнення організації та попереджувальні заходи
PATROL	з італ. PATrimonio, Reddività, Rischiosità, Organizzazione, Liquidità	Капітал, рентабельність, кредитний ризик, організація, ліквідність
PEARLS	з англ. Protection, Effective financial structure, Asset quality, Rates of return and cost, Liquidity, Signs of growth	Захист, ефективність структури фінансів, якість активів, норма прибутку та витрати, ліквідність, ознаки зростання
RAST	з англ. Risk, Analysis, Support, Tools	Ризик, аналіз, підтримка, інструменти
RATE	ment, Tools of supervision, Evaluation	Ризик, оцінка, інструменти нагляду, вимірювання
SAABA	з фран. Système d'Aide à l'Analyse Bancaire	Довідкова система банківського аналізу
SCOR	-site Rating	Статистична система дистанційного рейтингу CAMELS
SEER	з англ. System for Estimating Examining Rating	Система оцінки, експертизи, рейтингу
UBSS	Uniform Bank Surveillance Screen	Єдина система банківського нагляду за показниками

Додаток Б

Рейтингова система CAMELS

Компоненти системи	Рейтинг 1 (міцний)	Рейтинг 2 (задовільний)	Рейтинг 3 (середній)	Рейтинг 4 (граничний)	Рейтинг 5 (незадовільний)
1. Адекватність капіталу (Capital Adequacy)	Отримують банки, що мають рівень достатності основного та сукупного капіталу значно вище 4% і 8% відповідно, та з відмінною якістю активів. Такі банки з високим рівнем капіталу відносно ризиків, що приймаються ними під час діяльності.	Отримують ті банки, у яких не виникає проблем із підтримкою показників достатності основного та сукупного капіталу на рівні 4% та 8%, і якість активів яких є цілком задовільною.	Присвоюється банкам, основний та сукупний капітал яких відповідає регуляторним вимогам щодо достатності основного та загального капіталу. Стан активів таких банків є середнім. Проте рівень капіталу таких банків, не є повністю адекватним рівню ризиків, що приймаються ними. Отриманий рейтинг свідчить про необхідність покращення діяльності банку.	Отримують банки, які не виконують один або кілька показників достатності капіталу, разом з тим коефіцієнти достатності основного і загального капіталів не значно нижчі від гранично встановлених значень (4% і 8%). Стан активів таких банків визнано слабким. Оцінка свідчить про те, що на фоні ризиків, які бере на себе банк, така позиція капіталу загрожує його життєздатності, тому може знадобитись фінансова підтримка і допомога від акціонерів банку або використання інших джерел.	Отримують банки, в яких обидва показники достатності капіталу не відповідають вимогам, а також не виконана присутність від сумного капіталу. Стан активів таких кредитних установ визнано слабким або незадовільним. В такому випадку потрібна негайна допомога від акціонерів і використання інших зовнішніх фінансових джерел.
2. Якість активів (asset quality)	Кредитна політика банку та якість кредитного портфелю оцінюються як висока. Виявлені недоволки мінімальні і вірогідність ризику невисока зважаючи на рівень капітальної бази банку і високий рівень	Якість активів і якість менеджменту оцінюються задовільно. Потенційний ризик відповідає створеній капітальній базі банку і якість менеджменту. Агредований показник якості активів не перевищує 15% капіталу.	Якість активів і процес управління кредитним портфелем мають недоволки. В таких випадках спостерігається тенденція погіршення якості активів і ріст потенційних ризиків. Рівень класифікації активів та інші недоволки	Присвоюється кредитній організації з суттєвими недоволками у якості активів і процесі управління кредитним портфелем. Рівень ризику і проблемних активів є значним, неадекватно контролюється зі сторони спеціалістів	Рейтинг свідчить про недостатню якість активів і значні проблеми в проведєнні банком кредитної політики, що створює загрозу життєздатності такої кредитної установи. Агредований показник якості активів перевищує

Компоненти системи	Рейтинг 1 (міцний)	Рейтинг 2 (задовільний)	Рейтинг 3 (середній)	Рейтинг 4 (граничний)	Рейтинг 5 (незадовільний) 50% капіталу.
	менеджменту. Агрегований показник якості активів не перевищує 5% капіталу.		проведенні кредитної політики потребують підвищеної уваги зі сторони органів нагляду. Агрегований показник якості активів не перевищує 30 % капіталу.	може призвести до значних збитків. Агрегований показник якості активів не перевищує 50% капіталу.	
3. Стан менеджменту (Management)	Рейтинг: характеризує високу якість управління банком зі сторони керівних органів і керуючих всіх рівнів, а також якісний менеджмент у відповідності з розміром, спеціалізацією кредитного інституту і ризиками. Здійснюється постійний моніторинг значних ризиків в діяльності банку, а також ефективний контроль за допомогою відповідних інструментів. Зазвичай таку оцінку отримують банки, які мають рейтинг "міцний" або "задовільний".	Рейтинг: відображає задовільний рівень політики банку менеджменту і ризиків, які приймає на себе кредитна установа. Якість управління банком характеризується мінімальними проблемами, але вони не суттєво впливають на його стійкість і своєчасно оцінюються. В основному значні ризики і проблеми ефективно виявляються і контролюються. Такий рейтинг отримують кредитні установи, більшість елементів системи SAMELS яких, оцінені задовільно.	Рейтинг: присвоюється в тому випадку, коли є необхідність покращення окремих аспектів політики банку. Діяльність керівних органів потребує покращення. Практика менеджменту і здатність керівництва банку в проведенні політики є недостатніми, у відповідності з розмірами, спеціалізацією і умовами, в яких працює банк. Більшість елементів системи оцінені посередньо або задовільно.	Рейтинг: присвоюється банку, який проводить неадекватну політику в порівнянні з його розмірами і спеціалізацією. Проблеми і ризики неадекватно визначаються і контролюються, необхідні негайні дії зі сторони керівних органів банку для збереження стійкості кредитного інституту. Існує необхідність зміни керівництва банку. Компоненти системи SAMELS оцінені посередньо або незадовільно.	Рейтинг: присвоюється кредитній організації, в якій існують значні порушення законодавства, в практиці менеджменту відмічені значні недоліки. Керівництво банку не в змозі прийняти відповідні міри для усунення ризиків в діяльності кредитної установи. Значні ризики і проблеми не виявляються і не контролюються. В таких випадках необхідна зміна керівництва банку, зміна політики і змінення кадрового складу. В таких банках елементи системи SAMELS оцінені незадовільно.

Компоненти системи	Рейтинг 1 (міцний) Прибутки достатні для здійснення оперативної діяльності, росту капіталу і повного резервування від існуючих витрат. Політика доходів і витрат адекватна завданням, які стоять перед банком, відсутні порушення законодавчих норм. Дохідність активів більше 1%.	Рейтинг 2 (задовільний) Доходи достатні для здійснення оперативної діяльності, росту капіталу і необхідного резервування для покриття ризиків від неякісних активів. Банк може отримати рейтинг 2, якщо доходи скорочуються, однак є якісними. Дохідність активів в межах від 0,75 % до 1%.	Рейтинг 3 (середній) Доходи є не достатніми для нормальної операційної діяльності банку і не забезпечують достатнього росту капіталу і створення необхідних резервів у відповідності з розміром і профілем діяльності кредитної установи, і іншими факторами, які впливають на якість, клькість і динаміку доходів.	Рейтинг 4 (граничний) Динаміка доходів не стійка. Кредитна установа, якій присвоюється вказаний рейтинг, характеризується нестабільністю і мінімальною джерел доходів, неадекватною політикою витрат і зниженням розміру доходів в порівнянні з даними минулих років.	Рейтинг 5 (незадовільний) Доходи від діяльності банку настільки невідповідні, що така ситуація загрожує життєздатності банку. Дохідність активів нижче 0,25% або банк має збитки.
5. Ліквідність (Liquidity)	Рейтинг відображає високий рівень ліквідної позиції банку. Кредитна установа має надійний доступ до джерел ресурсів для виконання поточних і очікуваних зобов'язань. Такі банки характеризуються значною часткою ліквідних активів, значними основними депозитами і здатністю збільшувати ресурси за короткий період по розумній ціні.	Рейтинг відображає задовільний рівень ліквідної позиції банку і практику управління активами і пасивами. Банки, які отримують цей рейтинг, мають достатній рівень ліквідних активів, розмір основних депозитів на рівні вище середнього і мають здатність залучати кошти в короткій термін.	Рейтинг відображає недоліки в ліквідній позиції банку і в ресурсах. Такі кредитні установи мають певні проблеми, пов'язані з доступом до джерел ресурсів, а також недоліки у менеджменті.	Рейтинг відображає дефіцит ліквідності банку і невідповідну практику менеджменту щодо управління ліквідністю. Такий банк не має можливості поповнювати ресурсну базу коштами на прийнятній основі. У таких кредитних установах спостерігається дефіцит ліквідних активів високого рівня нестабільних джерел ресурсів. Показники ліквідності нижче середніх в порівнянні з	Ліквідна позиція банку настільки слабка і практика менеджменту має такі проблеми, що створює загрозу життєздатності фінансового інституту. Банки, які мають рейтинг 5 потребують термінової фінансової допомоги для виконання всіх зобов'язань.

Продовж. додатку Б

Компоненти системи	Рейтинг 1 (місний)	Рейтинг 2 (задовільний)	Рейтинг 3 (середній)	Рейтинг 4 (граничний)	Рейтинг 5 (незадовільний)
<p>6. Чутливість до ринкових ризиків (Sensitivity to Market Risk)</p>	<p>Рейтинг відображає ситуацію, коли ринковий ризик добре контролюється зі сторони кредитної організації і існує тільки мінімальна втрата того, що це буде мати негативний вплив на дохідність або капітальну базу банку. Практика менеджменту є високоефективною у відповідності з розміром, спеціалізацією кредитної установи і ринковими ризиками які на нього впливають.</p>	<p>Ринковий ризик задовільно контролюється зі сторони кредитної організації і існує тільки незначна втрата того, що він буде мати негативний вплив на дохідність і капітальну базу банку. Рівень доходів і капітальна база банку забезпечує захист від ринкового ризику.</p>	<p>Контроль за ринковим ризиком недостатній і потребує покращення. В практиці менеджменту необхідно внести корективи, враховуючи розмір, спеціалізацію банку і ринкові ризики, які він бере на себе. Одержаних доходів і обсягу банківського капіталу може бути недостатньо для захисту від таких ризиків.</p>	<p>Контроль зі сторони банку за ринковими ризиками недостатній і існує висока ймовірність того, що такі ризики будуть мати негативний вплив на дохідність і капітал банку. Практика управління ризиками має значні недоліки. Рівень капіталу банку і його дохідність не забезпечують захисту від ринкових ризиків.</p>	<p>Рейтинг відображає незадовільний стан контролю за рівнем і розміром ринкових ризиків. Рівень ринкових ризиків загрожує життєдіяльності банку.</p>

Продовж. додатку Б

Компоненти системи	Рейтинг 1 (міцний)	Рейтинг 2 (задовільний)	Рейтинг 3 (середній)	Рейтинг 4 (граничний)	Рейтинг 5 (незадовільний)
<p>Підсумковий рейтинг</p> <p>Свідчить про те, що банк надійним та фінансово стійким. Окремі компоненти отримали оцінку 1 або 2. Деякі недоліки мінімальні і можуть бути усунені в процесі роботи. Такий кредитний інститут може протистояти будь-яким несприятливим змінам умов діяльності і зовнішнім факторам, таким як нестабільність і кризи. Такий банк відповідає длючому законодавству і наглядовим нормам, а також має хороший менеджмент і потребує удосконалювати з боку керівних органів.</p>	<p>(від 1,5 до 2,4)</p> <p>Свідчить про те, що банк практично надійним та фінансово стійким. Ні один із компонентів рейтингової системи не оцінений нижче 3. В діяльності присутні деякі недоліки. Така кредитна установа стабільно функціонує і може протистояти змінам в економічній сфері. Практика управління ризиками задовільна. Така ситуація не уваги зі сторони законодавству і наглядових органів.</p>	<p>(від 2,5 до 3,4)</p> <p>Вказує на те, що в окремих сферах діяльності банку є проблеми. Менеджмент банку має певну слабкість, яка відображається у несвоєчасному на зміни економічного середовища. Рейтингова оцінка 4. Такий банк більше піддається впливу зовнішніх факторів. Практика менеджменту може не відповідати розміру і спеціалізації банку. Провали в діяльності таких банків малоймовірні, однак потрібно удосконалювати менеджмент.</p>	<p>(від 3,5 до 4,4)</p> <p>Вказує на значні фінансові проблеми і більшу вірогідність банкрутства. Окремі компоненти рейтингової системи мають оцінку від 4 до 5. Існуючі проблеми не контролюються керівництвом банку. Такі банки не здатні протистояти змінам в економіці, їх діяльність відповідає длючому законодавству і наглядовим нормам. Проблеми не будуть усунені, такий банк може збанкрутувати.</p>	<p>(від 4,5 до 5)</p> <p>Банк проводить ненадійну і нездорову практику, має збиткову діяльність, часто приймає на себе ризики і має незадовільний рівень менеджменту. Як правило, проблеми настільки значні, що менеджмент не в змозі справитися з ними. Для відновлення життєдіяльності банку необхідна фінансова допомога зі сторони акціонерів.</p>	

Додаток В

Характеристика нормативів фінансової стійкості за методикою НБУ

Група нормативу	Назва нормативу	Алгоритм розрахунку нормативу	Контрольне значення	Економічний зміст нормативу	Джерело інформації
1. Нормативи капіталу	1.1. Мінімальний розмір регулятивного капіталу (Н1)	Сума основного (1-го рівня) та додаткового (2-го рівня) капіталу	<p>(Н1)-мінімальний розмір регулятивного капіталу – 120 млн грн.</p> <p>(Н1) — мінімальний розмір регулятивного капіталу — 120 млн. грн., банк, що отримав ліцензію до 11 липня 20 14 р</p> <p>120 мільйонів гривень - червня 2016 року; 200 мільйонів гривень - липня 2017 року; 300 мільйонів гривень - липня 2018 року; 400 мільйонів гривень - липня 2019 року; 450 мільйонів гривень - липня 2020 року; 500 мільйонів гривень - липня 2024 року.</p> <p>(Н1) — мінімальний розмір регулятивного капіталу — 500 млн. грн., банк, що отримав ліцензію після 11 липня 2014 р. Мінімальний обсяг - 120 млн. грн. але не менший, ніж статутний капітал.</p>	<p>Відображає здатність до покриття негативних наслідків різноманітних ризиків, які банки беруть на себе в процесі своєї діяльності, та забезпечення захисту вкладів, фінансової стійкості й стабільної діяльності банків</p>	п. 1.1-1.7 гл. 1 розд. 2, п. 2.1, 2.2 гл. 2 розд. 2 Інструкції

Продовження додатку В

Група нормативу	Назва нормативу	Алгоритм розрахунку нормативу	Контрольне значення	Економічний зміст нормативу	Джерело інформації
	<p>1.2. Достатність (адекватність) регулятивного капіталу (Н2)</p>	<p>Співвідношення регулятивного капіталу до сумарних активів та певних позабалансових інструментів, зважених за ступенем кредитного ризику, зменшених на суму сформованих відповідних резервів за активними банківськими операціями, вартість забезпечення кредиту (вкладень у боргові цінні папери) безумовним зобов'язанням або грошовим покриттям у вигляді застави майнових прав, вартість необ'яжених облігацій внутрішньої державної позики, що рефінансуються Національним банком, та боргових цінних паперів, емітованих Національним банком, придбаних за операціями репо з переходом права власності на такі цінні папери, та враховуючи сукупну відкрити валютну позицію за всіма іноземними валютами та банківськими металами</p>	<p>Не менше 10%</p>	<p>Відображає здатність банку своєчасно та в повному обсязі розрахуватися за своїми зобов'язаннями, що випливають із торговельних, кредитних або інших операцій грошового характеру</p>	<p>п. 1.1.1-1.5 гл. 1 розд. 4 Інструкції</p>
<p>2. Нормативи ліквідності</p>	<p>2.1. Миттєва ліквідність (Н4)</p>	<p>Співвідношення високоліквідних активів до поточних зобов'язань банку</p>	<p>Не менше 20%</p>	<p>Встановлює мінімальню необхідний обсяг високоліквідних активів для забезпечення виконання поточних зобов'язань протягом одного операційного дня</p>	<p>п. 2.1-2.5 гл. 2 розд. 5 Інструкції</p>

Продовження додатку В

Група нормативу	Назва нормативу	Алгоритм розрахунку нормативу	Контрольне значення	Економічний зміст нормативу	Джерело інформації
	2.2. Поточна ліквідність (Н5)	Співвідношення активів з кінцевим строком погашення до 31 дня до зобов'язань банку з кінцевим строком погашення до 31 дня	Не менше 40%	Встановлює мінімально необхідний обсяг активів банку для забезпечення виконання поточного обсягу зобов'язань протягом одного календарного місяця	п. 3.1-3.5 гл. 3 розд. 5 Інструкції
	2.3. Короткострокова ліквідність (Н6)	Співвідношення активів до зобов'язань з кінцевим строком погашення до одного року	Не менше 60%	Встановлює мінімально необхідний обсяг активів для забезпечення виконання своїх зобов'язань протягом одного року	п. 4.1-4.4 гл. 4 розд. 5 Інструкції
3. Нормативи кредитного ризику	3.1. Максимальний розмір кредитного ризику на одного контрагента (Н7)	Співвідношення суми всіх вимог банку до контрагента або групи пов'язаних контрагентів та всіх фінансових зобов'язань, наданих банком щодо контрагента або групи пов'язаних контрагентів, до регулятивного капіталу банку, вивідкоригованого на суму перевищення нормативів Н7 та Н9	Не більше 25%	Встановлюється для обмеження кредитного ризику, що виникає внаслідок невиконання окремими контрагентами своїх зобов'язань	п. 2.1-2.11 гл. 2 розд. 6 Інструкції
	3.2. Великі кредитні ризики (Н8)	Співвідношення суми всіх великих кредитних ризиків, наданих банком щодо всіх контрагентів або груп пов'язаних контрагентів до регулятивного капіталу банку	Не більше 8-кратного обсягу регулятивного капіталу	Встановлюється для обмеження концентрації кредитного ризику за окремим контрагентом або групою пов'язаних контрагентів	п. 3.1-3.10 гл. 3 розд. 6 Інструкції

Продовження додатку В

Група нормативу	Назва нормативу	Алгоритм розрахунку нормативу	Контрольне значення	Економічний зміст нормативу	Джерело інформації
	3.3. Норматив максимального кредитного ризику за операціями з пов'язаними для банку особами	Співвідношення сукупної суми всіх вимог банку до пов'язаних з банком осіб та суми всіх фінансових зобов'язань, наданих банком щодо пов'язаних з банком осіб, до регулятивного капіталу банку	Не більше 25%	Встановлюється для обмеження ризику операцій з пов'язаними з банком особами, зменшення негативного впливу операцій з пов'язаними з банком особами на діяльність банку.	п. 4.1-4.11 гл. 4 розд. 6 Інструкції
4. Нормативи інвестування	4.1. Інвестування в цінні папери окремо за кожною установою (НІ1)	Співвідношення розміру коштів, які інвестуються на придбання акцій (плав, часток) та інвестиційних сертифікатів (окремо за кожною установою), до статутного капіталу банку	Не більше 15%	Встановлюється для обмеження ризику, пов'язаного з інвестуванням в акції, паї, частки та інвестиційні сертифікати окремої юридичної особи	п. 2.1-2.4 гл. 2 розд. 7 Інструкції
	4.2. Загальна сума інвестування (НІ 2)	Співвідношення суми коштів, що інвестуються на придбання акцій (плав, часток) та інвестиційних сертифікатів будь-якої юридичної особи до статутного капіталу банку	Не більше 60%	Встановлюється для обмеження ризику, пов'язаного із здійсненням банком інвестиційної діяльності	п. 3.1-3.4 гл. 3 розд. 7 Інструкції

Додаток Г

Характеристика індикаторів фінансової стійкості банків за методикою МВФ

Група індикаторів	Назва індикаторів	Економічний зміст індикаторів	Джерело інформації	Зміни, які очікуються
1. Показники достатності капіталу	1.1. Співвідношення регулятивного капіталу до зв'язаних за ризиком активів (базовий показник)	Визначає рівень достатності капіталу та ґрунтується на визначеннях, що використовуються у Базельській угоді про норму власного капіталу	п. 6.17-6.18 гл. 6 част. 2 Керівництва з компліяції індикаторів	Перехід до розрахунку обсягу регулятивного капіталу у відповідності до вимог Базель III
	1.2. Співвідношення регулятивного капіталу першого рівня до зв'язаних за ризиком активів (базовий показник)	Визначає рівень достатності капіталу та є більш вузьким показником на відміну від показника співвідношення регулятивного капіталу до зв'язаних за ризиком активів	п. 6.19 глави 6 частини 2 Керівництва з компліяції індикаторів	Перехід до розрахунку обсягу капіталу першого рівня у відповідності до вимог Базель III
	1.3. Співвідношення непліочих кредитів без урахування резервів до капіталу (базовий показник)	Визначає потенційний вплив непліочих кредитів за вирахуванням створених резервів на капітал та характеризує здатність капіталу поглатити збитки, пов'язані з наявністю непліочих кредитів	п. 6.22-6.24 гл. 6 част. 2 Керівництва з компліяції індикаторів	Використання для розрахунку замість капіталу значення регулятивного капіталу
2. Показники ліквідності	1.4. Співвідношення капіталу до активів (рекомендований показник)	Визначає ступінь фінансування активів за рахунок інших джерел, крім власних коштів	п. 6.20-6.21 гл. 6 част. 2 Керівництва з компліяції індикаторів	Використання для розрахунку замість капіталу значення капіталу першого рівня. Переміщення до набору базових показників
	1.5. Співвідношення власного капіталу першого рівня до зв'язаних за ризиком активів (базовий показник)	Визначає рівень достатності власного капіталу та ґрунтується на визначеннях, що використовуються у Базельській угоді про норму власного капіталу	Довідковий документ про модифікації у діючому переліку індикаторів	Довідкові дані мають бути визначені у відповідності до Базель III
	2.1. Співвідношення ліквідних активів до сукупних активів (базовий показник)	Визначає ступінь наявності ліквідних активів, які можуть бути використані для задоволення очікуваного та непередбаченого попиту на готівкові кошти	п. 6.44-6.46 гл. 6 част. 2 Керівництва з компліяції індикаторів	Перехід до розрахунку обсягу ліквідних активів у відповідності до вимог Базель III

Продовження додатку Г

Група індикаторів	Назва індикаторів	Економічний зміст індикаторів	Джерело інформації	Зміни, які очікуються
	2.2. Співвідношення ліквідних активів до короткострокових зобов'язань (базовий показник)	Відображає відповідність ліквідних активів та зобов'язань, дає уявлення про те, в якій мірі банк може задовольняти заявки про зняття коштів в короткі терміни, не стикаючись з проблемами ліквідності	п. 6.47-6.49 гл. 6 част. 2 Керівництва з компліяції індикаторів	Зміна у наборі індикаторів коефіцієнтом короткострокової ліквідності
	2.3. Співвідношення депозитів клієнтів до сукупних валових кредитів, крім міжбанківських (рекомендований показник)	Виступає показником ліквідності, оскільки «стабільна» депозитна база співвідноситься з валовими кредитами (без врахування міжбанківських операцій). Характеризує рівень залежності від більш мінливих коштів для покриття неліквідних активів у портфелі банку	и. 6.50-6.51 гл. 6 част. 2 Керівництва з компліяції індикаторів	Без змін
	2.4. Співвідношення обсягу наявних стабільних фінансових фондів до необхідного обсягу стабільних фінансових фондів (базовий показник)	Визначає ступінь наявності стабільних джерел фондування	Довідковий документ про модифікації у діючому переліку індикаторів	Довідкові дані мають бути визначені у відповідності до Базель III. Планується включення до набору індикаторів у 2018 р.
	3.1. Співвідношення недіючих кредитів до сукупних валових кредитів (базовий показник)	Визначає рівень якості активів у кредитному портфелі	п. 6.54-6.55 гл. 6 част. 2 Керівництва з компліяції індикаторів	Без змін
3. Показники якості активів	3.2. Співвідношення кредитів за секторами економіки до сукупних валових кредитів (базовий показник)	Надає інформацію про розподіл кредитів, наданих резидентів та нерезидентам	и. 6.56-6.57 гл. 6 част. 2 Керівництва з компліяції індикаторів	Без змін

Продовження додатку Г

Група індикаторів	Назва індикаторів	Економічний зміст індикаторів	Джерело інформації	Зміни, які очікуються
	3.3. Співвідношення великих відкритих позицій до капіталу (рекомендований показник)	Виявляє вразливі місця, зумовлені концентрацією кредитного ризику	и. 6.27-6.30 гл. 6 част. 2 Керівництва з компіляції індикаторів	Використання для розрахунку замість капіталу значення регулятивного капіталу
	3.4. Співвідношення кредитів за географічним розподілом до сукупних валових кредитів (рекомендований показник)	Визначає відносну значимість валютного фінансування у сукупних зобов'язаннях	и. 6.63-6.64 гл. 6 част. 2 Керівництва з компіляції індикаторів	Без змін

Додаток Д
Алгоритм розрахунку та економічний зміст показників капітальної стійкості

№ з/п	Назва показника	Алгоритм розрахунку	Економічний зміст	Оптимальне значення
1	Коефіцієнт надійності	$K_n = K / Z_k$	Співвідношення власного капіталу (К) до залучених коштів (Зк) – означає рівень залежності банку від залучених коштів	$\geq 5\%$
2	Коефіцієнт фінансового важеля	$K_{fv} = Z / K$	Співвідношення зобов'язань банку (З) до капіталу – розкриває здатність банку залучати кошти на фінансовому ринку	20 : 1
3	Коефіцієнт участі капіталу у формуванні активів	$K_{uk} = K / A_{zag}$	Співвідношення власного капіталу і активів (Азаг) – розкриває достатність сформованого капіталу в активізації та покритті різних ризиків	$\geq 10\%$
4	Співвідношення статутного і балансового капіталу	$K_{stb} = K_{st} / K$	Співвідношення статутного капіталу банку (Кст) до балансового власного капіталу (К) – характеризує залежність банку від його засновників	15-50%
5	Коефіцієнт концентрації власного капіталу	$K_k = K / \Pi$	Співвідношення капіталу-брутто, тобто балансового капіталу, до пасивів банку (П) - визначає рівень капіталу в структурі загальних пасивів	10-15%
6	Коефіцієнт захищеності власного капіталу	$K_{zk} = A_k / K$	Співвідношення капіталізованих активів/основних фондів (Ак) і власного капіталу – показує, яку частину капіталу розміщено в нерухомість (майно)	Зростання
7	Коефіцієнт захищеності доходних активів	$K_{zda} = (K - A_n - Z_b) / A_d$	Є сигналом про захист доходних активів (Ад), що чутливі до зміни процентних ставок, мобільним власним капіталом; де Ан – недоходні активи, Зб - збитки	Позитивне
8	Коефіцієнт мультиплікатора капіталу	$K_{mk} = A / K_a$	Ступінь покриття активів банку (А) акціонерним капіталом (Ка)	12-15
9	Співвідношення капіталу до депозитів	$K_{kd} = K / D$	Вказує, яка частина депозитів (Д) захищена власним капіталом банку	15-20%

**Алгоритм розрахунку і економічний зміст показників оцінки
економічного потенціалу і ділової активності банку**

№ з/п	Назва показника	Алгоритм розрахунку	Економічний зміст
а) в частині пасивів			
1	Коефіцієнт активності залучення ресурсів	$K_{азр} = З / П$	Частка залучених коштів (З) у загальних пасивах (П); оптимально: 80-85%
2	Коефіцієнт активності залучення міжбанківських кредитів	$K_{азмк} = МБКз / П$	Питома вага залучених міжбанківських кредитів (МБКз) у загальних пасивах
3	Рівень міжбанківських кредитів у зобов'язаннях	$K_{мкз} = МБКз / З$	Показує залежність банку від зовнішніх джерел фінансування; оптимально: до 30%
4	Коефіцієнт активності залучення строкових депозитів	$K_{азд} = Дстр / П$	Питома вага строкових депозитів (Дстр) у загальних пасивах
5	Рівень депозитів у зобов'язаннях	$K_{дз} = Дстр / З$	Характеризує зростання стабільності ресурсної бази; оптимально: 10-30%
6	Рівень використання залучених коштів в доходні активи	$K_{вза} = Ад / З$	Співвідношення доходних активів (Ад) і залучених коштів
7	Рівень використання залучених коштів в кредитні вкладення	$K_{взк} = КВ / З$	Показує долю вкладень залучених коштів в кредитний портфель банку (КВ)
8	Коефіцієнт активності використання строкових депозитів у кредитний портфель	$K_{авдк} = КВ / Дстр$	Співвідношення кредитних вкладень до строкових депозитів
б) в частині активів			
1	Коефіцієнт доходних активів	$K_{да} = Ад / Азаг$	Частка активів, що приносять дохід (А) у загальних активах (Азаг)
2	Коефіцієнт кредитної активності	$K_{кра} = КВ / Азаг$	Показує частку активів, що розміщена в кредити (КВ); оптимально: 65-75%
3	Коефіцієнт інвестиційної активності	$K_{іа} = ІВ / Азаг$	Питома вага інвестиційних вкладень (ІВ) в загальних активах
4	Коефіцієнт робочих активів	$K_{ра} = Ар / Азаг$	Частка робочих активів (Ар) в активах, що служить для погашення зобов'язань і отримання доходів
5	Коефіцієнт матеріалізованих активів	$K_{ма} = Ак / Азаг$	Розкриває долю вкладень в матеріально-технічне забезпечення (Ак)

Алгоритм розрахунку і економічний зміст показників, що характеризують ліквідність балансу та платоспроможність банку

№ з/п	Назва показника	Алгоритм розрахунку	Економічний зміст
Показники ліквідності			
1	Коефіцієнт миттєвої ліквідності	$K_{мл} = (K_{кр} + K_{к}) / D_{п}$	Можливість банку погашати живими грошима з коррахунків ($K_{кр}$) і каси ($K_{к}$) поточні зобов'язання ($D_{п}$)
2	Коефіцієнт загальної ліквідності	$K_{зл} = A_{заг} / Z$	Максимальна можливість банку в погашенні зобов'язань всіма активами; оптимально: >100%
3	Коефіцієнт співвідношення високоліквідних і робочих активів	$K_{вра} = A_{вл} / A_{р}$	Частка високоліквідних активів ($A_{вл}$) в робочих; оптимально: 20-25%
4	Коефіцієнт співвідношення високоліквідних і загальних активів	$K_{вза} = A_{вл} / A_{заг}$	Частка високоліквідних активів у загальних активах банку; оптимально: 15-20%
5	Коефіцієнт ресурсної ліквідності зобов'язань	$K_{рлз} = A_{д} / Z$	Забезпечення доходними активами банку ($A_{д}$) його загальних зобов'язань
6	Коефіцієнт структурного співвідношення вкладів	$K_{ссв} = D_{п} / D_{стр}$	Стабільність депозитної бази та зменшення потреби банку в ліквідних коштах
Показники платоспроможності			
1	Коефіцієнт потенційної платоспроможності	$K_{пп} = \frac{K + D + MBK_3}{K_{ст} + D}$	Здатність банку повернути кошти кредиторам і акціонерам ($K_{ст}$)
2	Коефіцієнт зовнішнього боргу	$K_{зб} = \frac{Z - D + MBK_3}{D + MBK_3}$	Масштабність швидкого повернення зовнішнього боргу кредиторам
3	Коефіцієнт трансформації залучених ресурсів	$K_{тзр} = (Z - A_{д}) / Z$	Показує, яка частина залучених коштів використовується для поточних платежів
4	Коефіцієнт платоспроможності (адекватності) регулятивного капіталу	$K_{пк} = PK / A_{зв}$	Здатність банку своєчасно і в повному обсязі розрахуватися за своїми зобов'язаннями

Алгоритм розрахунку і економічний зміст показників, що характеризують ефективність управління банком

№ з/п	Назва показника	Алгоритм розрахунку	Економічний зміст
I. Показники доходності			
1	Загальний рівень рентабельності	$R_{\text{зр}} = \text{Пб} / \text{Дох}$	Розмір балансового прибутку (Пб) на 1 грн. доходу (Дох)
2	Чиста процентна маржа	$\text{ЧПМ} = (\text{Д}\% - \text{В}\%) / \text{Азаг}$	Здатність банку отримувати прибуток від різниці процентних доходів (Д%) та процентних витрат (В%)
3	Чистий спред	$\text{ЧС} = \text{Д}\% / \text{КВ} - \text{В}\% / \text{Дпп}$	Розкриває рівень доходності активів від процентних операцій, де Дпп - підпроцентні депозити, КВ – кредитні вкладення
4	Коефіцієнт операційного доходу	$\text{Код} = \text{Доп} / \text{Азаг}$	Рівень операційного доходу (Доп) в загальних активах банку
5	Коефіцієнт процентного доходу	$\text{Кпд} = \text{Д}\% / \text{Азаг}$	Характеризує доходність традиційної банківської діяльності; оптимально: 9-10%
6	Доходність активів	$\text{Кда} = \text{Дох} / \text{Азаг}$	Рівень доходів банку (Дох) у його загальних вимогах (Азаг)
7	Продуктивність праці	$\text{Кп} = \text{Дох} / \text{КП}$	Співвідношення доходів і середньорічної кількості працівників (КП) - показує рівень доходу на 1 працівника
II. Показники рівня витрат			
8	Витратність активів	$\text{Ква} = \text{В} / \text{Азаг}$	Відношення загальних витрат (В) до активів банку - вартість 1 одиниці активів
9	Коефіцієнт дездатності	$\text{Кд} = \text{В} / \text{Дох}$	Рівень витрат на 1 гривню доходів банку
10	Рівень витрат на 1 гривню прибутку	$\text{Квпр} = \text{В} / \text{ЧП}$	Співвідношення витрат банку до суми чистого прибутку (ЧП)
11	Рівень витрат на 1 працівника	$\text{Квоп} = \text{В} / \text{КП}$	Співвідношення витрат до загальної кількості працівників – вдатність роботи працівників
III. Показники рентабельності по чистому прибутку			
12	Рентабельність активів	$\text{Ра} = \text{ЧП} / \text{Азаг}$	Рівень окупності чистим прибутком (ЧП) середньорічних активів банку
13	Рентабельність доходних активів	$\text{Рда} = \text{ЧП} / \text{Ад}$	Рівень окупності чистим прибутком середньорічних доходних активів (Ад)
14	Рентабельність загального капіталу	$\text{Рк} = \text{ЧП} / \text{К}$	Рівень окупності чистим прибутком (ЧП) середньорічного загального капіталу (К)
15	Рентабельність статутного капіталу	$\text{Рск} = \text{ЧП} / \text{Кст}$	Рівень окупності чистим прибутком (ЧП) середньорічного акціонерного капіталу (Кст)
16	Рентабельність діяльності по витратах	$\text{Рв} = \text{ЧП} / \text{В}$	Рівень окупності чистим прибутком всіх витрат банку
17	Рентабельність доходів	$\text{Рд} = \text{ЧП} / \text{Дох}$	Рівень прибутку на одиницю доходів банку
18	Продуктивність праці середньорічного працівника	$\text{Рппп} = \text{ЧП} / \text{КП}$	Відношення чистого прибутку до середньорічної кількості працівників - рівень окупності чистим прибутком одного працівника

Додаток Е

Індикатори фінансової стійкості банківської системи: формула розрахунку та економічна інтерпретація значень

№	Назва індикатора	Формула розрахунку	Показники, що включені до формули розрахунку	Економічна інтерпретація
1.	Відношення регулятивного капіталу до активів, зважених на ризики, у %.	$I_1 = \frac{\sum_{f=1}^n C_{reg,f}}{\sum_{f=1}^n A_{risk,i}}$	<p>де I_1 – індикатор фінансової стійкості, що відображає рівень забезпеченості банківського сектору регулятивним капіталом;</p> <p>C_{reg} – агреговане значення регулятивного капіталу банківського сектору (за виключенням Національного банку України);</p> <p>A_{risk} – агреговане значення активів банківського сектору, зважених на ризик, (за виключенням Національного банку України);</p> <p>$i = 1, 2, \dots, n$ – кількість банківських установ.</p>	Індикатор фінансової стійкості (I_1) вказує на рівень достатності капіталу банківського сектору для покриття розривів у балансах банків у випадку реалізації ризиків. Спадаюча динаміка даного індикатора фінансової стійкості вказує на ослаблення спроможності банківського сектору компенсувати власні втрати, що свідчить про зниження рівня фінансової стійкості.
2.	Відношення регулятивного капіталу 1 рівня до активів, зважених на ризики, у %.	$I_2 = \frac{\sum_{f=1}^n C_{reg,f}}{\sum_{f=1}^n A_{risk,i}}$	<p>I_2 – індикатор фінансової стійкості, що відображає рівень забезпеченості банківського сектору коштами власників банків, зокрема: фактично сплачений зареєстрований статутний капітал банків та розкриті резерви, що створені</p>	Індикатор фінансової стійкості (I_2) характеризує достатність капіталу банківського сектору. Більш швидке зниження значення цього індикатора у порівнянні з відношенням регулятивного капіталу до активів, зважених на ризики, вказує на зростання необхідності докапіталізації банківського сектору,

Продовж. додатку Е

			<p>або збільшені за рахунок нерозподіленого прибутку від діяльності банківських установ; C_{reg} – агреговане значення регулятивного капіталу І рівня (за виключенням Національного банку); $A_{risk,i}$ – агреговане значення активів банківського сектору, зважених на ризик, (за виключенням Національного банку України); $i = 1, 2, \dots, p$ – кількість банківських установ.</p>	<p>зокрема, шляхом залучення акціонерного капіталу.</p>
<p>3.</p>	<p>Відношення чистих недіючих кредитів до обсягів регулятивного капіталу.</p>	$I_3 = \frac{\sum_{i=1}^n NPL_i}{\sum_{i=1}^n C_{reg,i}}$	<p>I_3 – індикатор фінансової стійкості, що відображає рівень забезпеченості банківського сектору регулятивним капіталом; C_{reg} – агреговане значення регулятивного капіталу (за виключенням Національного банку); NPL – агрегована сума чистих недіючих кредитів банківського сектору (прострочені та сумнівні до поташення); $i = 1, 2, \dots, p$ – кількість банківських установ.</p>	<p>Динаміка індикатора фінансової стійкості (I_3) дає можливість оцінити накопичення обсягів неякісних активів у банківському секторі та визначити їх спроможність забезпечувати фінансову стійкість за рахунок сформованого регулятивного капіталу.</p>

Продовж. додатку Е

<p>4.</p> <p>Відношення недіючих (сума просрочених та сумнівних) позик до загальної суми кредитного портфеля, у %.</p>	$I_4 = \frac{\sum_{i=1}^n NPL_i}{\sum_{i=1}^n K_{total,i}}$	<p>I_4 – індикатор фінансової стійкості, що відображає рівень проблемної заборгованості банківського сектору; NPL_i – агрегована сума чистих недіючих кредитів банківського сектору (просрочені та сумнівні до погашення); $K_{total,i}$ – агреговане значення кредитного портфеля банківського сектору; $i = 1, 2, \dots, n$ - кількість банківських установ.</p>	<p>Динаміка індикатора I_4 дає можливість визначити загальний стан якості кредитного портфеля сектору. Приріст цього індикатора вимагає визначення джерел походження ризику, тому аналіз проводиться в сукупності з групою індикаторів (I_5, I_6, I_7, I_8), які визначають галузевий, географічний, валютний розподіл кредитного портфеля, а також обсяги наданих кредитів на одного позичальника.</p>
<p>5.</p> <p>Відношення суми кредитів за секторами економіки до загальної суми кредитного портфеля, у %.</p>	$I_{5,j} = \frac{\sum_{i=1}^n Kr_{i,j}}{\sum_{i=1}^n K_{total,i}} \quad j = \overline{1, k}$	<p>де I_5 – індикатор фінансової стійкості, що відображає рівень концентрації кредитів в окремих секторах економіки; $Kr_{i,j}$ – агреговане значення наданих банківським сектором кредитів у розрізі основних секторів економіки; $K_{total,i}$ – агреговане значення кредитного портфеля; $i = 1, 2, \dots, n$ – кількість банківських установ. j – кількість k – секторів.</p>	<p>Динаміка індикатора I_5 дає можливість оцінити рівень диверсифікації кредитного портфеля у секторальному розрізі економіки. Надання переваги одному або декільком секторам економіки створює значні ризики для фінансового стану у випадку погіршення макроекономічного середовища.</p>

Продовж. додатку Е

<p>6.</p> <p>Відношення суми кредитів за різними країнами світу до загальної суми кредитного портфеля, у %.</p>	$I_{6,j} = \frac{\sum_{i=1}^k Kr_{i,j}}{\sum_{i=1}^n K_{total,i}}$	<p>де $I_{6,j}$ – індикатор фінансової стійкості, що відображає рівень концентрації кредитів за окремими секторами економіки; $Kr_{i,j}$ – агреговане значення наданих кредитів у розрізі країн світу; $K_{total,i}$ – агреговане значення кредитного портфеля; $i = 1, 2, \dots, p$ – кількість банківських установ. $j = 1, 2, \dots, k$ – кількість країн світу, фінансовим установам яких було надано позику</p>	<p>Динаміка індикатора I_6 дає можливість оцінити структуру кредитного портфеля у розрізі країн світу і визначити рівень інтеграції вітчизняних банків у систему міжнародних фінансових відносин. При проведенні аналізу значення цього індикатора фінансової стійкості слід зважати на той факт, що незважаючи на позитивні наслідки інтеграції, надмірне розширення зовнішнього кредитування ставить у залежність фінансову стійкість банківського сектору від економічного стану інших країн світу.</p>
<p>7.</p> <p>Питома вага кредитів за різними валютами до загальної суми кредитного портфеля банківського сектору, у %.</p>	$I_{7,j} = \frac{\sum_{i=1}^k Kr_{i,j}}{\sum_{i=1}^n K_{total,i}}$	<p>де $I_{7,j}$ – індикатор фінансової стійкості, що відображає рівень концентрації валютних ризиків у банківському секторі; $Kr_{i,j}$ – агреговане значення наданих кредитів банківським сектором за j-им видом валюти; $K_{total,i}$ – агреговане значення кредитного портфеля; $i = 1, 2, \dots, p$ – кількість банківських установ. $j = 1, 2, \dots, k$ – кількість валют у кредитному портфелі.</p>	<p>Динаміка індикатора I_7 дає можливість оцінити структуру кредитного портфеля у розрізі валют і вказує на залежність якості кредитного портфеля банківського сектору від динаміки обмінних курсів національної валюти.</p>

Продовж. додатку Е

<p>8. Відношення обсягів великих кредитів та кредитів, наданих інсайдерам, до кредитного портфеля, у %.</p>	$I_8 = \frac{\sum_{i=1}^n K_i^*}{\sum_{i=1}^n K_{total,i}}$	<p>де I_8 – індикатор фінансової стійкості, що відображає рівень концентрації наданих кредитів у банківському секторі; $K_{i,j}$ – агреговане значення наданих великих і пов'язаних кредитів банківським сектором; $K_{total,i}$ – агреговане значення кредитного портфеля; $i = 1, 2, \dots, n$ – кількість банківських установ.</p>	<p>Динаміка індикатора I_8 дає можливість оцінити рівень залежності фінансової стійкості банківського сектору від напрямків діяльності та фінансового стану власників банків, пов'язаних з ними юридичних та фізичних осіб та окремих крупних компаній, що є позичальниками банків.</p>
<p>9. Відношення чистого прибутку (після оподаткування) до регулятивного капіталу, у %</p>	$I_9 = \frac{\sum_{i=1}^n \Delta P_i}{\sum_{i=1}^n C_{reg,i}}$	<p>де I_9 – індикатор фінансової стійкості, що відображає рівень ефективності управління капіталом; ΔP_i – агреговане значення чистого прибутку банківського сектору (після оподаткування); $C_{reg,i}$ – агреговане значення регулятивного капіталу (за виключенням Національного банку); $i = 1, 2, \dots, n$ – кількість банківських установ.</p>	<p>Динаміка індикатора фінансової стійкості I_9 дає можливість оцінити ефективність діяльності менеджменту банківського сектору шляхом оцінки використання капіталу.</p>

Продовж. додатку Е

10.	Відношення чистого прибутку (після оподаткування) до загального обсягу активів, у %.	$I_{10} = \frac{\sum_{i=1}^n \Delta P_i}{\sum_{i=1}^n A_{i-1}}$	<p>I_{10} – індикатор фінансової стійкості, що відображає рівень ефективності управління активами; ΔP_i – чистий прибуток (після оподаткування); $A_{\text{risk},i}$ – агреговане значення активів, зважених на ризик; $i = 1, 2, \dots, n$ – кількість банківських установ.</p>	Динаміка зазначеного індикатора I_{10} дає можливість оцінити напрямки діяльності, основні джерела доходів та рівень ризику в роботі банківського сектору.
1.	Спрод між кредитною і депозитною процентними ставками.	$I_{11} = \frac{\sum_{i=1}^n \Delta(I_{1,i} - I_{d,i})}{n}$	<p>I_{11} – індикатор фінансової стійкості, що дорівнює спреду між кредитною і депозитною процентними ставками; $I_{1,i}$ – середньозважене значення процентних ставок за наданими кредитами по кожному і-ому банку; $I_{d,i}$ – середньозважене значення процентних ставок за залученими депозитами по кожному і-ому банку; $i = 1, 2, \dots, n$ – кількість банківських установ.</p>	Динаміка індикатора I_{11} дає можливість оцінити ефективність операційного менеджменту банку і рівень сукупного процентного ризику по банківському сектору.

Продовж. додатку Е

12.	Відношення суми короткострокових ліквідних активів до сукупних активів, у %.	$I_{12} = \frac{\sum_{i=1}^n A_{ik,j}}{\sum_{i=1}^n A_i}$	<p>I_{12} – індикатор фінансової стійкості, що відображає рівень забезпеченості банківського сектору регулятивним капіталом;</p> <p>$A_{ik,j}$ – агреговане значення короткострокових ліквідних активів банківського сектору;</p> <p>A_i – агреговане значення загальних активів банківського сектору;</p> <p>$i = 1, 2, \dots, n$ – кількість банківських установ.</p>	Динаміка індикатора I_{12} дає можливість оцінити рівень загальної ліквідності банківського сектору. Низьке, як і високе, значення цього індикатора вказує на накопичення ризиків втрати ліквідності або неефективне використання ліквідних ресурсів, що знаходяться у розпорядженні банківського сектору.
13.	Середнє між середньозваженими короткостроковими процентними ставками на міжбанківському кредитному ринку і обліковою процентною ставкою центрального банку	$I_{13} = \frac{I_{over}}{I}$	<p>I_{13} – значення спреду між середньозваженим значенням короткострокових процентних ставок на міжбанківському кредитному ринку і обліковою процентною ставкою центрального банку протягом звітного періоду;</p> <p>I_{over} – значення облікової ставки протягом звітного періоду;</p> <p>$i = 1, 2, \dots, n$ – кількість банківських установ.</p>	Динаміка індикатора I_{13} вказує на ефективність монетарного регулювання та ступінь впливу центрального банку на діяльність банківського сектору.

Продовж. додатку Е

14.	Відношення суми ліквідних активів до короткострокових зобов'язань, у %.	$I_{14} = \frac{\sum_{i=1}^n A_{lik,i}}{n \cdot \sum_{i=1}^n L_{lik,i}}$	<p>I_{14} – індикатор фінансової стійкості, що відображає спроможність банківського сектору задовольняти короткострокові зобов'язання;</p> <p>$A_{lik,i}$ – агреговане значення короткострокових ліквідних активів банківського сектору;</p> <p>L_{lik} – агреговане значення активів банківського сектору, зважених на ризик;</p> <p>$i = 1, 2, \dots, n$ – кількість банківських установ.</p>	Значення і динаміка індикатора фінансової стійкості I_{14} вказує на імовірність виникнення кризи ліквідності у випадку швидкого відтоку коштів банківського сектору.
15.	Питома вага іпотечних кредитів в кредитному портфелі банківського сектору, у %.	$I_{15} = \frac{\sum_{i=1}^n K_{mort,i}}{\sum_{i=1}^n K_{totl,i}}$	<p>де I_{15} – індикатор фінансової стійкості, що відображає рівень залежності фінансової стійкості банківського сектору від кон'юнктури на ринку нерухомості;</p> <p>$K_{mort,i}$ – агреговане значення регулятивного капіталу банківського сектору;</p> <p>$K_{totl,i}$ – агреговане значення активів, зважених на ризик;</p> <p>$i = 1, 2, \dots, n$ – кількість банківських установ.</p>	Динаміка індикатора I_{15} вказує на вразливість фінансової стійкості банківського сектору у випадку погіршення кон'юнктури на ринку нерухомості.

Продовж. додатку Е

16.	Відношення суми портфеля цінних паперів до сукупних активів банківського сектору.	$I_{16} = \frac{\sum_{j=1}^k Seq_{t,j}}{\sum_{i=1}^n A_{total,i}}$	<p>I_{16} – індикатор фінансової стійкості, що відображає вразливість банківського сектору від стану фондового ринку;</p> <p>$Seq_{t,j}$ – агреговане значення портфеля цінних паперів, що знаходиться у розпорядженні банківського сектору;</p> <p>$A_{total,i}$ – агреговане значення активів, зважених на ризик банківського сектору;</p> <p>$j = \overline{1, k}$ – види цінних паперів, що знаходяться в торговому та інвестиційному портфелі і-го банку.</p> <p>$i = \overline{1, 2, \dots, n}$ – кількість банківських установ,</p>	<p>Даний індикатор фінансової стійкості I_{16} дає можливість оцінити ступінь ринкових ризиків банківського сектору як у випадку зниження вартості котирування, так і в результаті буму та зростання цінних «бульбашок» на фондовому ринку.</p>
17.	Динаміка індексу фондового ринку (I ₁₇).			Допомагає оцінити рівень реальної вартості капіталу банківського сектору
18.	Динаміка індексу цін на нерухомість (I ₁₈)			Дає можливість оцінити можливість прямих витрат банківського сектору внаслідок зниження вартості заставного майна.

Продовж. додатку Е

19.	Відношення боргу домашніх господарств до ВВП, у %.	$I_{19} = \frac{Debt_{house}}{GDP}$	<p>I_{19} – індикатор стійкості, що дає можливість оцінити рівень навантаження на домашні господарства;</p> <p>$Debt_{house}$ – значення боргу домашніх господарств (у млрд. грн.);</p> <p>GDP – номінальне значення ВВП (у млрд. грн.);</p> <p>$i = 1, 2, \dots, p$ – кількість банківських установ</p>	Динаміка індикатора стійкості I_{19} дає можливість оцінити вплив економічної активності на рівень заборгованості домашніх господарств в порівнянні з економічним потенціалом країни.
20.	Відношення активів небанківських фінансових установ до сукупних активів фінансової системи, у %.	$I_{20} = \frac{\sum_{i=1}^n A_{fin,i}}{A_{total}}$	<p>I_{20} – індикатор стійкості, що відображає вплив небанківських фінансових установ на стан фінансового ринку;</p> <p>$A_{fin,i}$ – агреговане значення активів небанківських фінансових установ;</p> <p>A_{total} – агреговане значення активів фінансової системи (за виключенням Національного банку)</p> <p>$i = 1, 2, \dots, p$ – кількість банківських установ.</p>	Динаміка індикатора фінансової стійкості I_{20} дає можливість оцінити вплив фінансового стану небанківських фінансових установ на рівень фінансової стійкості країни.

Продовж. додатку Е

21.	Відношення прибутку нефінансових корпорацій до обсягів їх зобов'язань	$I_{21} = \frac{\Delta p}{L_i}$	<p>I_{21} – індикатор фінансової стійкості, що відображає рівень забезпеченості власними зобов'язань з боку нефінансового корпоративного сектору;</p> <p>Δp – агреговане значення прибутку нефінансових корпорацій;</p> <p>L_i – агреговане значення зобов'язань (у тому числі і позабалансових) корпоративного сектору;</p> <p>$i = 1, 2, \dots, n$ – кількість банків</p>	Динаміка індикатора фінансової стійкості I_{21} дає можливість оцінити спроможність корпоративного сектору обслуговувати власні зобов'язання за рахунок прибутку.
-----	---	---------------------------------	---	---

Додаток Ж

Основні завдання колегіальних органів та підрозділів банку у системі управління ризиками

Колегіальний орган або підрозділ банку	Основні завдання у сфері управління ризиками
1	2
Рада банку	<ol style="list-style-type: none"> 1. Затвердження принципів та положень банку з управління ризиками. 2. Забезпечення прийняття ризиків відповідно до очікувань акціонерів (власників) банку та нормативних вимог, а також розширення в банку єдиного розуміння корпоративної культури стосовно ризиків. 3. Виділення необхідних ресурсів на створення та підтримку системи управління ризиками. 4. Створення незалежної служби з управління ризиками (підрозділ управління банківськими ризиками). 5. Створення служби внутрішнього аудиту, яка має бути незалежною від операційних підрозділів банку. 6. Запобігання конфлікту інтересів у зовнішньому та внутрішньому середовищі банку (управління корпоративним ризиком).
Правління	<ol style="list-style-type: none"> 1. Запровадження принципів та положень з управління ризиками банку, затверджені радою банку. 2. Затвердження методик кількісної оцінки ризиків. 3. Визначення значимості виявлених (ідентифікованих) ризиків. 4. Надання раді банку повних звітів з реалізації стратегії розвитку банку, його бізнес-планів за значними операціями, а також фактичних операційних і фінансових результатів банку порівняно з запланованими результатами. 5. Надання раді банку повних звітів з управління значними ризиками, за процедурами і засобами контролю з управління цими ризиками. 6. Перегляд продуктів і підрозділів банку з метою виявлення нових ризиків. 7. Участь у розробці продуктів і послуг банку з метою забезпечення дотримання оптимального співвідношення між їх ризикованістю та доходами банку. 8. Оцінка на сукупній основі видів ризиків банку, із якими він працює або планує працювати, у розрізі окремих контрагентів, груп контрагентів, галузей і географічних регіонів. 9. Перегляд реалізованих завдань, планів із метою визначення їх відповідності поточним реаліям. 10. Щорічне (або у разі потреби) звітування перед радою банку за всі ризики в розрізі нових продуктів і послуг, нових сегментів ринку або нових напрямків діяльності.

Продовження додатку Ж

1	2
Комітет з управління активами і пасивами (КУАП)	<ol style="list-style-type: none"> 1. Розподіл капіталу банку та підтримка адекватної платоспроможності з урахуванням банківських ризиків. 2. Моніторинг, управління активами та пасивами відповідно до коротко -, середньо - і довгострокових планів банку. 3. Управління ризиком ліквідності. 4. Управління ринковими ризиками.
Кредитний комітет	<ol style="list-style-type: none"> 1. Організація розробки та реалізація кредитної політики; 2. Координація кредитного процесу в банку; 3. Визначення методів оцінки кредитних ризиків та встановлення лімітів для кредитних продуктів; 4. Контроль за наявністю відповідних резервів на покриття кредитного ризику.
Служба внутрішнього аудиту	<ol style="list-style-type: none"> 1. Аудит процесів і процедур банку з управління ризиками. 2. Оцінка ефективності систем внутрішнього контролю банку в частині управління ризиками та надання рекомендацій раді банку щодо їх вдосконалення.
Підрозділ управління банківськими ризиками**	<ol style="list-style-type: none"> 1. Проведення кількісної оцінки тих ризиків, з якими банк працює або планує працювати. 2. Розробка та надання на затвердження Правлінню банку методик оцінки ризиків. 3. Аналіз ризиків з урахуванням можливостей виникнення екстремальних ситуацій (стрес-тести), на основі яких банк визначає відповідні надзвичайні заходи. 4. Бек-тестинг діючих моделей оцінки ризиків. 5. Накопичування історичних даних для порівняльного аналізу. 6. Моніторинг даних щодо ринкових позицій. 7. Розробка та подання на затвердження комітетам лімітів з фінансових ризиків. 8. Контроль за дотриманням лімітів. 9. Загальний опис ризикованих позицій і надання консолідованої звітності комітетам банку. 10. Надання рекомендацій Правлінню банку щодо подальшої тактики роботи з визначеними ризиками.
Казначейство	<ol style="list-style-type: none"> 1. Щоденна оцінка позиції з ліквідності. 2. Визначення грошових потоків усередині банку від центрів відповідальності. 3. Контроль за дотриманням лімітів. 4. Контроль за дотриманням нормативу обов'язкового резервування. 5. Контроль за фінансуванням банку (операції МБК, FOREX). 6. Контроль за дилінговими операціями та їх прибутковістю.
Інші центри відповідальності	<ol style="list-style-type: none"> 1. Дотриманням встановлених обмежень і вимог (ліміти) в процесі здійснення активно-пасивних операцій банку. 2. Визначення суми резервів на покриття потенційних втрат за активними операціями.

Приклад функціональних обов'язків начальника підрозділу з ризик-менеджменту

Функції	Інформація про реалізацію
Контроль за процесом ідентифікації та оцінкою ризиків у підрозділах банку	Контроль за тим, щоб філіали своєчасно надавали інформацію (щоденно) за банківським та валютним ризиком; своєчасно були сформовані звіти відділом статистики для оцінки ринкового ризику, ризику ліквідності та процентного ризику
Аналіз адекватності сучасним умовам застосування систем виміру ризиків	У валютному ризику застосування бек-тестингу для оцінки правильності використання Var-методу
Аналіз продуктів та підрозділів банку з метою виявлення нових або додаткових ризиків	При встановленні лімітів на комітетах (розглядається усно)
Контроль за термінами і можливостями хеджування ризикових позицій	Засоби хеджування ризикових позицій розглядаються у Плані управління ліквідністю банку на випадок кризової ситуації
Накопичення спостережень для порівняльного аналізу	Накопичення спостережень за валютним ризиком, банківським, процентним та ризиком ліквідності
Забезпечення уникнення конфлікту інтересів на всіх рівнях системи управління ризиками.	Застосовується кодекс етики банківського працівника, в якому розглянуто механізм уникнення конфлікту інтересів
Надання комітетам банку рекомендацій щодо встановлення лімітів та контроль за їх дотриманням	Щокварталу КУАП затверджує ліміти на індекси процентного ризику, ризику ліквідності, VaR-ліміти, ліміти на ринковий ризик. Кредитний комітет затверджує ліміти на кредитний ризик
Аналіз нових продуктів та послуг банку з точки зору дотримання оптимального співвідношення між їх ризикованістю та доходами банку	Розгляд виданих кредитів у контексті групи ризику та процентної ставки
Надання рекомендацій раді банку і правлінню щодо необхідних вимог до капіталу з метою покриття збитків, пов'язаних з ризиками.	Щомісяця складається звіт щодо негативного кваліфікованих активів, у якому розглядається рівень капіталізації банку
Надання вищим керівним органам банку рекомендації щодо використання капіталу банку, розподілу капіталу між структурних підрозділів та що до розподілу капіталу за видами ризиків.	Щорічно формується звіт щодо розподілу фінансового результату за звітними сегментами, у якому розглядається використання капіталу банку
Підготовка загального опису ризикових позицій банку в усіх визначених сферах ризику	Щорічно у річному звіті дається загальний опис ризикових позицій банку
Постачання інформації у внутрішньобанківські управлінські інформаційні системи	Усне інформування
Ініціація перегляду внутрішньобанківських документів, які регламентують діяльність системи ризик-менеджменту	У разі потреби написання змін в положеннях та методиках щодо ризик-менеджменту

Додаток К

Рекомендації щодо розробки антикризових програм дій банками

1. Загальні положення

Стрімкий розвиток світової фінансово-економічної кризи, зокрема в Україні, негативно позначився на роботі банків. Так, у 2015 р. було зафіксовано зниження обсягів надання банківських послуг, та підвищення збитковості діяльності банків та введення моніторингу на виконання ними власних зобов'язань. Для стабілізації ситуації необхідне оперативне антикризове реагування.

Процес виведення банків з кризового стану має відбуватися не хаотично та безсистемно, він має бути належним чином організований та скоординований. Розуміння цього обумовлює доцільність визначення основних документів, що повинні розроблятися у процесі антикризового управління банками.

Антикризове управління – це система фінансово-економічних, інформаційно-технологічних, організаційно-правових та соціальних заходів, спрямованих на досягнення чи відновлення платоспроможності, ліквідності, прибутковості і конкурентоспроможності банків у довгостроковому періоді, або сукупність усіх можливих заходів, здатних привести банки до фінансового оздоровлення.

Основним документом, який мають розробити банки, що опинилися в кризовому стані, є антикризова програма.

Антикризова програма – це спеціальним чином підготовлений внутрішній документ, у якому систематизовано викладається перелік основних заходів, що планується здійснити в межах банку, його структурних підрозділів та функціональних служб для досягнення поставленої мети – виведення банку з кризового стану.

Мета введення у банках антикризового управління:

- у фінансово стабільних банках – розгляд антикризового управління як процесу запобігання кризі у банку, виявлення «ранніх ознак» кризового стану, профілактична робота з недопущення кризи. Реалізація набору антикризових процедур, а саме передкризова підготовка, дозволить знизити ймовірність виникнення кризових ситуацій, підвищити таким чином ефективність діяльності банків та банківської системи в цілому;

- у банках, що постраждали від фінансово-економічної кризи – пом'якшення кризи, а також утримання функціонування банків в режимі виживання в даний період і виведення його з кризового стану з мінімальними втратами.

Важливою передумовою застосування антикризових заходів є ідентифікація глибини фінансової кризи. Існують три фази кризи:

- 1) фаза кризи, яка безпосередньо не загрожує функціонуванню банку (за умови переведення його на режим антикризового управління);
- 2) фаза, яка загрожує подальшому існуванню банку і потребує негайного проведення антикризових заходів;
- 3) кризовий стан, який не сумісний з подальшим існуванням банку і призводить до його реорганізації або ліквідації.

Ідентифікація фази фінансової кризи є необхідною передумовою правильної та своєчасної реакції на неї.

2. Причинно-наслідкові зв'язки, які посилюють кризову ситуацію у банках

До факторів, які посилюють кризову ситуацію у банках, належать:

- незадовільна кон'юктурна політика на ринку банківських послуг, стандартизація продуктового ряду, неефективна маркетингова політика, порушення цінової рівноваги, проведення високоризикових банківських операцій;
- різке підвищення рівня витрат, що може бути викликано великою кількістю причин, починаючи з нерациональної структури та роздутого штату управління, використання технологій, засобів і предметів праці, що дорого коштують, тощо;
- нерациональна кредитна, депозитна, дивідендна та процентна політики;
- відсутність або незадовільна робота контролюючих служб (планування, аналіз, інформаційне забезпечення, контроль);
- зниження рівня платоспроможності та ліквідності;
- нерациональна організаційна та управлінська структура.

Загалом усі названі причини кризи досить тісно взаємопов'язані і становлять складний комплекс причинно-наслідкових зв'язків. Ці та інші фактори, діючи в різних напрямках, призводять до руйнування організаційного, економічного і фінансового механізму функціонування банку.

3. Оцінка можливостей та способів подолання кризи

Існують два види реакції банків на фінансову кризу:

1. Захисна реакція, яка передбачає різке скорочення витрат, закриття та розпродаж окремих філій та відділень банку, обмеження на проведення активних операцій, звільнення персоналу, перегляд цінової політики банку, перегляд дивідендної політики.
2. Наступальна реакція, що передбачає активні дії: реструктуризація, фінансове оздоровлення, реорганізація, запровадження ефективної рекламної політики, пошук нових сегментів реалізації банківських послуг, використання прогресивних інформаційних

технологій, розробка і впровадження прогресивної стратегічної концепції контролю та управління.

Оцінка можливостей та способів подолання кризи починається з виявлення та аналізу причин фінансової кризи. На основі даних носіїв інформації (первинні бухгалтерські документи, виконання фінансово-економічних планів тощо) визначаються зовнішні та внутрішні фактори кризи, а також фінансовий стан банку.

4. Розробка програм виходу з кризи

Виходячи з суті антикризової програми в період її розробки та реалізації, актуальним завданням залишається розробка песимістичного плану фінансово-економічної діяльності банку в традиційному розумінні його змісту та структури. Таке планування фінансово-економічної діяльності виступає як один з інструментів управління, за допомогою якого створюються передумови для досягнення цільових показників, встановлених антикризовою програмою.

Керівництву банку пропонується розробити песимістичний план фінансово-економічної діяльності банку, який повинен розпочинатися з розгляду ймовірності виконання плану показників за основними видами діяльності, забезпечення ефективного контролю структур підтримки і витрат та виконання умов, передбачених бізнес-планом для досягнення встановлених фінансових показників.

Приклад форми розрахунку песимістичного плану за фінансовими показниками (основні фінансові цілі) наведено у таблиці нижче.

Перелік цілей	Назва показника	План			Норматив за 2015 р.
		I квартал	II квартал	9 місяців	
Скоротити частку неліквідних активів	Відношення неліквідних активів до чистих активів	29,0 %	29,0 %	29,0 %	Не більше 29,0 %
Сформувати резерви на відшкодування можливих втрат за активними операціями	Рівень формування резервів на відшкодування можливих втрат за активними операціями	78,0 %	80 %	85 %	Не менше 88 %
Скоротити накладні витрати до обґрунтованого потребами бізнесу рівня	Відношення накладних витрат до операційного доходу	93,0 %	92,0 %	91,0 %	Не більше 90,0 %
Підвищити продуктивність	Загальний дохід на 1 працівника, грн./прац.	5000	10500	16000	Не менше 21500 грн./прац.
	Прибуток від операцій на 1 працівника, грн./прац.	290	800	1500	Не менше 1990 грн./прац.
Забезпечити приріст непроцентного доходу	Зростання непроцентного доходу порівняно з аналогічним періодом попереднього року	9,0 %	9,0 %	9,0 %	Не менше 3 %

Внутрішня структура антикризової програми не потребує формалізації (чіткого та однозначного визначення окремих розділів), оскільки буде визначатися стадією кризи та суттю заходів, що включаються до її складу.

План антикризових заходів розробляється на підставі антикризової програми і являє собою форму її конкретизації та трансформації. Має містити перелік конкретних заходів, які передбачається здійснити, строки початку та закінчення, необхідні ресурси (кошти) та очікуваний результат реалізації, а також визначати відповідальну особу та виконавців.

Антикризова програма та план антикризових заходів мають задовольняти такі вимоги:

- забезпечувати комплексне вирішення питань фінансового оздоровлення та відновлення працездатності цілісного організму банку;
- бути підпорядкованим стратегічним інтересам банку в цілому;
- бути привабливими для зовнішніх інвесторів та забезпечувати залучення зовнішніх коштів, необхідних для їх здійснення;
- встановлювати цілі, які кількісно вимірюються та можуть контролюватися; містити рішення, що усувають існуючі проблеми і загрозу для функціонування банку;
- конкретизувати завдання в розрізі структурних підрозділів та функціональних служб банку;
- передбачати змістовні (кількісні та якісні) наслідки запропонованих заходів, можливі терміни їх отримання.

Орієнтований формат (структура) антикризової програми (плану) повинен містити наступні складові:

1. Загальна характеристика стану кризи, основних причин, що її обумовили, та проблем, що потребують розв'язання.
2. Цільові параметри антикризового процесу, тобто якісне визначення цільового стану банку та його кількісні ознаки у вигляді певної системи цільових (планових) показників (встановлені цільові параметри в подальшому використовуються для моніторингу за перебігом реалізації програми та дають можливість визначити ступінь досягнення поставлених цілей).
3. Обмеження антикризового процесу (часові та ресурсні).
4. Перелік антикризових заходів, що плануються, з визначенням детального плану-графіка реалізації кожного з них.
5. Бюджет витрачання коштів на реалізацію програми (плану) (якщо планові заходи потребують додаткового фінансування певних специфічних витрат).
6. Бізнес-план діяльності банку на період реалізації програми.

Мета антикризової програми вважається досягнутою, якщо з допомогою зовнішніх та внутрішніх фінансових джерел, проведення організаційних та фінансово-економічних удосконалень банк виходить з кризи (нормалізує діяльність) і забезпечує свою прибутковість та конкурентоспроможність у довгостроковому періоді.

Типову структуру бізнес-плану фінансового оздоровлення банку можна подати наступним чином:

1. Вихідні дані: структура балансу банку, структура доходів і витрат, капітал, мережа установ та чисельність персоналу.
2. Економічна ситуація: макроекономічна ситуація та фінансовий ринок, СВOT-аналіз.
3. Умови виконання бізнес-плану та припущення, враховані при його складанні.
4. Опис та аналіз ринків та продуктів на плановий період: перспективи розвитку бізнес-діяльності (робота з фізичними особами, робота із суб'єктами економічної діяльності, взаємодія з урядовими та державними установами, робота з фінансовими установами).
5. Опис фінансових цілей.
6. Управління ризиками.
7. Розвиток філіальної мережі.
8. Розвиток матеріально-технічної бази: інформаційні технології, забезпечення транспортом та підтримання приміщень у належному стані, забезпечення інженерно-технічного захисту установ, безпеки перевезення цінностей та інкасації.
9. Розвиток персоналу.
10. Основні фінансові результати.

НАВЧАЛЬНЕ ВИДАННЯ

М. І. Зверяков, В. В. Коваленко, О. С. Сергєєва

УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВОЮ СТІЙКІСТЮ БАНКІВ ПІДРУЧНИК

Оригінал-макет підготовлено
ТОВ «Видавництво «Центр учбової літератури»

Підписано до друку 27.11.2016 р. Формат 60х84 1/16.
Друк лазерний. Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman.
Ум. друк. арк. 29,25 Тираж 300 прим.

ТОВ «Видавництво «Центр учбової літератури»
вул. Електриків, 23 м. Київ 04176
тел./факс (044) 425-01-34, (044) 353-23-62

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру видавців,
виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 4162 від 21.09.2011 р.